

şemsinur özdemir

hoca anne ve ailesi

*M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin
Muhterem Validesi; Refia Gülen*

Hocaanne ve Ailesi

Şemsinur Özdemir

*GAV'ın
(Gülen Eğitim Araştırma Kültür ve
Sosyal Yardımlaşma Vakfı)
Katkılarıyla*

Ufuk Yayınları

Copyright © Ufuk Yayınları, 2014

*Bu eserin tüm yayın hakları Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'nin önceden
yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör

Onur ATALAY

Görsel Tasarım

Ali BIYIKLI

Digital ISBN

Yayın Numarası

197

Basım Tarihi

Ekim 2014

UFUK YAYINLARI

Rasim Paşa Mah. Rıhtım Cad. Derya İş Merkezi

A Blok No: 28/39-48, Kadıköy / İSTANBUL

Tel: (0216) 449 49 09 Faks: (0216) 449 49 11

www.ufukyayinlari.com

Giriş

*Din ü imandî muradın
Bir garib gibi yaşadın
İstemezdin nam u nişan
Şimdi dillerde yâdın*

Refia Hanım... Onun adını ilk kez üniversite yıllarımda bir öğrenci yurdunun kapısındaki tabelada gördüm. Kim olduğunu sorduğumda “Hocaefendi’nin annesi” dediler. Hocaefendi’yi medyadan az-çok biliyordum. O tabelayı gördüğüm andan itibaren onu yetiştiren annenin nasıl birisi olduğunu merak etmeye başladım. Zaman içinde dinlediğim vaaz ve sohbetlerde Hocaefendi’nin annesine sevgisini, hürmetini ve Refia Hanım’ın duaya düşkünlüğünü, çocuk terbiyesine gösterdiği hassasiyeti öğrenmiştim. Bir annenin yatsı namazını kılmadan yatan evladına, “Sabah seni yatağında soğuk bulayım!” demesini anlamaya çalışıyordum. Fakat ne mümkün!

Zaman Gazetesi’nde ‘Hizmet Anneleri’ röportajlarını yaparken sözün dönüp dolaşıp geldiği isimlerden biri Refia Hanım oluyordu. Hizmet Hareketi’nin ilk fedakâr hanımları onu yakinen tanımış, ziyaretine gitmiş, nice hatıralar yaşamıştı. Bu süreçte ona dair öğrendiğim bilgileri kaydediyor, arşivliyordum. Manisa Turgutlu’da ikamet eden büyük kızı Nurhayat Hanım’ı tanımak, evladından onu dinlemek ve küçük bir fotoğrafını görmek, Hocaanne’ye uzanan yolun önemli bir merhalesi olacaktı.

Refia Hanım, yaşadığı dönemde hizmet gönüllüsü hanımların rol modeli ve rehberi olmuştu adeta. Şahsi merak ve muhabbetimle beraber bugünkü ve gelecekteki nesillerin onu tanınması için bir şeyler yapmak gerektiğine inanıyordum. Fakat bu süreç kendi içimde ikilemlerle doluydu. Bir taraftan “Senin gibi bir mücrime mi kaldı onu anlatmak?” derken, diğer taraftan mücrimliğimi referans olarak sunup, böyle bir vazifenin kendim için bir necat vesilesi olacağını ümit ediyordum. Bütün bu tereddütlerimle beraber yayınevine projeden bahsettiğimde, önerimin hüsnü kabul görmesi hayallerimin gerçeğe dönüşmesinin ilk adımıydı. İkinci adım, geniş katılımlı bir buluşmada aile büyükleriyle tanıştığım gündü. Cahilane bir cesaretle talip olduğum vazifenin ağırlığını ilk orada, o değerli insanları tanımaya başladığımda hissettim. Ve bu ağırlık her bir görüşmeyle beraber günden güne artarak devam etti.

Kitap çalışmasını, tamamen röportajlar üzerine kurmamız gerekiyordu. Çünkü Muhterem Hocaefendi’nin kitaplarından başka Refia Hanım’la ilgili yazılı hiçbir kayıt bulunmuyordu. Yalnızca çok ilerleyen yaşlarında torunlarının çektiği kısa bir video kaydı vardı. Fotoğraf istemediği için habersiz veya çok rica üzerine çekilmiş birkaç kareden ibaret görüntüsü mevcuttu. İlk olarak ailesinden, akrabalarından ve yakın çevresinden kimlerle görüşebileceğimizi tespit ettik. 2012’de görüşmelere başladığımızda, Refia Hanım vefat edeli 19 sene olmuş ve hayatının detaylarına vakıf

olan akrabaları sayılabilecek yakın dostları da artık hayatta değildi. Yaklaşık bir yıl boyunca, İstanbul, İzmir ve Erzurum’da evlatları, gelinleri ve torunlarından başlayarak ulaşabildiğim herkesle (50’den fazla yakını) saatler süren görüşmeler yaptım. 12 Ekim 2012’de vefat eden evladı Hasbi Gülen’i de vefatından 3 ay önce hasta yatağındayken ziyaret etmiş, hatıralarını dinleme fırsatı bulmuştum.

Refia Hanım’la ilgili hatıralarını, duygularını anlatan herkesin en önemli ortak noktası gözyaşlarıydı. ‘Gözyaşının kelimelere eşlik etmediği bir görüşme yoktu’, desem mübalağa etmiş sayılmam. Onu anlatırken bir taraftan çocukluğuna, gençliğine, Hizmet Hareketi’nin zor zamanlarına, inandığı gibi yaşamının adeta avuçta tutulan bir kor olduğu günlere dönüyordu muhataplar. Refia Hanım’ın hayatta olduğu zamanlar, dünyevî şartlar açısından zor da olsa ruhen, kalben en huzurlu hissedilen dönemlerdi onlar için. Onun duasının verdiği huzuru gönlünde hissetmeyen yoktu.

İmkânlar nispetinde planladığım görüşmeler nihayete erdiğinde vardığım temel kanaat şu olmuştu: Refia Hanım, sadece M. Fethullah Gülen Hocaefendi gibi bir âlimin annesi olması yönüyle değil, inandığı gibi yaşama ve yaşatma gayretlerinden dolayı kendi başına tanınmayı hak eden bir karakterdi. Başta yer alan dörtlüğü, Muhterem Hocaefendi, Refia Hanım’ın İzmir Örnekköy Mezarlığı’ndaki kabir taşına yazdırmıştı ve bu mısralar, onun 83 yıllık hayatını gayet belîğ bir tarzda özetleyen ifadelerdi.

Anne babasının özenerek yetiştirdiği, Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Kurtuluş savaşı yıllarının mahrumiyet ortamına göre iyi bir eğitim ve terbiye verdiği Refia Hanım, evlenip geldiği Korucuk Köyü’nün ‘büyük ablası’ olmuştu. Ailenin ‘büyük gelini’, evlatlarının ve torunlarının ‘ana’sıydı. Yaşadığı köylerde Kur’an ve dini hayat dersleri verdiği talebelerinin ‘hoca’sı; 1970’li yıllardan itibaren de, Hizmet Hareketi’nin gönüllü hanımlarının tespitiyle artık herkesin ‘Hocanne’siydi. Büyük küçük ayırmadan, aile ve yakın çevresindekilerin derdiyle dertleniyor, sevinciyle mutlu oluyor, ağlayanın gözyaşlarına ortak oluyordu. Bununla beraber her zaman bir çözüm ve irade insanıydı. Özellikle ilerleyen yaşlarında ailesi, akrabaları ve sevenleri için son karar merciiydi. Herhangi bir sıkıntıda çözüm önerilerine kulak verilir, günlük hayat içinde tavsiyeleri yerine getirilir, ricaları geri çevrilmezdi. Sözü yere düşmezdi. Aile büyüğü ve görmüş geçirmiş âkil bir insan olarak gönüllerde müstesna bir yeri vardı. Refia Hanım’ı tanıyıp da sözünden, sohbetinden, bakışından, duruşundan etkilenmeyen yoktu.

Onun, bir anne, eş, evlat, aile büyüğü olarak farklı konumlardaki kadınlara söyleyecek çok sözü vardı. Savaş ve kıtlık yıllarından daha geniş dünyevi imkânların bulunduğu modern zamanlara uzanan hayatının her dönemiyle hizmet gönüllülerine rehber niteliğindeydi. “Bu devirde böyle Hocanne, ne yapalım!” diyen hanımlara “Bu devri de yaratan Allah değil mi?” diye soran, sahabe misali tavizsiz tavrını her ânına hâkim kılmaya çalışan bir anlayışa sahipti.

Merhum Hocanne’nin çevresiyle ilişkilerine baktığımızda, Hizmet Hareketi içindeki gönüllü kadınların daha sistematik bir şekilde yürüttüğü faaliyetlerin numunelerini de görebiliyoruz. Korucuk’ta zor şartlara rağmen talebe yetiştirmesi, yetimi, düşkünü gözetmesi, misafir ağırlaması,

çocuklarını terbiyesi, kul hakkına riayeti, sahip olduğu iyi her şeyi çevresiyle paylaşması, diktiği-ördüğü eşyaları muhtaçlara hediye etmesi... Bu davranışların adeta bir tohum hükmüne geçtiğini müşahade ediyoruz. Tek başına bütün bu hizmetleri başlatmış, nasıl yapılacağını çevresindekilere öğretmiş ve mü'min kadınların önüne bir yol açmıştı. Sonraki yıllarda tanzim ettiği aile ortamına ve hayat tarzına baktığımızda da, yeni zorluklarda, yeni vazifelerde bir kadının durması gereken konumu, aile büyüğü olarak idareciliğini, hakka riayetini, kul hakkını gözetmesini, gönül almayı, insanı tanıyıp huy ve kabiliyetlerine göre yönlendirmeyi görüyoruz. Onu tanıyanlar Hocaefendi gibi bir evladının olmasına şaşırmıyordu.

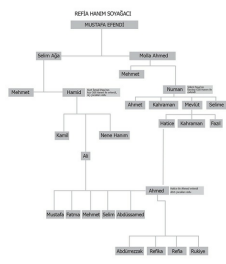
28 Haziran 1993 günü üç ay kadar süren hastalığının ardından ebedî âleme irtihali, başta Hocaefendi olmak üzere, en büyüğünden en küçüğüne bütün aileyi derinden sarsmış, ayrılığa alışmaları mümkün olmamıştı. Çünkü o sağlıklı olduğu sürece herkesle her an ilgilenmiş, arada uzun mesafeler bulunsa da dualarıyla destekçi olmuştu. Bu yüzden ilk hissettikleri şey, 'Dua kapımız kapandı' duygusuydu. Vefatının üzerinden 21 sene geçmesine rağmen onu her gün gözyaşları ile anmaları bu yüzdendi. Özellikle İzmir ve civarında hizmet gönüllüsü hanımlar için de onun ruhunun ufkuna yürümesi, yeri doldurulamayacak bir boşluk oluşturmuştu. Her fırsatta ziyaret edip dua istedikleri, kimi zaman ailevi kimi zaman hizmetlerle ilgili sorunlarını anlatıp tavsiye aldıkları o geniş gönül kapanmış, herkesi saran kucak sırlanmıştı. Bundan sonra rüyalarla teselli bulacaklar; ebedi âlemde buluşma ümidi ile yaşayacaklardı.

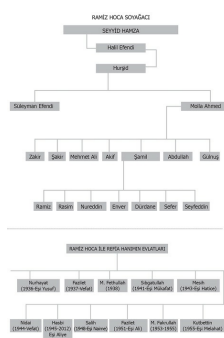
İşte bu çalışma vesilesiyle, o huzurlu ortamı onunla paylaşma şansını yakalamış hemen herkese ulaşmaya ve bu örnek şahsiyetin farklı yönlerini onlardan dinlemeye azami gayret gösterdim. Görüşmelerin ardından, deşifre ve biyografi formatında yazma süreci başladı. Nihayet elinize ulaşan bu çalışmada Hocaanne'yi, onu sevenlerin gözünden ve dilinden, kendi yorumlarımı katmadan, olduğu gibi yansıtmaya çalıştım. Yine de onu tam manasıyla anlatabildiğimi düşünmüyorum. Bunu, samimi bir niyet ve gayretle henüz hayatta olan şahitleri kaybetmeden hatıraları tespit etme çabası sayabilirsiniz. Başta bu çalışmanın yapılması için dua ve desteğini esirgemeyen muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'ye, yardımcı olan bütün aile fertlerine, akrabalarına ve sevenlerine teşekkürlerimi arz ediyorum.

Şemsinur Özdemir

Eylül 2014

İstanbul

1. BÖLÜM

REFİA HANIM'IN AİLESİ VE
EVLİLİK ÖNCESİ HAYATI

Refia Hanım'ın Ailesi ve Evlilik Öncesi Hayatı

Mısır'dan Erzurum'a uzanan yollar ve yıllar

Refia Hanım, mazisi Mısır'a kadar uzanan, Osmanlı Devleti nezdinde de kıymet verilen köklü bir aileye mensuptur. Ailenin şeceresiyle ilgili en detaylı araştırmaları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde uzun yıllar çalışmış ve Refia Hanım'ın ağabeyi Abdürrezzak Efendi'nin oğlu olan Salih Selimoğlu (Top) yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki son Rus ve Ermeni işgali sırasında Erzurum'un nüfus idaresi tamamen yakıldığı için Osmanlı dönemine ait belgeler yok olmuş, ancak Selimoğlu dedesi Ahmet Efendi'den ve onun kardeş çocuklarından aile tarihini bizzat öğrenmiştir. Hatta, aileyi tanıyan Osmanlı yadigârı nesiller henüz hayatta iken derlediği bilgilerle kendi dinlediklerini karşılaştırarak teyid ettirmiştir. Şu halde, Refia Hanım'ın ailesinin o doğmadan önceki son iki yüzyıllık hikayesini Salih Selimoğlu'nun anlatımıyla kayda geçirebiliriz.

Buna göre, 1600'lü yılların sonlarında Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a yerleştirilen sülale, burada Devlet-i Ali'ye karşı çıkarılan isyanlar sırasında Anadolu'ya çekilir. Devrin padişahı tarafından aileye Elazığ ve Erzurum'un farklı bölgelerinden toprak verilerek, ailenin iskanı sağlanır. Aynı aileden babaları vefat etmiş iki kardeş Pasinler'in (Hasankale) Sığırlı köyünü yurt edinir. Bunlar, El Hac Âli Mısırî ile Mustafa Efendi'dir.¹ Elhac Âli Mısırî 'bila zevc bila veled' yani evlenmeden ve çocuk sahibi olmadan vefat eder. Kardeşi Mustafa Efendi'nin oğulları Selim Ağa ile Molla Ahmet ise Sığırlı'da yerleşirler. Devrin valisinin köyler arasındaki sorunlarda hakemliğine başvurduğu, bölgede hatırı sayılır ve etkin bir aile olarak tanınırlar.

Refia Hanım'ın baba tarafı Selim Ağa'dan, anne tarafı Molla Ahmed'den gelmektedir. Yani ilerleyen yıllarda iki kardeşin nesilleri arasında akraba evlilikleri yapılmıştır. Selim Ağa'nın Mehmet ve Hamit adlı iki oğlu olur.

Mehmet Ağa'nın da Halil ve İbrahim isimli iki oğlu olmuştur. Bu arada Edirne müdafii Şükrü Paşa² ve Kurt İsmail Paşa³ ile akrabalık kurulur. Böylece Refia Hanım anne tarafından Şükrü Paşa'nın, baba tarafından Kurt İsmail Paşa'nın torunu sayılır. Bu akrabalık bağlarının kuruluşunun güzel bir hikayesi vardır.

Molla Ahmet, o sırada Erzurum'da yaşayan Şükrü Paşa'nın kız kardeşi Güllü Hanım'ı oğlu Numan Bey'e ister. Aileyi yakından tanıyan Şükrü Paşa bu talebi kabul eder ve Erzurum merkezden Sığırlı köyüne kardeşini gelin eder. Selim Ağa da (Salih Selimoğlu'nun yorumuyla, ihtimal kardeşinden aşağı kalmamak için) oğlu Hamid Ağa'ya o tarihlerde Erzurum'da komutan olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kolordu komutanı Kurt İsmail Paşa'nın kızı Güli Hanım'ı ister. Elbette bu talep de kabul edilir. Güli Hanım Sığırlı'ya gelin olarak gelirken, bir güğüm altın da beraberinde çeyiz olarak getirir. Hamid Ağa ile Güli Hanım'ın çocukları Ali Bey, Refia Hanım'ın dedesidir. Refia Hanım'ın

annesini Hatice Hanım da Şükrü Paşa ailesinin kızı Güllü Hanım'ın torunlarından biridir. Dolayısıyla Refia Hanım baba tarafından Kurt İsmail Paşa'nın torunu, anne tarafından Şükrü Paşa'nın yeğenidir. Hatice Hanım'ın kardeşleri Albay Kahraman ve Fazıl beyler Refia Hanım'ın öz dayılarıdır.

“İpin ucundan tut da gel!”

Ali Bey'in, Ahmet, Mehmet, Mustafa, Abdüssamed, Selim ve Fatma isimlerinde altı çocuğu dünyaya gelir. Her zaman temiz, disiplinli, şuurulu ve eğitimli olmalarıyla tanınan bu ailenin fertlerinin dinî, ahlakî, manevî değerlerini koruyan, Kur'an ve sünnet yörüngesinde yaşayan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Çevrelerinde ‘molla’ diye tanınır, ‘seyyid’ olarak bilinirler. Ali Bey'in oğlu Ahmet Efendi, genç yaşında dini yaşamada gösterdiği hassasiyeti ile dikkat çeken, Kur'an okumaya, namaza, ibadete düşkünlüğü ile tanınan biridir. Daha on yedi yaşında iken gördüğü bir rüya üzerine çıktığı yolculuk hayatını değiştirmiştir. Bu rüyayı dedesinden bizzat dinleyen Salih Selimoğlu, daha sonra babasından, annesinden de aynı rüyayı Ahmet Efendi'nin anlattığı şekilde dinleyerek teyit etmiştir.

Buna göre, Seyyid Ahmet Efendi bir gece rüyasında köyün üst tarafındaki Ali Baba Dağı denilen epeyce yüksek bir dağın tepesinden kendisine ismiyle seslenildiğini görür. Bakar ki uzun boylu, heybetli bir zat elindeki bir ip yumağını dağdan aşağı yuvarlamaktadır. O zat, “Ahmet, bu yumağı sana yuvarlıyorum. (Erzurum şivesiyle ‘gındıllirem’). İpin ucundan tut da gel.” der. Sen kimsin, diye seslenen Ahmet Efendi'ye, “Bana Amasi Ahmet Efendi derler.” diye cevap verir. Rüyasında gördüğü kişiyi aslen ne görmüş, ne ismini duymuştur. Ancak, hemen sabah namazını kılıp, kimseye haber vermeden yola çıkar. Mevsim kış, aylardan zemheridir. Erzurum'un soğuğu, karı, tipisi başka yere benzemez. Dağın ardına doğru yürür; vardığı köylerde Şeyh Amasi Ahmet Efendi'yi sorar. Bir ay süren yolculuktan sonra Bingöl'e yakın bir yerde, ‘evet, Şeyh Amasi Ahmet Efendi burada yaşar’ der köylüler. Aslen Amasyalı olan Ahmet Efendi Nakşibendi tarikatına bağlı, ‘Evlad-ı Resul’ (s.a.v.) olduğu bilinen kıymetli bir zattır. Amasya'daki şeyhi kendisini bu bölgeye irşad ve tebliğ vazifesi için göndermiştir.

Şeyhin tekkesine giden Seyyid Ahmet Efendi, kapıdaki bekçiye şeyhi sorar. Karşısındaki delikanlıyı pek de ciddiye almayan bekçi, şeyhin bir ziyarette olduğunu, bir kenarda beklemesini söyler. Oysa Şeyh efendi tekkeden ayrılırken, o gün önemli bir misafiri geleceğini, kendisine haber verilmesini tembih etmiştir. Fakat bekçi delikanlıyı önemli bir misafir saymamıştır. İş bitip tekkeye dönen Şeyh Amasi Ahmet Efendi ilk olarak misafirinin gelip gelmediğini sorar. Bekçi gelmediğini söyleyince etrafına bakınır ve bir kenarda oturan Ahmet Efendi'yi görür. “Hani gelmemiştin, işte misafirimiz burada ya.” diyerek Ahmet Efendi'yi karşılar. Misafirini kendi minderine oturtup, halini hatırlar sorar. Şeyhin etrafındaki talebeleri de, onun bu yabancı delikanlıya böylesine hürmet etmesine şaşırırlar. Ahmet Efendi bir kış boyu, Aralık ayından Mayıs sonuna kadar bu tekkede kalır. Şeyh Amasi Ahmet Efendi'den ilim tahsil eder, bilgisi, görgüsü artar. Maneviyatı, ibadet hayatı, dini yaşama hassasiyeti yükselir. Şeyhinin dizi dibinde mukaddes lezzetlere varır.

Sonrasında gün gelir Amasi Efendi “Evladım sen artık evine git. Baban deden her tarafa haber

saldı, ‘Ali Bey’in oğlu kayboldu’ diye seni arıyorlar. Buradan alacağını aldın.” diyerek onu göndermek ister. Ancak, Ahmet Efendi tekmeden, şeyhinden ayrılmak istemez, “Gitmem efendim.” diyerek itiraz eder. Şeyh Efendi ise ısrar eder. “Evladım, şimdi sen gideceksin. O iş öyle olacak ki ondan sonra da öyle olacak ki öyle olsun.” diyerek Ahmet Efendi’yi zorla evine yollar.

Seyyid Ahmet Efendi, şeyhinin bu gizemli sözlerine bir anlam veremese de edebinden ‘ne olacak ki ne olsun?’ diye soramaz. Şeyhine itaat edip evine döner. Kaybolduğunu sandıkları oğulları, ansızın çıkıp gelince, Ali Bey ve ailesi adeta bayram eder. Kurbanlar kestirilir, köylüye yemek verilir.

Seyyid Ahmet Efendi, şeyhinin muallakta bıraktığı ifadelerini çözemese de ısrarını emir telakki edip gönülsüz olarak evine dönecekti. Ancak zihninde bu son sözleri hep saklı tuttu ve ne olacağını anlamaya çalıştı. Sonradan bu rüyayı eşi Hatice Hanım’a, oğlu Abdürrezzak Efendi’ye ve kızları Refia, Refika hanımlara da anlattı.

Kayseri muhacirliği

Bu olaydan iki sene kadar sonra Ahmet Efendi 21 yaşlarında iken akrabasından Hatice Hanım ile evlendi. İki kardeşi subay olan Hatice Hanım, Erzurum şehir merkezinden Sığırlı’ya gelin geldi. Çiftin dört çocuğu oldu. 1908’de ilk evlatları Abdürrezzak Efendi, ardından Refika ve Refia hanımlar dünyaya geldi. Refia Hanım 1913’te doğdu. Ondan sonraki bebeğin ismini de Rukiye koydular.

1914’te Ruslar Erzurum kapılarına dayanınca yerli halk iç kesimlere doğru göçmeye başlamıştı. Ahmet Efendi ve ailesi de, göçenler kervanına katıldı. Yol için gerekli en zarurî ihtiyaçlarından başka bir şey alamadılar yanlarına. Halk, canlarını, evlatlarını, namuslarını kurtarma telaşı içinde kafileler halinde şehirden ayrılıyordu. Ahmet Efendi bir çift öküzün çektiği kağı arabasına yatak yorgan, kuru yiyecekler gibi birkaç eşyasını yerleştirdi. Bir katırın üzerine de çift taraflı bir heybe koydu. Heybenin bir gözüne Abdürrezzak Efendi’yi, diğer gözüne kızları oturttu. Kundaktaki 7-8 aylık Rukiye’yi de kucaklarına alıp Kayseri istikametine doğru yola koyuldular.

Günlerce yürüyen kafilenin yolunu Fırat kesti bir yerde. Köprü yoktu ve katırcılar kafilayı nehrin en uygun yerinden karşıya geçirmeye çalışıyordu. Katır ve bir çift öküzün çektiği kağı arabası karşıya geçti, ancak bütün eşyalar ıslanmıştı. Katır sırtında heybelerdeki çocuklar da sıırılsıklamdı. Anne babanın asıl endişesi küçük bebek içindi. Ahmet Efendi nehri geçerken akıntıya kapılmış, birkaç kere suya batıp çıkmıştı ama bebeğini bırakmıyordu. Kundağı kaldırabildiği kadar ellerinin üzerinde yukarı kaldırıyor ve dualar ediyordu. Anne Hatice Hanım da, gözü yaşlı, bir taraftan katır sırtındaki çocuklarını kolluyor, bir taraftan eşini takip ediyordu. Güçlkle karşıya geçtiklerinde Rukiye bebek babasının kucağında son nefesini verecekti. Ahmet Efendi yavrusunu suya kaptırmamıştı ama bebek suya bata çıka ilerlerken çok fazla su yutmuştu.

Ahmet Efendi ile Hatice Hanım muhacirliğin ilk kurbanını, ilk şehitlerini Fırat kıyısına defnedip tekrar yola revan oldular.⁴ Katır sırtında heybelerde iki büküm yolculuk eden diğer üç çocuğun durumu da pek iyi değildi. Suyun içinde epey kalmışlardı. Kıyıya çıkınca kuru hiçbir şey bulamadıkları için ağaç yapraklarıyla çocuklarını kurulamaya çalıştılar. Refia Hanım yıllar sonra

çocuklarına, bacaklarındaki romatizma ağrılarının işte bu yolculuktan eser kaldığını söyleyip duracaktı.

Aileye Kayseri’de eşraf sahip çıkmış, onlara adeta Ensar’ın Muhacirlere davrandığı tarzda muamele etmişlerdi. Anadolu insanı, elindekini avucundakini, bu gurbetteki savaş mağdurlarıyla paylaşıyordu. Aile de, Kayseri’de kendilerini sevdirecekti. O kadar ki, altı ay sonra Rusların Erzurum’dan çekildiği, Kazım Karabekir Paşa’nın komutasındaki ordunun Erzurum’a girdiği haberleri duyulduğunda, ailenin geri dönmemesi, Kayseri’ye yerleşmesi için onlara toprak verilmesi dahi teklif edildi. Fakat Seyyid Ahmet Efendi, memleketine dönmeye kararlıydı. Yol ihtiyaçlarını bir kez daha kağına yükledi ve ailesiyle beraber bu cömert diyardan güzel hatıralar ve hayır dualar ile ayrıldı.

Çocukların yetişmesi

Sığırlı’ya dönen aile tekrar evlerine yerleşti. Eski düzen kurulmuştu. Şeyh Amasi Efendi’nin sözleri ve Kayseri’de yaşadıkları bazı hadiseler üzerine Ahmet Efendi, çocuklarına daha fazla ihtimam göstermeye başladı. Oğluna ve kızlarına Kur’an öğretti, namazlarına, ibadetlerine alışmaları için çaba sarf etti. Ahmet Efendi ile Hatice Hanım, ev içindeki doğal halleriyle evlatlarına rehberlik ediyorlardı.

Seyyid Ahmet Efendi, sakalı göğsüne kadar uzanan, uzun boylu, iri yarı, dırahşan çehreli, takvası ile meşhur bir zattı. Refia Hanım annesinden ziyade babasına çok benzerdi. Ahmet Efendi iki veya üç şeyhe intisap etmiş, Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi’ye bağlanmıştı. Sadece kendi çocuklarına değil torunlarına da Kur’an öğretmiş, dini ilimleri tahsil ettirmişti. Abdürrezzak Efendi’nin oğlu Salih Bey’in hafızlığını tamamlaması için ısrar etmiş, kız torunlarını da çok iyi okutmuştu. Üstelik sadece kendi çocuk ve torunlarına değil, Sığırlı’da daha bir çok kişiye de Kur’an okumayı o öğretmişti. Refia Hanım, babasında Kur’an öğretme gayretini, şuurunu görmüş, onun bu konuda dertlenmesine şahit olmuştu. Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi de *Küçük Dünyam* adlı eserde zahid ve abid olduğunu söylediği Ahmet dedesini şöyle anlatacaktı:

Sünnet neyse onu harfiyyen yaşayan bir insandı. Dedem Osmanlı sarığı sarardı. Bembeyaz sarığıyla Molla gibiydi. Şehirde de, köyde de sarığını çıkarmazdı. Şehirle sıkı alakaları olduğu halde -ki anası özbeöz Kurt İsmail Paşa’nın kızıdır- fazlaca şehire gitmezdi. Sebebi de günaha girmekten korkmasıydı. Annemden eski yıllarda 3 günde veya 7 günde bir Kur’an-ı Kerim’i hatmettiğini duymuştum. Bütün hayatı böyleydi.

Refia Hanım’ın annesi Hatice Hanım da namazına, ibadetine düşkün, tesettüründe dikkatli, misafir ağırlamayı seven, mütevazı bir yapıya sahipti. Genç yaşında bir çok hastalıktan muzdaripti. Özellikle başı çok ağrır, artık dayanamayacak hale gelince kızlarından başını soğuk suyla yıkamalarını isterdi. Bu vazifeyi çoğu zaman Refia Hanım üstlenirdi. Refia Hanım’ın evlendiği yıl (1935) verem hastalığı sebebiyle Erzurum’da tedavi gördüğü hastanede vefat etti. Cenazesi kış şartlarında köye getirilemediği için Tepe mezarlığına defnedildi. Sonraki yıllarda mezarlığın kaldırılması söz konusu

olunca Abdürrezzak Efendi annesinin kabrini Sığırılı'da köy mezarlığına nakletti. Ancak kabir olarak belli bir makam oluşturulmadı. Hatice Hanım genç yaşta vefat ettiği için onunla ilgili bilgilerimiz çok sınırlı. Torunlarının da ona dair hatırası bulunmuyor. Refia Hanım da hatıralarını anlatırken annesinden çok bahsetmezmiş. Ancak Fethullah Gülen Hocaefendi, annesinden dinlediği bir hadiseyi şöyle anlatır:

Bir gün Hatice ninem bayılır. Bizim oralarda buna kan tutması denir. Koma gibi bir hal. (Öldü sanıp) Uzatıyorlar, gözlerini de kapatıyorlar. Bir müddet sonra ayılıp, kendisine geliyor. Daha sonra da anneme şunu anlatıyor: “Ben öbür aleme gittim. İki tane melek geldi. Bu, dilini kirli kullanıyor, dilinin derisini yüzmemiz lazım, dediler ve dediklerini yapmaya başladılar. Dilimin derisini yüzdüler.” Annem bu hadiseyi anlatır ve sözüne şöyle devam ederdi: “O güne kadar annemin sağa-sola uygunsuz sözler söylediği olurdu. Mesela: Allah canımı alsın... Allah cezanı versin... gibi laflar ederdi. Bu hâdiseden sonra senelerce yaşadı, bir daha ağzından böyle sözler çıkmadı.”

Böylesi hassas bir ortamda yetişen Refika ve Refia hanımlar, küçük yaştan itibaren, dini yaşama noktasında titizleniyor, ibadetlerine dikkat ediyor, örtü ve namahrem ile münasebet konularında azamî hassasiyet gösteriyorlardı. Refia Hanım'ın ablası Refika Hanım takvalı, ihlaslı, ibadetlerine düşkün bir hanımdı. Aynı zamanda ailesi üzerinde çok otoriterdi. Çocukları bile ondan çok korkardı. Hamarat, becerikli, çalışkan, işten çekinmeyen bir yapısı vardı. Refia Hanım da, tıpkı ablası gibi, daha çocuk yaşta çalışkanlığı ve gayretiyle dikkat çekiyordu. İki kız kardeş biraz da böyle olmaya mecburdular. Çünkü Hatice Hanım'ın hastalıkları evin bütün yükünü kızlarının omuzlarına yüklemişti.

Evde kadınlara ait günlük işler vardı. Yemek yapmak, tandırda ekmek pişirmek, hayvanların bakımı gibi (Ekilen tarlaları olduğu halde kadınlar tarla işlerine gitmiyordu). Üstelik, Seyyid Ahmet Efendi çevresi çok geniş bir insan olduğu için evde kalabalık misafirler ağırlanıyordu. Günün her vaktinde, bazen yatılı da olan bu misafirlere sofrta kurmak olmazsa olmaz bir gelenektir. Tüm bu işlerin yükü, iki kız kardeşin omuzlarındaydı. Bu ağır yüke rağmen Refia Hanım namazlarını hiç aksatmıyor, ev işlerinden fırsat buldukça Kur'an okuyor, tesbih çekiyordu. Genç kızlığında da çevresinde takvasıyla meşhur olmuştu. Gece yatmadan önce belki iki saat tesbih, zikir çekmeden, günlük evradını bitirmeden uyumuyordu. Annesi, kendisini bu kadar yormasına razı olmuyor, sabah da erken kalkıp evin işine bakacağı için uyumasını istiyordu. Refia hanım ise annesine itiraz etmiyor ancak yatağında bile elinden tesbihini bırakmıyordu.

Alvarlı Efe Hazretleri ve Ahmet Efendi'nin ailesi

Seyyid Ahmet Efendi, Erzurum ve civarında çok tanınan ve sevilen bir mürşid olan Alvarlı Muhammed Lütfi Hazretleri'ne bağlanmış ve sık sık onu ziyaret ediyor, her müşkülünü ona danışıyordu. Elbette şeyhini sık sık evine de davet ediyordu. Alvarlı Efe evi teşrif ettiğinde çevreden gelenlerle odalar dolup taşıyor, sohbet ve zikir halkaları kuruluyordu. Bu vesileyle Refia Hanım da

Alvar İmamı'nı tanımış, ona gönülden bağlanmıştı fakat, nişanlılık dönemine kadar herhangi bir tarikat dersi almayacaktı.

Refia Hanım'ın kendisinden önce evlenen ablası Refika da Alvar İmamı'na bağlanmıştı. Üstelik ondan tesbih almış, Nakşibendi tarikatına mensup olmuştu. Hocasından öğrendiği zikirlerle kendini öyle kaptırmıştı ki, evin işini bırakmış gece gündüz kendini tesbihe vermiş ve dünyadan tamamen elini eteğini çekmişti. O dönemde ziyaret ettikleri Efe Hazretleri, ona şöyle nasihat etti: “Kızım ben sana demedim ki dünyadaki tüm işini bırak da Allah'ı zikret diye. Çorap örse, yemek yapsan, çocuğuna baksan bu arada Allah'ı zikretsen bunların hepsi yine ibadettir. Allah rızası için ne yapsan ibadettir. Salatü selamları, İhlasları okursan ibadettir.” Bu nasihat ve dualardan sonra Refika Hanım günlük hayatına döndü. Vefatından önceki son üç güne kadar tarlada çalışmaya devam eden Refika Hanım, 1994'te Hakk'ın rahmetine kavuşacaktı.

Küçük Dünyam adlı eserde Efe Hazretleri'nin ailesi üzerindeki tesirini anlatan Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi, dayısı Abdürrezzak Efendi'nin adeta o ismi besmelesiz ağzına almadığını, teyzesi Refika Hanım'ın o iklimin delisi olduğunu, babası ve annesinin de ciddi bir merbutiyet (bağlılık) duyduklarını söyler. Öyleyse bu aşamada, Seyyid Ahmet Efendi ve ailesi üzerinde ciddi tesirleri olan Hâce Muhammed Lütfi Efendi'yi tanımakta fayda var. Erzurum bölgesinde hâl ve kemâl; ilim ve irfan sahibi insanlara hürmet ve muhabbet ifadesi olarak, Efe denilir. Hâce (hoca) denilmesi de, ilim sahibi ve Nakşibendî tarîkati silsilesinin altın halkalarından biri olmasındandır. Sevenlerinin ifadesiyle Alvarlı Efe Hazretleri, 1868'de (Hicri 1285) Erzurum'un Hasankale'ye bağlı Kındığı Köyü'nde dünyaya geldi. Babası Hüseyin Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Babası ve dedesi de âlim zatlar olan Muhammed Lütfi Efendi'nin anne tarafından 'seyyid' yani Hz. Hüseyin Efendimiz'in (r.a.) nesebinden olduğu bilinmektedir.

Muhammed Lütfi Efendi, tahsilini başta babası olmak üzere devrinin önde gelen âlimlerinden tamamlayarak icazet aldı ve 1889'da (hicri 1307) Hasankale'nin Sivaslı Camii'ne imam oldu. Aynı yıl babası ile birlikte Muhammed Pîr-i Küfrevî Hazretleri'ne intisap etmek üzere Bitlis'teki dergahına gitti. Pîr-i Küfrevî Hazretleri, görür görmez onlardaki istidadı hemen keşfettiğinden kendilerine hususi teveccühte bulundu ve ciddi ihtimam gösterdi. Sonrasında da her ikisine birden hilafet verdi.

Beş sene boyunca huzurunda bulunduğu Küfrevî'nin halifesi olarak 26 yaşında memleketine dönen Muhammed Lütfi Efendi (Miladi 1894-Hicri 1312), Erzurum'un Dinarkom Köyü'nde imam olarak yeni vazifesine başladı. 16 Şubat 1916'da Ruslar Erzurum'u işgal edene kadar burada kaldı. Savaşta bir torununu şehit veren Muhammed Lütfi Efendi, köyden topladığı 60 kişilik müfrezeyle düşmanın karşısına çıkıp bizzat mücadelenin içinde yer aldı. İşgal sona erdikten sonra kendisine teklif edilen Hasankale Müftülüğünü kabul etmeyip, Alvar Köyü halkının isteği üzerine buraya giderek yirmi dört sene imamlık yaptı. Cumhuriyet döneminde uygulanan yasaklara rağmen köy camiinin girişindeki bir odayı medreseye çevirip talebe okuttu. Evinde her kesimden, her seviyeden insan toplanıyor, küçük

odasında kurulan sohbet meclislerinde insanlığın sıkıntıları gündeme geliyordu. Kur'an eğitime devam edilmesi için çevresindekileri de teşvik eden Efe Hazretleri, "Kâbe'nin duvarı yıkıldı deseler onu tamir edeceğime ihtiyaç sahibi talebeye yardım ederim." diyordu.

Efe Hazretleri, insanları iman, ibadet, takva, Muhammedî ahlak, kardeşlik ve dayanışmaya teşvik etmek için çalışıyor; sohbetlerinde Allah ve Rasulü'ne itaatten sonra en çok birlik, beraberlik, yardımseverlik ve kin tutmamayı nasihat ediyordu. Merhametli, hürmetkâr, cömert, gönül kırmamaya azami dikkat eden, misafire hürmet eden bir ahlaka sahipti. Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi Alvar İmamı'nı ve meclislerini şöyle anlatır:

Alvar İmamı iç dünyası itibarıyla derin, aşk u heyecanıyla coşkundu. Zikir meclislerindeki hali, bu gönül zenginliğinin canlı bir misali gibiydi. O, hem Nakşî hem de Kadirîydi. Bundan dolayı olsa gerek, caminin içinde onun nezaretinde bazen hatme-i haccan bazen de halka-i zikir icra edilirdi. Caminin içinde kalabalık bir halka olurdu. Tasavvuf geleneğinde ser-zakir, zikrin nasıl söyleneceğini göstermek için halkanın içinde dolaşır; fakat o dönem itibarıyla Hazret çok yaşlı olduğundan halka içinde dolaşmaz, âdeta halkanın bir imamesi gibi yerde oturur ve halkadakilere göz ucuyla birer nigah-ı aşına kılardı. Zaten bir süre sonra halkadakiler kendilerinden geçer ve çevrelerini görmez hale gelirlerdi. Hatta ağlamaya boğulanlar ve bayılıp yere düşenler olurdu. Hazret, aynı zamanda tam bir Peygamber (s.a.v.) aşığıydı. Biri ona gelip, "Orada, sokaklarda çok uyuzlu mahlûklar gördüm." dediğinde tepkisi şu olmuştur: "Sus! Medine'nin sokak köpekleri için dahi öyle söyleme! Ben Peygamber hatırına oranın uyuzlusuna bile kurban olurum." O, bu ve benzeri ifadeleri, yüreğinden kopup gelen bir içtenlikle, bütün benliğiyle söylerdi. Öyle ki, bunu söylerken adeta Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şahsiyet-i maneviyesinde erir ve fena fi'r-rasûl olurdu...

Salih Özcan Abi'den dinlediğim şu hatıra da onun kemâl ve istiğnasını göstermesi adına bana çok önemli geliyor. Salih Abi, 1950'li yılların başında Erzurum'a uğrayarak Hazret'in elini öpmüş ve ona demiş ki, "Efe Hazretleri! Üstad Bediüzzaman diye birisi var. Onun din ve imana dair yazdığı risaleler var. Biz de onun yolundayız. Onun bu risalelerini âleme duyurmaya çalışıyor, bunlarla hususiyle genç nesillerin imdadına koşuyoruz." Bunun üzerine Hazret şöyle mukabelede bulunmuş: "Ah şu gözlerim görseydi de, ben de size yardımcı olabilseydim." Evet, fazilet odur ki, başka fazilet-meab insanların faziletini de kabul etsin ve onlara karşı saygılı olsun.

Refia Hanım'ın evlilikte ölçüsü, namaz...

Seyyid Ahmed Efendi'nin evlatlarından Abdürrezzak Efendi ve Refika Hanım evlendikten sonra sıra 17 yaşındaki Refia Hanım'a gelmişti. Dünürler Ahmet Efendi'nin kapısını aşındırmaya başlamıştı. Ancak Ahmet Efendi kızını vermek istemiyor, küçük olduğunu söyleyerek gelenleri geri çeviriyordu. Refia Hanım'ın eş adayıyla ilgili en önemli ölçüsü ise "namaz"dı. Bir gün dayısı Albay

Fazıl Bey evlerine misafir oldu. Yanındaki üsteğmen yaveri ile gece orada kalacaklardı. Kardeşi Hatice Hanım ile konuşup Refia Hanım'ı yaveriyle evlendirmek istediğini, sabaha kadar kızına sorup kararını bildirmelerini istedi. Hatice Hanım ertesi sabah ağabeyinin bu teklifini kızına ilettil. Refia Hanım'ın cevabı çok netti. "Hayır!" Peki neden? Şöyle izah ediyordu Refia Hanım: "Bu teğmen dayımla beraber sabah namazına kalkmadı. Namaz kılmayan biriyle evlenmek istemiyorum. Öyle birinden koca olmaz."5

Oysa köyde yaşayan bir genç kız için istikbali yüksek görünen bir subay ile evlenmek çok cazip bir teklif sayılırdı. Köy hayatından, ağır işlerden kurtulmayı, rahat evde, varlık içinde yaşamayı kim istemezdi ki! Fakat bu evde makam, mevki, gelecek kaygısı değil; namaz, takva, edep, hayâ gibi faziletler geçer akçeydi. Refia Hanım eş adaylarını da ailesinden aldığı bu terbiye ile değerlendiriyordu.

Görücüler gün geçtikçe çoğalıyordu. En son dünür gelenlerden biri Hasankale'nin namı ağalarındandı. Öyle ısrar ediyordu ki, istemeye gelirken evin oğluna da bir at getirmişti. Seyyid Ahmet Efendi, Alvarlı Efe'ye durumu danışmaya karar verdi. Bir Cuma namazı sonrası atına atlayıp Alvar'a gitti. Efe hazretleri aileyi zaten çok iyi tanıyor, Refia Hanım'ın karakterinin nereye uygun olduğunu iyi biliyordu. Ahmet Efendi'ye, "Acele etme, boyu bacadan mı çıktı? Senin kızını alan çok olur, üç sene daha sana hizmet etsin." dedi. Bunun üzerine Ahmet Efendi kızını isteyenlere olumsuz cevap vermeye devam etti.

Bu sözlerden altı ay kadar sonra Korucuk Köyü'nden Şamil Ağa, büyük oğlu Ramiz Hoca'ya Refia Hanım'ı istemeye geldi. Hatice Hanım'ın amca kızlarından Ayşe Hanım, daha önce Sığırlı'dan Korucuk'a gelin gitmişti. Şamil Ağa'nın eşi Munise Hanım'a Refia Hanım'dan bahsetmiş, ciddi tahşidatta bulunmuştu. İşte bunun üzerine Şamil Ağa, Ahmet Efendi'nin kapısını çalmıştı. Ailenin daha önceden görüşmesi, tanışması yoktu. Ahmet Efendi yine atına atlayıp Alvar'ın yolunu tuttu. Efe Hazretleri'ne kızına talip olan aileden bahsetti. Alvar İmamı'nın cevabı bu sefer müspetti. Hatta duyduğu haberden memnun olmuş, yüzünde tebessüm gülleri açmıştı. "Çok güzel" dedi, "Ne duruyorsun, hemen git ver."

Seyyid Ahmet Efendi bu cevaba şaşırdı. Refia Hanım altı ayda büyümüşü demek... Üstelik 'hemen git ver' diyordu. Oysa geleneklere göre, bir kızın babası oğlan evine gidip de 'buyurun gelin' demez, haber salar, 'istemeye gelin', derdi. Alvar İmamı'na gönülden bağlı olan Ahmet Efendi, onun sözleri üzerine, bunda bir iş, bir hikmet var, diye düşündü. Eve dönmek yerine atını Korucuk'a sürdü ve Şamil Ağa'yı bulup kahvesini içtikten sonra kızını verdiğini söyledi.

Refia Hanım, nişanlandığında 17 yaşındaydı. Sonraki yıllarda, o günleri anlatırken daha isteme durumu olmadan önce bir gün rüyasında kim olduğunu bilmeden Ramiz Hoca'yı gördüğünü söyleyecekti. "Geldi istediler, baktım aynı onlar." diyordu. Üç sene kadar süren nişanlılık döneminin ilk 15 ayında Ramiz Hoca askerdeydi. Refia Hanım ise onun sağ salim dönmesini bekliyordu. Bazen Ayetel Kürsi ve dualar okuduktan sonra evin üstüne çıkıp Sarıkamış ne tarafta bilmediği için dört bir

yanına dönerek üflüyor “Allah’ım hangi yöndeysen sen onu muhafaza eyle.” diyordu.

Nişanlandıktan sonra Refia Hanım bazı farklı haller yaşamaya başladı. Geceleri uykusunda ağlayarak Kur’an okuyordu. Yine uykusunda, ‘ben Efe’me gideceğim’ diyerek yatağından kalkıp kapıya doğru gittiği oluyor, Hatice Hanım da kızını sakinleştirmeye çalışıyordu. Kızının bu hallerine şahit olan Ahmet Efendi sonunda eşine, “Yarın Efe’yi davet edelim, buna da tarikat dersi versin, içi ferahlasın evladımın.” dedi. Ertesi gün Alvarlı davet edildi ancak köyden sevenleri de sohbetini dinlemek için gelince kalabalık arttı. Bu hengamede kendisine mevzudan bahsetme fırsatı bulunamadı. Nihayet sohbet meclisi dağıldığında, Alvarlı yerinden kalkmayacak ve Refia Hanım’ı yanına çağıracaktı. Refia Hanım’ın ifadesiyle ‘Allah ona halini ayan etmişti.’

Tesettürüne son derece dikkat eden Refia Hanım, ehramına bürünüp geldi Efe’nin yanına. Alvar İmamı sağ yanına oturttuğu genç talebesine önce evlilikle ilgili nasihatler etti. “Sakın kızım” dedi, “Biri sana bir şey söylerse sakın sen de ona döndürüp söz söyleme.” Sonra ona giyim kuşamıyla ilgili tavsiyelerde bulundu. Yeni moda tarzlardan uzak durmasını, sade, eski usul elbiselerden giymesini tembihledi. Günlük okuyacağı dua ve tesbihler öğretti. Refia Hanım Alvar İmamı’na bağlılığı hususunda şöyle der: “Oldu bitti onun eli benim üstümdedir. O ne demişse ben hep onu yaptım.” Efe Hazretlerini sık sık rüyasında gördüğünü söyleyen Refia Hanım torunlarının bütün ısrarlarına rağmen bu rüyalarını anlatmaya hiç yanaşmaz.

Refia Hanım, üç yıl nişanlı kaldıktan sonra Korucuk’a gelin geldi. Alvar İmamı’nın tavsiyesine uygun olarak gelinlik kıyafeti bile eski model biçilip dikilmişti. Düğün vakti gelince Alvarlı Efe’nin bir kerameti daha anlaşıldı. Çünkü Efe Hazretleri Ahmet Efendi’ye “Kızın sana üç yıl daha hizmet etsin.” dedikten tam üç yıl sonra, ayına ve gününe varıncaya kadar vakit tamam olunca Refia Hanım babasının evinden ayrılacaktı.

Peki Refia Hanım’ın gelin geldiği aile kimlerdi, eşi Ramiz Hoca nasıl bir insandı?

- ¹ Özel eşyalarına damga bastırmaya meraklı olan El Hac Ali Mısri köye yaptırdığı çeşmenin üzerine de kendi ismini ve günün tarihini yazdırmıştır. Bu isim ve düşülen tarih köy çeşmesi üzerinde halen görülebilmektedir. Salih Selimoğlu, aynı isimle damgalı üzerinde 1178 (miladi 1764) tarihi yer alan bir bakır kabı da eski eşyaların arasında bulmuş ve koruma altına almıştır.
- ² 1857’de Erzurum’da dünyaya geldi. 1879’da topçu teğmeni olarak Harbiye’den mezun oldu. Eğitim için Almanya’ya gönderildi. İstanbul’a dönüşünde, birçok yerde askerî tâlim ve terbiye öğretmenliklerinde bulundu. 1887 senesinde binbaşılığa, 1888 senesinde yarbaylığa, 1889’da albaylığa terfi etti ve 1893’te 36 yaşında iken tuğgeneralliğe yükseldi. Gittiği her yere disiplin ve ciddiyet götüren Şükrü Paşa, disiplin içinde eğittiği Edirne’deki 2. Ordu’dan sonra, Selanik’teki 3. Ordu’yu da kısa sürede düzene soktu. 1908’de Meşrutiyet’in ilânı üzerine İstanbul’a gelen Şükrü Paşa, 1912 senesine kadar Redif (Süvari Birlikleri) Müfettişliği, Çanakkale Boğazı Muhafızlığı gibi önemli askerî vazifelerde bulundu ve nihayet Balkan Harbi’nin öncesinde Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı’na tayin edildi. 1912 Ekim’inde büyük felâketin habercisi olan Balkan Savaşı başladı. Şükrü Paşa’ya verilen yazılı emirde, Edirne’nin muhtemel bir kuşatma hâlinde, yalnız kırk gün müdafaa edilmesi istenmişti. Oysa Şükrü Paşa burada 5 ay 5 gün direndi. Ecdad yâdigârı eserlerin zarar görmemesi için, teslim olup, esir olsa da, birkaç ay sonra 2. Balkan Savaşı’yla Meriç Nehri’ne kadar olan topraklar geri alındı. Düşmanlarını bile hayrete düşüren bu büyük kumandanı, Bulgar Kralı ayakta karşılamış, özür dileyerek kılıcını iade etmişti. Fransızlar ise hayranlıklarının ifadesi olarak şeref kılıcı ve içinde binlerce imza bulunan altın bir kitap hediye ettiler. Avrupa’nın insafılı kalemleri bu destanı gazetelerinde neşrettiler. 6 aylık esaretten sonra İstanbul’a dönen Şükrü Paşa, 5 Haziran 1916’da vefat etti ve Merkez Efendi Mezarlığı’na defnedildi. Şükrü Paşa’nın Edirne’deki anıtı 27 Temmuz 1998’de açıldı. Merkez Efendi Mezarlığı’ndaki naaşı açılıştan üç gün önce (24 Temmuz 1998) alınarak Edirne’deki anıt mezara konuldu.
- ³ Osmanlı komutanı ve devlet adamıdır. 1818 yılında Kars’ta doğdu. İlk memuriyetini 1833’te Kars Sancağı’na bağlı Şüregel Kazâsı’nın ayanı olarak yaptı. 1841’de İran, 1853’de Kırım Harpleri’ne katıldı. 1863’de aşiretlerin iskânı için kurulmuş olan Fırka-i Islahiyye’de görev yaparak başarılar kazandı. 1868 yılından 1875’e kadar Diyarbakır Valiliği’nde çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Diyarbakır Valiliği’nden sonra 1876’da Erzurum Valiliği’ne atanmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’ne katılmıştır. Harpten sonra İstanbul’a çağırılmış ve burada da önemli görevlerde bulunmuştur. Kurt İsmail Paşa, 22 Şubat 1897 tarihinde İstanbul-Üsküdar’da vefat etmiş, Yenicami haziresine defnedilmiştir.
- ⁴ Salih Selimoğlu, bu hicret şehidi küçük halasını hiç unutmadığını, Fırat’tan geçerken buralarda bir halam var diye hatırladığını anlatıyor.
- ⁵ Refia Hanım’ın genç üsteğmenin namaz kılmadığını şöyle anladığı naklediliyor. Buna göre Refia hanım, sabah abdest almaları için odaların kapısına bir kırba su bırakmış, dayısının suyunun kullanıldığını fakat üsteğmenin suyuna hiç dokunulmadığını görünce de, genç subayın namaz kılmadığını anlamış.

2. BÖLÜM
RAMİZ HOCA
VE
AİLESİ

Ramiz Hoca ve Ailesi

Ahlat'tan Korucuk'a

Ramiz Hoca, Ahlat'tan Erzurum'a göçmüş bir aileye mensuptur. Bu göç, net bir tarih olmasa da büyük ihtimalle 1800'lü yılların başlarında gerçekleşmiştir. Ramiz Hoca'nın beş kuşak önceki dedesi Halil Efendi'nin kız kardeşi kaçırılır. İki taraf silahlı çatışmaya girer ve diğer aileden biri ölür. Devlet meseleye el koyar ancak Halil Efendi suçlu görülmez; sadece sürgün edilir. Aile, önce Hasankale'ye sonra da Korucuk Köyü'ne yerleşir. Halil Efendi bir gün Ahlat'a geri dönmeyi istese de nasip olmaz. Oğulları Ahlat'taki varlıkları satıp paylaşırlar. Halil Efendi'nin oğlu Hurşid Ağa'nın iki oğlu vardır. Bunlardan biri Süleyman Efendi, ikincisi Molla Ahmed'tir. Molla Ahmed, ilim ve takvasıyla temayüz etmiş müstesna bir insandır. Hayatının son otuz senesinde ayağını uzatıp yatmamış, daha doğrusu sırtı yatak yüzü görmemiştir. Uykunun ağır bastığı anlarda sağ elini alnına koyar ve biraz kestirir. Vaktinin diğer kısmını hep çalışarak ve ibadet ederek geçirir. Pehlivan yapılı, uzun boylu mehabet dolu fizikî görünümünün yanında, bu surete denk bir de sîreti ve ruhî yapısı vardır. Riyazatı ömrü boyunca terk etmemiş, günde bir kaç zeytinle iktifa etmiştir. Varlık içinde bir zahit hayatı yaşamıştır. Tarlada çalışır, kitap okumaya düşkündür ve ibadetle meşgul olmayı hayatının gayesi hâline getirmiştir. Tamamen bir ukba insanıdır. Kardeşi Süleyman Efendi ise ticaret hayatına atılmış, muvaffak da olmuştur.

Molla Ahmed'in altı oğlu (Zakir, Şakir, Mehmet Ali, Akif, Şamil, Abdullah) ⁶ bir kızı (Gülnuş) vardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde (93 Harbi) Molla Ahmed ve ailesi Korucuk'u terk ederek Sivas dolaylarına göçüp yerleşirler. Savaş sonrasında köye döndüklerinde taş üstünde taş kalmadığını görürler. Zaten bu arada hep hazırdan götürdüklerini yiyip bitirmişlerdir. Bu göç aileyi maddî yönden iyice sarsmıştır. 1880 doğumlu Şamil Ağa o sıralarda gençlik basamaklarına tırmanmaya hazırlanan bir delikanlıdır. Korucuk'a döndükten 10 sene kadar sonra, yani 1890 yılı civarında, Molla Ahmed vefat eder.

Molla Ahmed'in oğullarından dördü köyde kalır, biri İstanbul'a gidip polis memuru olur. Kardeşler sıfırdan başlayıp yeniden mal-mülk edinirler. İmkanları tekrar genişler. Bu arada Şamil Ağa, Munise Hanım ile evlenir. Kardeşlerin en büyüğü olan Zakir Ağa ise Feride Hanım ile evlidir. Ailede herkes ona 'Feride nene' der. Kendi çocukları olmuş ama yaşamamıştır. Ahir ömründe kendilerine bakacak bir evladı olmasını isteyen karı-koca, Şamil Ağa ile Munise Hanım'ın oğlu Enver Bey'i evlerine alıp evlat gibi büyütmek isterler. Zaten evleri bir arada olduğu için Şamil Ağa ile Munise Hanım bunu kabul eder. Enver Bey, kendi anne babasını bilse bile, amcasının evinde büyür, oradan askere uğurlanır, eşini de o eve gelin getirir. Zakir Ağa'nın vefatından sonra da Enver Bey bir evlat gibi Feride Hanım'a bakmaya devam eder. Mehmet Ali Ağa da eşini kaybedince altı çocukla kalakalmıştır. Hoca olan eşi vefat edince beş küçük çocuğuyla yalnız yaşamaya çalışan Fadime

Hanım'la evlenir.

Birinci Cihan Harbi gelip çatınca Erzurum tekrar bir hicrete sahne olur. Korucuk'ta ya hiç kimse kalmaz ya da çok az aile kalır. Şamil Ağa, yüklediği beş altı kağıt eşya ve yiyeceklerle bütün aile fertlerini de alır, Yozgat'a bağlı Yerköyü'nün Terzili Köyü'ne yerleşir. Bir kaç sene orada kalırlar. Cihan Harbinin sarsıntısı geçince tekrar Korucuk'a dönmeye karar verirler. Ancak getirdikleri her şeyi bu zaman zarfında bitirip tüketmişlerdir. Dönerken sadece iki merkepleri vardır. Munise Hanım, çocuklardan yürüyemeyecek kadar küçük olanını kucağına alıp merkebe biner. Diğer aile fertleri, başta Şamil Ağa olmak üzere, o kadar yolu hep yaya katederler.

Geri geldiklerinde köyleri harabeye dönmüştür. Evler yıkılmış, ahırlar yerle bir olmuş ve ortada gezinen bir kaç cılız koyun ve keçiden başka evcil hayvan namına da bir şey kalmamıştır. Köyü yeniden kurup inşa etmeleri gerekmektedir. Şamil Ağa Korucuk'ta başlarını sokabilecek bir ev inşa edene kadar küçük çocuklarla Munise Hanım'ı Porsuk Köyü'ne götürüp, ailesinin yanına bırakır. Çünkü, biraz yüksek bir bölgede kaldığı için Ruslar buraya girmemiştir. Şamil Ağa ve çocukları aç-susuz günler geçirir, yokluk ve sefaletle mücadele ederler. Ancak hiç kimse azminden bir şey kaybetmez. Çalışıp evlerini yeniden imar eder, topraklarını ekilip dikilecek duruma getirirler.

Şamil Ağa'nın babası Molla Ahmed'e benzer yönleri vardır. O da bir ukba adamıdır. Tek parti hükümetinin, kılık kıyafet düzenlemeleri ve Şapka Kanununu şiddetle uyguladıkları dönemlerde bile sarıksız gezmemiştir. Fethullah Gülen Hocaefendi, dedesinin sarığını Osman Gazi Hazretleri gibi sardığını söyler. Ayrıca Şamil Ağa, çok ciddi bir insandır. Tebessüm etse bile güldüğü görülmemiştir. Onun bu ciddiyet ve vakarı köy halkının üzerinde de bir mehabet ve korku tesiri bırakır. Bütün köylü ondan korkar; aynı zamanda ona çok ciddi saygı duyar. Baş sıkışan, koşup ondan yardım ister. Güldüğünü gören olmadığı gibi ağladığını da gören olmamıştır. Prensipleri vardır ve insanların da bu prensiplere göre yaşaması konusunda gayret gösterir. Mesela büyüğe hürmete çok önem verir. Ona göre, çocuklar arasında bile küçük olan büyüğe saygılı olmalıdır. Çeşmenin başındaki 6 yaşında bir çocuk 10 yaşında biri geldiğinde ona yer vermelidir. Yol kenarında oturan iki kişi, önlerinden yaşlı biri geçerken muhakkak kalkmalıdır. Şamil Ağa böyle bir durumda ayağa kalkmayan birini görürse derhal ikaz eder.

Fakat Şamil Ağa çok göstermese de aslında son derece müşfik bir insandır. Böyle sert bir adamın Munise Hanım'a bir kez bile sesini yükselttiğini gören olmamıştır. Torunu Salih Bey, onun bu yönünü anlatırken şöyle diyor: “Zaten babaannem minyon yapılı ufak tefek bir hanımdı. Dokununca yaprağını döken narin, nazenin bir çiçek. Şamil Ağa da bunu fark etmiş, bir kere bile onu incitmemişti.” Şamil Ağa'nın oğlu Seyfettin Bey de babasını şu ifadelerle anlatıyor:

Kendi uşaklarına (çocuklarına) da biraz sert idi ama torunlarına yumuşaktı. Torun daha mı sevgili oluyor ne? Bazısına gülerek bakıyordu, bazısına da kaşlarını çatarak bakıyordu. Sert mizaçlıydı. O yıllarda öyleydi aslında. Bütün dedeler, babalar öyleydi. Şimdi herkes daha hoşgörülü, toleranslı. Bugünkü dedelere bakıyorum biz öyle şey görmedik. Şamil Ağa

kucağına uşak almaz ama Alvar’dan gelince Hocaefendi’yi kucağına almış. Severdi ama sevdiğini belli etmezdi.

Hakiki ulemaya çok saygısı olan Şamil Ağa, meşayihin yiyen içen kısmından hoşlanmazdı. Gerçek veliyi babası Molla Ahmed’in şahsında görmüştü çünkü. Kendi çevresinden olup da kabullendiği insanlardan biri Korucuk Köyü’nde otuz-kırk sene imamlık yapmış, sâdâttan olma ihtimali olan Mehmed Efendi’ydi. Şamil Ağa bu zat ile ilgili şöyle bir hadise anlatır: Birinci Cihan Harbi’nden evvel çok şiddetli bir zelzele olmuş, köyde yıkılmadık bina kalmamıştır. Evlerine giremeyen köy halkı kışın bastırmasına, kar yağmasına rağmen harman yerinde yatmaktadır. Bir gün Şamil Ağa da harmana giderken karşısına Mehmed Efendi çıkar. “Şamil Ağa! Nereye gidiyorsun?” diye sorar. Harmana gittiğini öğrenince, “Git evinde yat! Bir tek taş dahi düşerse getir onu benim kafama çal” der. Sonra da bu sözlerinin izahını şöyle yapar: “Bu gece bu köye Fahri Kainat Efendimiz (s.a.v.) geldi. Arkasında Raşid Halifeler vardı. Hz. Ali’nin elinde ise birçok kazık bulunuyordu. Ben hemen koştum ve yanlarına vardım. Efendimiz bana dönerek: ‘Molla Muhammed! Bu köy senin mi?’ diye sordu. Ben de, ‘Evet ya Rasulallah! Benimdir.’ dedim. Bunun üzerine Fahri Kainat Efendimiz, Hz. Ali’ye döndü ve, ‘Ya Ali! Bu köye de bir kazık çak, bir daha bu köy de sallanmasın!’ dedi. O da elindeki kazıklardan birini ovaya çaktı.”

Bu hadiseyi birçok defa anlatan Şamil Ağa, her seferinde, “İşte manaya açık, ruh insanı bir şahıs var. O da Mehmed Efendi’dir.” diyordu.

‘Ağlayan kadın’ Munise Hanım

Şamil Ağa’nın eşi Munise Hanım, çok az konuşan ve hâliyle İslam’ı bütünüyle aksettirmeye çalışan bir kadındı. Ağlayan, düşünen, büyüklere, ulemaya, meşâyıha saygı duyan müstesna bir insandı. Çok yumuşak tabiatlıydı. Günde bir öğün yemek yer, günlerinin çoğunu oruçlu geçirirdi. Hatta Refia Hanım bir seferinde onun, 12 sene bila fasıla oruç tuttuğunu anlatacaktı. Torunları arasında ilk erkek torunu olan Fethullah Gülen Hocaefendi’ye ayrı bir ilgi gösterirdi. Hocaefendi, bir defa dahi kendisine kaşlarını çatıldığını hatırlamadığını söyler. Hatta, baba ve annesinden ziyade büyükannesinin kendisi üzerinde tesir bıraktığını anlatır:

Babam o evin içinde daha ‘cüd bi lütfik ya ilahi..’ (Arapça bir ilahi) deyince onun etekleri yaşla dolardı. Ve denir ki, Munise Hanım vefat etti, insanlık adeta ağlamayı unuttu, köyde ağlayan kalmadı. Allah derdin, o kadar heyecanlanırdı ki, 24 saat yemekten iştahı kesilirdi. Söz değildi... Bütün hayatını belki otuz cümle ile idare ederdi. O kadar az bilirdi, az konuşurdu fakat bu kadar dine aşık... Kur’an derken daha ‘elif lam mim zalike’l-kitab...’ Ne duydu o senin nezih vicdanın? Bayılır kendinden geçer adeta yığılır yere... Bana Rabbimi o anlattı desem sezadır. Bana Peygamberimi, Peygamber sevgisini o anlattı desem sezadır. Onun öyle sessiz, durgun deryalar gibi derinliği benim üzerimde büyük bir tesir bıraktı. İnanmayı ve Allah’la irtibatı onda gördüm. Belki eskiden gülmüştür, mütebessim bir kadındı, ama ben,

öyle kahkaha attığını hiç görmedim. Çok onurluydu. Onun benim üzerimde bin nâsihten daha etkili olduğunu söyleyebilirim. Ben dört-beş yaşında çocuk iken o, bana annemden daha büyük görünürdü. Onun için benden iki yaş büyük amcamla çok defa kavga ederdik; ederdik de o, ‘benim annem’ deyince ben de ‘hayır, benim annem’ diye ona çıkışırdım.

İlk torunu Nurhayat Hanım da onun bu hallerine şahit olmuştu. Munise Hanım torunları ile aynı odada yatıyordu. Sütten kesileni yanına alıyor, koynunda uyutuyordu. Refia Hanım’a sadece küçük bebeği bırakıyordu geceleri. Bütün torunlarını bu şekilde büyütmüştü. Torunları Munise Hanım’a da kendi annelerine de ‘ana’ diyorlardı. Kendini bildiğinden beri babaannesi ile aynı odada yatan Nurhayat Hanım, “Geceleri onun ağlamasına uyanırdım. Namaz kılar, ağlar, dua ederdi. Yatağına girdiğini görmezdim. Aklım kesmiyordu ki o sıra niye ağladığını bileyim. Ana koymuyorsun ki uyuyalım, niye ağlıyorsun, derdim. Ne günahı vardı da o kadar ağlıyordu? Şimdi onun gibi ağlayan var mı ki? Allah o ağlamadan bize de versin.” diyerek anlatıyor babaannesinin hallerini.

Annesi Korucuklu olan Munise Hanım’ın, babasının köyü Porsuk’ta büyüdüğü biliniyor. Bir kız, iki erkek kardeşi olduğu anlatılıyor. Kardeşlerinden biri Birinci Dünya Savaşı’nda Ermeni ve Ruslarla yapılan mücadelelerde Gümlü çayında boğularak şehit olmuştu. Munise Hanım yıllar sonra bile kardeşi aklına geldikçe gözlerindeki yaşa hakim olamıyordu. Diğer kardeşi ise köyde yaşıyor, hatta iş zamanları gelip Şamil Ağa’nın tarlalarında çalışarak onlara yardım ediyordu.

Aile bağlarını sağlam tutma ve akrabalarını bulup tanıma gayretinde olan Sıbgatullah Gülen, babaannesinin teyze çocuklarıyla tanıştıklarını söylüyor. Munise Hanım’ın çocuklarına, torunlarına ailesini anlatmaya vakit bulamayacak kadar çok işi olduğunu ifade ediyor. Çünkü, kalabalık bir aile içinde bir çok meşguliyeti bulunmaktaydı. Ayrıca misafirin eksik olmadığı bir evde, gelini olana kadar tek başına herkese hizmet ediyordu. İlk gelini Refia Hanım ile birlikte torun telaşı da başlayınca durmadan çalışarak geçiriyordu vaktini. Eve gelin geldi diye bir kenara çekilip oturmamıştı. Maharetli, becerikli, çevresiyle ilgili bir insandı. Düğün, mevlid, sünnet gibi cemiyetlerde yemeklerin hazırlanması için yardıma gidiyordu.

Çok müşfik, mütedeyyin gözü yaşlı, her an ağlamaklı bir insandı Munise Hanım. Kendi işini kendi yapıyor, gelinlerinden bile kendisi için bir şey istemiyordu. Yemek yaparken bir şey lazım olsa, orada bulunan gelini veya çocuğundan istemektense gidip kendisi alacak kadar mütevazı bir yapıya sahipti. İşten vakit buldukça eline Kur’an’ını alır, hafif sesle okurdu. *Delailü’l-Hayrat* adlı dua kitabını da sabah akşam elinden düşürmezdi. Sesli okuduğu için yanındaki torunları da bazı bölümlerini farkında olmadan ezberliyordu. *Ahmediye*, *Muhammediye*, *Envarül Aşikin* isimli Osmanlıca kitapları da tek tek heceleyerek çözmeye çalışırdı.

Tesettür, edep, haya, dini yaşamada titizlik öyle üst seviyede idi ki onun dünyasında, sadece yabancı erkeklerle değil, örtüsüne dikkat etmeyen kadınlarla bile görüşmek istemezdi. Mesela köy köy dolaşıp elek vs. eşyalar satan çingeneler gelirdi kapıya. Örtüsüyle bile yanlarına çıkmaz, eve girmelerine izin vermez, ‘ne istiyorlarsa verin gitsinler’ derdi. Bir gün köyde bir düğün yemeğine

davet edilmişti. Nurhayat Hanım'ı da yanına alıp gitti. Yemek sırasında Erzurum'dan gelen misafirler yanlarında getirdikleri gramofonu açıp müzik çalmaya başladılar. Munise Hanım ehramını alıp kalktı; 'burada durulmaz artık.' diyerek torunuyla beraber evine döndü.

İnsanlar hakkında konuşmayı sevmez, gıybetten, dedikodudan uzak dururdu. Evi, ailesiyle ilgili mevzuları da dışarıda konuşmazdı. Alvarlı Efe'den dersli, Nakşibendi tarikatına bağlı idi. Köyde yapılan hatme dualarına torunu Nurhayat Hanım'ı da götürürdü. Hatme bitince kadınlar yaşadıkları sıkıntılar hakkında konuşur, birbirlerine anlatırlardı. Konuşmalara katılmayan Munise Hanım'a da laf atar, "Senin hiç derdin yok mu, niye konuşmuyorsun?" diye sorarlardı. "Konuşsam ne olacak, çare mi bulacaksınız? Çare olamayacağınız şeyi de duymanıza gerek yok." der mevzuyu kapatırdı.

Şamil Ağa ile Munise Hanım'ın altı erkek, bir kız evlatları dünyaya gelmişti. En büyükleri Ramiz Hoca 1907 doğumluydu. Diğer çocukların isimleri ise Rasim, Nureddin (eşi Behice), Enver (eşi Kadriye), Sefer (eşi Tevfike), Seyfeddin (eşi Saadet) ve Dürdane'ydi. En küçük çocukları Seyfeddin, Refia Hanım eve geldikten sonra doğmuş, o sırada ikinci kızı vefat eden Refia Hanım kayınvalidesinin çocuğunu emzirmiş, sütannesini olmuştu.

Korucuk'ta bir Enderun efendisi

Ramiz Hoca, Devlet-i Aliye'nin son zamanlarında, zor yıllarında doğup büyümüş, daha çocuk yaşta savaşlar, muhacirlikler görmüştü. Tahsil zamanları bu şekilde geçmiş, gençliğinde ise evin büyük oğlu olarak sorumluluk üstlenmek zorunda kalmıştı. Köye geri döndükten sonra yeniden düzen kurmak için çok çalışmaları gerekiyordu. Okumaya, ilim tahsiline meraklıydı ancak tarla bağ bahçe işleri beklerken 'ben okuyacağım' deyip ailesini bırakması mümkün değildi. Ancak Kur'an'ı ve Osmanlıca okuma yazmayı iyi öğrenmişti. Harf inkılabından sonra da Latin harfleriyle okuma yazmayı kendi başına sökmüş, hatta bilgisi sayesinde askerde çavuş yapılmıştı.

Delikanlılığından itibaren dikkatli yaşayan bir insandı. İbadetlerinde olduğu gibi, dürüstlük, mahremiyet, haramdan sakınma gibi ahlaki hallerde de dikkatliydi. Refia Hanım'ın yeğeni Salih Bey'in anlattığı şu hadise onun ilkeli hayatının sadece bir karesi:

Korucuk'ta mevsimlerin kurak geçtiği bir yıl, insanlar hayvanlarına yedirmek için yeterince kışlık alaf (kuru ot) temin edememiştir. Eldeki yiyecek bitince ihtiyacı olanlar kağnılarla gidip yakındaki bir köyden ot satın alırlar. Şamil Ağa da ot alması için Ramiz Efendi'yi gönderir. Ot alacakları köylü 'çayırı biçmişim ama bağlı değil. Gidin bağlayın, demet yapın arabalarınıza yükleyin. Aldığınız demet miktarınca parasını getirin.' der. Sonra bakar ki, herkes bağ yapmış ama büyük büyük. İki bağlık otu tek bağ yapmışlar. Ramiz Efendi ise babasının çayırında nasıl bağlıyorsa o miktarda bağlamış. Köylü bu duruma dikkatlerini çekince diğerleri 'onun gücü yetmiyor da o yüzden öyle ufak ufak bağlamış.' derler. Oysa aradaki fark ayan beyan ortadadır. Köylü herkesten ot parasını alır, ancak Ramiz Efendi'den almak istemez. Hatta 'Git babana benden selam söyle. Bu otu sana hediye ettim. Senin gibi bir oğlu olduğu için onun

parasını almıyorum.’ der. Çok zorlamasına rağmen Ramiz Efendi elindeki parayı köylüye kabul ettiremez ve otunu alıp eve gelir.

Ramiz Hoca harama helale çok dikkat eden, gözünü haramdan korumak için azami gayret gösteren, mahremiyete önem veren sofi meşrep bir insandı. Delikanlı yaşlarında babasıyla bir gün Erzurum’a alışverişe giderler. Kadınların geleneksel bir örtü olan ehram veya çarşaf giyerek sokağa çıktığı o dönemde başı açık, manto giymiş kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Babasıyla beraber arabanın yanında beklerken karşıdan çarşaf, ehram giymemiş kadınların geldiğini görürler. Ramiz Hoca hemen eğilip çarıklerini bağıyormuş gibi yaparak yan tarafa döner. Oğlunun bu hareketinin sebebini anlayan Şamil Ağa onun halini takdir ederek yanındakilere de gösterir. Kul hakkına girmeme hususunda da çok dikkatli yaşayan Ramiz Hoca, kendilerine ait olmayan tarlalardan mecburen geçerken bir tutam dahi ot almamaları için yanındaki hayvanlarının ağzını bağlar. O tarladan çıkarken de altına bulaşan topraklar dökülsün diye çarıklerini silkeler. Dünyaya tamah etmez. Satılacak bir şey olduğunda malını herkese satmaz. Beğenmediği biri 10 kuruş verse o gider malını almasını istediği adama ‘10 kuruş verdiler 9 kuruş ver, bunu sana vereyim’ der. O adam da itimat eder, alışverişi yaparlar.

Fethullah Gülen Hocaefendi, okumaya, ilim tahsiline çok istidadı olduğunu ifade ettiği babası için şu ifadeleri kullanır:

Bir insan tabiatı icabı dâhidir, köyde yetiştiğinden dâhi bir çoban olur. Dâhi bir köy imamı olur. Ama o zat şehirde olsa, bir mektep okusa bütün kabiliyetleri, istidatları inkişaf eder, bir ufuk insanı olur. Babam hiç olmazsa Erzurum merkezde neş’et etseydi daha farklı bir ufku olurdu, diye hep düşünmüşümdür. Ciddi bir okuma imkanı olsaydı, büyük ve derin bir tahlil insanı olurdu. Müspet tenkit ruhu olan kritiğe açık bir insandı.

Ramiz Hoca, vaktini hiç zayi etmezdi. Tarladan eve geldiğinde, ayağının çarığıyla bir kenara oturur, yemek hazırlanıncaya kadar, hemen bir kitap açar, okurdu. Onda kitap okuma bir zevkti. Yolda gidip gelirken de ağzı boş durmaz, ya Kur’an okur ya da yeni ezberlediği Arapça veya Farsça bir beyti tekrar ederdi. Hocaefendi Kaside-i Bürde’yi babasının okuyuşlarından kaparak ezberlemişti.⁷ Diğer Farsça beyitleri de onun vaazlarda okuduklarından zihnine yerleşmişti. Her dakikasını mutlaka hayırlı ve bereketli bir işle dolduran ve düşünceye ehemmiyet veren Ramiz Hoca, boş yaşamaya kapalıydı. Nükteleri vardı; fakat bu nükteler onun kıvrak zekasından kaynaklanan nüktelerdi. O hep ciddiyet âleminde dolaşır dururdu. Başında daima sarığı olurdu.

Babasının çok terbiyeli bir insan olduğunu belirten Hocaefendi, bir gün Mehmed Kırkıncı Hoca’nın kendisine şöyle dediğini anlatır:

Babamı kasdederek şöyle demişti “Hayret ediyorum bu adama! Bir köyde yetişmesine rağmen enderun terbiyesi almış bir asilzade gibi terbiyeli insan. Nerede nasıl ve ne ölçüde konuşulur; bunu bilmek hakikaten apayrı bir ahlak ve terbiye ister.”

“Artık baba evinin kapısı kapandı.”

Ramiz Hoca ile Refia Hanım birbirlerini görmeden nişanlanmışlardı. Nişanlıyken de Ramiz Hoca'nın müstakbel eşini görmeye gitmediği biliniyor. Sadece kardeşi Enver Bey, eline bir hediye alıp kayınbirader sıfatıyla 'gelin görmeye' gitmiş. O sırada komşularına yardıma giden Refia Hanım ile annesine de haber verilmiş. Ehramı örtülü, yüzü kapalı bir halde gelirken görmüş yengesini Enver Bey. Yapılan ikramlardan sonra dönüp ailesine gelinlerini anlatmış. Şamil Ağa ile Munise Hanım'ın da çeşitli zamanlarda onu ziyaret edip hediyeler götürdüğü biliniyor.

Ramiz Hoca, Sarıkamış'ta topçu çavuşu olarak vatan hizmetini tamamlayıp köye döndükten sonra 1934 yılında yapılacaktı düğün. 21 yaşındaki Refia Hanım yeni hayatına adım atmak için baba evinden çıkmadan önce anne babası onu karşılarına alıp dualar etmiş ve ona bir çok nasihatle bulunmuştu. Evlenmeden önceki hayatını çok fazla anlatmayan Refia Hanım o nasihatlerden yıllar sonra İzmir'de hemşerisi Muteber Hanım'a bahsedecekti. Muteber Hanım'ın anlattığına göre kızlarını karşılarına alan Ahmed Efendi ile Hatice Hanım şöyle konuşmuşlardı: "Bu zamana kadar burası senin evindi. Ama artık bu kapı kapandı. Bundan sonra gideceğin evi aynı buradaki gibi sahiplenecek, sarılacaksın."

O yılların bölgedeki toplum hayatında yeni evlenen bir Hanım'ın sık sık baba evini ziyaret etmesi hoş karşılanmıyordu. Gelinin ailesi de kızlarının yaşadığı eve davet edilmeden gitmiyordu. Özellikle başka köyden geldiyse görüşmek daha da zordu. Kışın yollar kapandığı, ulaşım zorlaştığı için ziyaret etmek zaten mümkün olmuyordu. Diğer zamanlarda da tarla, bağ, bahçe işleri bırakılıp gidilemiyordu. Ahmet Efendinin bu konuda kesin kuralları vardı. Onun net tavrının bir örneğini Büyük kızı Refika Hanım'ın hayatında bir tablo olarak görüyoruz. Sığırlı'ya çok da uzak olmayan Karavelet Köyü'ne gelin giden Refika Hanım, iki sene geçtiği halde baba evini ziyarete gidememiş, ailesi de gelmemişti. Bu arada ilk bebeğini doğmadan kaybedince eşi bir Cuma günü ailesinden izin aldı. "Canı çok sıkıldı annesine babasına götürüp geleyim." dedi. O zamanlar (1930'lu yılların başı olmalı) ulaşım atla yapılıyordu. Eşi Cuma namazını kılana kadar Refika Hanım ailesini görecekti, namazdan sonra yola çıkıp köylerine döneceklerdi. Eşinin ailesi de ancak bu kadar izin vermişti çünkü. Sığırlı'ya geldiklerinde Seyyid Ahmet Efendi de Cuma namazına çıkmıştı. Refika Hanım, annesi ve kardeşi Refia Hanım ile namaz bitene kadar oturup görüşme imkanı buldu. Cumadan sonra eve gelen Ahmet Efendi kapıda bağlı atın kimin olduğunu sordu. Kızıyla damadının geldiğini söylediler. Ahmet Efendi celallenmişti. "Daha dün gitti bugün geliyor, insanların hiç mi işi yok, onunla mı uğraşacaklar." diyordu. Eşi Hatice Hanım ise Refika Hanım'ın gelmeyi kendisinin istemediğini, eşinin getirdiğini izah etmeye çabalıyordu. Nihayet damadı da camiden gelince ikisini atlarına bindirip köylerine gönderirken Refika Hanım'a "Bir daha bu hatayı yapma" demişti Ahmet Efendi.

Aynı şekilde Refia Hanım'ı da evden uğurlarken "Ablanın yaptığını sakın sen de yapma, kapıyı açmam." diyordu. Yıllar sonra İzmir'de Sefade Hanım'a bu hadiseyi anlatan Refia Hanım "Biz böyle yetiştik. Bu nedir, gittikten üç gün sonra baba evine gelmek." diyerek yeni nesillerin rahatlığına duyduğu hayreti ifade ediyordu. Babasından bu tembihi aldıktan sonra Ramiz Hoca'ya bir kere bile 'beni anneme babama götür' demeyen Refia Hanım "Fakat o merhametinden beni götürürdü" diye

anlatacaktı.

Çok uzak bir mesafe olmamasına rağmen istediği zaman gidemediği köyünü ve ailesini özliyordu haliyle Refia Hanım. Fakat kızı Nurhayat Hanım’ın ifadesiyle evde öyle çok iş gücü vardı ki erkeklerin ‘kadın gezdirmeye’ vakitleri yoktu. Yalnız gitmesi zaten söz konusu olamazdı. Köyüne, ailesine olan sevgisi, hürmeti yüzünden o tarafa sırtını dönüp oturmayı bile kendisi için kusur sayıyordu. Bir gün evin üstünde oturup yün çırpmıştı. İşini bitirdikten sonra köyüne doğru arkası dönük oturduğunu fark edince çok üzülmüştü. ‘Melek gibi bir insandı’ dediği annesini çok seviyor “Ben anamın duasıyla ayaktayım.” diyordu. Evlendikten bir sene sonra annesi vefat etmişti. Ramiz Hoca, 3-4 ayda bir onu alıp babasını, ağabeyini ziyarete götürüyordu. Bu gidişlerinde çocukların hepsini yanına almıyor, sadece emzirdiği bebeği kucağına alıyordu Refia Hanım. 2-3 günlük ziyareti boyunca ailesinin bütün fertleriyle tek tek ilgileniyor, ağabeyinin kızlarına nasihat ediyor, Kur’an eğitimlerini, okumalarını soruşturuyordu. Kız kardeşi Refika Hanım ise Karavelet Köyü’nde oturuyordu. Birbirlerini çok seviyor, Refia Hanım pek gidemediği için daha çok ablası onun yanına geliyordu.

⁶ Molla Ahmed’in oğullarından biri (Abdullah) genç yaşta köyden ayrılıp gitmiş. Mesih Gülen, Fethullah Gülen Hocaefendi’nin Edirne’de yaşadığı yıllarda bu amcasının oğullarından biriyle karşılaştığını ancak yine de aileler arasında iletişim kurulamadığını söylüyor.

⁷ Hocaefendi’nin ifadesiyle: “Babam üç şeyin delisiydi: Sahabi, Osmanlı, şiir. ‘Mehd-i Resulü oku sil kalpteki elemi’ derdi. Kaside-i Bürde’yi marş gibi okurdu.”

3. BÖLÜM

KORUCUK'TA

YENİ HAYAT

Korucuk'ta Yeni Hayat

Korucuk'un 'büyük abla'sı

Refia Hanım, Şamil Ağa ile Munise Hanım'ın ilk geliniydi. O geldiğinde evde üç bekar kayınbirader ve 13 yaşında tek görümcesi Dürdane Hanım vardı. Ev küçük, oda az olsa da yürekleri genişti. Odalardan biri yeni evli çifte verilmişti. Diğer odalarda Munise Hanım, Şamil Ağa ve çocuklar uyuyordu. Şamil Ağa'nın kardeşlerinin evleri de birbirine yakındı. Ramiz Hoca'nın kardeşlerinden Enver Bey, amcası Zakir Bey'in evinde kalıyordu. Aile fertleri birbirine o kadar bağlıydı ki yapılan hizmetler ve fedakârlıklar konuşulmuyordu bile. Büyük küçüğüne sahip çıkıyor, sağlıklı olan hastaya bakıyor, küçükler büyüğüne hürmet ediyordu. Sen ben kavgası, senin benim yarışması asla söz konusu olamazdı. Herkes birbiri için yaşıyordu adeta. Sevgi, saygı, edep, haya, iffet, yardımlaşma, hizmet bu ailenin en temel değerleriydi. Kimse kimseye sadece ismiyle hitap etmiyor, arkasına mutlaka bir tazim ifadesi olarak 'efendi' ilave ediliyordu. Büyüklerinden böyle öğrenen çocuklar bile birbirine yalnız ismiyle seslenmiyordu. Ramiz Hoca'nın kardeşleri, yengeleri olan Refia Hanım'a öyle hürmetkar idi ki, yenge bile demez 'büyük abla' veya 'hanım bacı' derlerdi.

Refia Hanım'ın çocukları çok sık aralıklarla doğmuştu. İlk evladı Nurhayat Hanım evlendikten hemen bir sene sonra 1935'te, son evladı Kutbettin Bey 1955'te 42 yaşında iken doğdu. 11 çocuk annesiydi. Bunlardan üçü bebekken vefat etti. Evliliğinin başından son çocuğu doğana kadar geçen yirmi yılı ya hamile, ya emzikli halde geçirdi. Bu yüzden, çocuklarından sadece Fethullah Gülen Hocaefendi'yi iki yılı tam doldurarak emzirebilmişti. Çocukları sırayla Nurhayat (1936), Fazilet (1937 vefat etmiş), Fethullah (1938), Sıbgatullah (Seyfullah 1941), Mesih (1943), Nidai (1944 vefat etmiş), Hasbi (1945), Salih (1948), Fazilet (1951), Muhammed Fakrullah (1953 Alvar'da iki yaşında iken vefat etti) ve Kutbettin (1955) idi.⁸

Refia Hanım, kızı Nurhayat daha süttten kesilmeden tekrar hamile kalınca, o sıralarda son çocuğu Seyfettin Bey'i emzirmekte olan Munise Hanım imdada yetişmiş, torununu emzirerek karnını doyurmuş, hem de sütannesi olmuştu. Refia Hanım da ilk iki çocuğu kız olunca, hiç erkek evladı olmayacağı endişesine kapılmıştı. Bunun için ikinci kızıyla birlikte kayınvalidesinin oğlu Seyfettin Bey'i emzirerek onun sütannesi oldu. 'Oğlum olmazsa bu çocuk benim oğulluğum olur' diye hesaplıyordu. Elbette o günlerde, ileride sekiz erkek evlat dünyaya getireceğini bilemezdi. Fakat Seyfettin Bey'i asla kendi oğullarından ayırmadan bakıp büyüttü. Eğitimi ve terbiyesiyle çocuğu gibi ilgilendi. Mesela, o yıllarda erkek çocukların sünnet olması, vakti gelince yaptırılan sıradan bir olaydı. Köyleri gezen sünnetçiler birkaç dakika içinde operasyonu halleder, çocuklar kısa zamanda ayaklanırdı. Seyfettin Bey de bir akrabasının evinde, böyle bir kişi tarafından sünnet edilmişti. Küçük çocuğa evinden uzakta böyle bir şey yapıldığını duyunca Refia Hanım çok üzüldü ve heyecanlandı. Bu çocuğun babası var, ağabeyleri var, onlar gidip ilgilensinler diye düşünmeden, akşam vakti kendi

başına gidip o akrabalarının evinden alıp getirdi. Gerçek bir anne gibi sahip çıkıyordu ona. Hatta kendi çocuklarına akran olmalarına rağmen ‘ismini vermeyeceksiniz, amca diyeceksiniz’ diye öğütlüyordu. Aslına bakılırsa Seyfettin Bey küçük yaşta kendisine amca denmesinden hoşlanmıyordu. Fakat diğer ağabeylerinin çocukları da kendisine amca demeye başlayınca kabullenmek zorunda kalacaktı. “Hocaefendi hâlâ yanına gittiğimde amca der bana ama arkadaş gibi konuşuruz.” diyor Seyfettin Gülen.

“Aşır beni affede bayram o bayram ola”

Nurhayat Hanım, Seyfettin Bey ve Hocaefendi yaşları da yakın olduğu için aynı evin içinde kardeş gibi büyümüşlerdi. Hepsi de bir süre Munise Hanım’a ‘ana’ Refia Hanım’a ‘abla’ diyeceklerdi. Munise Hanım’ı öyle çok seviyor ki, paylaşamıyor ‘senin anan, benim anam’ diye aralarında çekişiyorlardı. Akılları erecek yaşa gelene kadar bu böyle devam etmişti. Hocaefendi bu durumu anlatırken “Büyük anneme ‘ana’ derdim. Çünkü o evin içinde saygıyla anne olarak oturmuştu. Onun annelik yerini başkasının alması mümkün değildi. Anneme de ‘abla’ derdik biz. Bana göre bu çok önemli.” ifadelerini kullanır.

Refia Hanım’ın ise bu durumdan hiçbir şikayeti yoktu. Temelinde sevgi olan bir haldi bu. Çocukları incitilmesin, sevilsin, korunsun yeter ki, kendisi biraz kenarda kalsın önemli değildi. Nurhayat Hanım ile Seyfettin Bey, yaşça diğerlerinden büyük oldukları için kardeşlerine ağabeylik ablalık yapıyorlardı ancak kendi aralarında bir çekişme hali vardı. Seyfettin Bey kızdığı zaman Nurhayat Hanım’a ‘kıtirik’ diyor, diğeri de ona ‘aşır’ diyerek mukabelede bulunuyordu. Yine böyle kızdığı bir gün Seyfettin Bey’in beslediği kuşları kaçırmak için ahırın kapısını açık bırakır Nurhayat Hanım. Başka bir gün de hatırlamadığı bir sebepten amcasını dövüp kaçar, ahır sekisindeki sedirin altına saklanır. Kendisini arayıp bulamayan Seyfettin Bey de gelip aynı sedirin üstüne oturur, başlar Alvar İmamı’ndan duyduğu bir ilahiyi terennüm etmeye:

*Mevla bizi affede bayram o bayram ola,
Gör ne güzel îyd ola bayram o bayram ola.*

Amcasının sakinleştiğini anlayan Nurhayat Hanım sedirin altından seslenir: ‘Aşır beni affede bayram o bayram ola’ Yıllar sonra bir aile toplantısında bu hatırayı anlatan Seyfettin Bey’e soruyor Nurhayat Hanım, ‘Sesimi duyunca ne ettin, dövdün mü beni?’ ve ‘Yok anamın korkusundan daha dövebilir miyim?’ cevabını alıyor.

Küçük bir çocukluk hatırası gibi görünen bu hadise aslında bize o evde hakim olan havaya dair ipuçları da veriyor. Buradan, Alvarlı Efe Hazretleri’nin bu evdeki yediden yetmiş herkesi nasıl tesiri altına aldığını görüyoruz. O yaşta normalde sohbet meclislerine girmeyen bu çocuklar, belki kapı aralığından duydukları ifadeleri zihnine alıyor, sonra farkına bile varmadan oyunun bir parçası haline getiriyorlar. Eve gelip giden söz sultanlarının aşinalığı sayesinde sözü yerinde kullanmayı öğreniyorlar. Biz buradan çocuk terbiyesinde kuralların, dayatmaların değil, evde yaşanan havanın

daha tesirli olduğunu, çocukların görerek ve duyarak öğrendiklerini de tespit edebiliyoruz.

Misafirlerin ilk çaldığı kapı

Korucuk Köyü İpekyolu üzerinde olduğu için, geleni gideni, uğrayanı çok olurdu. Yukarı köylerin halkı da Erzurum'a gidip dönerken buradan geçerci. Kışın yollar kapandığında, tipiye tutulduğunda yola çıkamayan insanlar köyde misafir edilirdi. Köyde hizmet veren bir han olmadığından, yolcuları büyük aileler ağırlardı. İlk çalınan kapı da Şamil Ağa'nın kapısı olurdu. Çünkü bu evin halkı misafiri bir nimet bilir, onlara severek hizmet ederdi. Şamil Ağa da Munise Hanım da misafiri gönülden kabul ederdi. Bu halleri bilindiği için kalacak yer soranlara önce onların kapısı gösterilirdi. Kapıya kim gelirse gelsin geri çevrilmezdi. Bazen misafire on yatak birden serilir, öyle olurdu ki, misafirlerden ev halkına yatacak yer kalmazdı.

Akrabalardan misafiri de çok oluyordu bu evin. Köyde tren istasyonu bulunduğu için, yukarı köylerdeki akrabalar Erzurum'a gidecekleri vakit bir gün önceden gelip Şamil Ağa'nın evinde kalıyor, ertesi gün yola çıkıyordu. Dönüşte de aynı şekilde bir gece bu evde misafir olduktan sonra köylerine gidiyorlardı. Ulaşımın yayan, atla veya kağıyla yapıldığı o yıllarda, Erzurum'un kısa kış günlerinde bu tür konaklamalar bir mecburiyetti ve normal kabul ediliyordu.

Şamil Ağa'nın amca ve kardeş çocukları köyün içinde mahalle gibi hep bir arada oturuyorlardı. Yakın veya uzak bütün akraba çocukları beraber oyun oynuyordu. Munise Hanım, misafirperverliği, şefkati ve cana yakın tavırları ile çocuklar için de bir cazibe merkeziydi. Aynı zamanda oyun alanı olan evlerin önündeki avlular günün her saati çocuk sesleriyle şenleniyordu.

Büyükannesinin infakta babasını da annesini de geçtiğini ifade eden Fethullah Gülen Hocaefendi, onun bu halini şöyle anlatır:

Şayet evde her gün birkaç misafir olmazsa, zannımca o müteessir olurdu. Bu cömert kadın, hayvanlardan biriktirdiği o teneke teneke yağı, gelen misafirlere ikram etmekle kısa sürede bitirirdi. Öyle ki o, eve daima bir hoca, meşayih veya sıradan misafir gelsin de, elinde-avucunda ne varsa onlara ikram etsin isterdi. Zannediyorum sadece cömertliği ve gözyaşları onun için vesile-i necat olabilir.

“Pek zengin aile değildik ama yine de başka kimseye gitmez bize gelirlerdi.” diyen Nurhayat Hanım da ibretlik bir misafirlik hadisesini şöyle anlatıyor:

Bizim mercimek tarlası vardı. Başka köyün çobanı o tarlayı hayvanlara yedirmiş. Amcam da ona kızmış niye yedirdi diye. Köroğlu derlerdi. Bu olaydan yakın zaman sonra o çoban Erzurum'dan gelmiş, tipi varmış, evine gidemiyor. Caminin önüne gitmiş ‘beni biriniz misafir edin’ demiş. Bizim evi göstermişler orada. Gelmiş kapıyı dövmüş. Tam da ona kızan amcam açmış kapıyı. İçeri almak istememiş. Babaanneme geldi,’ Ana Köroğlu da geldi’ dedi. Babaannem ‘Olsun, o da gelsin, sen olgun davran. Allah onu sana gönderdi.’ dedi. O gece Köroğlu da misafirimiz oldu.

Bu evde sadece misafire hürmet gösterilmiyor, varsa atı, öküzü de yemleniyor, korunuyordu.

Meşâyih ve ulema da bu evde apayrı bir alaka görürdü. Sık gelenler arasında Alvarlı Muhammed Lütî Efendi, onun kardeşi Vehbi Efendi, Tağî şeyhlerinden Sırrı Efendi, Şehâbeddin Efendi gibi çevrenin en tanınmış ve sevilen insanları vardı. Köyün hocaları da gelirdi. İmam evleri Şamil Ağa'ya ait arsalar üzerine yapılmıştı. Evin onlarla da ciddi bir münasebeti vardı.

“Sevabını ben almak istiyorum.”

Refia Hanım baba evinden alışkın olduğu için evin bu misafir yoğunluğunu yadırgamamış, dört elle işlere sarılmıştı. Evin tek geliniydi, yükü ağırdı. Hele ramazanda, iftarda daha çok misafiri oluyordu. Kendi orucunu yatsı ezanı okunurken açıyordu çoğu zaman. Misafirler teravihe gidince oturup yemek yiyebiliyordu. Bunca işin altından kayınvalidesiyle uyumlu geçinmeleri sayesinde beraberce kalkıyorlardı.

Gelin - kayınvalide birbirlerini çok sevmişlerdi. Refia Hanım kayınvalidesine ‘hanım’ diyordu. Munise Hanım seslendiğinde sadece ‘efendim’ demekle kalmıyor, gönülden cevap veriyor ‘cân hanım, buyur’ diyordu. Ama Munise Hanım gelinine asla iş buyurmuyordu. Mesela Munise Hanım tandır başında yemek mi yapıyor -burası birkaç basamakla çıkılan yüksekçe bir yerdi- yemeğe katmak için su, tuz, baharat gibi bir şey mi lazım oldu... Aşağıda da gelini var. Gayet doğal olarak isteyebilir, o da severek getirirdi. Ama Munise Hanım kalkıp gidiyor, ne lazımsa alıp kullanıyordu. İlk zamanlar onun bu hizmet beklemeyen, bir şey istemeyen hallerini kendisine karşı bir sevgisizlik alameti olarak algılamıştı Refia Hanım. Fakat zaman içinde kayınvalidesini tanıdıkça onun bu halinin kendisini sevmediğinden değil ‘üzerine kul hakkı geçmesin’ diye olduğunu idrak edecekti. Misafir geleceği bir gün de yine kendisi kalkıp lazım olanı alınca ‘niye benden istemiyorsun, kendin kalkıyorsun?’ diye sordu kayınvalidesine. Munise Hanım’ın cevabı karakterini ve niyetini çok güzel özetliyordu: “Misafire daha çok hizmet edip sevabını almak istiyorum” Gelinini çok seven, onunla iftihar eden Munise Hanım, Ramiz Hoca gelinine biraz sesini yükselttiğinde hemen araya giriyor, onu savunuyordu. Ramiz Hoca’nın kızması nadir bir durum bile olsa, Munise Hanım’ın gönlü bu kadarını dahi istemiyordu.

Aile tarım ve hayvancılıkla geçiniyordu. Tarlalara buğday ekiliyor, çapalanıyor, harman kaldırılıyor; büyükbaş-küçükbaş hayvan bakılıyordu. Kadınlar ihtiyaç oldukça bağ, bahçe, ekim, dikim işlerine de gidiyordu. Hayvanların otlatılması ise evin küçük çocuklarına ait bir görevdi. Ancak aile kalabalıktı ve ev içi işleri gün boyu devam ediyordu. Koyunlardan süt sağımı, yoğurt, ayran, peynir yapımı, hamur yoğrulup ekmek pişirilmesi, yemeklerin yapılması, sofraların kurulup kaldırılması, çamaşır, temizlik, çocukların bakımı derken evin kadınlarına durup dinlenecek vakit kalmıyordu.

Çocukların bakımı bugüne göre daha zahmetliydi. Tek kullanımlık hazır bezlerin olmadığı o yıllarda, eski kıyafetlerden bez yapılıyordu bebeklere. Zaten bebeğin ilk ayları neredeyse tamamen beşik içinde geçiyordu. Höllük denilen özel bir toprak eleniyor, bebek beşik içinde bunun üzerine

yatırılıyordu. Bebek emeklemeye, yürümeye başladığı zaman da muşamba ile bez bağlanıyordu. Erzurum gibi soğuk bir memlekette, evde akan suyun da olmadığı düşünülürse bezlerin yıkanması, kurutulması epeyce zahmetliydi. Refia Hanım akşamdan 2-3 sepet çamaşırı veya bebek bezlerini bir kat yıkayıp ıslatıyor, kaynatma işini sabaha bırakıyordu. Günlük çamaşırlar evde yıkanıyor, yün, halı, kilim gibi daha zahmetli eşyalar köyün yakınında akan çayda temizleniyordu. Yalnız buraya tek başına gidilmez, köyün kadınları belli zamanlarda sözleşip işlerini bir arada yaparlardı. Koca koca kayaların üzerine yıkanacak eşyayı kor, tokaçlarla çalarlardı. Arada dinlenip kahvaltı eder, akşama kadar işlerini bitirip köye dönerlerdi. Çocukluğunda böylesi günlere şahit olan Fethullah Gülen Hocaefendi, o günleri anlatırken ortamın çocuklar için de ayrı bir tadı olduğunu belirtiyor ve ekliyordu: “Çocuklar da orada kendilerini Sadabad’da zannederler.”

Evde yatsı namazından sonra hemen yatılırdı, sabah ezanlarıyla beraber ise kalkıp namazını kılan işine koyulurdu. Refia Hanım, sabaha hazır olsun diye birçok işi geceden yapıyordu. Tandırı odunla doldurup sabah hemen yakılacak hale getiriyordu. Sabah da herkesten önce teheccüd vakti kalkıyor, bir daha da yatmıyordu. Gecede üç saat ya uyuyor ya uyumuyordu. Fazlası yoktu. İzmir’de yaşadığı yıllarda köydeki yaşantısını soran ziyaretçilerine şöyle bir hadise anlatmıştı:

Bir gün öyle yorgun ve uykusuzdum ki yorgunluktan evin önünde düşüp bayılmışım. Kış olduğu için karın üzerine düşmüşüm. O halde ne kadar kaldım bilmiyorum. Karın soğuğu ayılttı beni, kalktım. Kimse fark etmeden işime devam ettim. Kimseye de söylemedim.

Refia Hanım, bunca işin arasında biraz boş vakit bulsa hemen eline ya kitabını ya da örgü, dikiş gibi el işini alıyordu. Beş vakit namazın dışında teheccüd namazını, Kur’an okumalarını ve tesbihlerini hiç ihmal etmiyordu. Kur’an-ı Kerim’le beraber *Enam*, *Delailü’l-Hayrat*, *Mevlid* gibi dua kitaplarını okuyordu. Sağlığı bozulup yatağa düşene kadar hayatı hep böyle geçecekti. Muhterem Hocaefendi’nin “Benim anam ya okur, ya dokur.” demesi de işte bundandı. Yalnız kaldığında okumayı tercih ediyor, yanında biri olursa el işini alıyordu. Çorap, kazak, yelek, para kesesi, içlik, uçkur (lastik olmadığı için ip gibi bele bağlanıyor) vb. birçok şey örüp dururdu. Yün eğirip dokuma yapar, bunlardan çocuklarına kıyafet dikerdi. Yokluk zamanları olduğu için eskiyen kıyafetler hemen atılmıyor, yamanıyor, tamir ediliyordu. Mesela örgü bir kazağın önü, dirseği gibi aşınan yerleri atılıyor, geri kalan sağlam yerler sökölüp başka bir yumak iple birleştirilerek tekrar örülüyor, yeni bir şey üretiliyordu. Refia Hanım bütün bunları yaparken bir taraftan tesbih ve salavatlar çekerek o halini de ibadete tebdil ediyordu. Yıllar sonra ilk gelini Mükafat Hanım’a şöyle diyecekti: “Köyde ufak bir odam vardı. Seccadem tesbihim hep hazırды. O zamanın faziletini şimdiden daha çok görüyorum. Şimdi rahat her şey.” Ailece pikniğe gittikleri bir gün, hem ailesine hizmet etmiş, hem de boş kaldıkça bir kenara çekilip nafil namaz kılmıştı. Böyle bir yerde bile namaz kılıp durduğu için kendisine takılanlara aldırmamış, boş sözle vakit geçirmektense Rabbine ibadeti tercih etmişti.

Tek görümcesi Dürdane Hanım’ın çeyizi için de birçok iş yapmıştı. Dürdane Hanım’a Kur’an okumayı da o öğretmiş, hatta hatim ettirmişti. Bu eve geldiğinde 13 yaşında olan Dürdane Hanım ile

çok güzel kaynaşmışlardı. Gerçek bir abla gibi sahiplenmişti küçük kızı. Mesela bir gün beraber düğüne gitmişlerdi. Davulcunun geldiğini görünce hemen görümcesinin elinden tutup çıktı Refia Hanım. “Sen gidiyorsun madem, onu niye götürüyorsun?” diye engellemeye çalışan kadınlara, “Benim olmadığım yerde onun ne işi var?” diye cevap vermişti. Dürdane Hanım da yengesine itaat etmiş, elini bırakıp orada kalmamıştı. Onların bu muhabbet ve bağlılığı vefatına kadar bir kere bile incinmeden, incitmeden devam etti. Bunca samimiyetine rağmen görümcesine asla ismiyle hitap etmiyor ‘küçük hanım’ diyordu ona. Dürdane Hanım da yengesine ‘abla’ derdi. Birbirlerine hitap ederken ‘cân’ diye eklemeyi de ihmal etmezlerdi. ‘Cân abla’, ‘cân küçük hanım’ ... Günümüzden bakınca hayal bile edilemeyen bu muhabbet ve huzur ortamı bu evde hayatın gerçeği idi...

Kayınbiraderlerine de kendisinden küçük oldukları halde sadece ismiyle hitap etmiyor, isimlerinin sonuna ‘efendi’ ilave ediyordu. Onlar da Refia Hanım’a yaygın olduğu şekilde ‘yenge’ değil, ‘abla’ demeyi tercih etmişlerdi. ‘Abla’ hitabında daha farklı bir sıcaklık manası vardı. O gerçekten bu eve bir gelin gibi, yabancı gibi değil, evin kızı gibi, ablası gibi gelmiş, evdeki herkesi ilk günden onu benimsemişti. Bir gün bile kendisini düşünerek bir şey yapmıyor, talepte bulunmuyor, kul hakkına azami riayet ediyordu. Kimsenin kalbini kırmamaya çalışıyor, gönül alıyor, güzellikle konuşuyordu. “Birine bir şey söylesem o benim yüreğime işler, unutmam onu. Pişman olurum. O yüzden bir karıncayı bile kaldırıp o yana koyamam.” diyordu. Dürdane Hanım kızı Sülale Hanım’a o zamanları anlatırken “Ablam geldikten sonra evimiz bambaşka oldu.” demişti. Kayınbiraderleri de “Onun gibi bir gelin daha yoktur.” diyeceklerdi.

Ortada yapılacak bir iş veya çözülecek bir sorun gördüğünde hiçbir zaman başkası yapsın diye beklemiyor, ‘bana ne’ demiyor, hemen sahiplenip koşturuyordu. Mesela, o geldiğinde ailenin imkanları sınırlıydı. Kayınbiraderleri içi ot dolu yastıklarda uyuyorlardı. Kendisine ise yün yastık yapılmıştı. Belki çeyizinde de annesinin yaptığı yün yataklar vardı. Delikanlıların yastıklarının ottan olduğunu görünce çok üzüldü. Bunu bile bile gece rahat yastığına başını koyup uyuyamazdı. İlk iş odasına gidip kendisine ait geleneksel uzun yastıkları bozup tek kişilik yastıklar yapmak oldu. Ot yastıkları kaldırıp yerine bunları koydu.

“Ben bu inciri yiyemem.”

Refia Hanım’ın kul hakkına riayet mevzusunda kılı kırk yararcasına dikkatli yaşadığına dair anlatılan bir ‘incir’ mevzusu vardır ki, onun bu konudaki tavizsizliğini çok net ortaya koyar. Bir gün Ramiz Hoca’ya köyden arkadaşı sigara ikram eder, o da kullanmadığı halde muhatabı mahcup olmasın diye alır. Yolda gelirken atacak bir yer de bulamaz, elinde tek sigarayla eve gelir. Onu bu halde gören annesi Munise Hanım, “Ramiz sen sigara mı içiyorsun?” diye sorar. Ramiz Hoca durumu izah edince Munise Hanım “Git onu dışarıya at, elini yıka. Orada kuru incir var, cebine al yersin.” der. Ramiz Hoca kuru incirlerden sadece iki tane alır, bir tanesini eşi Refia Hanım’a uzatır. Zahiren bakıldığında çok normal bir durumdur bu. Kayınvalidesinin izniyle, eşinin ikram ettiği bir incir tanesidir nihayetinde. O bir incir ne yiyeni doyurur, ne de yemeyeni aç bırakır. Ayrıca eve ortak

alınan bir gıda ürünü, herkes tarafından yenilebilir. Haberi olsa da olmasa da kendisine bir incir tanesinin hesabını soracak kimse yoktur zaten. Çünkü, onun evdeki herkese hürmeti, hizmeti, sevgisi kat kat fazladır. Fakat Refia Hanım'ın dünyasında bir incirin bile çok büyük bir manası vardır. Eşinden inciri alır fakat yemez. “Bu evde 20 nüfus var. Onların haberi olmadan, onlar yemeden ben bu inciri yiyemem.” der.

Kendisinden sonra eve gelin gelen eltilerini de birer kız kardeş gibi sahiplenmişti Refia Hanım. Yeni gelinlerin de ‘büyük ablası’ olmuştu. İlk gelin olarak ev işlerini idare ediyor, yeni gelinleri evdeki düzene alıştıırıyordu. Yeri geliyor onların çocuğuna bakıyor, hamilelik, lohusalık dönemlerinde evlerinin işine koşuyordu. Eltilerinden Kadriye Hanım'ın bir göğsünde süt kanalı tıkanmıştı. Yeni doğan bebeğini emziremiyor, sütünü boşaltamıyor, acılar içinde kıvranıyordu. Şişen göğüste iltihap oluşmuş, göz göz yaralar açılmıştı. 40'lı yıllarda Erzurum'da bir kadın doktor bulup muayene edilmesi imkansızdı. Bu yüzden doktora götürmek kimsenin aklına gelmiyordu. Refia Hanım, eltisinin derdiyle dertleniyor, tanıdıklarından çareler soruşturuyor, nereden bir tedavi şekli öğrense hemen Kadriye Hanım'a uyguluyordu. Bir taraftan da onun çocuklarına bakıyor, ev işlerine yardım ediyordu. Bazen eltisiyle öküz arabasına binip civar köylerde duyduğu bir şifacıya gidiyorlardı. Ancak yaralar uzun süre iyileşmek bilmemişti. En son kendi köyü Sığırlı'da bir kadının dağlardan topladığı bitkilerle bu tür yaraları iyileştirecek tedavi uyguladığını duydu Refia Hanım. Beraber ağabeyi Abdürrezzak Efendi'nin evine gidip misafir oldular. O gece sabaha kadar uyumayıp eltisinin başında bekledi. Yaralardan sürekli sıvı geldiği için sık sık temizlemek gerekiyordu. Temiz bir çarşaf bulup getirdi. Gece boyunca bu çarşaftan parçalar yırtıp yaraların üzerine koydu. Islandıkça yenisiyle değiştirdi. Ertesi gün gittikleri şifacı kadının yaptığı ilaç iyi geldi ve bir süre sonra Kadriye Hanım'ın yaraları iyileşti.

Yine eltilerinden biri ellerinden rahatsızlanmıştı. Evinin işini yapacak, çocuklarına bakacak hali kalmamıştı. Bebeğinin kundağını bile açamıyordu. Refia Hanım onun da yardımına koştu. Kendi çocuklarıyla beraber eltisinin çocuklarına da baktı. Evinin temizliğini yaptı, yemeğini pişirdi. Tüm bu işlerin arasında az oturmaya fırsat bulduğunda eltisinin yanına gidip, onu ferahlatması için Kur'an okuyordu.

‘Huzur-u etemm, itminan-ı tam’

Muhterem validesinin, eşiyle, kayınvalidesiyle, kayınpederiyle çok ciddi bir uyum içinde bulunması, kendi ailesiyle babası ve kardeşleriyle münasebetlerini ayarlamasını, aile içinde herhangi bir huzursuzluğa sebep olmayışını değerlendiren Fethullah Gülen Hocaefendi, şu ifadeleri kullanıyor:

Ben bütün bunları o günkü çocukluk tecessüslerimle seziyor ve değerlendiriyorum. Şahsen çok başarılı görüyorum. Fakat bunlar engin bir bilgiden, onların hayata geçirilmesinden, değerlendirilmesinden kaynaklanmaktan ziyade ailenin tabii yaşayışından, onların tabiatlarına sirayet etmiş, tabiatlarının bir yanı haline gelmiş bir husustu. Belki de kalıcı olanı da buydu o işin. Onun için kalıcıydı. Mesela büyükannemin, vefat edeceği ana kadar herhangi bir tavrına

karşı anneme kaşlarını çattığını hatırlamam. Çok defa odasında onun yanında olurdu. O inlerken hep büyükannem başında olurdu. Onun da valideme karşı öyle bir alakası vardı. Dedem çok sert bir insan olmasına rağmen, anneme karşı hiç tavrı olduğuna şahit olmadım. O sert, oldukça haşin, çok ciddi, icabında bazılarını kırabilen insan, annemin karşısında çıt kırıldım gibi bir şey olurdu. O kadar incelik, sesine dikkat ederdi adeta. Bu da demek ki, validem çok iyi bir terbiye almış. O çevrede o dönem itibariyle çok meşhur olan ve herkesin vesayetlerine koştugu Küfrevî'lerin son önemli temsilcilerinden Alvar İmamı, onun ailesi vardı. Annem o iki kardeşi de tanıdı. O velilerin huzurunda oturup kalkmış, onlara çay kahve sunarken bir şeyler sunmuş ve aynı zamanda orada sunulan şeyleri de almış, belki iradesini kullanmadan içine akmış oradaki şeyler, o saygı... Bizim aile cedşahi bir aileydi, kılan gibi bir şeydi. Koskoca oymak, o dedelerin hanından alın da o bahçeli yerlerden, benim doğduğum, annemin içinde neşet ettiği yere kadar... O güne göre o basit evler; ahır içinde, evi, tandırlığı, odaları içinde... O koskoca ailede biz çocuklar o hanın odasına dolup oynadığımız zaman, orada oturacak yer kalmazdı. Öyle kalabalık bir aileydi. Ne var ki, bir huzur-u etem vardı, bir itminan-ı tam vardı. Bütün bunlar içinde huzur, emniyet ve asayişin temin, bayağı maharete, kıyasete vabestedir.

Ramiz Hoca ile muhabbetleri

Ramiz Hoca ve Refia Hanım, birbirinin yansıması gibi iki insandı. Onlar için ibadet hayatı, kulluk münasebetleri, dürüst yaşama, ebedi alem yörüngeli idealler daha önemliydi. Her ikisi de hayatlarını en küçük ânına, ayrıntısına kadar dikkatli yaşıyorlardı. Mesela Salih Selimoğlu'nun ifadesine göre “onlar için bir vakit namazı geçirmek cinayet işlemek gibi bir şeydi.” Edep ve haya timsaliydiler. Eş olarak birbirlerini çok sevmiş, bağlanmışlardı. Onların edebi, terbiyesi bu muhabbeti aşıkaretmeye mani idi elbette ama karşılıklı tavır ve davranışları, saygı ve hürmetleri bunu apaçık gösteriyordu. Refia Hanım eşine ‘hoca’ diyor, Ramiz Hoca ise ona ismiyle hitap ediyordu. Bir kere bile münakaşa ettiklerine şahit olan kimse yoktu. Eşinden su bile istemeyecek kadar alçakgönüllü bir insan olan Ramiz Hoca'nın karşısında, eşine hizmet etmek için fırsat kollayan bir Refia Hanım vardı. Çocuklarına küçük yaştan itibaren büyüklere hürmeti öğreten Refia Hanım, eşi dışardan eve geldiği zaman önce kendi hafifçe doğrulur, çocuklara da ayağa kalkmaları için işaret ederdi. Onun bir sözüne karşılık itiraz anlamında farklı bir iddiada bulunduğu görülmemişti.

Ramiz Hoca'nın ise eşine karşı nadirattan da olsa bir parça hiddetlendiği olurdu. Mesela yeni evlendikleri sıralarda Refia Hanım, hasta olan annesinden haber sormak için kendi köyünden bir hanıma gidecekti. Eşinin niyetini bilmeyen Ramiz Hoca, izinsiz çıktığı için kızmış eve girmesini istemişti. Başka bir rivayete göre, namaz vaktine camiye yetişmek için acele ettiği bir vakit gömleğinin bir düğmesinin düştüğünü görmüş, hırslanmış, gömleğini eşinin oturduğu divana doğru atmıştı. Alvar'da vuku bulan bir hadiseyi ise Nurhayat Hanım şöyle anlatıyor:

Evimiz caminin hemen karşısındaydı. Babam öğle yemeğine gelirken yanında cemaatten birkaç kişiyi de getirmiş. Annemin onların geleceğinden haberi yok tabi. Kapı açılınca annem kardeşim geldi sanmış ‘Sıbgatullah’ diye seslenmiş. Dışarda babamla gelen adamlar da duymuş. Babam bundan hiç hoşlanmamış. Bu duruma çok üzülen annemin de bir süre sesi kısılmıştı.

Ramiz Hoca’nın, Refia Hanım’ın mahremiyetini koruma adına çok hassasiyet gösterdiğine bir misal de şu hadisedir: Refika Hanım bir akşam köy camisinde annesi için Kur’an okutmak istemiş. Refia Hanım’a da akşam camiye gelmesini söylemiş. Ramiz Hoca’nın tavrını az çok tahmin eden Refia Hanım gelirim ya da gelemem gibi kesin bir şey demeden ‘Nasip nasip’ diye cevaplamış. Kur’an okunacak cami de hemen kendi evlerinin karşısında. Akşam Ramiz Hoca eve gelince meseleyi izah edip izin istemiş. Ramiz Hoca, tamamen kapalı sokak kıyafeti ile de olsa eşinin bir kalabalığın arasında mahrem olmayan insanların nazarına düşme ihtimaline bile fırsat vermek istememiş. Bunun için onu elinden tutup odanın camiye gören bir köşesine götürerek şöyle söylemiş: “Evinin köşesi kadının camiidir.” Refia Hanım bu hadiseyi anlattıktan sonra “o gün camide Kur’an okundu, ben de evden dinledim.” dermiş.

Muhterem Hocaefendi, sohbetlerinde yeri geldikçe anlattığı bir hadiseden başka anne babasıyla ilgili olumsuz sayılabilecek tek bir sahneye şahit olmadığını beyan ediyor. Sebebi net aktarılmasa da büyük ihtimalle tarlada çalışan işçilerin yemeğinin vaktinden 5-10 dakika geç hazırlanması gibi bir sebepten dolayı Ramiz Hoca, Refia Hanım’a hiddetlenmiş, üzerine yürür gibi olmuştur. O anda yanlarında bulunan Munise Hanım derhal araya girerek “Ramiz, ona dokunursan sütümü-emeğimi sana haram ederim.” demiş. Bu hadise kayınvalidesinin Refia Hanım’a olan muhabbetini göstermesi açısından da dikkate değerdir. Kalplere öylesine nüfuz etmiş, gönül kazanmıştır ki Munise Hanım oğlunu karşısına alacak kadar gelininin yanında durmayı tercih etmiştir. Muhterem Hocaefendi bu hadiseyi anlattıktan sonra babaannesi için “Öyle melek gibi bir kadındı.” ifadesini kullanmayı da ihmal etmez.

Ramiz Hoca ile Refia Hanım’ın 39 yıllık evlilik hayatında dışarıya yansıyan münakaşa gibi görünen halleri işte bunlardan ibarettir. Bir sohbetinde onların birbiriyle uyumlu geçimlerini şöyle anlatır Hocaefendi:

Benim anne babamın evi bir cennet yuvası idi. Bizim kendi terbiyemizde oturup karı koca kendi kendilerine konuşmazlardı ama kaçamak birbirlerine laf çarparlardı. Huzurlu bir mutabakat vardı. Biri ne derse öbürü de onu derdi. Tabi duygu-düşünce dili de önemli. Çatışmalar olabilir bazen. Duygu-düşünce birliği, kültür birliği anlayış birliği terbiye birliği olacak.

Evinde Kur’an derslerine başlıyor

1930 ve 40’lar Tek Parti zihniyetinin hakim olduğu, Kur’an öğretmenin bile yasaklandığı yıllardı.

Camilere imam gönderilmediği için köylüler yıllık ücretini vererek hoca tutuyordu. Ezan Türkçe okunuyor, aslına göre okuyana ağır ceza veriliyordu. Harp görmüş, muhacirlik yaşamış Korucuk halkı çocuklarını iyi yetiştirememişti. Şamil Ağa gibi Osmanlı döneminde doğup büyüyen orta yaş ve üstü insanlar en azından Kur'an-ı Kerim'i okuyacak, namazını kılacak kadar eğitim alabilmişti, ancak gençlerde bu kadarı da yoktu. Gerçek bir ezan sesi duymadan büyüyordu yeni nesil. Köydeki çoğu genç kız ve kadın Kur'an okumayı bilmiyor, namaz kılamiyordu. Refia Hanım, baba evinde alışmıştı Kur'an öğretmeye, talebe yetiştirmeye. Tam hafız değilse de, talebesini dinlerken yanlışı okuduğunu fark edecek kadar iyi biliyordu Kur'an'ı. Çok okuduğu için hafız gibi olmuştu.

Korucuk'taki dini eğitim eksikliğini gelir gelmez fark etti. Zaten köydeki hemcinsleri onu geldiği günden beri çok sevmişti. Namazlarına dikkat etmesi, Kur'an okuması, yardımseverliği saygılarını daha çok artırmıştı. 'Gelin abla' ya da 'büyük abla' diyorlardı ona. Uzun boylu, güler yüzlü, sevecen tavırları olan bir genç hanımdı. Kendi ev ahalisine olduğu kadar dışarıdaki insanlara da müşfik davranıyor, hürmet gösteriyor, hizmet etmek için elinden geleni yapıyordu. Kur'an öğrenmek isteyen de haliyle onun kapısını çalıyordu. Gelen herkesi kabul ediyordu onca işinin arasında. Artık öğlene kadar tüm vaktini talebelerine ayırmaya başlamıştı. Gelinini çok seven Munise Hanım, yapılacak işleri görmezden geliyor, onun bu öğretme gayretini memnuniyetle karşılıyordu. Zaten Refia Hanım da talebelerden dolayı işlerin aksamaması için uykusundan, dinlenme vakitlerinden fedakarlık ediyor, üzerine düşen vazifeleri aksatmamaya gayret ediyordu.

Köyde her evin 'ahır' veya 'han' odası denilen bir misafir odası vardı. Ahırın yanında veya üstünde yapılan bu oda 'makat' denilen sedirlerle döşeniyor, hayvanların tesiriyle ısındığı için ayrıca soba kurulmuyordu. Bazı odalarda 'ocak' denilen şömine tarzı yerler vardı. Kahvedanlık, cezve ve fincanlar, daima ocağın kenarında hazır bulunurdu. Gelen misafirler, hemen gideceklerse, en azından onlara bir kahve yapılırdı. Hele kış geceleri bu odalar dolar dolar boşalırdı. Misafirler burada ağırlanır, sofralar kurulur, kalacaksa yatağı buraya açılırdı. Alvarlı da geldiği zaman bu odada oturuyor, müridleriyle zikir halkaları kuruyordu. Refia Hanım da talebelerine işte bu odada ders veriyordu. Fakat köyde jandarma karakolu vardı ve Kur'an öğretmek yasak olduğu için her an bir baskın korkusu yaşanıyor. Talebeler kitaplarını kıyafetlerinin içine saklayarak gelip gidiyorlardı. Bu odadan hayvanların kaldığı yere küçük bir kapı açılmış önüne kapı ebadında deriden örtü asılmıştı. Jandarmanın baskına geleceği haber alınınca çocuklar bu küçük kapıdan dışarı kaçırılıyordu. Birkaç kere bu tür hadiseler olmuştu. Fethullah Gülen Hocaefendi de o günlerde iki defa jandarmanın bastığını hatırladığını söylüyor.

Bu baskınlarla ilgili bir hadiseyi yıllar sonra Refia Hanım İzmir'de anlatacaktı. Buna göre, bir gün talebelerine ders verirken kayınvalidesi Munise Hanım içeri girer. "Bizim yolun kenarlarını polisler sardı, nedendir bilmiyorum. Eve doğru baktılar baktılar, sonra gittiler." der. Ardından komşusuna gidip sorar, "Üç oldu bunlar niye gelip gidiyor?" diye. Komşu hanım, "Gelin çocuk okutuyor diye sizi ihbar etmişler. Geliyorlar fakat davul zurna sesinden size giremiyorlar. Bu evde öyle bir şey yok çalgı sesi var, deyip gidiyorlar." der. Refia Hanım, "Allah öyle duyuruyor onlara..." diye

tamamlarmış hatırasını.

Herkes Refia Hanım'ın talebelerine karşı şevkatine de şahit oluyordu. Eski hocaların tarzına göre usulen yanında bir çubuk dururdu ancak bunu birine vurmak için kullandığı görülmemiştir. Severe, iltifatlar ederek, gayrete getirerek eğitiyordu onları. Kur'an okumayı öğrenen hatim etsin, kabiliyeti olan hafızlık yapsın diye hep bir adım ötesine yönlendiriyordu. Biraz önden gidene, geride kalanlara bildiklerini öğrettiriyordu. Böylece hem kendi yükü hafifliyor, hem de öğreten talebenin bilgisi pekişiyor, tecrübe kazanıyordu. Şamil Ağa'nın amcası Süleyman Efendi'nin torunlarından Sabire (Sariye) Özenay da Refia Hanım'dan ders alan çocuklardan biriydi. Görüştüğümüzde 78 yaşında olan Sabire Hanım o günlere dair şunları söylemişti:

Anne tarafından akraba olduğumuz için 'teyze' derdik. Elif'ten başlayıp okuduk. Uzun bir sopası vardı. Hiç vurmazdı, kıyamazdı ama korkardık ondan. Herkes bilmez ama el tuttururdu. Yani, Alvar İmamı'ndan öğrendiği duaları, zikirleri ehil gördüğü hanımlara öğretirdi. Günde iki kere giderdik. Sabah dersimizi alır, evimize gidip yemeğimizi yer, öğleden sonra yine gelirdik. İkindiye kadar okurduk. Kur'an'ı iyi okuyanları daha çok severdi. Ramiz Hoca da Yasin'i ezberletmişti bize.

Zaman içinde talebeleri arasına kendi çocuklarıyla yeğenleri de katılmıştı ve onlara diğerlerine nazaran daha sert davrandığı insanların dikkatinden kaçmamıştı. Mesela, Fethullah Gülen Hocaefendi'yi, dersi bırakıp dışarı çıkmasın diye bazen sırtına bağlıyordu. O biraz hareketlendiği zaman çubuğu arkaya doğru uzatıp dürterek ikaz ediyordu. Birkaç kere de kayınbiraderi (Munise Hanım'ın en küçük oğlu) Seyfettin Bey'e sert davranmış, kızmış fakat Munise Hanım'ın üzülüğünü fark edince yaptığından pişman olmuştu. Derse gelen talebelerle Munise Hanım da ilgileniyor, yerine göre ikramlarda bulunuyordu. Özellikle kış günleri köyün uzak yerinden gelen talebelere yemek ikram ediyor, o havada yemek için kendi evlerine gidip gelmelerine gönlü razı olmuyordu. Kiminin ayağına çorap kimininse başına örtü veriyordu.

Ramiz Hoca Korucuk'a imam olunca küçük çocukları okutmaya başladı. Ancak o da camide değil imam evi denilen odada ders veriyordu. Bu sayede Refia Hanım'ın yoğunluğu da biraz azalmış oldu. Ancak Refia Hanım da genç kızlara ders vermeye devam edecekti. Alvar'a gidene kadar köydeki onlarca kişiye Kur'an okutmuş, hatim yaptırmış, namaz surelerini ezberletmiş, namaz kılmayı öğretmişti. Bunlarla birlikte, İslam'ın temel rükünlerini, imanın şartlarını, haramları, helalleri, farzları, sünnetleri, ahlaki kaideleri anlatmıştı. Bildiği ne varsa çevresine aktarma çabası içindeydi. Ondandır ders alanlar yıllar yılı ismini hayırla yad edeceklerdi.

Ramazan aylarında kendi evinde mukabele de okuyan Refia Hanım, ne bunun için ne de talebe okuttuğu için asla bir ücret kabul etmezdi. 'Kur'an'ı para ile satamam' der, çok ısrar edildiğinde küçük hediyeleri, yoksullara vermek niyetiyle kabul ederdi. Annesinin bu gayretli çalışmalarını ve kendisi üzerindeki tesirini şöyle anlatır Hocaefendi:

Babasından gelen bir terbiye ve Kur'an aşkı o en sıkıntılı ve zor dönemlerde dahi validemin

Kur'an öğretmesine mani olamamıştı. Ne vazifesi ne sorumluluğu vardı. Esasen tek başına bir kadının, 15-20 kişinin sofraya oturduğu bir evin bütün işlerini yaptıktan sonra bir de Kur'an öğretmeye vakit bulabilmesi, beni hayrette bırakan husus budur. Hem o günkü kadına ait işler, sadece ev işleriyle de sınırlı değildir. Davarların sağımını yaptığı gibi, kadınlar tarla ve bahçede de çalışırlardı. İşte bir taraftan ceberut bir idarenin baskısı, diğer taraftan kendine ait yapması gereken zor işler; buna rağmen gündüz boş vakitlerinde köyün kadın ve kızına geceleri de bana Kur'an öğretmek, hakikaten şaşılacak bir gayret ve çalışma örneğidir... Annemin bu örnek davranışı, Kur'an öğretmekteki hassasiyet ve aşkı, ibadetindeki kusursuzluğu ve hayatını hep ızdıraplı geçirmesi çocukluk ihsaslarımla o gün anlamamış olsam dahi bugün çok iyi anlıyorum ki bana tesir eden en mühim hususlardandır.

Yetimler, yoksullar annesi

Refia Hanım sadece ders vermekle kalmıyor, ihtiyacı olan herkese de elinden gelen yardımı yapmaya çalışıyordu. Akrabalarından Ayşe Gülen'in tabiriyle o, 'yetimler, yoksullar annesiydi'. Birine bir şey vereceği zaman evin ortak eşyasından değil kendi elindekinden verirdi. Çevreye göre varlıklı bir aileden gelmişti. Çeyizi vardı elbette. O zamanlar düğünlerde davetliler tarafından hediye olarak kumaş, örtü, mutfak eşyası getirilirdi. Refia Hanım'ın da bu tarz kendine ait eşyaları vardı. Ayrıca talebeleri Kur'an okumaya başlayınca veya hatim edince hocalarına küçük hediyeler getirirdi. Refia Hanım bunları kesin bir kaide olarak asla kendisi kullanmaz, ihtiyacı olan birine hediye etmek üzere saklardı.

Bayramlarda sandığını açar; başörtüsü, mendil, çorap gibi ne varsa çıkarır; bazen kendi kızıyla gönderir, bazen yanına gelene eliyle hediye ederdi. Parça kumaşlardan elbiselik keser, geceleri oturup elinde diker, yetimlere bayramlık giydirdi. Kendi eliyle başlarına örtüler örterdi. Kur'an öğrenmeye gelen çocuklara da çeyizinden çıkardığı örtülerinden hediye ederdi. Ayşe Hanım göz yaşlarıyla anıyor Refia Hanım'ın bir bayram sabahı giydirdiği elbiseyi. Bir gecede oturup eliyle dikmiş, bayram sabahı 'gel hele bakalım elbisen iyi olmuş mu?' diyerek elini öpmeye gelen küçük kızın üzerine giydirmişti. "Biz onu çok sevdik o da bizi sevdi." diyen Ayşe Hanım, 70 yıl önce çocuk kalbinde yaşadığı mutluluğu unutamıyor.

Köyün kızları, hiç yaşlanmasın diye 'gelin abla' diyordu Refia Hanım'a. Yanına gittiklerinde ne işi varsa yardım ediyorlardı. En büyük yardım da beşikteki bebeğin sallanması, daha büyüklerin gezdirilmesi, oynatılmasıydı. Çamaşırlarına, evin toplanmasına da yardım ettikleri olurdu. Tatlı dili, güler yüzü, ilgi alakasıyla gönül alan Refia Hanım'ın yanında bulunmak, işini görmek mutlu ediyordu onları.

Ayşe Hanım, Ramiz Hoca Korucuk'ta imamlığa başlayınca Refia Hanım'a 'yenge' demeye başladığını anlatıyor. Küçük kızın dilinde ilk defa bu kelimeyi duyunca "Nerden öğrendin yenge demeyi?" diye sorar Refia Hanım. "Benim annem de hoca hanımıydı, anneme 'yenge' derdi herkes.

Sen de hocahanımı oldun ben de sana yenge diyeceğim.” der Ayşe Hanım. Bu cevap üzerine Refia Hanım bu küçük akıllı kızı kucaklayıp göğsüne bastırır. Refia Hanım’ı sık sık rüyasında kendilerine Kur’an öğretirken gördüğünü söyleyen Ayşe Hanım “Fatıma anamıza komşu olsun diye hepimiz dua ediyoruz.” diye ekliyor onun için.

Mahremiyete hassasiyeti ve hayası

Şamil Ağa ailesinin yaşadığı evin uzun bir koridoru vardı. Odaların kapıları buraya açılırdı. Evdeki herkes mahremiyet konusunda çok titizlik gösteriyordu. Kadınların kıyafetlerine dikkat ettiği kadar, erkekler de eve habersiz girip çıkmıyor, gözlerini sakınıyorlardı. Aile kalabalık olmasına rağmen kimse kimseyi rahatsız etmiyordu. Mesela Ramiz Hoca, eve gireceği zaman bu uzun koridorun başında hafifçe öksürerek yavaş yavaş gelirdi ki kolunu sıvayıp çamaşır bulaşık yıkayan, yüzü açık olan hanımlar kıyafetlerini düzeltmeye vakit bulabilsinler. Mahremiyete çok dikkat eden Refia Hanım da evin içinde sürekli uzun, bol, robadan büzgülü elbise giyiyor, kayınbiraderleri ve Şamil Ağa dahil eşinden başka bütün erkeklerin yanında yaşamlanıyor yani tülbentiyle yüzünü örtüyordu.

Dışarı çıkarken zaten geleneksel bir örtü olan ehram kullanıyordu. Hamile kaldığı zaman utancından ne yapacağını şaşırıyor, dışardan bakınca anlaşılmasını istemiyordu. Bir keresinde doğum sonrası üç gün yattığında, durumundan haberdar olmayan kayınpederi Şamil Ağa ortalıkta göremeyince “Refia nerelerde?” diye sorar eşine. “Bir oğlumuz oldu dedesi, ben de sana getirecektim.” der Munise Hanım. Bunun üzerine hayretini ifade eder Şamil Ağa. Refia Hanım, bol elbise giydiği için son zamanlara kadar durumu fark edilmiyordu zaten. Kadın erkek ayrı iki sofra kurulduğundan bir arada bulunma zamanları az oluyordu. Fakat mevzunun hayreti mucib tarafı şu ki, Refia Hanım, hamileliğinin son gününe kadar evde üzerine düşen bütün işleri yapmaya devam ediyordu. Onun yetişemediği yerlerde de kayınvalidesi, eltileri yardımcı oluyor, sıkıntılar erkeklere intikal ettirilmeden çözülüyordu. Aslında bu tam bir kadın dayanışması idi. Çünkü diğer hanımlar da aynı sıkıntılara maruz kaldığında bu sefer Refia Hanım elini uzatıyordu. Refia Hanım doğumdan sonra en fazla üç günlük bir dinlenmenin ardından hayatın akışına dahil oluyordu.

Hamilelik döneminde özellikle dışarı daha az çıkıyor, haram nazarla karşılaşmak istemiyordu. Kendi kızlarına, gelinlerine ve çevresindeki bütün hanımlara ‘çocuk terbiyesi anne karnında başlar’, diye öğüt verecekti ileride: “Karnınız büyüdüğü zaman gereksiz yere sokağa çıkmayın, örtülü olsanız bile kendinizi sakının. Yediğinize içtiğinize daha fazla dikkat edin. Haram olan hiçbir şeye el uzatmayın. Gıybet etmeyin. Abdestsiz durmayın. Her fırsatta Kur’an ve cevşen okuyun, salavat çekin, dua edin. Abdestsiz emzirmemeye çalışın.” İzmir’de yaşadığı yıllarda da yanına gelen ziyaretçiler, “Çocuklarınızı nasıl yetiştirdiniz, bize neler tavsiye edersiniz?” diye sorduğunda aynı tavsiyelerde bulunacaktı.

Kendi çocuklarını da her zaman abdestli emzirmeye özen göstermişti. “Çocuk ağlasa bile bırakın, hemen abdestinizi alıverin. O ağlamaktan ölmez ama abdestli emzirirseniz çok şey vermiş olursunuz.” diyordu. Hamur yoğururken bile acıkıp ağlayan çocuğu için, işini bırakıp abdestini alarak emziriyor,

o sırada mutlaka dua, salavat okuyordu. Çevresindeki hanımları da bu konuda uyarıyor “Bebeğe süt verirken dünya kelamı konuşmayın, Kur’an’dan ezberinizde ne varsa okuyun. Hiçbir şey bilmiyorsanız Allah diyerek emzirin.” diyordu. Kendisi sürekli abdestli bulunmayı gençliğinden beri âdet edindiği için bebek emzireceği zaman zaten çoğunlukla abdestli oluyordu. Bir gün “Hepimizi abdestli mi emzirdin?” diye soran oğlu Sıbgatullah Bey’e “Sizlerde bazen unuttuğum olmuştur ama hacıda (Hocaefendi’yi kast ediyor) hiç unutmadım. Rabbim hatırlatıyordu.” demişti. Zaten çocuklarından sadece Hocaefendi iki tam yılı doldurana kadar süt almıştı annesinden. Diğerlerinde süt dönemi bitmeden yeni hamilelik başlamış oluyordu. Çocuklarından yalnızca Hasbi Nidai Bey’i kendisi emzirememiştir.²

Çocukların terbiyesi ve dinî eğitimleri

Refia Hanım, çocuklarının terbiyesine çok dikkat ediyordu. Her hallerini gözetliyor, oluruna bırakmıyordu bu meseleyi. Zaten yaşadıkları evde büyük küçük herkes birbirine karşı edep ölçüsünde davranıyor, saygıyla hitap ediyordu. Çocuklara sadece ismi söylenmiyor, mutlaka ‘efendi’ veya ‘hanım’ eklenerek konuşuluyordu; Mesih Efendi, Salih Efendi gibi. Refia Hanım kendinden küçük kayınbiraderlere bile efendi diyerek sesleniyor, sutoğlu olan en küçük kayını Seyfettin Bey’e de ‘küçükbey’ diyordu. Hıfzını tamamladıktan sonra Hocaefendi’ye de hep ‘hafız’ diye hitap etmiş, hacı olduktan sonra da ‘hacıefendi’ demişti. Kardeşler bile birbirlerine hitap ederken çok küçük yaşlar dışında hep ‘efendi’ ilavesiyle konuşuyorlardı.

Daha doğmadan, Kur’an, salavat ve dua ile muhatap oluyordu bu evde çocuklar. Hamileliğinde her gün mutlaka bir Yasin okuyor, her ay en az bir hatim indiriyordu. Emzirirken hafif sesle Kur’an ve salavat okuyordu bebeklerinin kulağına. Kucağından bırakıp ev işine başladığı zaman da dilinden dökülen yine Kur’an, yine salavat-ı şerifelerdi. Çocuklar, annelerinden hep o mübarek kelamı duyuyor, ruhen aşına oluyor, onu öğrenmeye hazır hale geliyorlardı. Daha konuşmaya başlarken Kur’an okumayı ve namaz kılmayı öğretiyordu. Bütün çocukları 4-5 yaşlarında hatim etmişlerdi. Annesinin kendisine Kur’an okumayı öğrettiğinde 3 yaşlarında olduğunu söyleyen Sıbgatullah Gülen, onun derslere nasıl teşvik ettiğini şöyle anlatıyor:

Anamdan dayak yediğimi hiç hatırlamıyorum. Beni okutmak için çok yağcılık ederdi. Şeker verirdi, üzüm verirdi. Ben dışarıdayken gözüyle işaret eder, eve çağırır, ekmeğime yağ sürer, okuturdu. Anam disiplinliydi, çok severdi ama laubalilik yapmazdı.¹⁰

Refia Hanım namaz üzerinde çok hassasiyetle duruyordu. Öyle ki çocuklarının namaz kılınmayan evlerde yiyip içmelerine bile müsaade etmiyordu. Çocuklarının arasında namaz kılmaya ne zaman başladığını hatırlayan tek kişi bile yoktu. Çünkü hatırlayamayacakları kadar küçük bir yaşta namaza başlamış oluyorlardı. Yeme, içme, konuşma, uyuma gibi doğal bir davranıştı onlar için namaz kılmak. Namaz kılmamak diye bir durum yaşamamışlardı. Yemek yememek olur muydu ki, namaz kılmamak da olsun. Bezden kurtulup tuvalet ihtiyacını söylemeyi öğrenen bütün çocuklarını daha teheccüd vakti uykudan kaldırıyordu. Kendisi kalktığında sobalar sönmüş, ev soğumuş, ibriklerde sular buz tutmuş

olurdu. Sobayı yakar, su ısıtır öyle kaldırırdı çocuklarını. Önce tek tek ellerine su dökerek abdest aldırıyordu. Yaz kış, sıcak soğuk demeden her gün böyleydi. Erzurum’un kışının şiddeti ve o günün şartları düşünülürse bunun hiç de kolay olmadığı anlaşılır. Diğer odalara göre daha sıcak olan ahır sekisinde toplar çocukları, önce Kur’an dersi verirdi. “Ben sizi ancak şimdi okutabilirim, gündüz elim ermez. Sabah namazından önce şafak atarken ne okursan hafızanda kalır.” derdi. Gündüz ev işlerinde, oyunda, çobanlıkta yorulan çocuklar kalkmakta zorlansa da taviz verilmiyordu. Ramiz Hoca’nın çocukları kaldırırken kullandığı en etkili yöntem yüzlerine su serpmekti.

Ardından namaz vakti tüm ev halkı kalkardı. Erkeklerden kimi camiye cemaatle namaz kılmaya gider, en az biri de kalır ev halkına namaz kıldırırdı. En arka safa çocuklar için ‘cecim’ denilen ayrı bir örtü serilirdi. Bazen görümcesi Dürdane Hanım, “Küçükleri kaldırmamak, bunlar üstüne kaçırıyor, etrafı kirletecekler.” dese de, Refia Hanım, “Olsun ben temizlerim, namaza alışsınlar” diyerek ısrarcı oluyordu. Sabah namazından sonra çocuklar dâhil kimse uyumazdı artık. Kahvaltı yapılır ve herkes işine giderdi.

En güzel ahlak sünnet-i seniyye

Refia Hanım, Kur’an ve namazla birlikte çocukların ahlakına, davranışlarına da özen gösterirdi. Mesela, “Biri size bir şey dedi mi onu gözüne bakarak dinleyin. Peygamberimizin sünneti böyle.” derdi. Çocukları, hatta torunları bile bu şekilde alışmıştı. Birine su verdiği zaman arkasını dönüp gitmesini istemez, geri geri giderek uzaklaşmasını söylerdi. Çocuklarının başkasından azar işitmesine, onlara kızılmasına asla razı gelmez, buna fırsat vermemek için elinden geleni yapardı. Çocukları büyüklerin sofrasına oturtmaz, ayrı sofraya kurar, hem kendi yer, hem onlara yedirirdi. İş zamanları erkekler tarladan gelecekleri vakit, yorgun hallerinde ayaklarına dolaşmasınlar diye erkenden çocukları eve alır, yıkar, temizler, temiz kıyafet giydiren, yemeklerini de yedirip yatırır. Çocuklar güneşle yatıp güneşle kalkmaya alışmıştı. Zaten elektrik yok, radyo tv gibi vakit çalacak şeyler de olmadığı için akşam yemekten sonra yapacak bir şeyleri de kalmazdı. ‘Yatsı namazını kılan yatsın’ derdi Ramiz Hoca. Gaz lambası kullanılıyordu ve akşam oturmak fazladan gaz masrafı demekti aynı zamanda.

Refia Hanım sıkı sıkı tembih etmişti çocuklarına: “Büyüklerinizden birisi size kızarsa sakın gelip bana söylemeyin.” Aile büyüklerine ve diğer yakın aile fertlerinin çocuklara olan sevgisine güveninin bir işaretiydi bu tembih. Çocuğunun yaptığı küçük bir yaramazlığa müdahale eden büyüğüne karşı annelik şefkati ile gönlünde bir kırgınlık oluşmasını istemiyordu. Bazen evin önündeki beton kurundaki (hayvanların su içtiği yalak) su ile oynar etrafı ıslatırlardı. Dürdane Hanım kızar, söylenirdi ama Refia Hanım’a iletmezdi çocuklar ‘halamız bize şöyle böyle söyledi, kızdı’ diye. Buna dair yaşadığı bir hadiseyi şöyle anlatıyor Nurhayat Hanım:

Bir gün harmanda düven sürüyorduk. Ben de düvenin üstündeyim. Harmanda benden büyük beş kişi daha var. Bir kenarda da elenmiş taneler var. İkindiden sonra çuvallara doldurup ambara dökecekler. Ben öküzleri kontrol edemedim, beni saymadılar. Gidip o tane buğdaydan

yediler. Dedem de geldi bana kızdı, dövdü. Karşıda komşu vardı. Gitmiş anneme haber vermiş. Biraz da abartarak anlatmış. Annem akşam sordu ‘deden seni mi dövdü bugün?’ diye. Yoo, dedim. ‘Öyleyse o kadın niye öyle söyledi, kendi evi huzursuz bizi de kendilerine mi benzetecek?’ Baktım annem o kadına kızıyor. Çocuğum ama aklım kesiyordu, bana sebep kadına kızdığını anlıyordum. ‘Sen diyorsun ki haber vermeyin.’ Sadece bu kadar dedim. Şöyle böyle oldu diye anlatmadım. Tamam, dedi, sen yine de söyleme bundan sonra.

Mal ve evladın imtihan için verildiğinin şuurundaydı Refia Hanım. Onlar kendisine emanetti ve emanete layıkıyla sahip çıkmalıydı. O yaşta bazen çocuklarına fazla disiplinli gibi gelse de onun tavırları, ileri yaşlarda ve kendi evlatları olunca annelerinin aslında neden korktuğunu gayet iyi anlayacaklardı. Kul hakkına girmeme konusundaki hassasiyeti evlat sevgisinin üzerindeydi. Evlatlarına da gerektiğinde şiddetli ikazlarda bulunarak bu şuurunu yerleştirmeye çalışıyordu. Korucuk’ta yaşadıkları dönemde bir gün Şamil Ağa’nın kardeşlerinden Mehmet Ali Efendi’nin oğlu Abdurrahim ile Fethullah Gülen Hocaefendi çayırda oynuyordu. Hocaefendi nasıl bir hareket yaptıysa Abdurrahim’i düşürdü. Acı içinde kıvranan çocuğun ağlama sesine geldi Refia Hanım. Ayağı kırılmıştı Abdurrahim’in. Hocaefendi, Refia Hanım’ın canından bir parçaydı ama yetim çocuğun hakkını da muhafaza etmeliydi. O hırsıyla gelip Hocaefendi’ye iki tokat yapıştırdı. Bir taraftan da “O yetimin ayağı kırıldı şimdi ona kim bakacak?” diye azarlıyordu onu.

Evlatlarının dünyaya meyl etmesini istemiyor, her fırsatta onlara ölümü, hesabı hatırlatıyor, dünyanın süsüne püsüne kapılmamalarını öğütlüyordu. Özellikle kızı Nurhayat Hanım’ın terbiyesine çok özen gösteriyordu. Nefsinin cazibedar heveslerine karşı takvaya yönlendiriyor, malayani işlerle vakit geçirmesini istemiyordu. Küçük yaşta Kur’an okumayı öğretmiş, namaza alıştırmış, başını örtmüştü. “Hayânın küçüğü büyüğü olmaz.” diyor, örtüsüne, kıyafetine dikkat etmesi için titizlik gösteriyordu. Çocuklarının kıyafetlerini kendisi diyor, kızlarına uzun bol elbiseler giydirdiyordu. Nurhayat Hanım 10 yaşlarındayken, kimden gördüyse saçını ortadan değil de yandan tarayarak bağlamıştı. Refia Hanım görünce hemen müdahale etmiş, ‘hayır’ demişti, ‘böyle yapma.’ Kızının saçlarını ortadan ayırarak tarayıp örmüştü eskisi gibi. Bir gün de Fazilet Hanım, kendi yaşındaki komşu kızı gibi eteğinin altına giydiği uzun pantolonun paçalarını dizlerine kıvrıp kısaltmıştı. Onu bu halde açık gören annesi öyle çok kızmıştı ki, Fazilet Hanım bir daha böyle bir hareketi aklının ucundan dahi geçirmeyecekti.

“Hevesin arkası da gelir.”

Ramiz Hoca da eşinin ve kızlarının bu tarz giyim kuşama heves etmelerini hoş karşılamıyor, kendisi nasıl mahremiyete dikkat ediyorsa, çok değer verdiği ailesini de aynı şekilde korumaya çalışıyordu. İnsanı dünyevi hevesata bağlayacak her şeyden uzak durulmalıydı. Ramiz Hoca arada bir Erzurum’da yaşayan kardeşi Nureddin Bey’i ziyarete gidiyordu. Köyden onlara tereyağı, kavurma, bal gibi yiyecekler götürür; yengesi Behice Hanım da buna mukabil şekerleme çikolata gibi şeyler gönderirdi evdekilere. Yine böyle bir ziyaretten dönüşünde Ramiz Hoca’nın elinde çok güzel, şık bir kutu vardı.

Eşine ve kardeşi Dürdane Hanım’a, “Yengem size hediye yolladı.” dedi. Hanımlar merak etmişti. “Yengem bize kutuda ne yolladı ki?” Ramiz Hoca eve gelmeden kutunun içinde ne olduğuna bakmış fakat çok da hoşuna gitmemişti. Aklında başka bir şey vardı. Zaten akşam hava kararmak üzereydi, ineklerin sağılması gerekiyordu. “Gidin işinizi bitirin sonra vereceğim.” dedi onlara. Kutuda makara topuklu birer terlik ve birer ince ten rengi naylon çorap vardı. Bunlar şehirde evinde oturan bir hanıma uygun olsa bile, köyde yaşayan bir hanımın kullanamayacağı şeylerdi. Hediyelere bakıp kaldıracak, belki böyle bir hayatı yaşayamıyor olmanın ezikliğini hissedeceklerdi. Kendi hayat şartlarını hor görececek belki, mutsuz olacaktı nihayetinde. İhtimal, Ramiz Hoca yengesinin kendilerine uymayacak bir hayatın sembolü olan bu eşyaları göndermesine de kızmış olabilirdi. Paketi içeri götürüp açtı ve terliklerin topuklarını kırıp kutuya geri koydu. Çorapları da makasla uzunlamasına kesip aynı şekilde geri yerleştirdi. İşini yapıp gelen hanımlar heyecanla kutuyu açtılar. ‘Ne güzelmiş’ diye hevesle ellerine aldıkları çorap ve terliklerin durumunu görünce çok şaşırdılar. Hevesleri yarım kalmıştı fakat bir şey demediler. Ramiz Hoca’nın ise vereceği güzel bir ders vardı: “İşte ben sizin bu hevesinizin arkası gelir diye bunu yaptım. Çünkü o topukluları giydiğiniz zaman yürüyüşünüzün nasıl değişeceğini, dışardan bakınca nasıl görüneceğinizi biliyorum. O çoraplarla da hiç giymemişe döneceksiniz. Fakat bu bize yakışmaz.” Refia Hanım, İzmir’de yaşadığı yıllarda bir gün Mustafa Birlik’in kızı Ayşe Hanım’a bu hatırasını anlatmış ve şunu eklemişti: “Hoca öyle konuşunca kabaran nefsimiz söndü. Ben ömrümde topuklu giymedim.”¹¹

Çocukların okula gitmesi

Korucuk’ta ilkokul 1944’ten itibaren açılmıştı. Eğitim çağındaki bütün çocukların okula gönderilmesi zaruri idi ancak, dini eğitimin yasaklanması, öğretmenlerin inançlara aykırı tavır ve söylemleri halkta devletin okullarına karşı bir tepki oluşturmuştu. Hem, köy ortamında her yaştan insanın yapacağı bir iş mutlaka vardı. Küçük kızlar ev işinde, çocuk bakımında annesine yardım ediyor, erkek çocuklar en azından çobanlık yapıyordu. Sıbgatullah Bey bu mevzuyu anlatırken “Hatim yaptığımda 4-5 yaşındaydım. O sıra bütün çocuklara bu yaşlarda hatim ettirirlerdi çünkü beş yaşından sonra düze çıkacak, hayvan otlatacak. O yaşa kadar Kur’an’ını öğrensın, namazını abdestini bilsin, derlerdi. Çocuğun eli çubuk tuttu mu tarlaya götürülürdü.” diyor.

Bir de beki insanlar daha kısa vadeli düşünüyor, her şeye rağmen okumanın, meslek sahibi olmanın kıymeti anlaşılamıyordu. Kızların okula gönderilmemesinde karma eğitimin ve baş açma zorunluluğunun da tesiri vardı. Devletin eğitim sistemi halkın hassasiyetlerine uymuyordu. İnsanlar, kız veya erkek evlatlarının dinini, imanını, ahlakını kaybetmelerinden korkuyordu. O devirde bir kadın için eğitim alıp tesettürüyle, namazıyla icra edebileceği bir meslek yoktu. Batılı bir görüntü ve düşünce yapısını reddeden nesiller evde kalmaya mahkum edilmişti adeta.

Nurhayat Hanım da biraz büyüyünce annesinin eli ayağı gibi yardımcısı olmuştu.¹² Babaannesinin ve yengelerinin de küçük işlerine koşturuyordu. Avluları süpürüyor, yayılmaktan gelen koyunlarla kuzularını buluşturuyor, kardeşlerinin ve amca çocuklarının bezlerini yıkıyordu. Yaşı büyüdükçe

annesini dantel yapmayı, örgü örmeyi de öğretecekti ona.

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin çocukluğu

Özellikle İzmir'de yaşadığı son yıllarında Refia Hanım'a en çok sorulan sorulardan biri Hocaefendi'nin çocukluğunun nasıl geçtiğine dairdi. Hem ziyaretçilerine hem de aile fertlerine bu mevzuyla ilgili farklı zamanlarda bir çok detay anlatmıştı Refia Hanım. Mesela, Hocaefendi'nin ne hamileliğinde ne çocukluğunda kendisini incittiğini söylüyordu. 25 yaşında üçüncü bebeğiydi ve çok rahat bir hamilelik geçirmişti. Öncekilerde olduğu gibi bunda da karnı belirmeye başladıktan sonra mahremiyete daha çok dikkat etmiş, mecbur kalmadıkça dışarı çıkmamıştı. Sürekli abdestli bulunmaya özen gösteriyordu. Evde üzerine düşen bütün işleri eskisi gibi yapmaya gayret ediyordu.

Doğumun yakın olduğunu hissettiği halde herhangi bir ağrı, sancı duymadığı için son güne, hatta son saate kadar çok rahat hareket edebiliyordu. İnek, koyun sağma işine bile devam ediyordu. Yıllar sonra anlatırken on bir doğumun içinde en kolayının bu olduğunu söyleyecekti: “Hocanın her şeyi kolay oldu. Beni hiç incitmemiş, doğumda bile incitmemiştir.”¹³

Refia Hanım oğlunu abdestsiz emzirmiyor, onunla ilgilenirken Kur'an ve salavatı dilinden düşürmüyordu. Kur'an okunan, namaz kılınan, sahabe ve Osmanlı döneminden kahramanlık hikayeleri anlatılan bir ortamda, babaannesini Munise Hanım'ın gözyaşları ile süslediği dualarla büyüyen Hocaefendi'ye ilk kelimeleriyle beraber küçük ezberler de yaptırıyordu annesi. Pek çok çocuk gibi büyüklerinin yanında seccade serip namaza duruyordu o da. İki yaşından sonra sabah namazlarına da kaldırmaya başlamıştı annesi. Dört yaşından itibaren beş vakit düzenli namaz kılan ve hiç aksatmayan Hocaefendi, bu dönemdeki namazlarını ‘belki bir kısmını yanlış kılmışımdır’ diye düşünerek gençlik yıllarında kaza edecekti. Annesi, yine dört yaşında gece yarısı uykudan kaldırarak Kur'an okumayı öğretmişti ona. Okumayı öğrendikten bir ay sonra Kuran'ı hatmetmişti. Şamil Ağa duasını yapmak için büyük bir yemek verdi köy halkına. Hocaefendi bütün bu kalabalığın kendisi için toplandığının farkında bile değildi. Misafirlerden biri ‘bugün senin düğünün oluyor’ dediğinde çok utandığını anlatacaktı yıllar sonra. O günden hatırında kalan sadece bu sahne vardı.¹⁴

Hocaefendi küçük yaştan itibaren daima büyüklerle beraber oturmayı ve onların anlattıklarını dinlemeyi âdet edinmişti.¹⁵ Evlerine sık sık hocalar, şeyhler gelir sohbet ederlerdi. Hocaefendi onları dikkatle dinler, sanki kelime kelime hafızasına kaydederdi. Sohbet meclisi dağıldıktan sonra Munise Hanım ve Refia Hanım içeride neler anlatıldığını sorunca birebir naklederdi. Belki aynı üslupla, aynı duygularla ifade eder, içerideki havayı onlara yansıtır. Munise Hanım onu ağlayarak dinler, adeta kendinden geçerdi. Hocaefendi, Ramiz Hoca'nın Cuma hutbelerini de gelip evde annesine ve babaannesine birebir aktarırdı. Bazen Nurhayat Hanım müdahale eder “Hafız bak gelip anlatma, sen anlatınca anam ağlıyor, anam da ağlamaktan başka bir şey bilmiyor.” derdi. Munise Hanım ise hem ağlar hem de anlatması için onu teşvik ederdi.

Hocaefendi, küçük yaşlarından itibaren anne baba hakkına riayet ediyor, onlara saygısızlık etmemek için azami gayret gösteriyordu. Özellikle annesinin sözünü dinliyor, ne söylerse mutlaka yapmaya

alışıyordu. Mesela bir düğüne giderlerken onu da götürmüştü Refia Hanım. Kendi yanında bir sandalyeye oturtmuş, bütün çocukların koşturup oynadığı o ortamda geri dönene kadar ayağa bile kalkmamıştı. Başka bir zaman Refia Hanım, yaptığı bir şeye kızmış, ceza olsun diye bir yerde tek ayak üstünde durmasını söylemişti. Ancak iş telaşıyla yanından ayrılınca o halde unutmuştu. Aklına gelince yanına varıp baktığında evladının aynı yerde aynı şekilde durduğunu gördü. ‘‘Oğlum hadi ben unuttum, sen bari indirseydin ayağını.’’ deyince Hocaefendi, bir ömür boyu terk etmeyeceği hassasiyetini şöyle ifade etmişti: ‘‘Sen söylemeden nasıl indiririm, hakkına girerim yoksa!’’

Hocaefendi ve amcaları

Hocaefendi'den iki yaş büyük amcası Seyfettin Bey, Refia Hanım'ın ikisini beraber arkadaşlık etmeye teşvik ettiğini söylüyor:

Bir yere gideceğimizde ‘Fethullah ile beraber gidin. Buna mukayyet ol.’ derdi. ‘Ben size yemek yaparım, siz öbür çocuklara katılın’ diyerek bizi bayrama gönderirdi. Küçükken Hocaefendi ile hep beraberdik. Kuzu, mal (büyük baş hayvan) otlatmaya giderdik. Tarlada beraber kalırdık. Herhangi bir işe beraber gider, gelirdik. Babam ikimizi bir kaldırır, bize düşen işlere gönderirdi. Dışarıda bana biri bir şey dese, Hocaefendi beni korumaya çalışırdı.

Ailesine, kardeşlerine, akraba çocuklarına çok bağlıydı Hocaefendi. Kimseyi incitmez, kavgalara tartışmalara karışmaz, oyunları uzaktan seyrederdi. İşe gönderilmediği zaman evde oturup kitap okumayı tercih ederdi. Dışardan ocukların kavgasına dair sesler geldiğinde çıkar, herkesi sustururdu. Munise Hanım ‘‘Komutan ıktı, susturur şimdi bunları.’’ derdi. Hocaefendi'nin yaşına göre olgun tavırları çevresindeki büyüklerde de bir sayėı uyandırırđı. Mesela amcası Enver Bey, daha ocuk yaşlarında onunla büyük adam gibi muhatap olur, ilgilenir, yolda önüne geçmez, hep arkasından yürürdü. Fakat Nureddin amcası birkaç kere hırpalamıştı Hocaefendi'yi. Derinlemesine baktığımızda bunların da koruma ve sevgiden kaynaklandığını anlıyoruz.¹⁶

‘‘Sana dünyanın yuvarlak olduğunu öğreteceğim.’’

Refia Hanım, sadece Fethullah Gülen Hocaefendi'yi değil, bütün çocuklarını okutmak istiyor, bunun için Erzurum'a gmeyi teklif ediyordu Ramiz Hoca'ya. Ramiz Hoca ise düzenli bir geliri olmadığı için gitmeyi düşünmüyordu. Henüz imamlık yapmaya başlamamıştı, babası ve kardeşleriyle çalışarak ortak kazançlarından ancak geinebiliyorlardı. Gene de evlerinin ii de bir nevi okul gibi işliyordu.

Ramiz Hoca okumaya çok meraklı, hevesli, okuduğunu anlatmayı da seven bir insandı. Osmanlıcayı ve Kur'an okumayı çocukluğunda öğrenmiş, harf devriminden sonra da Latin alfabesi ile okumayı kendi çabalarıyla öğrenmişti. Bulduğu her boş vakti okuyarak değerlendirirdi. Öyle ki, tarladan gelir gelmez oturup dinlenirken kuşağının arasından bir kağıt parçası çıkarır okurdu. İlginç bir şeyse orada bulunan annesine, eşine de anlatırdı. Mevzuları tatlı, esprili bir dille anlatır, ya birinden duyduğu ya da kendi bulduğu bir nkteyle süslerdi. En basit bir şeyi bile muhatabına zevkle dinlettirirdi. Bu da

onun ince bir zekaya sahip olduğunu isbat ediyordu. Hafızası da çok kuvvetliydi. Otuzlu yaşlarında dahi ilmini arttırmak için karşısına çıkan her fırsatı değerlendiriyordu. Refia Hanım da ilmini artırması için eşinin başka köylere gidip aylarca kalmasına rıza gösteriyordu.

Hocaefendi 4-5 yaşlarında iken (1942-43 yılları) Ramiz Hoca'nın evine herkesin hürmet ettiği, iyi molladır, dediği Halil Efendi Hoca namında bir zat gelmişti. Korucuk'ta iki sene imamlık yapan Halil Hoca, buradan ayrılıp Karavelet Köyü'ne giderken Ramiz Hoca'ya 'gel seni okutayım, hoca ol' dedi. Ramiz Hoca'yı bu konuda Alvar İmamı ve başka hocalar da teşvik ediyordu. Eşini ve dört çocuğunu yetim gibi bırakıp Halil Hoca ile beraber gitti. Bir kış ahır odasında kalarak ders aldı. Maslahat Köyü'nde de aynı hoca ile iki kış kaldı. Arapça ve Farsça okudu; ilmini ilerletti. Medrese usulüne göre sırayla sarf, nahiv, *Mülteka* ve *Molla Cami* gibi dersleri ve kitapları ezberledi. Mehmed Zihni Efendi'nin *Nimet-i İslam* isimli büyük İslam ilmihalini de ezberlemişti. Eğitimini tamamlayınca önce kendi köyüne imam oldu Ramiz Hoca. Köy halkı 'başka yere gitme, bizim imamımız ol' demişti. İmamlığa başlayınca Refia Hanım'ın evin bir odasında ders verdiği talebelerin küçüklerini okutmaya başladı. Daha önce de bahsi geçtiği gibi büyük kızlar ve kadınlar yine Refia Hanım'a gidiyordu.

Aile içinde sahabe menkıbeleri, *Ahmediye*, *Muhammediye* tarzı kitaplar ve Hocaefendi'nin 'klasik roman' olarak nitelediği, Ebu Müslim Horasanîler gibi İslam'ın ilk dönemine ait kitaplar okunuyordu. Hocaefendi de bunları okumuş fakat zaman içinde bunlar ona hafif gelmeye başlamıştı. 7-8 yaşlarında iken bir gün kardeşi Sıbgatullah Bey'i "Gel, sana bir şey öğreteceğim" diyerek dama (evin üstüne) çağırdı. Hatıranın devamını Sıbgatullah Bey anlatıyor:

Damın üstüne, tandırlığın oraya yatırdı beni. Sana dünyanın yuvarlak olduğunu öğreteceğim, dedi. Nasıl yuvarlak? İşte ben düz yattım buraya. Dünyayı küre gibi anlatmak için su akıtan bir demlik bulmuş. 'Seni bu demliğin içine koysam, döndersem döndersem seni koysam bir yere' Yine düz dururum dedim. 'Düz durursun ama ne tarafa olduğunu bilir misin?' Bilemem. 'İşte dünya yuvarlaktır biz ne tarafa olduğumuzu bilmiyoruz. Dünya bir şeyin etrafında dönüyor.' Ya deniz nasıl duruyor orada dedim? Getirdi onu da ispat etti. 'Öyle büyük ki. Kubbe var ya, suyu dök, biri oradan gelir göl olur, biri buradan gelir göl olur. Burası yamaç ama ikisi göl olur. Dünyanın yuvarlaklığı her gölü kendi yerinde tutuyor' dedi. İnanmadım ben tabi. Dünya yuvarlak olur mu biz düz yatıyoruz işte, dedim. Onu ben sonradan anladım ki, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Marifetnamesi'nde okumuş, kavramış. Bana da tavsiye etti kitabı, okudum ama hiçbir şey anlamadım. Hocaefendi çocukken bile farklıydı.

Namaz, herkesten ve her şeyden önce namaz...

Hocaefendi, ilkokula devam ederken (8-9 yaşlarında) bir taraftan da ailenin en büyük çocuğu olarak her türlü işe yardım ediyordu. Bazen annesine bile destek oluyor, etrafı toparlıyor, yatakları toplayıp kaldırıyor, odaları süpürüyor, bulaşıkları yıkıyordu. Ayrıca inekleri koyunları gütmeye işi de ona düşmüştü. Gün içinde bunca yorulmasına rağmen, o yaşında yine geceleri okuyarak geçirmek

istiyordu. Fakat bir gün çok yorulmuştu. Muhtemelen uzun yaz günlerinden biriydi. Yatsı namazını kılmadan uzanmış, biraz dinlenip kalkmayı planlamıştı. Evladını çok seven, her halini dikkatle takip eden Refia Hanım, onun namaz kılmadan yattığını fark etmişti. Geceler çok kısa olduğu için kalkamama tehlikesi vardı. Hocaefendi'nin başucuna gelip “Namazını kıl öyle yat, ben de yorgunum seni kaldıramam belki” dedi. Hocaefendi, “Ana çok yorgunum, kalkar kılarım.” diye cevap verince Refia Hanım çok üzüldü. Fakat ne kızdı, ne bağırdı. Sadece ellerini kaldırıp şöyle dua etti: “Bu benim oğlumdur Allah'ım, namazını kılmadan yattı. Benim evimde sana asi isyankar bir kulun vardır Allah'ım. Yatağa şimdi sıcak girdi. İnşallah sabah sopsoguk bulurum yatakta.” Hocaefendi ömür boyu unutamadı bu hadiseyi. Fakat ailesinde bu konudaki hassasiyet sadece annesiyle sınırlı değildi. Babası da namaz konusunda benzer bir hassasiyete sahipti. Hocaefendi bir sohbetinde bu konuyla alakalı şunları söyleyecekti:

Babam çok dindardı. Çok gözü yaşlı bir adamdı. Vaaz ederken ağlardı. Sahabenin adı anılırken bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlardı. Kendi evladını dinlerken de öyle hıçkıra hıçkıra ağlardı. Annem de ona denk dindarlıktaydı. Ve annem beni delice severdi. Ya Rabbi ben ondan evvel ölürsem delirir bu kadın, delirir. Çünkü o kadar bağlıydı. Benim için ölürdü ama öleceği ayrı bir şeyi vardı, Allah ile irtibatı. Bu evde beynamaz olmasın. Ben o gün sabaha dek hep ürperdim. Validem, işin ilmini yapmadan, belki pedagoji, psikoloji tahsil etmeden, derinlemesine İslam'ın ruhaniyetine de vakıf olmadan o günkü Türk toplumunun genel ahlakından oldukça derin seviyeli nasibini almış birisiydi. Çünkü ailesi, yetiştiği muhit dine kilitli bir aile idi. Olması gerekenin de üstünde oldukça mazbut, bazı şeyleri o zaman bile fazla görülebilirdi. O babam o annemle el ele vermiş, evin bahçesinden dışarıya çıkarsam hazan vurmuş gül gibi solarım diye korkarlardı. Ben bunları unutamam. Böyle olmalı mı idi, bu tam dengeli sayılır mı sayılmaz mı? Bu türlü meselelerde onların bu meseleye karşı duyarlılığına bakacaksınız. Benim yetişmem mevzuunda istidadım yokmuş, kabiliyetim yokmuş ve irademi salmışım, böyle olmuşum başka mesele ama ben Allah'ın babama anneme ihsanını, o ihsanın anne ve babadan akıp bana gelmesini inkar edemem. Babam 7-8 yaşında beni alıp yaz günlerinde kısa gecelerde yatsı namazına götürürdü. On buçukta namaza duracaksınız. On birde namaz bitecek. Sabah namazında da elimden tutup beni kaldırır, sabah namazına götürürdü. Ben çok defa dalar orda uyurmuşum. Cemaatten gelir, horultuya beni uyarırlarmış. Namazdan sonra da babam elimden tutar getirir eve ama hep götürürdü. Rabbim ona bir ihsanda bulunmuş. Şuur ihsanında bulunmuş. Ve ben bu iklimde yetişmişim. Yağmur gibi onun duyguları düşünceleri benim başıma yağmış.

⁸ Ramiz Hoca ilk doğan erkek evladının ismini Muhammed Fethullah verdi. Çok saygı duyduğu Küfrevî şeyhlerinden Sırrı Efendi'nin oğlunun adıydı Fethullah. Nüfus cüzdanı çıkarmak için Hasankale'de nüfus müdürlüğüne gitti. Ancak oradaki memur bu ismi beğenmedi. İçinde Allah lafzı geçtiği için yazmak istemedi. Ramiz Hoca ismi değiştirmek yerine yazdırmayıp geri döndü. Ardından 1942'de doğan oğluna da Sıbgatullah ismini verdi. Ancak nüfus memuru aynı kişi olduğu için, bunu da yazmaz, diye düşünüp gitmedi. Bir sene sonra köy ihtiyar heyetine seçilince, biraz da konumunun getirdiği tanışıklık ile köyde bulunan karakoldaki başçavuşa mevzuyu

intikal ettirdi. Ertesi gün beraber nüfus dairesine gittiler. Jandarma başçavuş elindeki kamçıyla masaya vurdu, yine aynı memura “Bu adamın kaç tane çocuğu varsa kaydet” dedi. Askerden herkesin korktuğu zamanlardı. Memurun karşı çıkmaya gücü yoktu, zaten o da isimleri yazmayarak haksız bir güç kullanıyordu. Ancak yine de isimleri söylendiği şekilde yazmadı. Hocaefendi’nin Muhammed Fethullah olan ismini sadece Fethullah yazdı. Sıbgatullah yerine de söylenmesi zor diye Seyfullah yazdı. Ramiz Hoca’nın en küçük kardeşi Seyfullah Bey de kayıtlı değildi. “Kardeşim var bir de, adı Seyfullah” deyince memur, Seyfullah yazdım bu da Seyfettin olsun dedi. Böylece farklı yıllarda doğmalarına rağmen üçünün de doğum tarihi resmi kayıtlara 1942 olarak kaydedildi.

2

Hasbi Bey doğduktan sonra (1944) tifo hastalığına yakalandı Refia Hanım. Bebeği doyurmak için bir sütanne arandı Korucuk’ta. Yalnızca bir tane emzikli hanım bulundu, o da Refia Hanım’ın pek hoşlanmadığı birisiydi. Hasbi Bey’e göre bunun sebebi, kadının rahat tavırlarıydı. Çünkü, bir düğünde kadınlar arasında oynarken görmüştü bu hanımı. Oysa evli bir kadının kalkıp oynaması ayıp karşılanırdı. Fakat, başka çare olmadığı için sütanne olarak tutuldu. Çoğu kez Nurhayat Hanım, kardeşini kucağına alıp emzirmesi için sütanneye götürüyordu. Refia Hanım, sonraki yıllarda Hasbi Bey’e bu durumdan duyduğu pişmanlığı ifade edecekti.

10

Refia Hanım ev işleri yüzünden herkese yetişemediği için Sıbgatullah Bey köyün imamı Süleyman Efendi’ye de devam etmiş. Amme cüzüne (30. cüz) onun nezaretinde çıkmış. Hatimini de Hafız Vehbi Hoca’da yapmıştı. Sıbgatullah Bey o devirde uygulanan bir geleneği anlatıyor: “Hatim edince başımı (takkemi) kaçırdılar. Dedeme geldim. Takken nerde? dedi. Hatim ettim başımı kaçırdılar, dedim. Para mı istiyorsun? He, dedim. Olmaz, Amme’ye çıkınca beş kuruş verdim, buna elli isterler. Hadi yardım et bana, tayadan iki bağ ot getir, dedi. Peşine düştüm, gittik, hayvanlara ot verdik. Anladım ki emmilerim yok. İhtiyara kalmış bir ahır hayvan. O da beni yakaladı. O zaman sikkeli 50 kuruşlar vardı. Herhalde gümüştü onlar. O kadar değerli paraydı demek ki getirdim hocaya verdim, hoca iki kere alınımdan öptü.”

11

Ramiz Hoca’nın hayat tarzı hassasiyetine dair bir hatırasını da kızı Nurhayat Hanım şöyle anlatıyor: “Erzurum’da oturan amcam bana yeni bir ayakkabı getirmişti, hafif topuklu. Giyindim, dışarı çıktım, şöyle bir dolaştım eve geldim. Baktım babam eli arkasında kapının önünde duruyor. “Hele bakayım onlar nasılmış?” dedi. Çıkardım koydum önüne. Elinde keserle tabanlarına vurdu birer tane. Topuklarını kırdı. Şimdiki topuklar gibi yüksek bile değildi. Bir şey demedim tabi babama. Zaten böyle şeylere hevesim de yoktu.”

12

Köye öğretmen geldiğinde Nurhayat Hanım 9 yaşlarındaydı. Birinci sınıftan başlaması gerekiyordu. İlk dönem okula gönderilmedi. İkinci dönem gönderildi ve okuma yazmayı öğrendi. Sonraki yıl da devam etmedi. Yıllar sonra İstanbul Altunizade’de görüştükleri bir gün Hocaefendi ablasına “kitap okuyor musun?” diye sordu. “Hocam okuyorum ama anlatamıyorum” dedi Nurhayat Hanım. “Okuyaydın büyük adam olurdun” dedi Hocaefendi. Orada bulunan yeğenleri eski başbakan Tansu Çiller’i kast ederek “Halam Çiller olurdu” deyince Hocaefendi “Çiller’den daha büyüğü olurdu.” dedi ablası için.

13

Hocaefendi Şamil Ağa’nın ilk erkek torunuydu. Doğumunu kutlamak için bütün köye iki kere ‘yemek daveti’ yapmıştı. İlkinde kendi kovanlarından çıkan balı tepsilere döküp ikram etmişlerdi. İkincisinde de ‘akıka’ kurbanı kesip yemek yaptırarak sofralar kurmuşlardı. Hocaefendi, sakın, akıllı, uslu bir çocuktı. Şamil Ağa ve amcaları onu çok seviyor, üzerine titriyorlardı. Amcaları Nureddin, Enver, Sefer beyler alışveriş için uzun yolculuklara çıktıkları zaman çok özlediklerinden bazen onu da yanlarında götürüyorlardı. Nureddin Bey öküz arabasının kolları arasına cecimden (ince dokuma kumaş) bir beşik yapıyordu onun için. Öküz arabasında kucaklarında oturarak gidiyor, uykusu gelince bu beşiğe yatırıyorlardı. 2-3 yaşlarında iken bu şekilde Van’a kadar birkaç sefer götürüp getirmişlerdi.

14

İçinde neşet ettiği hanenin, iyi bir Müslüman’ın yetişmesi için gerekli olan maddi, manevi malzemeye donatılmış olduğunu söyler Hocaefendi. Mesela çok geç yıllarda namaza başlamış olmasına rağmen dedesi Şamil Ağa’nın, her gece yüz rekat namaz kıldığını anlatır. Kendisinin de üç-dört yaşındayken dedesinin yanına durup namaz kıldığını hatırlıyor. Fakat dedesinin kıldığı namazlar bir türlü bitmediğinden, yorulunca kenara çekilip yatarmış. Sahabe efendilerimize cinnet derecesinde bir bağlılığı olan Ramiz Efendi de her fırsatta onları anlatır, bu bahis sırasında gözleri hep bir meçhule doğru kayar ve anlattığı sahabenin hayaline dalar giderdi. Sahabeden bahseden kitapları tekrar tekrar okunmaktan dolayı aşınmış ve yer yer yırtılmıştı. Çocuklarına sahabe sevgisini aşılamış, onlar da küçüklüğünden beri sahabeleri kendi aile ferdlerinden birer parça gibi kabullenip sevmişlerdi.

15

“Bizim oyunlarımıza karışmazdı.” diyor Sıbgatullah Bey ağabeyini anlatırken. Ne yapardı peki? “Sokakta onunla sadece bir oyun oynardık; koşma. Ona karıştırdı. Hatta birinci gelirdi. Ama fırfırık döndürme, aşık oynama gibi oyunları oynamazdı. Ben çok oynardım. O kenarda durur bize bakardı. Büyüklerimiz aşık oynamamıza izin vermezdi. Hocaefendi, biz oynarken görürse gider Enver emmime söylerdi. Emmim gelir beni çağırır, nereden aldın aşıkları? diye kızardı. Koyunların kemiği bunlar. Kumara benzeyen bir oyun. Arkadaşının elindekileri alıyorsun. Hırs veriyor. Kumara alıştırıyor. Onu oynadın ya yutulduysan, aşıkların gittiye o gece uyuyamıyorsun, hep onu düşünüyorsun. Kötü bir şey. Hocaefendi buna bile razı değildi.”

16

Örneğin, Hocaefendi 6-7 yaşlarında iken köyün hemen yakınından geçen bir trene binmeye çalışıyordu. Belki diğer çocukların da yaptığı bir oyundu bu. Fakat trene ulaşamayınca ayağı boşa geldi ve yüz üstü yere düştü. Alnında bir yara açıldı. Onu o halde gören Nureddin Bey çok kızdı, ‘ne işin vardı trenin yanında?’ diyerek birkaç tane vurdu. Küçük yeğenini ölesiye seven Nureddin Bey, başına gelebilecek bir kaza ihtimaline karşılık, bir daha bu harekete yönelmemesi için o gün çok sert davranmıştı. Yine Nureddin amcası ile bir hatırasını şöyle anlatır Hocaefendi: “Nureddin amcamdan dayak yemeğe ramak kaldığım bir olayı daha hatırlıyorum. Yine 6-7 yaşlarımda iken, 5-6 çocuk ellerinde sopalarla etrafımı aldılar. Ben de kendimi, otlardan yapılmış kamçıvârî bir şeyle savunuyordum. Fakat onlar daha fazla vurup beni hırpalayınca, amcam bunu görmüş olacak ki, ‘Sen, nasıl dövölürsün’ diye üzerime yürüdü. Ben de kaçtım, sonra araya büyükannem mi girdi, öyle kurtulmuştum. Aile, böyle cedşâhî bir aile idi.”

4. BÖLÜM

ALVAR'A GÖÇ

Alvar'a Göç

Ramiz Hoca 1948 yılına kadar kendi köyü Korucuk'ta imamlık yaptı. Son dönemlerinde köy halkı arasında 'imamlık' konusunda görüş ayrılıkları baş gösterdi. Bazı kişiler Ramiz Hoca yerine başka imam tutulmasını istiyor, bazıları da Ramiz Hoca'nın devam etmesini arzu ediyordu. Sıkıntıların çözümü yine Alvarlı Efe Hazretleri'nden geldi. Ramiz Hoca'ya, yıllarca kendi imamlık yaptığı Alvar'da vazife yapmasını tavsiye etti. Alvarlılar buna zaten razıydı. Ramiz Hoca, Efe'nin sözünü tuttu ve Korucuk'tan ayrılıp Alvar Köyü'nde imamlık yapmayı kafasına koydu.

Bu mevzu ortaya çıktığında mevsim kıştı, taşınmak için baharı beklediler. Ancak o kış herkes için bir hüznün havasında geçmişti. Sanki çok uzak bir memlekete gidiyormuş gibiydiler; oysa Korucuk ile Alvar'ın arası yaklaşık 7-8 km idi. Karar açıktan konuşulmadığı için çocuklar olup bitenin farkında değildi. Ramiz Hoca annesi Munise Hanım ile eşine Alvar İmamı'nın tavsiyesini iletmişti. Refia Hanım'ın kızı Nurhayat Hanım o günleri şöyle anlatıyor: "O evden ayrılık kimsenin aklına gelmiyordu. Bahara kadar babaannem ile annem ağladı. Biz korkumuzdan soramadık niye ağlıyorsunuz diye. Diyecekler size ne? Meğer ayrılacaklar diye ağarlarmış. Alvarlı gibi bir zatın sözü yere düşürülmezdi."

Beş oğlu olan Şamil Ağa, Ramiz Hoca'ya sahip olduğu mallardan bir miktarını vererek onun payını ayırmış oldu. Beş altı inek, otuz koyun, ona göre otu samanı, ambardaki zahradan (buğday, arpa) 240 teneke (120 kile) gibi... Munise Hanım da gelinine mutfak eşyası, yatak benzeri ev eşyaları ayırdı. Alvar'dan gelen iki kağına eşyalar yüklendi. Ayrılmak, gidenler için de geride kalanlar için de çok zordu. Ramiz Hoca'nın iki kardeşi evden ayrılışı görmemek için buğday satma bahanesiyle o gün Erzurum'a gitmişlerdi. Geri döndüklerinde odaları boş, sessiz, ıssız bulmuşlar, hele bir yaşındaki yeğenleri Salih'in beşiğini boş görünce dayanamamış oturup hüngür hüngür ağlamışlardı. Kendi aileleri, çocukları vardı ama ailelerin hep bir arada yaşadığı o yıllarda evden bir bölümünün çıkması ölüm gibi ağır gelmişti onlara.

Munise Hanım da gelini ve torunlarıyla beraber arabaya binmişti o gün. Evlerine yerleştirecek, alışana kadar bir hafta kalacak, sonra torunu Nurhayat Hanım'ı da alıp dönecekti. Ayrılığa dayanamadığı için herkes birden gitmesin diye torununu yanında alıkoymak istemişti. Kağılar yola çıktığında Ramiz Hoca'nın kardeşi Enver Bey yola oturup kalmış, ellerini dizlerine vurarak ağlıyor, "Bari bir tanesini indirin, ayaklarımın ferî gelsin." diyordu. Bunun üzerine 6-7 yaşlarındaki Sıbgatullah Efendi'yi indirip bıraktılar.

Alvar'da caminin hemen karşısındaki imam evine yerleştiler. İki odadan ibaret küçük bir evdi burası. Zaten fazla eşyaları da yoktu. Refia Hanım'ın burada yükü daha da artmıştı. Hoca hanımı olduğu için köylünün kendisinden beklentileri vardı. İlmi de olduğundan hiçbir şeyden geri kalmıyor, yetişebildiği her türlü hizmete koşturuyordu. Cenaze yıkıyor, cenaze veya hasta evlerinde Kur'an

okuyor, cemiyetlerde Mevlid, ramazanlarda mukabele okuyordu. Bununla birlikte misafiri de eksik olmuyordu. Kur'an öğretme işine burada da devam ediyordu. Köye gider gitmez 150'ye yakın talebe toplayan Ramiz Hoca, camide küçük çocukları ve erkekleri okutuyor; Refia Hanım da genç kız ve kadınlara evinde ders veriyordu. Ezber yaptırıyor, ilmiyal bilgilerini öğretiyor, Kur'an okumayı öğrenen herkesi hatim ettirmeye çalışıyordu. Bir taraftan evin işini yaparken talebeleri de takip ediyordu. Bu arada eli iş tutan kızlar süpürme, etrafı toparlama gibi işlerde hocalarına yardım ediyordu. Küçük çocuklarına, misafirlerine ve onca ev işine rağmen kendilerine vakit ayırmaya çalışan Refia Hanım'a sürekli dua ediyorlardı. Alvar'ın yaşlı hanımlarının bugün hala onu anması, evlatlarını gördükçe dua etmesi boşuna değildir. Böyle bir hatırasını anlatan Sıbgatullah Bey "Alvar'da bir hanım var, çok yaşlanmış. Beni gördükçe 'beni annen okuttu yarım hafız etti.' diyerek anama dua eder." diyor.

Her ne kadar Korucuk'tan ayrılmış olsalar da akrabalarıyla sürekli görüşmeye, gidip gelmeye çalışıyorlardı. Şamil Ağa ve Munise Hanım haftada bir Nurhayat Hanım'ı da yanına alıp kağıt ile Alvar'a ziyarete gidiyorlardı. Hatta Şamil Ağa bu gidiş gelişlerin kolay olması için "Bundan sonra bir tane tırtır (motor) alacağız." diyordu. 6-7 yaşlarındaki Sıbgatullah Bey ile Mesih Bey de iki ev arasında yürüyerek gidip geliyor, birkaç gün kalıyorlardı. Hatta bir gün Alvar'dan tek başına çıkıp Korucuk'a gitmeye çalışan Mesih Bey, dereden geçerken baharda yükselen sulara kapılır. Civarda bulunan köylüler tutup çıkarırlar küçük çocuğu. O vakitler iki köyün arasını koşar adımla 25 dakikada aldıklarını söyleyen Mesih Bey, "Dünya böyle değildi, gurbet sayılıyordu bir köyden öbürüne gitmiş olmak." diyor o günleri anlatırken. Bazen amcaları ziyarete gelince çocukları alıp, Korucuk'a götürüyordu. Enver Bey, yanında büyüdüğü amcası Zakir Efendi'nin eşi Feride Hanım'ı da istediği zaman Alvar'a götürüp Refia Hanım ve çocuklarla hasret gidermesini sağlıyordu.

Munise Hanım kendi gidemediği zamanlar küçük oğlu Seyfettin Bey'i yolluyordu Alvar'a. O günleri anlatırken "Sönük kovan gibi kaldı evimiz." diyor Seyfettin Bey:

Ayrılık bana da zor geldi. Kalabalık içinde yaşamaya alışmıştık. Hep söndü evimiz, kovan söner de arılar vızıldamaz ya, öyle bir sessizlik oldu. Çocuklarla beraber oynuyorduk, her işe beraber gidiyorduk, arkadaşız. Çalışıyoruz, araziye gidiyoruz. Onlar gidince yalnız kaldım. Anam devamlı ağlardı. Mektup, telefon yok haber almaya. Hafta başı beni gönderirdi Alvar'a. İki köyün arası 7-8 km var yürüyerek gidip gelirdim. Ablamı, ağabeyimi çocukları görürdüm. Dönerken ablam elime bir şeyler verirdi. 'Hanıma ekmek koyuyorum, şunu bunu koyuyorum vs.' derdi. Gelirdim eve. Ablam iyi, ağabeyim iyi, uşaklar iyi derdim. Anam beni dinlerken biraz daha ağlar, sonra birkaç gün sakın durur, hafta sonu yine gönderirdi beni.

"Gitti gül, gitti bülbül..."

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Alvar'a göçtükten sonra yaşadığı bir hatırası, büyüğünden küçüğüne kadar birbirine tutku derecesinde bağlı bu aileye ayrılığın ne kadar zor geldiğini ifade

etmesi bakımından önemlidir. *Küçük Dünyam*'da şöyle anlatır:

Babam Alvar Köyü'ne imam olunca ailece biz de yanında gittik. Ben sekiz dokuz yaşlarındaydım. Aradan bir hafta kadar bir müddet geçmişti ki, babam beni köye gönderdi. “Git bizim bahçedeki kavaklardan getir de evin önüne dikelim.” dedi. Köy burnumda tütüyordu. Uçarak gittim. Öyle sevinçliydim. Bahçede dedemi gördüm. O da beni görmüştü. Yanıma geldi. Beni bağrına bastı. Sonra da hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bana bu ağlayış bir dağın ırgalanması gibi gelmişti. Hayret etmiştim. Demek ki, Şamil dedem de ağlıyordu. Hayretim geçince ben de ağlamaya başladım. Bu arada dedemin dudaklarından dökülen şu mısraları da hayatım boyunca hiç unutmadım. Hem ağlıyor hem de: “Gitti gül gitti bülbül / İster ağla ister gül.” diyordu.¹⁷

Refia Hanım da Korucuk'tan ayağını kesmiyor, 2-3 haftada bir fırsat buldukça Munise Hanım'ı, Şamil Ağa'yı ve diğer aile fertlerini ziyaret ediyordu. Eski evine geldiği zaman sanki hiç gitmemiş gibi evde görülecek ne iş varsa yapıyor, ortalığı toparlıyor, tandırda ekmek pişiriyordu. Ancak Alvar'a gittikten bir süre sonra ellerinde ve vücudunun farklı yerlerinde egzama oluştu.¹⁸ O sıralarda küçük çocuklarıyla evdeyken olan bir depremde dışarı çıkamadığı için korktuğu, bundan sonra hastalığın ortaya çıktığı ifade ediliyor. Sürekli kaşıntı ve sulu yaraların olduğu bu hastalık yüzünden ev işlerinde zorlanmaya başladı. Özellikle hamur yoğurması, tandırda ekmek pişirmesi imkansız hale gelmişti. Ev işlerinde Hocaefendi ve Sıbgatullah Bey çok yardımcı oluyorlardı. Hocaefendi bir taraftan hafızlık çalışıyor, diğer yandan da koyun sağıyor, hamur yoğuruyor, bulaşık-çamaşır yıkıyor, annesinin tarif ettiği şekilde yemek yapıyordu. Bu sayede börek, kadayıf dolması, tel helva gibi zor yapılan yemeklerde bile ustalaşmıştı. Küçük kardeşlerine de bakan Hocaefendi, yıllar sonra en küçükleri Fazilet Hanım'ı çocukları, torunları içinde otururken görünce “Ben Fazilet'i daha dün sırtımda taşırdım bugün anneanne olmuş.” diyerek o günleri anmıştı. Evde kendi işlerine yardımcı olduğu için Refia Hanım'ın nezdinde Hocaefendi'nin ayrı bir yeri vardı. Kendisi bunu şöyle anlatır: “Anneme yardım ettim. Onun için bana bakışı hususi idi. Ben de yanında çok durmadım ama hem oğlu, hem kızı, hem arkadaşıydım.”

Tabii ki yine de koyun ve ineklerin sağımı gibi birçok iş kalıyordu Refia Hanım'a. Çileli bir hayatı vardı. Ancak bütün bunlara rağmen çocuklarının yetişmesi için de mücadele ediyordu. Hocaefendi annesinin bu gayretinin kendisine çok tesir ettiğini, hayatının bazı dönemlerinde yapması gereken işlerde kendisini yönlendirdiğini ifade eder. Refia Hanım, kendisine yardımcı olabilecek yaşta bir kızı olmasına rağmen yaşadığı sıkıntıları dile getirmiyor, Munise Hanım'dan onu kendisine göndermesini istemiyordu. Ancak o gelininin zor durumunu fark etti ve çok sevmesine rağmen torunu Nurhayat Hanım'ı Alvar'a gönderdi.

Bu döneme ait bir de süpürge meselesi vardır ki, Hocaefendi'nin kul hakkı mevzusunda daha o yaşlarda ne kadar hassas olduğunu gözler önüne serer. Hocaefendi Alvar'dan Korucuk'a büyüklerini ziyarete gelmiştir. Munise Hanım yanında kalan torunu Nurhayat'a avlunun bir kenarında dağlardan

yeni getirilen çalı sprgelerini işaret eder. “O sprgelerden yarısını bl bağla ver hafıza götürsün, annesine lazım olur.” der. Nurhayat Hanım süpürge bağlarını hazırlar ancak Hocaefendi süpürgeleri alıp eve gitmek yerine öylece beklemektedir. Nurhayat Hanım birkaç kere hatırlatınca ‘tamam götüreceğim’ der ancak yine oturmaya devam eder. Bu sefer Munise Hanım sorar “Niye götürmüyor?” diye. Israrlar karşısında daha fazla dayanamayan Hocaefendi ablasına şöyle der: “Amcamları bekliyorum. Bu evde onlar da yaşıyor, hakları vardır. Rızalarını alayım, öyle götüreceğim.” Bu cevabı duyan Munise Hanım “Ben gönderiyorum, onlar ne karışıyormuş.” diyerek çok kızar... ama ancak onlar eve gelip izin verdikten sonra süpürgeleri alıp Alvar’a götürür.

Lebbeyk Ya Resulallah!

Hocaefendi’nin içerisinde yaşadığı aile ortamında sürekli Kur’an ve sünnet soluklanıyor, Hz. Peygamber (s.a.v) sevgisi aşılanıyordu. Böylesi bir atmosferde yetişen Hocaefendi, 7-8 yaşlarında henüz Korucuk’ta iken gece uykusunda değişik haller yaşamaya başlamıştı. Uyur halde birden fırlayıp ayağa kalkıyor, elini bağlayıp ‘lebbeyk ya Resulallah’ diyor, salavat getiriyordu. Onun sesini duyunca yanına gelen Refia Hanım ‘korkma, hadi yat Hafız yok bir şey’ diyerek yatağına geri yatırıyor. Evladının bu hali birkaç kere tekrar edince endişelenen Refia Hanım, sabah kalkınca rüyasında bir şey görüp görmediğini soruyor, her defasında ‘görmedim’ cevabını alıyordu. Bu hal günlerce devam edince meseleyi Ramiz Hoca’ya anlattı. İkiisi beraber uyurken başında beklemeye başladılar. Bu arada uykusunda konuşmaya da başlamıştı fakat bu daha önce duydukları bir dil değildi. Ne söylediğini anlamıyorlardı. ‘lebbeyk ya Resulallah’ diyerek kalkması da devam ediyordu.

Bir gün yine rüyasında bir şey görüp görmediğini sorunca Hocaefendi annesine “Sen gördün mü?” diye karşılık verdi. Refia Hanım da onu konuşturmak için bir rüyasını anlattı: “Gökyüzünde baştan sona Kur’an-ı Kerim yazılı gördüm. En başta da Lailahe illallah Muhammed’r-Rasulullah yazılıydı.” “Sen de böyle bir rüya gördün mü?” diye soran annesine cevabı “Yok, ana ben bunu görmedim.” şeklindeydi.

Refia Hanım, başka bir gün yine Hocaefendi’ye bir rüyasını nakletti: “Rüyamda çok şiddetli susadım. Kendi kendime ‘Bir su olsa da isem’ diyordum. O sırada bir ses bana: ‘İşte rızık deryası, gel buradan i’ diyordu. Elimde, kahve fincanı kadar çinko bir kap vardı. Onu o deryaya daldırdım. Suyun rengi yeşile çalıyordu. Deryanın etrafı da duvarla çevriliydi. Kabı daldırırken duvar gğşme değmişti. Tam suyu ağzıma götüreceğim sırada yine bir ses duydum. Bana, ‘Onun hepsini içme. Birazını deryaya dk. Kanaat, Allah’ın büyük hazinesidir’ dedi.” Refia Hanım’ın asıl maksadı yine ona ‘sen de gördün mü?’ böyle bir rüya diye sormaktı. Fakat Hocaefendi yine “İnşallah, ana, ben de görüp sana söyleyeceğim.” diye kısa bir cevap vererek mevzuyu kapattı.

Uykusunda birden ayağa kalkmalarına ablası Nurhayat Hanım da şahit olmuştu. O da annesinden gördüğü gibi Hocaefendi’nin yanına gidiyor ‘korkma bir şey yok’ diyerek yatırıyor. Nurhayat Hanım bizzat gördüğü bu durumu şöyle anlatıyor:

[Babam Alvar’da imamdı. Caminin müezzini yoktu. Sabah camiye erken gitmesi, ezan okuması,](#)

gelecek cemaat için sobayı yakması gerekiyordu. Hocaefendi de Erzurum'daydı. Cumartesi gelir, pazar akşamı giderdi. Onun odasından babamın odasına pencere vardı. Hocaefendi sürekli okuduğu için ışığı açık olurdu. Annem derdi ki 'Hafız yat, baban uyuyamaz, sabah erken kalkacak.' Hocaefendi kalkar pencereye bir örtü çeker, okumasına devam ederdi. Ben bunu gördüm, başkasından duyduğum bir yorum değil. Okurdu durmadan. 'Ben çok okuyacağım ki Peygamber Efendimizi rüyada göreyim' derdi. Ben de 'nerden göreceksin yat, uyu artık' derdim. Ama gece herkes derin uykuda iken o yatağından kalkar 'Esselamu aleyküm ya Resulallah' derdi. Anam koşar gelir, 'korkma Hafız' der onu yatırır. Anamdan öğrenmiştim ben de birkaç defa yatırdım öyle. Ama bana dememiştir ki 'ben Peygamberi gördüm, şunu gördüm' diye. Ben de sormazdım 'gece böyle oldu rüyanda ne gördün' diye? Anneme dedi mi bilmiyorum. Hocaefendi ile aramızda iki yaş iki ay var. Ben de küçüktüm o küçükken. Minderde oturur Kur'an'ını okur, hafızlık çalışırdı. 'Kalktığın zaman örtüyü düzelt, yastığı yerine koy' diye uyarırdım. Anlamıyordum ki onun ne olduğunu, ne olacağını.¹⁹

Çocukluğunda sabah namazına kalkması için Hocaefendi'ye Refia Hanım'ın öğrettiği bir dua vardı: "Allahümme eykızni fi-ahabbil-evkat, vesta'milni bi ahsenil-a'mal" "Allahım beni en sevdiğin vakitte uyandır, en sevdiğin işlerde istihdam eyle." Hocaefendi, annesinin bu duayı babasından veya Alvar İmamı'ndan almış olabileceğini ifade ediyor ve "Çok da denemiştir. Geç de yatsam okuyunca kaldırırlar." diyor.

Hocaefendi'nin hem namaza hem de annelik hakkına olan düşkünlüğünü İzmir yıllarında ziyaretçilerine şöyle anlatmıştı Refia Hanım:

12 yaşlarındaydı. Bir akşam bekledim bekledim, eve gelmedi. Geldiğinde kızdım. "Oğlum neredeydin, bak seni merak ettim." dedim. Bana: "Ana, mesciddeydim. 70 rekat namaz kıldım." dedi. "Oğlum ne namazı kıldın?" diye tekrar sordum. "Kaza namazı kıldım." cevabını verdi. Mübarek gecelerde camiden çıkmasını bilmez çok geç vakitlere kadar camide kalırdı. Ona, "Baban imam olduğu halde çoktan gelip yattı, sen niye geç kaldın?" diye çıkıştırdım. Namaz kıldığını söylerdi. Bir gün, geç kaldığı için ona hakkımı helal etmeyeceğimi söyledim, beni üzüyorsun, dedim. Hemen elime ayağıma kapandı, "Aman ana, kurbanın olayım, bana hakkını helal et." diye ağladı. Ben de "Peki helal ettim, ama bir daha beni üzme." dedim. 'Olur ana üzmem', diye söz verdi.

Hocaefendi Korucuk'ta 4. sınıfa kadar okula gitmiş, fakat Alvar'da tekrar başlamamıştı. Ramiz Hoca burada Hocaefendi'yi daha disiplinli yetiştirmeye karar verdi. 'Bundan sonra sokaklarda çocuklarla oyun yok' dedi ve onu tamamen derslerine yönlendirdi. Yeniden Kur'an takviye ettirdi. Arapça öğretmeye başladı. Gramer kitapları Emsile ve *Binâ*'dan bir miktar okuttu. Boş vakitlerini kitap okuyarak geçiren Hocaefendi, babasına ait ne kadar Osmanlıca kitap varsa o dönemde okumuştur. Ramiz Hoca'daki sahabe hayranlığı ona da geçmiş, onlara ait hayat hikayelerini o yaşlarda adeta ezberlemişti. Daha sonra Ramiz Hoca, çevresindekilerin tavsiyesi ile iki üç çocukla beraber

Hocaefendi'yi de hafızlığa başlattı. Ev işlerinden ve hayvanları gütmekten vakit bulabildiği ölçüde ezber yapan Hocaefendi iyi çalıştığı günlerde yarım cüz (10 sayfa) kadar ezberleyebiliyordu. Ramiz Hoca da yumuşak üslubuyla onu teşvik ediyordu.

Refia Hanım da tam bir hafız olmamasına rağmen Hocaefendi'nin ezberlerini çok dinlemişti. Hafızlığının haricinde camide Kur'an okurken de oğlunu dinlemekten mutluluk duyuyordu. İmam evi caminin hemen karşısında olduğu için Hocaefendi'nin sesi eve kadar geliyordu. Her ikindi namazından sonra cemaat dağılınca Rahman suresini okurken, annesi de bir şeyler yıkama bahanesiyle avluya çıkar, açık pencereden gelen sesine kulak verirdi. Yaşlılık günlerinde İzmir'de bir gün o zamanları anan Refia Hanım "Öyle sesi vardı ki.." diyerek iç çekiyor, "Şimdiki sesini bilmiyorum." derken ise yıllar süren hasretini ifade ediyordu.

Hocaefendi'ye bakışta değişim

O kış hıfzını tamamlayan Hocaefendi, ertesi yaz mevsiminde ilk defa ev ve tarla işlerinden muaf tutularak Hasankale'de Hacı Sıdkı Efendi diye bilinen bir zattan talim ve tecvid okumaya başladı. Ancak Hasankale'de kalacak yeri olmadığı için her gün Alvar'dan gidip gelmesi gerekiyordu. O sırada on yaşlarındaydı ve 7-8 kilometrelik yolu yaya olarak alıyordu. Yine bu sıralarda, başta annesi olmak üzere ailesinin de Hocaefendi'ye bakışlarında ve ona karşı davranışlarında bir değişim göze çarpıyordu. Bu dönemde görülen bir rüya, bu değişimin anlaşılması ve Refia Hanım'ın bundan sonraki hayatında takınacağı tutumun anlamlandırılması noktasında kritik önemi haiz olduğu için buraya alınmayı hak ediyor. Hocaefendi Hasankale'ye gidip gelirken, (1951 yılında) o sırada 7-8 yaşlarında olan kardeşi Mesih Bey bir rüya görür. O rüyayı kendi ifadeleriyle aynen nakledelim:

Herkes Hasankale'ye gidip geliyor ya, ben de hayalimde hep Hasankale'yi bir görsem, diye düşünürdüm. Mesela insanlar Kurtuluş Bayramı kutlamalarını izlemek için oraya giderlerdi. Bir gece rüyamda babam elimden tuttu, 'Hasankale'ye götüreceğim seni' dedi. Sevindim ama bir taraftan da babamın elimden tutmasına şaşırıyorum. O zamanlar babalar evlatlarının elinden tutmazlardı. Şafak vakti sabah namazı vaktiydi. Beraber yürüdük. Biraz sonra baktık ilerde alacakaranlıkta birisi daha gidiyor. Baba birisi daha gidiyor, diye gösterdim. 'O bizim aceleci Fethullah, önden gidiyor, acele ediyor' dedi. Niye, dedim. Mehdi konuşuyormuş onu dinlemeye gidiyor. Ya seslenelim beraber gidelim, ya biz kavuşalım dedim. Biz kavuştuk ona. Babam onun da elinden tuttu. Hasankale'ye girdik. Malum bugünkü Hasankale. Milyonlarca, milyarlarca insan var bir mekanda, karınca gibi. Onca insan buraya nasıl sığmıştır, diye rüyamda düşünüyorum. Yürürken ben arada babama soru soruyorum babam 'sus Mehdi konuşuyor' diyor ama ben Mehdi görmüyorum. Bu arada millet bize yol veriyor, kalabalığın arasından rahat rahat gidiyoruz. Yaklaştık. Meydanda yüksekte bir yerde bir kişi konuşuyor. Başında sade bir sarık var, sakalı yok, sade cübbesi var. Pardesü gibi. Bu kim dedim. Babam yine 'sus bak Mehdi konuşuyor' dedi. Bize Mehdiyi tarif ederler ya sakallı falan. Alvar İmamı

gibi mesela. Başında sarığı, cübbesi vs. elinde de kılıcı olması lazım. Gördüğüm zatı Mehdiye benzetemedim. Sonra yaklaştık önüne. Babam Hocaefendi'yi itti ileriye, benim elimden tuttu. Hocaefendi gitti, yaklaştı. O zat elini omzuna koydu, konuşmaya başladı. Bir 40 yıldan bahsetti. 40 yıl sabredecek, tahammül edeceksiniz, diye konuşmaya devam ederken o zat yükselmeye başladı. Eli yine Hocaefendi'nin omzunda beraber yükseldiler. Sanki gökyüzü delindi gibi oldu ama görüntüsünden bir şey kaybetmedi bana göre, aynen görüyorum. Sonra etrafıma baktım o durumdan korkup yere kapanan, feryat edenler var. Bir kısım insanlar da tezahürat yapıyor, alkışlıyor, salavat getiriyorlar. O korkan, yere kapanan insanların hep yaşlılar olduğunu gördüm. O tekbir, salavat getirenlerin de hep genç delikanlılar olduğunu gördüm. Sonra uyandım.

Mesih Bey rüyasını önce annesi Refia Hanım'a anlattı. Evladını dikkatle dinleyen Refia Hanım hiçbir yorum yapmadı. Ama çocukların olmadığı bir vakitte Ramiz Hoca ile paylaştı. Ramiz Hoca rüyayı bir de çocuğundan dinlemek istedi, fakat o da bir yorumda bulunmadı. Sonra iyi rüya tabir ettiği bilinen Kazım Ağa'ya²⁰ anlatması tavsiye edildi. Mesih Bey rüyasını Kazım Ağa'ya da anlattı hem de üç kere. Kazım Ağa arada kahve içerek, babasıyla sohbet ederek rüyayı tekrar tekrar anlattırdı küçük Mesih'e. İhtimal, çocuğun sözlerindeki tutarlılık denetleniyor, rüyanın hakikati araştırılıyordu. Herkes rüyayı dinliyor fakat tabir etmeye çekiniliyor gibiydi. Yakın zamanda Alvar İmamı köye gelince ona da bahsedildi böyle bir rüya görüldüğü. Alvar İmamı Mesih Bey'i yanına çağırttı, dizine oturttu, minderinin altından biraz da beyaz Konya şekeri çıkarıp eline verdi. 'Bir rüya görmüşsün anlat bakayım' dedi. Mesih Bey rüyasını aynen tekrar etti. Alvar İmamı küçük çocuğu dizinden indirmeden, arada talebeleri ve misafirleriyle sohbet ederek yaklaşık bir saat içinde aralıklarla üç kere rüyayı anlattırdı. Orada tam da Efe Hazretleri'nin karşısında oturan bir müridi rüyada görülen 'mehdi' tarifinden hoşlanmamış, içinden 'öyle de mehdi mi olur' diyormuş. Onun bu hali kalbine ayan olan Alvar İmamı elini dizine vurup şöyle der: "Olur kurban, sakalsız mehdi olur. Ben kabulleniyorum siz neden kabullenmiyorsunuz. Olur, ben inanıyorum olacağına."²¹

Ailesi içerisinde ilmiyle birlikte gördüğü saygı da artan Hocaefendi'ye karşı tavrın değişmesine güzel bir örnek, Enver amcasıdır. Hocaefendi'nin, 'çok akıllı, mâneviyâta da açık olarak tanıdığım' dediği Enver amcası, sokakta beraber yürürken arkadan geliyor, önüne geçmemeye dikkat ediyor, çok saygılı davranıyordu. Bir gün amcasına 'bundan çok müteessir oluyorum, böyle yapmasanız!' deyince şu cevabı alır"Oğlum, misafiri hürmetli kılan ev sahibidir. Ben bu saygıyı duymazsam halk seni kabullenmez ki!" Hocaefendi, amcasının, yaşının küçüklüğüne ve yeğeni olmasına rağmen va'z u nasihat etmesi hürmetine kendisine böyle saygılı davranmasını hiç hatırandan çıkarmamıştır.

Erzurum'a ilk hicret

Hocaefendi'nin okuma hevesinin ve kabiliyetinin farkında olan Ramiz Hoca, bu kadar ders almasının yeterli olmadığını düşünüyor, ancak durumu hakkında karar veremiyordu. Babasının bu düşünme sürecini çeşitli kitaplar okumakla geçiren Hocaefendi, Alvar İmamı'nın "Bunu mutlaka

okutalım” sözü üzerine, Erzurum’da Kurşunlu Camii medreselerinde talebe okutan torunu Sadi Efendi’nin yanına verildi (1952).²²

Ailenin, Erzurum’da Korucuk’tan giden bir akrabaları vardı. Munise Hanım’ın teyze kızı olan Tayyibe Hanım ailesiyle şehre yerleşmişti. Fethullah Gülen Hocaefendi’yi okumak için Kurşunlu medreselerine getiren Ramiz Hoca, onu bu aile ile de tanıştırdı. Tayyibe Hanım Hocaefendi’yi evladı gibi sahiplenmiş, her türlü ihtiyacını görmeye çalışıyordu. Hocaefendi de aileyi sık sık ziyaret ediyor, akrabaları olan oğulları ile arkadaşlık yapıyordu. Bazen dış kıyafetlerini de yıkanması için Tayyibe Hanımlara getiriyordu. Kendi imkanları ne kadar kıt olsa da misafiri çok seven Tayyibe Hanım, yine de her türlü ikramda bulunmaya çalışıyordu.

Bu şekilde Hocaefendi evden ayrılarak ilk hicretini yaşamış oluyordu. Birbirine delicesine bağlı bir ailenin büyük oğlu, büyük küçük herkesin göz bebeği, ömrü boyunca kimseyi incitmemiş, iyiliklerinden başka bir şey görmedikleri evlatları evden ayrılıyordu. Hafta sonları eve gelişi bayram havası estirirken, dönüş günleri herkesi hüznə gark ediyordu. Bundan sonra Hocaefendi’nin hiçbir zaman bu evde uzun süre kalıcı olmayacağı anlaşılmıştı. Bundan sonra eve hep bir misafir gibi gelecek, daha fazla kalması için gözlerinin içine bakılacak ama o hep gitmek üzere gelmiş olacaktı. Hicret artık hiç bitmeyecekti. Annesi babası ve bütün kardeşlerinin sevgilisiydi. Herkes onu coşkuyla karşılar, gelişinden mutlu olduğunu her halleriyle gösterirlerdi. O gün evde hep onun sevdiği yemekler yapılırdı. Ayrın aşısı, lor dolması, su böreği, kadayıf dolması... Her zaman mütevazı olan sofranın çeşitleri artırılırdı. Refia Hanım, onun için sakladığı yiyecekleri getirirdi sofraya. Dolabın üstünden güllaç indirirdi mesela. Hiç kimsenin aklına neden ona özel davranıldığına dair bir soru düşmezdi. Hocaefendi gidince de herkesin üzerine bir hüznün çöker, günlerce yemek pişmez, kimsenin yüzü gülmezdi.

Bu evde sevgi de öfke de belli bir ölçü içinde yaşanırdı. Mesela Refia Hanım evladını çok sevmesine rağmen sadece elini öptürür, sarılıp yüzünden öpmeye haya ederdi. Hatta o zamanki terbiye anlayışının gereği olarak Refia Hanım’ın yetişkin olduktan sonra hiçbir çocuğunu yüzünden öptüğü görülmemişti. Kardeşler de birbirlerine sevgilerini sarılıp öperek göstermez, saygı ve hürmet çerçevesinde hareket ederlerdi.

“Refia, Allah benim canımı senin kollarında alsın.”

Refia Hanım Alvar’a geldiğinde sekiz çocuk annesiydi: Nurhayat, Fazilet, Fethullah, Sıbgatullah, Mesih, Nidai, Hasbi, Salih. Bunlardan Fazilet ve Nidai Korucuk’ta küçük yaşta vefat etmişlerdi. Nidai bebek vefat ettiğinde Fethullah Gülen Hocaefendi 7-8 yaşlarında olmalıydı. Hatıralarını anlatırken senelerce bu kardeşinin kabrinin başında gözyaşı döktüğünü, küçücük ellerini kaldırıp, “Allahım ne olur beni de öldür; kardeşimi göreyim.” diye nice defalar yana yakıla dua ettiğini söyler. Refia Hanım Alvar’da da üç evlat dünyaya getirdi. 1951’de Fazilet, ardından Muhammed Fakrullah ve Kutbettin (1955) doğdu. Muhammed Fakrullah iki yaşında vefat edince bütün aile ile beraber Hocaefendi de derin acılar yaşamış, yıllarca onun ızdırabını kalbinde hissetmiştir. Çok gösterişli,

tombul, güzel bir bebek olan Fakrullah'ın menenjit olduğunu söylüyor Sıbgatullah Bey. Munise Hanım ise 'nazar değdi' diyormuş onun için ağlarken.

Son çocuğu Kutbeddin Bey doğduğunda Refia Hanım artık 42 yaşına gelmişti. Kayınvalidesi Munise Hanım da daha önce bahsi geçtiği üzere 3-4 senedir yanında kalan torunu Nurhayat Hanım'ı Alvar'a göndermişti. "Ayrılığına dayanamıyorum ama vereyim kızı, eli iş tutmuş. Senin de gelenin çok, hizmet etsin." demişti gelinine. Gerçekten de köy hocasının evi olduğu için misafirleri çok geliyordu. Bir taraftan çocuklar, bir taraftan Kur'an dersi verdiği talebeleri, ellerindeki yaralar derken Refia Hanım epey yoruluyordu. Doğumlarını evde köy ebesinin yardımıyla yapmıştı. En fazla üç gün dinlenebiliyordu doğumdan sonra. O ara evin işlerine yardım etmek için görümcesi Dürdane Hanım veya eltileri geliyordu yanına. Munise Hanım da böyle zamanlarda yalnız bırakmıyordu gelinini.

Annesine yardım ediyordu etmesine ama akıllı da babaannesinde kalmıştı Nurhayat Hanım'ın. Onu sahipsiz bırakıp gelmiş gibi hissediyordu kendini. Eli ayağı tutsa, ayakta olsa bile rahatsızdı çünkü Munise Hanım. Kalp hastalığı vardı. "İçerimde bir kuş var çırpınıp duruyor." derdi bazen. O zamanlar Erzurum'da uzman kalp doktoru olmadığı için gittikleri başka bir doktor sadece ilaç verip göndermişti. 1953 yılının ilk aylarında felç vurunca yatağa düştü. Kızı ve gelinleri sürekli yanındaydı. Refia Hanım da fırsat buldukça Alvar'dan ziyaretine geliyor, bakımına yardım ediyordu. Munise Hanım, gelini Refia Hanım'ı çok seviyor, sık sık, 'Allah benim canımı senin kollarında alsın' diye dua ediyordu. Hastalık halinde bile namazlarını bırakmamış, teyemmümle yattığı yerden eda etmişti.

Munise Hanım ile Şamil Ağa'nın eş olarak birbirlerine çok kuvvetli bir muhabbetleri ve bağlılıkları vardı. Muhterem Hocaefendi'nin ifadesiyle, "bütün köyün kendisinden çekindiği o sert adamın eşine kaşlarını çatıp baktığına kimse şahit olmamıştı." Yine Hocaefendi, annesinden dinlediğine göre, Munise Hanım'ın muhtelif zamanlarda "Allahım beni bu adamdan bir saat geri bırakma." diye dua ettiğini anlatıyor.

"İkimizin de cenazesi bu gece evde kalacak."

1954 yılının 10 Ocak Cuma gecesi, Refia Hanım yine kayınvalidesinin başındaydı. Evin hole açılan karşılıklı iki odasından birinde Munise Hanım, diğerinde bir haftadır hasta olan Şamil Ağa yatıyordu. Kapı açık, Munise Hanım'ın yüzü de kapıya dönüktü. Köyün büyükleri Şamil Ağa'yı ziyarete geliyordu. Odaya giren çıkanı gören Munise Hanım eşinin vefat ettiğini sanmış, yanında bulunan küçük oğlu Seyfettin Bey'e "Baban evinden doymadı mı, bu gece de evinde mi yatıyor?" diye sordu. O hasta halinde bile eşinin durumunu doğrudan sormaya haya etmişti. "Babam ölmedi, odada yatıyor" cevabına inanmıyor, "Bana öyle diyorsun değil mi?" diyordu.

Kendisi de epeyce ağırlaşmış, arada dalıp kalıyordu. 10 aydır teyemmümle namaz kılıyordu. Ancak bu konuşmadan sonra gelini Refia Hanım'a "Su koyun bugün bir abdest alayım." dedi. Leğeni getirip

boy abdesti aldırdı Refia Hanım. Üzerini giydirip yatağına yatırdı. “Gel Refia kolunu başımın altına uzat.” dedi Munise Hanım. Baş gelininin kolunda uzanırken küçük bir kahkaha attı. Gençliğinde çok nadir duydukları bir kahkahaydı bu. “Dünyada murat almamışız. İkimizin de cenazesi bu gece evde kalacak.” dedi. Ondan sonra bir ‘Allah’ nidasıyla başı ‘bir tüy gibi’ yastığa düştü. Kelime-i şehadet getirdi, Allah Resulüne salatü selamda bulundu ve dört halifenin isimlerini anarak ruhunu teslim etti. Refia Hanım gözyaşları içinde kayınvalidesinin gözlerini kapatıp, rahata yatırırken, öbür odadan bir feryat koptu: “Dede öldü!” Bir saat geçmemişti ki, sabah ezanı okunurken Şamil Ağa da son nefesini vermişti. Munise Hanım, eşiyle beraber o gece vefat edeceklerini keşfetmişti. Şamil Ağa vefat ettiğinde 74 yaşındaydı. Munise Hanım ise 65 yaşlarında olmalıydı.

O gece kış şartlarında gerçekten de evde kaldı cenazeler. Sabah namazından sonra ilk iş Ramiz Hoca’yı getirmesi için Alvar’a çift atlı bir kızak gönderildi. Senenin en kısa günleriydi. Öğlen namazından sonra cenazeler defnedilecekti. Çok kar vardı zaten. Bir de tipi başlayınca kabir kazılması iyice zorlaştı. Tipiyi kesmek için hasırlardan set oluşturup onun pususunda yan yana iki kabir kazdılar. Ancak tipi yüzünden cenazeleri kabristana götüremediler. Şamil Ağa’nın cenazesini caminin içine son cemaat yerine getirmeye ve o gece başında birkaç kişi beklemeye karar verdiler. Munise Hanım’ın cenazesi ise hâlâ evde, yıkanmış, kefenlenmiş bir halde duruyordu. İkinci zamanı hava biraz açılınca mezarlığa doğru yola çıkıldı. Zor şartlar altında iki cenaze de o gün akşam olmadan defnedildi.

O sırada Erzurum’da medresede tahsil görmekte olan Fethullah Gülen Hocaefendi, babaannesiyile dedesinin vefat haberini, arkadaşları kendisinden gizli aralarında konuşurlarken öğrendi. Dünya başına yıkılmıştı. Dersini okuduktan sonra yola çıktı. Cenazelerine yetişememişti. Günlerce ağlayarak şöyle dua edecekti: “Ya Rabbi! Ne olur beni de öldür, dedeme nineme kavuşayım.”²³

Munise Hanım ile Şamil Ağa, aileyi bir arada, aynı evde tutan birer mıknaş gibiydi. Herkesi etraflarında topluyor, muhabbetleriyle sarıyorlardı. Ramiz Hoca’nın çocuklarını alıp Alvar’a göçmesi yaprak dökümünün ilk habercisiydi. Munise Hanım ile Şamil Ağa’nın ebediyete irtihaliyle ayrılık rüzgarları daha kuvvetli esmeye başladı. Enver, Nureddin ve Sefer beyler de kendilerine düşen mallar ile evlerini ayırarak kendi aile düzenlerini kurdular. Aslında bu biraz da tabiatın kanunu gibi bir mecburiyetti. Çünkü çocuklar büyüyor, eve yeni gelinler geliyor, aile genişliyordu.

Küçük oğulları Seyfettin Bey, anne babası vefat ettiğinde 17 yaşında bir delikanlı idi. İlkokulu bitirmiş, sonrasına devam edememişti. Köy işlerinde babasına, ağabeylerine yardım ediyordu. Bekar tek o kalmıştı. Ramiz Hoca ve Refia Hanım hem öksüz hem yetim kalan Seyfettin Bey’e kol kanat gerip sahip çıktılar. Askerliğini yaptıktan sonra köyde kalmak yerine şehirde bir iş bulmak isteyen Seyfettin Bey’e ilkokul diploması lazım olmuştu. Oysa mezun olalı yıllar geçmiş ve diplomanın nerde olduğuna dair hiçbir fikri yoktu. Eve gelip sorununu anlatınca Refia Hanım sandığın içinden bir kutudan çıkardı verdi diplomasını. Kimsenin umursamadığı bir kağıt parçasını bir gün lazım olur diye muhafaza etmişti. Refia Hanım, diplomasını bulunca işe giren Seyfettin Bey’i Saadet Hanım’la evlendirip yuva kurmasına da yardım etti. Ramiz Hoca da görev yaptığı yerlerde kardeşini yalnız

bırakmaz, sık sık ziyaretine gider, varlığını belli ederdi.

Alvar İmamı'nın vefatı

Alvarlı Muhammed Lütü Efendi, Erzurum'da yerleşmesine rağmen önceden vazife yaptığı Alvar'a sık sık gelip kalıyordu. Hocaefendi, Erzurum'da kaldığı medresede Alvar İmamı'nın torunu Sadi Efendi'den ders alıyordu. Aile olarak Alvar İmamı ve onun oğlu Seyfeddin Efendi, Ramiz Hoca'yı ve ailesini severlerdi. Alvar İmamı, Ramiz Hoca'ya "evladım", Refia Hanım'a "kızım" Fethullah Gülen Hocaefendi'ye de "talebem" derdi. Ondan gördükleri bu iltifat, bu büyük zâta ne kadar yakın kabul edildiklerini de ortaya koyuyordu.²⁴

Refia Hanım da genç kızlığında Alvar İmamı'na bir mürid olarak bağlanmış, ondan dua ve tesbihler almış, tavsiyeleriyle hayatına yön vermişti. Evliliğinde bile doğrudan onun tesiri vardı. Alvar'a geldiği günlerde fırsat bulup Efe'yi ziyaret etmeye çalışan Refia Hanım, her türlü müşkülünü ona danışırdı. Ziyaretlerine eli boş gitmek istemez, kete pişirir, kaz kızartır vs. Kendi ördüğü çoraplardan koyar, mutlaka hediye götürürdü. Alvarlı ona "kızım" der, gelişinden duyduğu sevinci belli ederdi. Babası yaşında olmasına rağmen Refia Hanım Efe'nin huzuruna yine ehramıyla yüzü örtülü çıkardı. Bir gün annesiyle beraber Alvar İmamı'nı ziyaret eden Salih Bey hatırasını şöyle anlatıyor: "Alvar İmamı'nın ilk eşinin vefatından sonra evlendiği hanımı biraz sert mizaçlıydı. Bir gün annemle gittik, elimizdekileri aldı bizi dışarıda bekletti. Annemle kapının dışında oturduk. Sonra Alvar İmamı geldi, bizi buyur etti. Anneme, hanım size bir şey söyledi mi dedi. Annem şikayet etmeyi sevmezdi. Yok, dedi, bir şey demedi." Yine bir ziyaretinde ellerindeki egzama yüzünden suyla abdest alamadığını, toprakta, duvarda teyemmüm yaparak namaz kıldığını anlattı ve "Benim namazlarım oldu mu?" diye sordu. Efe hazretlerinin "namazların olmuştur, Allah kabul etsin" cevabı üzerine gönlü rahatladı, endişelerinden kurtulmuş oldu.

1956 yılının bir Mart günü, Ramiz Hoca ve ailesi henüz Alvar'da iken aileyi sarsan acı bir haber geldi. Büyük küçük herkesin muhabbet duyduğu, hürmet ettiği, üzerlerinde emeği olan Alvar İmamı Muhammed Lütü Hazretleri vefat etmişti. O gün tevafuken Ramiz Hoca da Erzurum'a gitmişti. Teyzesinin evinde Hocaefendi ile beraber istirahat ediyorlardı. Hocaefendi birdenbire, "Efe vefat etti." diye bir ses duyar gibi oldu. Hemen yerinden fırlayıp Kurşunlu Camii medreselerine doğru koştu. Vardığında arkadaşlarını ağlarken buldu. Oradan da Efe Hazretleri'nin Mumcu mahallesindeki evine gitti. Mehmet Kırkinci Hoca'nın "Taftazani" dediği Erzurum müftüsü Sadık Efendi ve Allame Sakıp Efendi de oraya gelmiş, mübarek naaşını kimseye bırakmayarak bizzat kendileri yıkamışlardı. Cenazesi orada yıkandıktan sonra bir kış günü Alvar Köyü'ne götürüldü ve babası Hüseyin Efendi'nin yanına defnedildi. Karda kışta bütün millet oraya akın etmişti. Hocaefendi defin hadisesine de şahit olacaktı.

Muhammed Lütü Efendi, 12 Mart 1956'da vefat ettiğinde 88 yaşındaydı. Ömrünü insanlığa ve İslamiyet'e hizmete adanmış; yaşadığı bölgede tesir gücü yüksek, sevilen, hürmet edilen, sözü dinlenen, kutup kabul edilen bir zat idi.

“Meğer yol bu imiş!”

Alvar İmamı’nın vefatından sonra Ramiz Hoca da Alvar’dan ayrılıp Ortuzu (Uzunyayla) isimli küçük bir köyde imamlık yapmaya devam etti. Ramiz Hoca henüz Alvar’da vazife yaparken, oğulları yavaş yavaş Erzurum’a doğru adım atmaya başlamıştı. Hocaefendi zaten Erzurum’da kalıyordu. Artık Sadi Efendi’nin yanından ayrılmış, bir sandıktan ibaret olan eşyasını alıp Kemhan Camii’nin yanındaki medreseye gitmişti. Beş-altı arkadaş medresenin yanındaki bir odacıkta ikamet ediyorlardı. Eğer birinin misafiri gelirse yatacak yerleri kalmıyordu.

O daracık yerde altı ay kadar kalan Hocaefendi, caminin müezzini odayı kendi evine katmak isteyince buradan da ayrılmak zorunda kaldı. Çaresizlik içinde çeşitli girişimlerde bulundu. En sonunda harabe bir caminin içine duvar örerek orayı, arkadaşıyla kendisine barınacak bir odacık haline getirdi. Bundan sonra iki yıl sürecek talebelik hayatını burada geçirecekti. Bu süre boyunca Osman Bektaş Hoca’dan ders aldı. Aynı dönemde Bediüzzaman Hazretlerinin yanından gelen Muzaffer Arslan’ın sohbetlerine katılarak *Risale-i Nur*’u tanıdı. İlk derslerden kısa süre sonra Üstad’dan Erzurum’a bir mektup gelmişti. Üstad’ın selam gönderdiği isimler arasında ‘Fethullah’ ismi de vardı. Adının zikredildiğini duyunca ayakları yerden kesilmiş gibi hisseden Hocaefendi, sohbetlere devam etti ve bir daha da bu çevreden ayrılmayı aklının ucundan dahi geçirmedi.

Babasına çok büyük bir muhabbet ve hürmet duyan Hocaefendi, *Risale-i Nur*’u tanıyıp kabullenmesi üzerine, hem bu eserlere hem de babasına duyduğu hayranlığın daha da arttığını söyler. Nurların aydınlık dünyasıyla tanışınca, babasına okuması için *Asa-yı Musa* Risalesini veren Hocaefendi onun bu mevzudaki yorumunu şöyle anlatır:

İman ve Kur’an hakikatleri mevzuunda ben yarım adım önde tanıma şerefine ermiştim. O, yarım adımı aştığı gibi beş adım da öne geçti. Çok kuvvetli bir hafızası vardı. Birkaç gün sonra görüştüğümüzde ‘İktisat Risalesi’ni adeta ezbere okuyordu. O yıllarda *Asa-yı Musa*’nın içinde ‘İktisat Risalesi’ vardı. Sonra bana aynen şöyle dedi ‘Eyyvah! Biz şimdiye kadar şu yol, bu yol derken boşuna gezmişiz, meğer yol bu imiş.’ Böyle diyerek büyüklüğünü ortaya koyup hem çocuğu hem de talebesi konumunda olan biri vasıtasıyla tanıdığı Nurlara talebeliği kabul ediyordu. Bu kabullenme oldukça zor bir hadiseydi. İşte bunun için ben babamı hep takdirle yad ederim.

Seyyid Ahmet Efendi’nin vefatı

Refia Hanım’ın babası Seyyid Ahmet Efendi, eşi Hatice Hanım’ın vefatından sonra yaşlıca bir hanımla tekrar evlenmiş, Sığırlı’da yaşamaya devam ediyordu. Subay sülalesinden olmasına rağmen köyde yaşamayı tercih etmişti, fakat rençberlik yapmıyor, arazilerini ortağa veriyordu. Uzun beyaz sakalı, sakin hal ve tavırlarıyla, derinlikli sohbetiyle muhataplarında hürmet hislerini uyandırır. Tam bir âlim olmasa da etrafında toplananlara nasihat edecek kadar Kur’an’ı iyi bilir; ayetlerden

hadislerden kaynak vererek sohbet ederdi. Üç günde bir hatim okur, duasını yapmak için torunlarını yanına çağırır, onların da ellerini açıp duasına amin demelerini isterdi.

Mesih Gülen’in ifadesiyle ‘o zamanlar babalar, dedeler kızlarını verdikten sonra o eve gitmezlerdi. Özel davet yapılmadıkça baba kızını ziyarete gitmezdi.’ Seyyid Ahmet Efendi, Erzurum’a giderken Korucuk’tan geçiyorsa ancak Şamil Ağa’nın evinde misafir olurdu. Başka zaman kendiliğinden kızını torunlarını, görmeye gelmezdi. Fakat ahir ömründe bir istisna yaptı Seyyid Ahmet Efendi. Torunlarını gözlemlemek, aralarında geleceğe dair umut vadeden, farklı bir deha, farklı bir karakter sahibi var mı diye araştırmak istedi. Şeyh Amasi Ahmet Efendi’nin sözlerini, tipiden sağ salim kurtuluşunu, Kayseri’de kendilerine sahip çıkan insanı unutmamıştı ve bunların mutlaka bir hikmeti olacağını düşünüyordu. Bu yüzden çocuklarını okutmaya çok ehemmiyet vermiş, özellikle oğlu Abdürrezzak Efendi’nin hafız olması, ilim tahsil etmesi için gayret sarf etmişti. Fakat bu yaşına gelmiş hiçbirinde öyle dikkat çeken bir hal gözlemlememişti. Bu yüzden ahir ömründe, torunlarına bakmak için üç evladının her birinde sırayla bir müddet kaldı. Son olarak o sıralarda Alvar’da yaşayan Refia Hanım’ın yanına geldi ve 2-3 hafta kadar burada yaşadı. 1950’li yılların başları olmalı çünkü Mesih Gülen o sırada 8-9 yaşlarında olduğunu söylüyor. Seyyid Ahmet Efendi, torunlarıyla bir arada bulunduğu o günlerde arada bir Refia Hanım ve Ramiz Hoca’yla oturup değerlendirmelerini paylaşıyordu. Elbette bu tür konuşmaları çocukların yanında yapmıyorlardı fakat bir keresinde Mesih Bey annesiyle dedesi konuşurken yanlarında bulunmuştu. Dedesi Ahmet Efendi, Hocaefendi’yi gösterip “Ümidim bunda. Eğer bu da olmazsa artık bir dahaki nesle ümit bağlamak lazım.” diyecekti.

Seyyid Ahmet Efendi, 1958’de ağır bir hastalıkla yatağa düştü. O sıralarda Hocaefendi henüz Edirne’ye gitmemiş, Erzurum’da bulunuyordu. Refia Hanımlar da Ortuzu Köyü’nde idi. Babasının hastalandığını duyunca ziyaretine gitti. Artık vefatı bekleniyordu. O günlerde ziyaretine gelen Fethullah Gülen Hocaefendi ise dedesinin iyileşeceğine dair bir izlenim edinmiş “Dedem vefat etmez korkmayın.” diyordu annesine ve dayısına. Gerçekten de günden güne toparlanıp ayağa kalktı Seyyid Ahmet Efendi. Fakat bu iyilik hali çok uzun sürmedi. 3-4 ay sonra tekrar rahatsızlandı ve yatakta çok uzun süre kalmayıp az bir zaman sonra ruhunu teslim etti.²⁵

Refia Hanım, babasının vefatından sonra çok sık olamasa da ağabeyini ve yeğenlerini ziyarete devam etti. Özellikle yeğenleriyle yakından ilgileniyor, dini eğitimlerini takip ediyor, İslami ölçülere riayet ederek yaşamaları için onlara nasihatlerde bulunuyordu. Yeğeni Salih Bey’in hafız olmasını çok önemsiyor, cemiyet içinde düğünde dernekte Kur’an okuması için onu teşvik ediyordu.

Hocaefendi’nin Edirne’ye gidişi

Ramiz Hoca, Hocaefendi’nin kendini daha iyi geliştirmesi için mutlaka Erzurum’dan dışarı çıkması gerektiğini düşünüyordu. Fakat Refia Hanım her sözü edildiğinde bu mevzuya karşı çıkıyordu. Sonunda Ramiz Hoca’nın dediği oldu. Anne baba olarak orta yolu bulmuşlardı. Hocaefendi Edirne’ye gidecekti çünkü orada Refia Hanım’ın akrabası Hüseyin Top Hoca vardı. Refia Hanım, onun Hocaefendi’ye sahip çıkacağına güveniyordu. Edirne’de girdiği imtihanları kazandı, bir iki ay kadar

Akmescid’de namaz kıldırıp vaaz verdi. Bu arada Ankara’ya gidip vaizlik imtihanlarına girdi. Gelen haber iyiydi, imtihanları kazanmıştı.²⁶ Nüfus kaydı memuriyete uygun hale gelince Hocaefendi, müftülüğün boş görev yerleri için düzenlediği imtihana girdi. Askerliğini henüz yapmadığı için hakkı olan vazife yerine Üç Şerefeli Cami ikinci imamlığına tayin edildi (6 Ağustos 1959). İki buçuk sene ev yerine Üç Şerefeli Cami’nin bir penceresinde kaldı. Edirne’de üç sene kaldıktan sonra askerliğini yapmak üzere ayrılacaktı.

Erzurum’da ilk çıraklık günleri

Çocuklarının bir zanaat sahibi olmalarını isteyen Ramiz Hoca, Erzurum’a gidip farklı işlerde çıraklık yapmalarına ses çıkarmamıştı. Hocaefendi’den sonra evden ayrılıp Erzurum’a giden ikinci isim Hasbi Bey’di. İlkokula hiç gitmemiş, diplomasını sonradan almıştı. Ailesinden ayrıldığında 14 yaşlarındaydı. Kaynak atölyesinde çıraklık yapmaya başlayarak iş hayatına atılmıştı. Ondan kısa süre sonra Mesih Bey de geldi Erzurum’a. Sıbgatullah Bey, ailesiyle beraber Ortuzu Köyü’ne gitmişti. Fakat Ramiz Hoca medresede okuyup hoca olmasını istediği için onu da Erzurum’a gönderdi. Hocaefendi henüz Erzurum’da Kurşunlu Medresesi’nde iken Sıbgatullah Bey de Esatpaşa Medresesi’nde kalıyordu. Ancak kendisi hoca olmak istemiyor; hem medresede okuyor, hem de gizli gizli gidip oto tamircisinde çalışıyordu. Bir an önce meslek öğrenip iyi bir işte çalışmak, ailenin geçiminde babasına destek olmaktı niyeti.

Ailenin küçük çocukları Salih ve Kutbeddin kardeşler Ortuzu’da okula devam ediyordu. Fazilet ise okula gönderilmemişti. Diğer köy çocuklarıyla beraber camide babasından Kur’an eğitimi almıştı. Refia Hanım, kayınvalidesi ile kayınpederi vefat etmiş olmasına rağmen, Korucuk’ta yaşayan aile fertleriyle ilgisini kesmiyordu. Görümcesi Dürdane Hanım ve eltileriyle haberleşiyor, kendi gidemese bile çocuklarını yollayıp hatırlarını soruyordu. Hasta olan eltisinin hayvanlarına alaf (kuru ot) vermesi için neredeyse her gün Sıbgatullah Bey’i Korucuk’a gönderiyordu.

Evden çıkan ilk gelin

1959 yılında ailenin gündemine farklı bir heyecan daha girdi. Evin büyük kızı Nurhayat Hanım evleniyordu. Hoca kızı olduğu için sürekli göz önündeydi ve küçük yaştan beri talipleri kapı aşındırıyordu. Ancak kimini kendisi beğenmemiş, kimisine babası annesi rıza göstermemişti. Son isteyen aile ise Hasankaleliydi ve müftü ile dostlukları vardı. Müftünün Ortuzu’da gelin olan kızı bu aileye Nurhayat Hanım’dan bahsetmişti. Müftüye saygı ve güven duyan Ramiz Hoca, kızını vermeye razı olmuştu. Önce nişan, bir sene kadar sonra da düğün yapıldı. Düğünden önce Refia Hanım, dünürlerinin daveti üzerine aileyi daha yakından tanımak maksadıyla bir süre evlerinde kaldı. Dönünce de kızına ‘gittiği evde ne yaşarsa yaşasın, ne duyarsa duysun sabretmesini’ söyledi. Nurhayat Hanım’ın düğünü tam bir hoca ailesine yakışır tarzda yapıldı. Ömrü boyunca çalgılı, davullu zurnalı düğünlerde bir dakika bile durmayan Refia Hanım, kadınların kendi aralarında eğlenmesine, genç kızların türkü söyleyip oynamasına karşı değildi. Ama evli kadınların herkesin

içinde kalkıp oynamasını edebe aykırı buluyordu. Kızının kına gecesinde de evinde meşru dairede eğlence tertip edildi. Türküler, ilahiler söylendi. Gelinin eline kına yakıldı. Refia Hanım, Korucuk'tan ve kendi köyünden bütün akrabalarını davet etmişti. O gün herkese yemek ikram etti. Geç vakit olup evine dönme imkânı bulamayanları evinde yatırıp ağırladı.

Refia Hanım'ın ellerindeki egzama devam ediyordu. Her işine koşan büyük kızı evdeyken bir nebze olsun rahat yüzü görmüştü. Ancak kızı ayrılınca yine iş başa düşecekti. Çiftçilik yapmasalar bile köy ortamında yapılması lazım gelen ev işleri tüm gününü dolduruyordu zaten. Tandır yanacak, üzerinde yemek, ekmek pişirilecek, köy çeşmesinden su getirilecek, çamaşır, bulaşık yıkanacak vs. O sırada 8 yaşlarında olan Fazilet Hanım'ın bütün işleri yüklenmesi mümkün değildi. Fakat, yine de elinden geldiği kadar annesine yardım etmeye çalışıyordu. O da ablası gibi küçük yaşta başını örtmeye başlamış, namaz kılmayı öğrenmişti. Refia Hanım kızını ismi gibi tam bir 'fazilet timsali' olacak şekilde yetiştiriyordu. Küçük yaşta ona da dikiş, nakış, dantel gibi bildiği el becerilerini öğretti. Bir taraftan da eklemeyi ihmal etmedi, "Elin iş yaparken ağzın boş durmasın. Salatü selam çekmeyi unutma."

¹⁷ Mesih Gülen'in de dedesiyle ilgili o yıllara dair bir hatırası var: "Dedem sert bir insandı, görünüşü öyle. Baktım mı sanki korkulacak gibi, bir erkek bir dede ağlamazdı o zamanlar. Alvar'a ilk gittiğimiz zamanlardı. Kaçıp geldim nenemin yanına. Avluda nenemden önce ilk dedem gördü beni. O sert mizaçlı adam beni kucağına aldı, içeri girdi. Kimse ağladığımı görmesin diye. Ben tabi şaşırdım. Öyle sıkı ki beni sanki kaburgalarım kırılacak gibiydi. Hızır görmüş gibi sarıldı bana. Dedem de böyle sever miymiş, dedim kendi kendime. O kadar ayrılık koymuş ki ona demek ki. Uzun sürmedi tabi. Annem üzülür diye amcamın sırtına verdi, Alvar'a yolladı beni. Yahu ben neneme gelmişim, dedim. Niye gidiyorum? Ama nenem ağlaya ağlaya verdi beni amcamın sırtına. 'Bunu götür annesi üzülmesin' dedi."

¹⁸ Refia Hanım'ın bu rahatsızlığı 15-20 sene (1970'lere kadar) sürdü. Erzurum'a taşındıkları zaman bile bunun ıstırabını yaşıyordu. Sonrasında azaldı ve tamamen kayboldu.

¹⁹ Aynı duruma kardeşi Fazilet Hanım da yıllar sonra Erzurum'daki evde tanıklık etmişti: "Evimiz kalabalıktı. Küçük olduğum için onunla aynı odada kalıyordum. 12 yaşımıydım. Yer yatağında uyuyordu. Bir gece uykudan uyandı. 'Lebbeyk lebbeyk ya Resulallah' dedi. Sesine uyandım, korktum tabi. Ayakta biraz durdu sonra yattı. Kendisine bir şey sormadım. Zaten evin içinde de böyle şeyler konuşulmazdı." Muhterem Hocaefendi de 2004'te yaptığı bir sohbette çocukluğuna dair böyle bir hatırasını anlatır: "Efendimiz'e (sas) âşıktım ben küçüklüğümde. Bir keresinde babam bana 'gece yatmadan önce bin defa Kureyş suresini okursan rüyada Efendimiz i görürsün' demişti ve ben hiç tereddüt etmeden o gece bin defa Kureyş suresini okudum. Ama ne zaman ki eserlerde (Risale-i Nur'larda) Efendimiz'i anlatan yerleri okudum, Allah Resulü gözümde bir başka göründü ve onu daha başka sevdim."

²⁰ Kazım Ağa Alvar eşrafından, Alvar İmamı'na bağlı, o devirde hacca gitmiş 3-4 adam varsa onlardan birisiydi. Halk Parti döneminde bile sarık sarmaktan vazgeçmemişti. Hocaefendi'ye ayrı bir muhabbeti vardı. Alvar'da kürsüden ilk vaaz etmesine de o vesile olmuştu.

²¹ Mesih Bey, sonradan Kazım Efendi'nin rüyayı tabir ettiğini söylüyor. "Varmış böyle bir zat ama bize nasip olmadı görmek" diyor Kazım Ağa. 1960'ta bir gazetede Üstad Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri'nin vefat haberiyle beraber fotoğrafını gören Mesih Bey, rüyasında gördüğü Zat'ın o olduğunu anlayınca babası Ramiz Hoca'ya gösterir. "Benim rüyamda gördüğüm zat bu idi." der. Ramiz Hoca da "evladım biz bilirdik onu." diye cevap verir.

²² Bu medrese, tavanı ahşap, küçük bir mekandı. Aşağı yukarı iki kilim boyu kadar bir yerde beş-altı insan bir arada kalıyorlardı. Hocaefendi kolunda bir sandık ile oraya gelmişti ve bütün eşyası bundan ibaretti. Hocaefendi'den 5 veya 6 yaş büyük olan Sadi Efendi, temiz ve mazbut bir insandı. Ancak yaşı çok gençti ve tecrübesizdi. Hocaefendi'yi Arapçaya en baştan başlattı. İki buçuk ay içinde *Emsile*, *Binâ* ve *Merah*'ı metin ezberleyerek okudu, daha sonra *İzhar*'ı bitirdi. *Kafiye* okutmaya lüzum görmeyerek ondan bir sene önce gelmiş talebelerle beraber *Molla Cami*'ye başlattı.

²³ Yıllar geçse dahi bu hicrana alışamadığını ifade eden Hocaefendi, dede ve ninesine bağlılığını şöyle anlatır: "Dedem ve ninem ne zaman aklıma gelse, yüreğimde bir kor tutuşur ve burnumun kemiği sızlar. Ama elden ne gelir. Realist olmak gerekiyor. Bu kadar sarsıntı geçirmem biraz da bizim aile fertlerinin birbirlerine çok aşırı tutkun olmasından kaynaklanmaktaydı. Şamil Dedem ki, benim hayatımın bir parçasıydı; Munise Ninem ki, onsuz yaşamak nasıl olur, hayal bile edemiyordum. Fakat şimdi her ikisi de hem de bir saat arayla vefat etmişti. Ben bu ızdıraba nasıl dayanacak, bu hicrana nasıl tahammül edecektim!. Bu ızdırıp dolu sarsıntılı günler ne kadar sürdü bilmiyorum. Fakat epey bir zaman geçtiğini hatırlıyorum. Sonra istemeye istemeye Erzurum'a eski medreseme döndüm."

²⁴ Hocaefendi, hem Erzurum’da hem de eğer orada ise Alvar’ageldiğinde Alvarlıyı ziyaret ediyordu. Böyle ziyaretlerinin birinde, Hazretin yanında eşraf ve zenginlerden sekiz-on kişi vardır. Onlara “Ben şimdi talebeme sorular soracağım; eğer hepsini bilirse onar lira vereceksiniz” der. Sonra da Molla Cami’den bazı sorular sorar. Bunlar Hocaefendi’nin hep bildiği yerlerdir. Rahat rahat cevap verir. Bunu Alvar İmamının bir kerameti olara değerlendirir. Sonra oradakiler kendisine onar lira verirler. Bir Reşad altınının yirmi lira olduğu o dönemde toplanan miktar iki yüz lira kadar olur. Bir insanın hacca gidebileceği kadar büyük bir paradır bu. Gözlerinde katarakt rahatsızlığı olduğundan ne kadar para biriktiğini göremez ve Hocaefendi’ye sorar. Miktarı duyunca kendine mahsus tebessümüyle “O para çok. Ben o parayı Osman Efendi’ye vereyim de Medreseye yiyecek alsın.” der.

²⁵ Hocaefendi, vefat ettiğinde dedesinin 100 yaşına yakın olduğunu söylüyor, torunu Salih Selimoğlu da 98 yaşlarında olduğunu ifade ediyor.

²⁶ Hocaefendi bununla da yetinmeyip bir dilekçe yazarak Edirne müftülüğüne talip oldu. Ancak, Diyanet’ten gelen haber olumsuzdu bu sefer. Askerliğini henüz yapmadığı için müftü tayin edilemiyordu. Hâlbuki o sıralarda memuriyet alması da mümkün değildi çünkü nüfusa göre yaşı 17 görünüyordu. Hocaefendi 1938 doğumlu olmasına rağmen 1942 doğumlu yazılmıştı. Resmen memuriyet alabilmek için yaşını büyütmesi gerekti ve mahkemeye başvurdu. Babasının vaktinde kendisini yazdırmadığını beyan ediyordu. Bunun üzerine, o sırada Ortuzu’da imamlık yapan Ramiz Hoca Hasankale’ye mahkemeye çağrıldı. Yıllar önce nüfus memuruyla yaşadıklarını anlattı hakimlere “Doğrudur, o günkü nüfus memuru ismini kabul etmediği için kaydettiremedim” dedi. Fakat o sıralarda Hocaefendi yaşından daha küçük görüldüğü için Edirne’deki hakim 1938 doğumlu olduğuna inanmadı ve 1941 yazdırdı.

5. BÖLÜM

ERZURUM YILLARI

Erzurum Yılları

Refia Hanım'ın aklı Erzurum'da çıraklık yapan oğullarındaydı. Onların yalnız kalmasına gönlü razı değildi ancak orada bir ev kiralayacak durumları da yoktu. 1960'ta 27 Mayıs darbesinden sonraki dönemde ailenin yönünü kalıcı olarak Erzurum'a kaydırarak bir vefat haberi geldi. Refia Hanım'ın subay olan iki dayısından biri hayatını kaybetmişti. Refia Hanım sık görüşüp ziyaret edemese bile dayılarını seviyor, fotoğraflarını Kur'an'ının arasında muhafaza ediyordu. Bu dayısının çocuğu olmamış, eşi de daha evvel vefat etmişti. Dolayısıyla sahip olduğu mal mülk kardeşlerine kalmıştı. İşte bu mirastan bir ev de Refia Hanım'ın hissesine düştü. Refia Hanım, artık Erzurum'a yerleşmek istiyordu ancak eve para getirecek sadece iki küçük çocuğu vardı ve onlar da çırak olduğu için kazandıkları kendi masraflarını bile karşılamıyordu. Bu yüzden Ramiz Hoca imamlığa devam etmeye karar verdi. Küçüklerden Salih Bey'i yanında alıkoyup, diğer çocuklarıyla Refia Hanım'ı Erzurum'daki eve yerleştirdi. Salih Bey, babasının yalnız gittiği köylere kendisini götürme sebebini şöyle anlatıyor:

Ben hiç şikayet etmezdim. Ne varsa onu kabullenirdim. O yüzden babam tek gittiği köylere, Ortuzu'ya, Ügümü'ye yanında beni götürürdü. Cebime şeker doldurur yerdim, sapanla taş atardım, güvercin uçururdum. Ailenin en yaramazı bendim. Benden öbürlerine bir şey kalmazdı. Annem kızardı ama babam sadece gülerdi benim hallerime.

Mumcu mahallesinde bir buçuk sene kadar oturduktan sonra ağabeyi Abdürrezzak Efendi'nin isteği üzerine ev paylaşımı tekrar yapıldı ve Refia Hanım çocuklarıyla beraber Caferiye mahallesinde, kalenin hemen yakınında Kadioğlu çıkmazındaki eve taşındı. Aile, 1974 yılına kadar burada yaşadı. Bu ev ilkinde göre daha büyük olmasına rağmen çok kullanışlı bir planda yapılmamıştı. Dar, uzun bir avludan geçilerek giriliyordu. Etrafı tamamen kapalı, hiçbir yere cephesi yoktu. Pencereleri üstten (damdan) yapılmıştı. Eski usul yapılan bu evin kenarında bir hayvan ahırı vardı. Refia Hanım burayı kiler olarak kullanıyordu. Bunun üzerinde de seki denilen küçük bir oda vardı. Refia Hanım ve Ramiz Hoca burada torunlarına ve talebelerine Kur'an öğretiyordu. Bazen misafirler de burada ağırlanıyordu.

Bu evin çok bereketli bir havası vardı. Kısa sürede, sürekli misafir ağırlanan, âlim zâtların gelip gittiği bir mekan haline gelecekti. Hem Refia Hanım'ın köyünden, hem Korucuk'tan hem de diğer köylerden akraba ve tanıdıklar şehire geldikleri günlerde mutlaka bu eve uğruyorlardı. İşi uzun olanlar yatılı da kalıyordu. Refia Hanım, her geleni güler yüzle, muhabbetle karşılıyor, hemen sofrayı kuruyor, en güzel şekilde ağırlamaya çalışıyordu. Misafir ağırlamak onun için bir hayat tarzı haline gelmişti. Eve misafir gelmeyen gün mutsuz oluyordu adeta. Kendi ailesi ve misafirleriyle ilgilenirken bir taraftan da Kur'an öğretmeyi ihmal etmiyordu. Komşularıyla hemen irtibat kurup tanışmıştı. Kur'an bilmeyen çocukları ve kadınları derse çağırıyordu.

Refia Hanım ile talebelik yıllarında Hocaefendi'ye sahip çıkan Korucuklu Tayyibe Hanım'ın evleri birbirine yakındı. Tayyibe Hanım'ı çok seven Refia Hanım, sık sık ziyaretine gidiyor, onunla muhabbet ediyor, evladına yaptığı yardımlara karşı vefasını gösteriyordu. Maalesef ikisi arasındaki bu münasebet uzun süremeyecekti. Tayyibe nine 1960'ta vefat etti. Gene de ailelerin irtibatı hiç kopmadı.

Refia Hanım, artık delikanlılık yaşlarını süren oğullarına hürmet ediyor, isteklerini yerine getirmeye çalışıyordu. Onların geleceklerini oluşturma, iş sahibi olmaları adına elinden gelen gayreti gösteriyordu. Çocuklar genellikle ağır işlerde çalıştıkları için eve geldikleri zaman onları rahat ettirip dinlendirmeye çalışıyordu. Sabahları hepsinden önce kalkıyor, en erken gideni bile kahvaltısız dışarı göndermiyordu. Aynı şekilde akşamları da bütün çocukları eve gelmeden kesinlikle uyumuyordu. Zaten Erzurum gibi bir yerde yatsı namazından sonra dışarıda durmayı gerektirecek bir şey de olmuyordu ama o nadiren geç de gelseler 'tecessüs' anlamında soruşturmuyor, delikanlıların yüzüne bir şey söylemiyor, aradaki saygı mesafesini koruyordu. Bazı geceler, odasına çekildikten sonra kapı tıkırdayınca, eve kimin geldiğini anlamak için çıkıp ayakkabıları kontrol ederdi. Mesih Gülen, o günleri anlatırken annesinin kendilerine gösterdiği hassasiyeti şöyle ifade ediyor:

Erzurum'da evin önünde uzun bir avlumuz vardı. Gece geç saatte geldiğim halde sanki birisi ona haber verirdi. Daha kapıya yanaşmadan "Mesihim geldi." der kapıyı açardı. Gecenin biri veya ikisi fark etmez, hep böyleydi. Ben kapının ziline dokunduğumu hatırlamam. Hep kendisi açar, beni karşılardı.

Ramiz Hoca Ortuzu Köyü'nde iki yıl kadar yalnız kalıp imamlık yaptıktan sonra o da Erzurum'a ailesinin yanına geldi. Bir sene burada vakit geçirdi, ancak çalışmak da istiyordu. Erzurum'a yakın Ügümü Köyü'ne imam olarak gitti. Arada ailesinin yanına gelip giderek iki sene de burada vazife yaptı. Sonrasında Ramiz Hoca nihayet evine dönecek ve bundan sonra da ailesinden ayrılıp imamlık yapmaya gitmeyecekti.

Medresede sarf, nahiv, *Mülteka* gibi dersleri okuyan Sıbgatullah Bey, bir taraftan da tamirciliğe devam ediyordu. "Sen Allah'a ne kadar yakınsan o da sana o kadar yakındır, diyor ya Hocaefendi. Ben okumaya çok yakın durmadım o da bana semeresini vermedi. Okuduğum halde bir şey anlamadım." diyor o günleri anlatırken. Oğlunun çalışmaya merakını gören Ramiz Hoca, onu bir motor tamircisine teslim etti. Haftalık 5 lira veren ustası günde 25 kuruş ekmek parasını da kesiyordu. Ailesinin henüz Erzurum'dan ev tutmadığı dönemdi. Sıbgatullah Bey medresede kalmaya devam edebilmek için arkadaşlarına böyle bir iş yaptığını söylememişti. Her günün sonunda kirli elbiselerini dükkanda çıkarıyor, yıkanıp temizleniyor; okuyormuş gibi temiz elbiselerini giyiyordu. Ustası onun bu gayretinin sebebini anlamış, dükkana sabun bile almıştı. Sıbgatullah Bey'in daha çocukluğunda Alvar'da traktör kullanmışlığı vardı. O tamirhanede, tamir ettiği arabaları denerken şoförlüğü de öğrendi. Askere gitmeden ehliyetini aldı.

O dönemde bir kere de Edirne'ye Hocaefendi'yi ziyarete gitti. Ailesine haber vermemişti. Trenle

önce İstanbul'a inmiş, Sirkeci'den Edirne'ye devam etmişti. Hocaefendi, Üç Şerefeli Cami'nin penceresinde kalıyordu. Kardeşini yatıracak başka yeri yoktu. Bir gece pencerede onu yatırıp kendisi dışarıda durdu. Ertesi gün telefonla Erzurum'u aradı. Babasını belli saatte postaneye çağırıp kardeşinin yanında olduğunu haber verdi. Refia Hanım'ın oğlunu çok merak ettiğini, sürekli ağladığını söylemişti Ramiz Hoca. Hocaefendi annesinin üzülmesine dayanamazdı. Hemen ilk trenle kardeşini göndermeye karar verdi. Hayatı boyunca Hocaefendi'nin sözünü hiç kırmadıklarını ifade eden Sıbgatullah Bey o günü şöyle anlatıyor:

“Ben sana tren bileti alayım. Direkt gideceksin ama değil mi?” dedi. “Sen alırsan giderim.”, dedim. Ama direkt tren yok. Sirkeci'ye kadar. Haydarpaşa'dan yeni bilet almak lazım. Tren gece kalkacaktı. “Sana bir yemek yedireyim yolcu olacaksın” dedi. Edirne'yi baştan başa gezdik. Orada olmaz burada olmaz... Geldik yine Üç Şerefeli Cami'nin yanına. “Bari iki somunla biraz peynir al.” dedim. “Sana yemek yedirecektim ama hepsi içkili o lokantaların.” dedi. Ben ne anlarım. Bir gün evvel tek başıma yemiştım oralarda. Bakkaldan iki somun, domates, beyaz peynir alıp geldik, kuzey revaklardan birine oturup yedik. Yürüyerek beni istasyona getirdi. Direkt bilet yokmuş Erzurum'a. 24 liraymış Haydarpaşa'dan, “Sana bilet alayım.” dedi. “Benim param var.” dedim. Vardı gerçekten. Yine de bilet paramı verdi, maksadı beni bağlamak. Sirkeci'de indim. Bilet parası cebimde. Kalsam mı, diye düşündüm ama kalamadım. Haydarpaşa'ya geçtim vapurla. Döndüm Erzurum'a. Onun sözünü tuttum. Anamın gözyaşları durdu.

Sıbgatullah Bey, ziyarete giderken Hocaefendi'ye hediye olarak fermuarlı bir cüzdan almıştı. 30 sene bunu muhafaza eden Hocaefendi, yıllar sonra oğlu Mazhar Gülen'e ‘babanın hatırasını sakla’ diyerek o cüzdanı hediye edecekti.

Askere gitmeden bir sene evvel Atatürk Üniversitesi çiftliğinde traktör şoförlüğü yapan Sıbgatullah Bey, Jandarma olarak iki buçuk sene askerlik yaptı. Dönünce hemen iş bulamadı. Farklı yerlerde çalışmayı denedi, olmadı. Refia Hanım oğlunun bu durumuna çok üzülüyor, bir hal çaresi arıyordu. Erzurum'a ilk geldikleri zaman oturdukları Mumcu mahallesinde bir mevlit cemiyetinde tanıştığı hanım geldi aklına. Eşinin üniversitede baş şoför olduğunu söylemişti. Bir gün eski mahallesine gitti ve o hanımı buldu, oğlunun işsiz olduğunu anlattı. Eve dönünce de ilk fırsatta oğluna o şoförün ismini vererek görüşmesi için üniversiteye gönderdi. Fakat böyle bir görüşmeye gerek kalmadan şoförlükte iyi olduğu için hemen işe alındı.

Mesih Gülen ise Erzurum'a ilk geldiğinde bir matbaada çırak olarak işe başlamıştı. Eli sıkı bir ustası vardı. İyi ücret vermese de Mesih Bey sesini çıkarmadan gayet ciddiyetle işini yapıyordu. O süreçte yaşadığı bir hadise Ramiz Hoca'nın vefa anlayışını ve emeğe saygısını göstermesi bakımından önemlidir. Mesih Bey bunu şöyle anlatıyor:

O ilk ustamın yanında çalışırken başka bir matbaa sahibi gelip benim çalışmamı pencereden seyretmiş. Yaptığım işi görünce bana çok cazip bir teklif yaptı. O zaman 70 lira maaş alırken

350 lira maaş teklif etti. Ben de kandım gittim. Babam duymuş bunu. Geldi, bana iyi bir nasihat etti. Tabiri caizse iyice fırçaladı. “Sana bir sanatı öğreten adamı sen dünya malına nasıl satarsın?” dedi. Bunun üzerine gittim, ustamın elini öptüm, tekrar yanında işe başladım. O da maaşıma biraz zam yaptı. Ben böyle bir babanın evladı, böyle nasihat almış bir insanım.

İlkokula Ortuzu’da başlayıp Erzurum’da bitiren kardeşi Salih Bey’in dersleri çok iyiydi. Öğretmeni subay okuluna gitmesini istiyordu. Ramiz Hoca ile konuşup ısrar etti ama ‘bize yakışmaz ‘ dedi Ramiz Hoca. Salih Bey babasının karşı çıkmasını “Çünkü o zamanlar askeriye dindar, hacı, hoca çocukları gitmez de başka türlü yaşayan insanların çocukları gider gibi bir anlayış vardı.” diyerek açıklıyor. Hevesi olmasına rağmen okula devam edemeyen Salih Bey de bir zanaat öğrenmek için çıraklığa başladı. İlk olarak bir terzi yanında altı ay kadar çıraklık yaptı fakat babası terzi olmasını istemedi. Çünkü terziler çalışırken ayak ayak üstüne atıyorlardı. “Berber olayım.” deyince de “Âlemin bitini piresini sen mi temizleyeceksin?” diyerek itiraz etti. Böylece ona da ağabeyi Mesih Bey gibi matbaadan başka çare kalmadı.

Salih Bey’in bu sıralarda başlayan bir de İstanbul macerası var ki, anne babasının son derece üzüldüğü bir dönem olarak anlatılmaktadır. 1963’te 14-15 yaşlarında iken ailesinden habersiz otobüsle İstanbul’a akrabalarının yanına gider Salih Bey. Bir şekilde Erzurum’dan çıkmak, daha iyi bir iş bulmak istemektedir. Yaptığı en iyi iş matbaacılık olduğu için ilk olarak Babıali’ye uğrar ve oradaki matbaalarda çıraklık yapar. Bu sürede Tarlabası’nda Rumların terk ettiği boş evlerden birinde kalmaktadır. Refia Hanım oğlunun ardından sürekli ağlar, nasıl olduğunu bilmek ister, yalnız yaşamasına gönlü razı olmaz. Ardından Ramiz Hoca’yı İstanbul’a gönderir. Ramiz Hoca oğlunun nasıl bir ortamda yaşadığını, nerede çalıştığını kontrol eder. İlla ki dön demez ama annesinin ağladığını, dönmesini istediğini anlattır ona. Salih Bey’in ise dönmeye niyeti yoktur. Birkaç yıl buralarda çalışan Salih Gülen o günleri şöyle anlatıyor:

O dönem dürüst bir Ermeni ustam vardı. Kadem matbaasında çalıştım bir süre. ‘Biz küçük bir yeriz, senin hakkını veremiyoruz, büyük yerde daha çok kazanman lazım’ dedi ustam. Ayrıldım. Kekeme bir çırağım vardı. Çok zeki, kalbi temiz bir çocuktü. Sabah gelip ‘Salih usta bu gece babanı rüyamda gördüm’ dediği zaman ben kapıya bakar beklemeye başlardım. Aynı gün babam gelirdi. Beni yoklar akrabaları dolaşır, dönerdi...

Hasbi Bey kaynak atölyesinde çalışıyordu. Ustası nereden iş alırsa oraya gidiyor, işin bitimine kadar, bazen aylarca dışarıda çalışıyorlardı. Kars Sarıkamış civarında Rus hududunda gözetleme kuleleri yaptıkları dönem ailesinden üç ay ayrı kalmıştı. İş bitip dönünce dükkanda devam ediyordu. Askere gidene kadar böyle devam etti hayatı. Hasbi Bey’in askere gitme macerası da ayrı bir hadisedir. Çünkü nüfus kaydı yoktu. İlkokula giderken okula kaydı nüfus kağıdı olmadan yapılmış, diploma almamış, çıraklıkta da kayıtsız çalıştığı için sigorta vs. için nüfus cüzdanı ihtiyacı hiç olmamış. Ta askere gidene kadar bu böyle devam etmiş. İzmir’de vefatından birkaç ay önce hasta yatağında görüştüğümüzde askere gidişini şöyle anlatmıştı:

Benden önce Nidai olmuş, ölmüş. Nüfustan düşürmemişler. Sıbgat abim askerdi. Mesih abim de Salih'i almış, Diyarbakır'a götürmüş, orada matbaada çalışıyorlardı. Evde babamın yanında erkek bir ben varım. Polise her gün gidiyor asker kaçağı diye. Benim alnımda mı yazıyor Hasbi veya Nidai. Ben oldum Nidai, giderim askere, dedim. Nidai'nin nüfusu kaybolmuş evde. O kolay, dedim. Karayollarında çalışıyordum. Şefin hanımı savcı idi. Ona söyledim. Bir fotoğraf getir, muhtardan yazı getir diye tarif etti. Ertesi gün nüfus kağıdımı verdiler. Askerlik şubeye gittim. 'Ben Nidai, askere gideceğim günüm geçmiş niye haber vermiyorsunuz?' diye bir de üste çıktım. Öyle gittim askere.

“Sen Fethullah mısın?”

Fethullah Gülen Hocaefendi, askerlik emri gelince ailesini görmeye gelmeden Edirne'den direk Ankara'ya geçti. 10 Kasım 1961 günü Mamak'ta askerliğe başladı. Muhabere alayı 1. tabur 1. bölükteydi. Alayın 40 kişilik mescidinde Cuma günleri hutbe okuyor namaz kıldırıyordu. Mamak'ta sekiz ay kaldıktan sonra askerliğinin geri kalan kısmı için İskenderun'a gitti. Askerlik görevini yaparken Merkez Camii'nde vaazlar verdi. Kürsüye askeri kıyafetin üzerine giydiği cübbeyle çıkıyordu. Memleketi Erzurum'da 'Edirneli hoca' denilirken burada 'asker hoca' diye tanınmıştı. Askeriyede vazifesi telsizcilikti. 'Diğer askerler düzeyinde askerlik yapmıyorum, bana helal olmaz' diyerek askeriye'nin yemeğini yemiyordu. Vücudu dayanamaz haldeydi. 1962 sonlarında hastalandı. Uzun süre hastanede yattı. üç ay hava değişimi izniyle Erzurum'a geldi.

Evden ayrılalı dört sene geçmişti. Tam büyüme, fizyonomik olarak değişme çağına gittiği için sima olarak epeyce farklılaşmıştı. Hastalık da bünyesini zayıf düşürmüştü. Caferiye mahallesindeki çıkmaz sokakta bulunan eve ilk kez geliyordu. Kendisine gönderilen mektuplardan adresi öğrenmiş, geleceğini kimseye haber vermemişti. Onu gören mahallenin çocukları 'asker geliyoor' diye ailelerine haber verdiler. Hocaefendi'nin çaldığı kapıyı Refia Hanım açtı. Elinde çantasıyla karşısında duran genç adamı tanıyamadı önce. Dikkatle yüzüne baktı. Sonra “Sen, o musun, Fethullah mısın?” diyebildi. Boynuna sarıldı evladının. Hocaefendi, annesinin ellerine sarılıp öptü.

Hocaefendi değiştiği gibi kardeşleri de geçen zaman zarfında değişmişti. Zaten az konuşan Mesih Bey, ağabeyi gideli hepten içine kapanmış, konuşmayı unutmuştu adeta. Sorulara tek kelimeyle veya sadece başıyla işaret ederek cevap veriyordu. Nurhayat Hanım evlenmiş, ablasının yokluğunda küçük yaşta olgunlaşan tavırlarıyla Fazilet, genç bir hanım olmuştu. İlkokula başlayan Kutbeddin Bey ağabeyini hiç hatırlamıyordu. İlk defa o gün askerden izne geldiği zaman görüyordu sanki. Oysa ismini bile ağabeyi vermişti. O gelişinde dört ay Erzurum'da kalan Hocaefendi, ramazanın da yaşandığı o süre içinde çeşitli camilerde vaaz verdi. İskenderun'a döndüğü zaman da Cuma günleri camide vaaz ediyordu. Ramiz Hoca imkan buldukça Hocaefendi'yi ziyaret için İskenderun'a gidiyor, o süre içinde bazen otelde bazen dayısının evinde kalıyordu. Bir defasında gelişi bayrama rastlamıştı. Bayram vaazına çıkan Hocaefendi cemaat arasında babasını ve tanıdığı arkadaşlarını göremeyince

şaşırmıştı. Onların bir gece önce tutuklandıklarını bayram namazından sonra öğrendi. Ramiz Hoca, akşam, dayı kızlarının açık tarzda giyinmelerinden rahatsız olmuş, Hocaefendi'nin de tanıdığı birinin evine gelmişti. Hocaefendi'nin de orada bulunacağı hesap edilerek eve baskın düzenlenmiş ve herkes tutuklanmıştı. Asıl maksad Hocaefendi'yi Risale-i Nur okurken suçüstü (!) yakalamaktı. Babasının hâkim sorgusunda yöneltilen suallere gayet metin ve cesurca cevaplar verdiğini gören Hocaefendi rahatlamıştı. Beraber dışarı çıktıklarında Ramiz Hoca her zamanki kıvrak zekasıyla bir nükte daha yapacaktı: “Yağmurdan kaçtık doluya tutulduk!”

“Benim başım gaye-i hayalime bağlı”

Refia Hanım, 1963'te askerliğini bitirip eve gelen Hocaefendi'yi artık bir yere bırakmak istemiyordu. Dört senelik hasret çok dokunmuştu. Erzurum'dan evlendirmek için bu kadar ısrar etmesinin sebeplerinden biri de belki buydu. “Oğul, hayatta iken senin başını da bağlayalım. Bana bir şey olsa sen ne yapacaksın? Evlenmezsen çok üzülürüm, sana küserim, ağlarım, hasta olurum.” diyor, Erzurum'dan ayrılmaması için elinden gelen her çareye başvuruyordu. Fakat Hocaefendi, Erzurum'u çok sevmesine rağmen yüreğine taş basıp ondan ayrılmaya mecbur olduğunu düşünüyordu. Edirne'ye veya başka bir yere mutlaka gitmek istiyordu. Ramiz Hoca, Refia Hanım kadar ısrar etmiyordu evlilik konusunda fakat ablası ve amcası Enver Bey de Hocaefendi'ye mutlaka evlenmesi gerektiğini söylüyordu. Nihayet Hocaefendi annesiyle amcasının da olduğu bir mecliste şunları söyledi: “Benim başım gaye-i hayalime bağlı. Bir de siz ayaklarımı bağlayacak olursanız, ben de artık hareket edemem ve yıkılır kalırım.” Bunun üzerine amcası keramet niteliğinde şu karşılığı verdi: “Bak oğlum. Sana bir teklif de 30'una geldiğinde yapılır. O zaman da kabul etmezsen, artık bir daha da bu iş hiç olmaz.” Hakikaten Hocaefendi 30 yaşında iken İzmir'de, çok sevdiği, çok hürmet ettiği birisi, münasip gördüğü birini bulur; hatta, razı edeceği ümidiyle aileye de söz verir. Fakat, Hocaefendi şiddetle karşı çıkar. Refia Hanım, Hocaefendi'nin yanında evlilik sözünü bir daha diline almasa bile, yakınlarına ‘Ah ne olur o da evleneydi çocuklarını göreydim.’ diyerek üzüntüsünü ifade edecektir.

Hocaefendi, hizmete gitmek söz konusu olduğunda ailesinin kalması yönündeki ısrarlarına karşın nasıl kararlı durduğunu şöyle anlatır:

Babam beni dizinin dibinde oturtmayı çok arzu etti. Onun kadar saygı duyduğum annem de... ne var ki her ayrılırken elini öptüm, ayaklarına eğilircesine elini öptüm. Ve ayrıldım bildiğimi yaptım. Hizmet dedim bildiğimi yaptım. Hiçbir şey demedim, rencide etmedim. Gitme, hizmet etme, demediler belki ama, burada kal, alem ölürse sen de öl, alem çile çekerse sen de çek... Mesela bir gün yemek yemedim. Oturdum, gırtlığımda düğümlendi kaldı. İki gün yemedim. Üçüncü gün bu defa annem doldu. “Abe evladım” dedi, “yapma böyle. Gideceksen git hizmet et.” dedi.

Hocaefendi, askerliğinden sonra 1964 yazına kadar yaklaşık bir sene kaldığı memleketinden bu duygularla ayrılıp Edirne'ye döndü. Yeni görevi küçük bir caminin ikinci hocalığıydı. 4 Temmuz 1964'te göreve başladı. 31 Temmuz 1965'te Kırklareli vaizi olarak tayin edildi. 65-66 döneminde

Kırklareli Hızırbey Camii’nde vaazlar verdi. sekiz ay Kırklareli’de kaldı. 1966 Şubat ayında yirmi günlük izne ayrıldı. Kırklareli’den de ayrılmanın zamanı geldiğini düşünerek Ankara’ya gidip Diyanet İşleri Başkan Vekili Yaşar Tunagür’ü ziyaret etti. Daha önce İzmir vaizi olarak görev yapan Tunagür, Hocaefendi’yi İzmir’e tayin etti. Böylece Hocaefendi, 28 yaşında İzmir vaizi ve Kestanepazarı Camii yurdunun müdürü olarak İzmir’e geldi. altı ay müdür odasındaki koltuğun üzerinde uyudu. Daha sonra caminin bahçesinde kendisi için yapılan dört metrekarelik tahta bir kulübeye yerleşti. 12 Mart 71 muhtırasına kadar beş yıl boyunca yurttan müdür, camide vaiz, kamptan yönetici, kahvehanede konuşmacıydı.

“Gelinim töreli olsun”

Hocaefendi evlenmeyeceğini kesin olarak ailesine bildirmiş, hatta bir mektubunda “Ben sıramı Sıbgatullah’a verdim. Evlensin, gelin de anneme yardım eder.” demişti. Hocaefendi’den ümidini kesen Refia Hanım, onun dediği gibi ikinci oğlu Sıbgatullah Bey’i evlendirmek için araştırmalara başladı. Sıbgatullah Bey de evlenme planı yapmıyordu ama Hocaefendi kadar da kesin itiraz etmemişti. Zaten Refia Hanım artık onu dinlemeyecekti. Sıbgatullah Bey evin büyük oğlu olarak ev işlerinde annesine çok yardım etmiş, hamur açmaya kadar her türlü işi yapmıştı. Refia Hanım ondan bahsederken “Sıbgat benim kızım gibiydi” demiştir. Evlenince onun yükü de hafiflemiş olacaktı.

Erzurum geleneğine göre, gelin arayan hanımlar, genç kız olduğunu bildikleri evlere günün makul bir saatinde görücüye giderlerdi. Randevu almaya gerek yoktu. Ziyaretler ‘çat kapı’ yapılır, evin durumu, derli toplu olması, ailenin yaşam tarzları, genç kızın oturup kalkması, yürüyüşü, konuşması, misafire ikramı, el becerileri tetkik edilirdi. O yıllarda mazbut yaşayan ailelerin oğulları evlenecekleri kızları kendileri seçmez, belki ailesi karar verdikten sonra uzaktan görmesi sağlanırdı. Kızların böyle bir şansı da yoktu. Çoğunlukla nişanda veya nikahta görürlerdi evlenecekleri erkekleri. Fakat aileler birbirini çok iyi araştırır, çevre referansları önemsenir, büyükler ona göre karar verirdi. Her aile, kendine uygun bir aile ile akrabalık bağı kurmaya çalışırdı. Evlilik şansa bırakılmaz, ‘geçinemezlerse ayrılırlar’ düşüncesi akıllara gelmezdi. Herhangi bir sıkıntı halinde aile büyükleri devreye girer, orta yolu bulmaya çalışırlardı. Akrabalık kurmak çok önemsendiği için sadece bir kızla bir oğlanın evlendiği düşünülmezdi.

Refia Hanım da hem oğluna hem de kendi ailesine yakışan, ‘töreli’ bir aileden gelin almak istiyordu. Bunun manası, iyi terbiye almış, mahremiyeti bilen, tesettürüne dikkat eden, namazlı abdestli, geniş aile içinde uyumlu geçinebilecek, saygılı bir gelin demektir. İlk gelinini bulmak için de tanıdığı hanımlara oğluna kız baktığını söylemeye başladı. Tavsiye edilen evlere gidiyor, fakat ya aileyi ya kızını beğenmiyordu. Epeyce aileyi tanımış, her gün bir yere gitmekten yorulmuştu.

“Mükafatımı ver Allah’ım!”

Mükafat Hanım’ın babası Şerafettin Hoca, Erzurum’un köylerinde imamlık yapmış, hafız yetiştirdiği için de köylüler arasında çok sevilmiş bir hocaydı. Bütün gününü caminin yanındaki küçük

medresede talebelerinin başında geçirirdi. Hem köyün küçük çocuklarına Kur'an öğretir, ezber yaptırır, hem de civar köylerden yatılı gelen talebeleri hafızlığa çalıştırırdı. Ailesi caminin yanına yapılan imam evinde kalıyordu. Eşi Ulviye Hanım, kendi evi ve çocuklarının bakımıyla uğraşır, hayvan besliyor, evin süt yoğurt peynir gibi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bir taraftan da medresede yatılı kalan talebelerin ihtiyaçlarıyla ilgileniyor, çamaşırlarını yıkıyor, evinde ne pişirirse onlarla paylaşıyordu. Hoca evi olduğu için misafiri de çok oluyordu.

Şerafettin Hoca, imamlık yapacak, hafız yetiştirecek kadar eğitilmiş bir insandı ancak ilim tahsilini çok seviyor, Erzurum'a gidip daha yüksek tahsil yapmak istiyordu. Yıllar önce Erzurum'dan küçük bir ev almıştı. Bu evde kalıp ders almayı planlıyordu. Oysa Ulviye Hanım'ın Erzurum'a gitmeye gönlü pek yoktu. Köylüler de çok sevdikleri hocalarının ayrılmasına razı olamıyordu. Ona, 'bizi, çocuklarımızı bırakma' diye ısrar ettiler. Şerafettin Hoca kararından vaz geçmek zorunda kaldı ve Kümbet Köyü'ne döndü. Burada 2.5 yıl daha göre yaptı. 38 yaşında sağlıklı bir insandı ancak bir sabah rahatsızlandı. Göğsü ağrıyordu. Sabah namazına gidemedi. Aynı gün içinde ruhunu Rahman'a teslim etti. Kardeşleri gelip cenazesini kendi köyleri Mahanda'ya götürmek isteyince Kümbet halkı buna izin vermedi. Köyde Ahmet Baba denilen bir zatın ziyaret yeri vardı. Çok sevdikleri hocalarını onun yanına defnettiler. Halen ayakta olan bu makamda Ahmet babayı ziyaret edenler merhum Şerafettin Hoca'yı da ziyaret etmektedir.

Ulviye Hanım, en büyüğü 13 yaşındaki Mükâfat olmak üzere dört çocuğuyla yalnız kaldı. Babasının yardımıyla bu köyde sahip olduğu hayvanları satıp Erzurum'a göçtü. Zaten oturacak evi vardı. Bir ev daha alıp kirasıyla çocuklarını geçindirmeye çalıştı. Şerafettin Hoca, 4 sene askerlik 16 sene imamlık yapmıştı ancak devlet memuru olmadığı için vefatından sonra geride kalan ailesine maddiyat anlamında bir şey bırakamamıştı. Bıraktıkları ise para ile ölçülemeyecek kadar değerliydi: Saygın bir isim, itibar ve İslam üzere terbiye edilmiş evlatlar.

Evlendikten sonra dört sene askerlik yapan Şerafettin Bey'in ilk evladı, ancak evliliklerinin yedinci senesinde dünyaya gelecekti. 'Allah bize onu mükafat verdi' diyen Ulviye Hanım kızına da bu ismi uygun gördü. Mükafat Hanım, ilkokula gidememiş, babasından Kur'an dersleri almış, hatim etmişti. Evin büyük kızı olduğu için annesine her konuda yardım etmesi gerekmiş, hafızlık çalışmaya vakti olmamıştı. Okuma yazmayı sonraki yıllarda çocuklarının ilkokul fişlerinden kendi çabalarıyla öğrendi. Erzurum'da annesiyle beraber Cuma günleri 'hacı anne' diye bilinen bir hanımın evine sohbet dinlemeye gidiyorlardı. Mükafat Hanım burada toplanan hanımlara Kur'an da okuyordu. Refia Hanım da kızları Nurhayat ve Fazilet hanımlarla beraber aynı eve gelmiş, uzaktan kendisini görmüştü. Refia Hanım'ın gelin aradığını öğrenen hacı anne, Mükafat Hanım'ı önerdi. Görücüye gitmek için evden çıkmadan önce namaz kılan Refia Hanım "Ya Rabbi, mükafatımı ver artık, aramayayım daha." diyerek dualar etmişti. Kızlarını alıp Ulviye Hanım'ın evine vardılar. Evi, annesini, kızını çok beğenmişti. Sohbet sırasında "kızımızın ismi nedir?" diye sorunca "hoca hanım kızım Mükafat" diye cevap verdi Ulviye Hanım. Aldığı cevaba çok sevinen Refia Hanım "Şükürler olsun Rabbim benim Mükafatımı verdi." diyerek sevincini ifade etti. Eve gelince de eşine ve çocuklarına çok beğendiği

gelinini anlatırken aynı şekilde “Rabbim Mükafatımı verdi.” diyordu.

Mükafat Hanım’ı daha evvel birçok isteyen olmuştu ancak annesi ‘Babası onca hafız yetiştirdi. Ben de kızımı hafıza vereceğim. Onun babasının dünya malında gözü yoktu. Zengini ne yapayım.’ demektedir. Sıbgatullah Bey hafız değildi ama Refia Hanım oğlunu tanıtırken “benim oğlum şimdi bir köye imam olur” demişti. Ulviye Hanım’a da tanıdıkları, Fethullah Gülen Hocaefendi’yi kast ederek, ‘oğullarının biri Kırklareli’nde imamlık yapıyor’ diye bilgi vermişlerdi. Damat adayını görelim, bile demiyorlardı. Ulviye Hanım, tek başına karar vermiş olmamak için, aileyi kendi kardeşine yönlendirdi. Dayısı sonraları Mükafat Hanım’a o günü şöyle anlatacaktır: “Ramiz Hoca geldi, kapıdan geçti. İçimden bir şey kaynadı. Daha önce gönderdiklerine hiç böyle olmamıştı, ‘bacım beni niye oyalıyor’, derdim. Ramiz Hoca’yı görür görmez kararımı verdim.”

Ulviye Hanım, ‘kızımı vereceğim, aileyi soruştursanız’ diye çevresiyle konuşmaya çekiniyor, haya ediyordu. Bir gün kendi köyü Mahanda’ya Korucuk’tan gelin gelen bir hanımı gördü. “Şamil Ağalar, Ramiz hocalar nasıl insanlardır, bizim kızı istiyorlar”, deyince, bu hanım “Sen ne diyorsun, hiç durma ver, büyük gelin bizim köyde bir tanedir.” diye cevap verdi. Ulviye Hanım kalbi mütmmain olarak kızını bu aileye gelin etmeye karar verdi. 16 yaşında nişanlanan Mükafat Hanım, Sıbgatullah Bey ile evlenmeden önce hiç görüşüp konuşmamıştı. Sıbgatullah Bey’e de “seni nişanladık” demişlerdi, o kadar. Ancak, nişanlısının bir ayağı topalmış, diye söylenti çıktığı için Ulviye Hanım üzülmüyordu. Kardeşlerinden rica edip damadını getirmelerini istedi. Sağlıklı olduğunu görünce de memnun oldu.

Gelenek ve yaşam tarzı hassasiyeti

Mükafat Hanım’ın, istenmesi, nişanı, düğün hazırlıkları gibi mevzular, hem ailenin anlayışının hem de o devirde mümince yaşama tarzı deyince ne anlaşıldığının tespiti bakımından önemlidir. Mesela bir genç kızın nişanlısının evine gitmesi uygun görülmezdi. Bu yüzden Mükafat Hanım, yaşayacağı evi ancak gelin geldiği gün görebilmişti. Hatta gelinlik diktirmek için gittiği terzinin onların evine yakın olmasından bile utandığını söyler. Erkek tarafı ise ilk gelinlerini fırsat buldukça ziyaret ediyordu. Refia Hanım, iki üç haftada bir küçük oğlunu veya kızlarını yanına alıp gelinini görmeye gidiyordu. Ramiz Hoca, köyden Erzurum’a geldiği haftalarda mutlaka küçük de olsa bir hediye alıp gelinini ziyaret etmekteydi. Hocaefendi de bir keresinde babasıyla ziyarete gelmiş, nişan hediyesi getirmişti. O günü hatırlayan Mükafat Hanım “Onun gibi büyük bir adamın evimize gelmesi bizim için çok büyük gururdu.” diyor.

Mükafat Hanım evlenirken babası vefat edeli üç yıl olmuştu fakat onun ifadesiyle “sanki o gün ölmüş gibi” hissediyorlardı. O yüzden düğün gibi mutlu bir gün olsa bile hüznün havası hakimdi. Kimsenin oyunda, eğlencede hevesi yoktu. Fakat Refia Hanım, ilk gelini olduğu için çok özeniyor, hediye, takı, eşya, ikram gibi konularda yörenin âdetlerine göre ne gerekiyorsa yapıyordu. Kına gecesi kız evinde, düğün bahçeli bir mekanda yapıldı. Kur’an ve mevlid okundu, ilahiler söylendi. Bilinen manada bir müzik eğlencesi tertip edilmedi. Misafirlere düğün yemeği (velime) ailenin oturduğu evde verildi. Refia Hanım 1966’da ilk gelinine kavuşmuş, 53 yaşında kayınvalide olmuştu.

Ulviye Hanım, daha nikahtan önce Refia Hanım ile kızıyla ilgili hassasiyet gösterdiği noktaları konuşmuştu. Her iki tarafın da ölçüleri ve beklentileri maddiyattan ziyade, dinin emirlerine göre yaşama imkânlarıyla ilgiliydi. Ulviye Hanım, kızının evdeki bütün erkeklerin yanında yaşmaklanacağını, yani yüzünü örteceğini ve hiçbirine sesini duyurmayacağını söyledi. Kızına da “Yaşmaklı gelin iyidir. Gelin büyümez kayın büyür.” diyerek durumu izah etti. Bu o devrin yöresel bir geleneğiydi. Gelinler kayınpeder ve kayınbiraderleriyle konuşmaz, onların yanında yüzünü açmazlardı. Bunun üzerine Refia Hanım, bari Kutbeddin’le konuşsun, o hem yengesini çok seviyor, hem de dışarıdaki işlere gönderiyoruz, diye ev hayatını kolaylaştırıcı bir adım attı. Bölgede herkesin bildiği “kayın büyür gelin büyümez” sözü, küçük de olsa kayınbiradere karşı gelinin konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim, Mükafat Hanım, vefatına kadar 10 sene aynı evde yaşadığı kayınpederi Ramiz Hoca ile bir kere bile konuşmamış, ona hitap etmemiş, ‘nasılsın, hoş geldin’ gibi ifadeler kullanmamış, daima yüzünü örtmüştür. Ancak, bir şey isterse getirmiş, söylediğini yapmış, hizmetini görmüştür. “Emrine kurban olayım eski âdet işte, kaynata baba yerine oysa, ama utanırdık konuşmaya.” diyor Mükafat Hanım.

Yine dinî bir gereklilik olmasa da geleneklere göre yeni gelin evdeki kendinden büyük hanımlarla da konuşmazdı. ‘Gelinlik etme’ denilen bu suskun geçen günlerde, gelin edebinden söze karışmaz, yalnız işine bakardı. Kayınvalide iş buyurur, gerekirse bir şeyler sorardı. Kayınvalide gelinin kendisiyle konuşması için küçük bir hediye alır ‘hadi artık konuş benimle’ derdi. Nitekim Mükafat Hanım da, kayınvalidesiyle ilk bir-iki ay konuşmaya çekinmişti. Aynı şekilde büyük görüncesi Nurhayat Hanım’la da konuşmuyor, sadece evdeki görüncesi Fazilet Hanım’la rahat sohbet ediyordu. Nihayet bir gün Refia Hanım, gelinine bir hediye alıp artık konuşmasını istedi. Sonraki günlerde Nurhayat Hanım da küçük bir hediye sunup gönül alarak kendisiyle konuşmasını rica etti.

Sıbgatullah Bey’in evlendiği sıralarda Hocaefendi Trakya’da, Hasbi Bey askerde idi. Evde, bekar bir görümce (Fazilet Hanım) ve üç kayınbirader (Mesih, Salih, Kutbeddin beyler) vardı. Ağabeyinin evlendiğini askerde öğrenen Hasbi Bey dönünce evde annesinin etrafında dolanan bir gelin görünce şaşırdığını söylemişti. Mükafat Hanım, Kutbeddin Bey hariç bütün kayınbiraderlerinden küçüktü ancak hepsi ‘yenge’ diyor ve ona ağabeylerinin eşi ve bir emaneti olarak hürmet ediyor, onu kırmamaya, yormamaya özen gösteriyorlardı. Mükafat hanım zaten büyüklerle konuşmuyor, kendinden küçük olan Kutbeddin Bey ve Fazilet Hanım’a da hitap ederken isimlerinin sonuna ‘bey’ ve ‘hanım’ sıfatlarını ekliyordu. Bu, herkesin konumuna saygının ve ilişkilerdeki mesafeyi korumanın ifadesiydi.

Önceki sayfalarda da bahsi geçtiği üzere, o sıralarda Ramiz Hoca Ügümü Köyü’nde imamlık yapıyor, 2-3 haftada bir ailesinin yanına geliyordu. Ügümü on beş hanelik küçük bir köydü. Zengin gönüllü, geniş tabiatlı bir insan olan Ramiz Hoca, köylünün verdiği 30 kilo zahraya razı olur, bununla da dostlarına çay ikram ederdi. Sıbgatullah Bey düzenli bir maaşa kavuşmuş, Mesih Bey küçük de olsa ortak bir matbaa kurarak para kazanmaya başlamıştı. Böylece evin geçim yükü Ramiz Hoca’nın üzerinden kalkmış oldu. İki yıl kaldığı Ügümü’den sonra başka köye gitmedi. Günlerini Erzurum’da ailesi ve dostlarıyla geçirmeye başladı. Erzurumlular ona, nüktedanlığından ötürü ‘Nasreddin hoca’

diyordu.

Bu arada Refia Hanım'ın Hasankale'de oturan kızı Nurhayat Hanım'ın da iki oğlu bir kızı olmuştu. İlk torununa Zümrüt ismini verdi Refia Hanım. Doğumdan sonra hediyeler alıp kızını ve torununu görmeye gitti. Kendisi Erzurum'a taşındıktan sonra kızının da yakınında bulunmasını arzu ediyordu. Damadı Yusuf Bey'in de uygun görmesi üzerine aile Erzurum'a Refia Hanım ile aynı sokakta bir eve taşındı. Yusuf Bey de burada bir işe girerek çalışmaya başladı.

Nurhayat Hanım'ın diğer çocukları Bahtinnur ve Said'in ismini ise dayıları Fethullah Gülen Hocaefendi vermişti. Zaten en küçük kardeşi Kutbeddin'den başlayarak neredeyse doğan bütün yeğenlerinin ismini Hocaefendi verecekti. Çünkü kardeşleri önce ona soruyorlardı. Annesinin veya babasının verdiği isimlerden mana olarak uygun görmediklerini değiştirdiği de oluyordu Hocaefendi'nin. Mesela Zemine ismini "Hansa", Mebruke'yi "Sümeyra", Medehe'yi "Bahtinnur" olarak değiştirmişti.

“Ben seni kızım bilirem.”

Eskiden bir geline bir oda yetiyordu. Caferiye mahallesindeki bu evin dört odası vardı. Odaların biri Mükafat Hanım'a tahsis edildi. Halı, karyola, koltuk, sehpa gibi eşyalarla döşenmişti. Mükafat Hanım da çeyiz olarak çeşitli mutfak eşyaları, dantel örtüler vs. getirmişti. Beraber yaşayacakları için getirdiği eşyalar eve serilmiş, mutfığa dizilmişti. Refia Hanım, gelinini çok seviyor, yeri geldikçe “ben seni kızım bilirem, gelin hiç bilmirem.” diyordu. Ailesine ve merhum babasına hürmet ediyor, geline biri eleştirel bir söz söyleyecek olsa “Mükafat'ın babası alimdir ona bir şey demeyin.” diyerek gelininden taraf oluyor, onu koruyordu. Küçük geldiği için, ona bildiği her şeyi öğretmeye çalışıyor, yol yordam gösteriyor, aileye alışması için akraba ziyaretlerine götürüyordu. Kendisi zaten uzun boylu, güçlü bir yapıya sahipti. İş yapmaktan çekinmiyor, herkesle ilgilenmeyi, ikram etmeyi seviyordu. Mükafat Hanım, mutfakta onun aşçı yamağı gibi olmuştu. Her şeyi beraber yapıyorlardı. Dedikodu ve gıybetten dilini koruyan, malayani korusmaları sevmeyen Refia Hanım, geliniyle sohbet ediyor, kendi ailesi, evlendikten sonraki hayatı, çocuklarını nasıl büyüttüğü gibi mevzuları anlatıyordu.

Mükafat Hanım, kendi annesine ‘ana’, kayınvalidesine ‘anne’ diye hitap ediyordu. Kalabalık bir aileden gelmemesine rağmen, bu evdeki hareketliliğe alışmış, aileyi benimsemişti. Kayınvalidesini çok sevip saydığını ifade eden Mükafat Hanım onu şöyle anlatıyor:

Çok otoriterdi, disiplinliydi. Her şeyi vaktinde isterdi. Yapmayınca da çok bir şey demezdi ama herkes çekinirdi ondan. Benim akrabalarım ‘sen iyi korkmuyorsun kaynanandan, biz çok çekiniyoruz’ derlerdi. Ama ben korkmuyor, çok seviyordum. Çok iyi bir insandı. Biri geldiğinde hemen sofrayı kurdururdu. Sofraya ne koyacağımızı bize tarif ederdi. Misafiri mutlaka dış kapıya kadar yola vururdu. Kendi de kaynatam da okumuş insanlardı. Sürekli okurdu. Karşısındakini hem sayar, hem sever, hem de kendisini saydırırdı. Hocaefendi'nin

annesini olmasından değil, kendisinden böyleydi zaten. Sabah erkenden kalkardık. “Bir gelin sabah erkenden kalkıp kuyruğu at gibi dolanmadıktan sonra o gelin gelin midir?” derdi. Sabah uyansam bir ses gelse aşağıdan hemen fırlardım annem kalkmış da ben yatmışım diye. Annem yapacağımız her şeyi söyler, öğütler verirdi. “Erken kalkın, misafire ikram edin, hürmet edin.” derdi. 16 sene bir arada yaşadık. Kalkıp da tek başıma anama bile gitmedim. Nereye olursa olsun hep beraber gidip gelirdik. Gece uykusu üç saatti ama gündüzleri yarım saat de olsa dinlenirdi. Gece namazını, sabah namazını hiç kaçırdığına şahit olmadım.

Mükafat Hanım, hem yapı olarak utangaçtı hem de ailesinden aldığı terbiye ve töreye göre hareket ediyordu. Mesela ‘Kaynatası yatmadan gelin yatmaz’ diye bir söz vardı. Eve ilk geldiği zamanlar, Ramiz Hoca yatsı namazından gelmeden odasına gitmiyordu. Uzun yaz günleri bile olsa onu bekliyordu. Refia Hanım ise gelinine kıyamıyor, artık gidip dinlenmesi için ısrar ediyordu. Refia Hanım eşi ve oğullarıyla bir arada otururken, o yanlarına gitmeye çekiniyor, yaşmağını çekip kapının yanında oturuyordu. İlerleyen yaşlarında bile aynı terbiye usulünce yaşamaya devam eden Mükafat Hanım, bu halin kendisini hiç rahatsız etmediğini, ağır gelmediğini, büyük küçük herkesten hürmet gördüğünü söylüyor.

Huzurlu bir ev

Ramiz Hoca ile Refia Hanım’ın beraber kurduğu bu aile ortamının hem geleneklerden, hem de dini terbiyeden beslenen kendine has bir düzeni vardı. Kelimenin tam manasıyla bir ‘huzur’ atmosferi hâkimdi eve. Anne babanın saygı ve edep çerçevesinde birbirine muhabet ettiği, hürmetin, sevginin, hayânın, hizmetin fertleri birbirine bağladığı bir yuvaydı burası. Büyük büyüklüğünü, küçük de küçüklüğünü biliyor, çocuklara ihtimam gösteriliyor, İslam’ı tüm manasıyla yaşama ve ibadetlere riayet her şeyin üstünde tutuluyordu. Sadece aile fertleri değil, akraba ve yakınlardan eve girip çıkan, bir müddet kalanlar da aynı huzura şahit oluyor, hatta bundan istifade ediyordu.

Çok zengin olmasa da fakir bir aile değillerdi. Kanaatkar, şükrünü bilen insanlardı. Kendi nüfuslarına ve gelen misafirlere rağmen mutfakta, sofrada bir bereket vardı. Erzurum’un uzun kışlarında her zaman her şeyi bulmak mümkün olmadığı için ihtiyaçlar genellikle toptan, çuval ve teneke işi alınıyordu. Kilerde her zaman hazır kavurma, tereyağı, bal, bakliyat, sebzeler bulunurdu. Geleneksel Erzurum yemekleri yapılıyordu çoğunlukla. Ayran aşısı, su böreği, bulgur köftesi, tatar böreği, kete... Evde misafir olmasa bile iki sofraya kuruluyor, kadınlar çocuklarla ayrı sofrada yemek yiyordu. Refia Hanım bazen kızı ve geliniyle bazen eşi ve oğullarıyla oturuyordu.

Refia Hanım’ın evde sürekli oturduğu bir sediri vardı. Otururken yapacağı bütün işleri burada halleder, kitaplarını burada okurdu. Sedirin altına, minderlerin arkasına çocuklara vereceği hediyeleri saklardı. Kur’an’ı, Enam’ı, cevşeni, tesbihi, seccadesi, dikiş kutusu, örgü işleri hep yanında derli toplu bir halde dururdu. Kimse de onun eşyalarını ellemez, yerini değiştirmezdi. Kız torunlarına küçük yaşta küçük elbezleri örmeyi öğretmişti. Kendisi de hiç boş durmaz, oturunca hemen dua kitabını veya Kur’an’ını eline alır, misafir gelirse onları bırakıp örgüye başlardı. Yün

çorap, bebek kıyafetleri gibi birçok şey örer, münasip yerlere hediye ederdi. Kız torunlarına dantel çeyizler yapardı.

Eşya anlamında zaruri ihtiyaçlar dışında hiçbir şey yoktu evlerinde. Odalar yer minderleri ve sedirlerle döşeliydi. Bir kenarda yüklük olur, akşam serilen yataklar sabah toplanınca önüne perde çekilirdi. Çamaşırlar elde yıkanır, temizlikte el süpürgesi kullanılırdı. Yalnız bir tane radyo vardı. 1968 veya 69 yıllarında Hocaefendi haberlerin dinlenmesi için kardeşi Mesih Bey’den eve bir radyo almasını istemişti. Radyo eve getirildi ancak zaman içinde sadece haber değil, gündüzleri şarkı, türkü de açılmaya başlanır oldu. Ramiz Hoca bir gündüz vakti dışardan gelince türkü çalan radyoyu kapattı. Babalarına saygıdan dolayı evdeki hiç kimse bir daha elini radyoya uzatmadı. Bir daha o radyodan haberlerden başka bir şey dinlenilmeyecekti.

Vefatına kadar bütün çocukları aylık veya haftalık kazançlarını getirip Ramiz Hoca’ya teslim ediyor, onun kendilerine verdiği cep harçlığına razı oluyorlardı. Bir gün Sıbgatullah Bey’e para lazım olmuş, babasına sormadan maaşını 7 lira noksan vermişti. Paranın eksik olduğunu fark edince Ramiz Hoca “Delikanlı istihkakını kesti” yorumunu yaptı. Sıbgatullah Bey çok üzüldü, ihtiyacını izah etti. Yıllar boyu babasına karşı bir nezaketsizlik olarak gördüğü o davranışını unutamayan Sıbgatullah Bey, hadiseyi anlatırken bugün bile gözyaşlarını tutamıyor. Ramiz Hoca hesabını bilen, yaptığı her harcamayı not eden bir insandı. ‘Bakkala şu kadar, şekerciye bu kadar’ diye liste tutar, olmaz ya, bir gün hesabı sorulursa ortaya koymak üzere notlarını muhafaza ederdi. Evin ihtiyacını vefatına kadar Ramiz Hoca idare etmişti. Bu ihtiyaç mevzusunun dile getirilmesi bile evlatlarının büyüklerine saygısının bir örneği olarak değerlendirilirdi. Şöyle ki, oğulları mutfakta ne eksik olduğunu her seferinde eşlerine değil annelerine sorarlardı. Refia Hanım da bu nezakete aynı şekilde mukabelede bulunur, “Oğlum ben ne bileyim, gelinlere sorun.” diyerek onları mutfağın asıl sorumlularına yönlendirirdi.

“Çocuklarım bana asi gelip günaha girmesinler.”

Refia Hanım, eşine ve oğullarına çok özen gösteriyor, gönüllerine göre hareket ediyor, evin düzenini onların geliş gidişlerine göre ayarlıyordu. Mesela kış mevsiminde günler kısa olduğu için belki sabahtan öğlene yemek yetişmez diye, ertesi gün pişirilecek yemeklerin ilk hazırlıklarını akşamdan ayarlıyor, gelinine de aynı tavsiyede bulunuyordu. Çünkü eve yakın çalışan oğulları ve okula giden torunlar öğlen yemeğine eve geliyordu. Herkesten önce Hasbi Bey gelirdi öğlenleri. Refia Hanım, yemekler soğumasın diye üzerini örterdi. Sofraya yemekler tek tabakla koyuluyordu. Yemek bitince aynı tabağı alıp götürmek yerine, hemen başka bir tabakla sıcak yemek getirir, çocuklarını bekletmek istemezdi. Onlara karşı bu kadar hassas, ince düşünceliydi. Sofradan kalkıp işe, okula gideni dış kapıya kadar uğurlar, hayır dualar ederek gönderirdi. Okula giden torunlarının evden çıkmadan önce mutlaka abdest almalarını isterdi. Kapıdan çıkmadan tek tek yanına çağırır, üzerine okuyup üfler, vücudunu sıvazlayarak yolcu ederdi. Çocuk okula geç kalıyor olsa bile “Az dursunlar abdest alıp geleyim.” der, okumadan bırakmazdı. Mırıl mırıl dudaklarından Ayetel Kürsi

ile Felak, Nas, Fatıha surelerinin ve duaların döküldüğü duyulurdu. O sırada çocukların ceplerine harçlıklarını koymayı da ihmal etmezdi. Kapının önünde ‘dünürücü taşı’ denilen dibek taşı kadar büyük bir taş vardı. Refia Hanım bazen oğullarının ardından çıkıp buraya oturarak okurdu dualarını. Oğullarını kapıdan uğurlamasına şaşırان gelini Mükafat Hanım bir gün sormuştu: “Anne ne var oğullarını kapıya kadar uğurluyorsun?” Refia Hanım bu soruya, “Aman öyle demeyin, siz de görürsünüz, erkek çocuğu gönüllerine gitmedik mi asi olur. Bana asi olurlarsa onlara günah olur. Gönülleri kırılmasın, günaha girmesinler.” diye cevap verdi.

Çocuk azizdir, terbiyesi daha azizdir

Sıbgatullah Bey ile Mükafat Hanım’ın ilk evladı Mazhar Gülen 1967’de doğdu. Refia Hanım’ın oğullarından ilk torunuydu. Hatta, Ramiz Hoca Şamil Ağa’nın büyük oğlu olduğundan, geniş aile içinde de önceliği vardı Mazhar’ın. Hocaefendi de bu ilk yeğenin doğumuna çok sevinmiş, İzmir’den ailesini ziyarete geldiğinde kundağıyla bebeği kucağına alınca, “Ana bu benim haberiniz olsun.” demişti. Sonrasında hemen hemen iki yaşı arayla Kevser (Kemal)²⁷ ve Sümeyra doğdu. Mükafat Hanım, Mesih Bey evlenip ilk eltisi Hatice Hanım eve gelene kadar üç çocuk sahibi olmuştu.²⁸ Yakın oturan Nurhayat Hanım’ın çocukları Zümrüt, Bahtinnur ve Said zaten her gün anneanne ve dedesini görmeye geliyordu. Evde de torunlar doğmaya başlayınca aile daha şenlikli bir havaya kavuştu.

Refia Hanım, herkese karşı çok şefkatli, merhametli, ilgiliydi ama dini yaşama konusunda asla taviz vermiyordu. Onun olduğu yerde sabah namazına kalkmamak mümkün değildi. Torunlarının her türlü hareketine müsamaha gösteriyor, anneleri kızsא bile yanına çağırıp avutuyordu. Çocuklara kızılmasına, azarlanmasına razı olmuyor “Çocuklarınız yüzünden sıkılmayın, bir şey olmuşsa alın götürün temizleyin avutun, kimse duymasın.” diyordu. Evdeki eşyaların kırılması, dökülmesi, kirlenmesi dert değildi, yeter ki çocuk terbiye edilsin. “Çocuğa kızmak, dövmek marifet değil, terbiye edin çocuğu. Çocuk azizdir, terbiyesi daha azizdir. Bir kere kızırırsan sonra hemen yüzüne gülme. Çocuğu öpmek sevgi değildir. Öperseniz de uykuda bileğini öpün, yüzünü öpmeyin. Zalimlik, kötölük değil bu. Evlatlarınızı Allah’tan fazla sevmeyin.” şeklinde nasihatler ediyordu.

Refia Hanım, tıpkı kayınvalidesi Munise Hanım’ın yaptığı gibi küçük torunlarını geceleri kendi yanına alıyordu. Gelini ile odalarının arasında bir pencere vardı. Gece bebek uyanıp ağlayınca annesine veriyor, karnı doyup temizlenince geri alıyordu. Bu şekilde gelini de en azından geceleri biraz dinlenebiliyordu. Mazhar babaannesiyile, Kevser dedesiyile yatıyordu. Sonraki yıllarda doğan torunlar da onların odasında serilen yer yatağında uyudular. Çocuklar için büyükleri ile beraber olmak çok güzeldi. Yatma saatleri ayrı bir eğlence zamanıydı çünkü. Odaya serilen yer yataklarında Ramiz Hoca torunlarıyla boğuşuyor, güreş tutuyordu. Mazhar Bey’in daha ağırbaşlı, çekingen bir karakteri vardı. Kevser ise hareketli, neşeli, oyunbaz bir yapıdaydı. Ramiz Hoca Kevser’le daha çok ilgileniyor, ‘tavşan’ diyerek sevdiği torununun oyunculuğu hoşuna gidiyordu.

Refia Hanım, hem evlatlarının hem torunlarının ‘ana’sıydı. Hatta, akraba çocuklarının ve

mahalleden Kur'an dersine gelen çocukların bile 'ana'sıydı. Torunları Refia Hanım'a 'ana', kendi annelerine 'anne' yerine 'edde' diyorlardı. Bu Mazhar Bey'in başlattığı bir şeydi. Gece gündüz sürekli beraber olduğu babaannesini gerçek anne gibi görüyordu. Bu hitap zamanla ailede öyle kanıksandı ki, kayınbiraderleri, görümcesi, diğer gelinlerin çocukları bile Mükafat Hanım'a 'edde' veya 'eddeanne' diye seslenmeye başladı. Onun için de bu hoş bir durumdu, şikayet etmiyor, niye çocuklarım bana anne demiyor, diye düşünmek aklına bile gelmiyordu. Diğerlerinin de bunu samimiyetlerinden benimsediklerini biliyordu. Mazhar Bey büyüüp ilkokulu bitirene kadar bu söyleyiş devam etti. Ortaokula başladıktan sonra biraz da büyümüş olmanın verdiği algılayışla 'anne' demeye başladı. Refia Hanım yine 'ana' idi. Zaten Refia Hanım her fırsatta annelerini nazara veriyor, saygısızlığa müsaade etmiyor, "annenizi sayın, hürmet edin" diyerek çocukları yönlendiriyordu.

“Hayâ iyidir, Allah utanmadan ayırmasın.”

Torunları arasından kimisi kızları çok sevdiğini, kimisi erkek çocuğa düşkün olduğunu söylese de aslında Refia Hanım, kız erkek ayırmadan bütün torunlarını çok seviyordu. Hepsini iyi yetiştirmek, okutmak istiyor; vatana, millete, dinine hizmet edecek büyük insanlar olmalarını arzu ediyordu. Kız torunları büyüüp elleri iş tutmaya başlayınca, hizmetlerinden, terbiyelerinden dolayı daha çok sevgisini gösterir olmuştu. Erkek torunlarına da 'büyük adam' gibi davranıyor, onların haya duygularını bozucu, onurlarını kırıcı hiçbir davranışa müsaade etmiyordu. Torunları arasında Mazhar Bey'in ayrı bir yeri vardı onun nezdinde. İlk oluşundan mı, ağırbaşlılığından mı bilinmez ama üzerine daha çok düşüyor, hem dini eğitimini, hem de okul derslerini takip ediyordu. Hocaefendi ziyarete geldiğinde Mazhar Bey diğerleri gibi hemen koşmuyor, yaklaştırmaya çekiniyordu. Bir keresinde Refia Hanım "Hoca bak gelmiyor, utanıyor." deyince Hocaefendi "Ana bırak utansın da gelmesin. Hayâ iyidir, Allah utanmadan ayırmasın." demişti.

Çocuklara sevgisini çok özel yollarla gösteriyordu. Pedagojiden haberi olmayan Refia Hanım'ın çocuklara davranışlarına bakıldığında, sanki onun bu ilimde derinleşmiş bir insan olduğu zannedilir. Fakat Refia Hanım, pedagoji okumasa da ailesinden ve hocalarından sünnet-i seniyye eğitimi ve terbiyesi almıştı. Fıtratın dili, annelik duygularının yoğunlaşmış yansımaları ile o Allah Resulü'nün (s.a.v.) sünnetine riayetle başka bir şey yapmamıştı aslında. Mesela çocuklara başkalarının yanında iltifat edip utandırmaz, gururlarını kabartmaz, fakat baş başa kaldığında beğendiği hallerini överdi. Sadece bununla kalmaz, onun için ayırdığı bir hediye takdim ederdi. Böylece çocuk kendisini onun nazarında çok özel bir yerde hissedirdi. Çocuklara toplu haldeyken sırayla 'bu sana, bu da sana' şeklinde hediye, şeker vermez, mutlaka yalnız oldukları zamanı kollardı. Bu şekilde hem diğer çocukların kıskançlığına sebebiyet vermez, hem de hediye alan çocuğun kendisini değerli hissetmesini sağlardı. Ailesiyle beraber gelen misafir çocuğu sevimli kaş göz el işaretleriyle yanına çağırır, başını okşar, kenarında köşesinde sakladığı bir şeyi verirdi.

Sabır, otorite, şefkat...

Fakat onun sevgisi, ne çocuklarını ne torunlarını terbiye etmesine mani idi. Evdeki zarara, kırılıp dökülmeye ne kadar geniş davransa da kul hakkına, başkalarıyla ilişkilerdeki aşırılığa, dini konulardaki lakaytlığa asla müsaade etmiyor, şiddetle tavrını ortaya koyuyordu. Çocuklar onu hem çok seviyor, hem de incitmemek için hareketlerine dikkat ediyordu. Çocukların nazarında bu korku değil, çok sevdiği birinin gönlündeki yeri kaybetme endişesiydi. Kızmasından çok üzülmesinden çekinirlerdi. ‘Anam duyarsa üzülür’ en çok akıllara gelen düşünceydi. Babaannesiyile yaşadığı bir hatırasını Mazhar Bey şöyle anlatıyor:

Kevser (Kemal) ve ben yazın 2-3 ay köye akrabaların yanına giderdik. İlkokula başlamadan önceydi. Köyde, Almanya’dan gelmiş bir akraba çocuğunun oyuncak kamyonu vardı. 4-5 çocuk beraber oynuyorduk. Kamyona yük buluyoruz, oradan oraya taşıyoruz. Yol kenarında bir tarladan şeker pancarı söktük, kimin tarlası bilmiyoruz. Onunla oynadık. Akşam oldu, eve geldik. Babaannemler de bizi aramışlar. “Ne yaptınız?” diye sordular, “oynadık” diyoruz masumane. “Pancarları nereden söktünüz?” diye sordu babaannem. Tarif ettik. “Kimin o tarla?” Bilmiyoruz. Çok kızdı. Hatta dövdü bizi. Ondan yediğim tek dayaktır bu. “Sahibini bilmediğiniz bir tarladan, başkasının yerinden nasıl bir şey alırsınız?” dedi. Belki o gün bu kadar sert tavır göstermese biz bunu ahlak haline getirebilirdik. Daha sonra başka yerlerden başka şeyler alabilirdik. En sert tepkiyi bana o zaman vermişti. “Hemen onu götürün, aldığınız yere koyun.” dedi. Büyüğe saygı, helal-haram konularında çok hassattı. Çok uyarırdı bizi. Kapıdan büyük geçtiğinde yatılmazdı. Daha küçükken başlardı bu. “Amcan geldi, baban geldi, büyüğün geldi.” der; fark etmez veya aldırılmazsak hatırlatırdı. Kızmaz, bağırıp çağırılmazdı ama bir bakışı vardı, sizi yerinizden kaldırırdı. Babamda da amcamlarda da babaanneme karşı saygılı bir tavır vardı. Biz babaannemize saygıyı evdeki büyüklerimizden öğrendik.

Kevser (Kemal) Gülen de çocukluk hatıralarında ilk aklına gelen şeyin babaannesinin sıcak yüzü ve Kur’an, namaz hassasiyeti olduğunu söylüyor. Gerçekten de onun hayatında namaz ve Kur’an her zaman birinci sırada, ertelenemez iki ihtiyaçtı. Akşamları bütün çocukları eve gelene kadar bekler, en fazla üç saat uykudan sonra kalkıp sabaha kadar namaz ve okumayla, tesbihle meşgul olurdu. 1960’lı yıllarda Hocaefendi Büyük Cevşen olarak bilinen ve içinde aşirler, dua ve salavatların bulunduğu kitabı getirmişti. Refia Hanım, vefatından önceki hastalığına kadar her gün, bu kitabı baştan sona hatmetmiştir. Evdeki herkesi sabah namazına kaldırmak da onun vazifesiydi. Namaza kalkmada gevşeklik gösteren olursa celallenir, “Üzerinize ölü toprağı mı serpildi?” derdi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar sırayla abdestlerini alır, namazlarını kılardı. Kahvaltıdan sonra biraz dinlenir, sonra misafirleriyle, torunlarıyla, talebeleriyle meşgul olurdu. Alvarlı Efe Hazretleri’nin verdiği tesbihi her gün hiç ihmal etmeden okuyordu. Gün içinde de çocuklarına ve torunlarına mutlaka namazlarını hatırlatıyordu. İşe dalıp namazı geciktiren olursa hemen ikaz ederdi. Kemal Bey, Onun üzerindeki tesirlerini şöyle anlatıyor:

Babaannemi hem çok severdik, hem de, Kur’an okuma, güzel konuşma, kötü söz söylememe,

terbiyeli, büyüklere karşı saygılı olma gibi hasletlerle ilgili disiplini de hissederdik. Bir yanlış yaptığımızda ‘annem mi duysa fena olur, yüreğim yanar, babaannem mi?’ diye düşündüğümüzde, babaannemin duymasından çekinirdik. Bu korku değildi, onun kırılması konusunda mahcubiyet yaşırdık. Babaannem kızıp dövmezdi de. Bütün ailenin, misafirlerin, köyden gelenlerin, akrabaların onun etrafında pervane olmaları, onun konuştuğu yerde susmaları, o sedirde otururken yerde oturmayı tercih etmeleri, onun gözüne bakmaları, bir emrin var mı diye devamlı teveccühte bulunmaları, bize ‘evet o bir abide şahsiyet, o bir âkil kişi, o bir ana’ duygusunu verirdi. Dedemiz de vardı, onunla oynardık, güreş tutardık ama babaannemle o yaşta bunu yapamazdık. Kaşlarını çatınca anlarsın ki kötü bir şey yapmışsın ve oradan dönmen lazım.

Gene çocukluğu onun yanında geçen torunu Bahtinnur Hanım, anneannesini anlatırken şu ifadeleri kullanıyor:

Sabırda müthiş sabır, otoritede müthiş otorite. Şefkatte alabildiğine şefkatli. Onu hissettirir. Ama ibadette de gerçekten zirvede bir kadındı. Gecenin 2’sinde kalkıp güneş doğana kadar ibadet ettiğini gördüm. İbadetsiz bir gecesini görmedim. Sabah namazına kaldırırdı beni. İlk çağırdığında kalkmazsam ikincisinde ‘beynamaz, niye kalkmıyorsun?’ derdi. Celalli bir kaldırıışı vardı. O sesi duyunca kalkmamak mümkün değil. Disiplinli, otoriter ve ibadet eksenli yaşayan bir kadındı.

Babaannesinin otoriter tavırlarına rağmen hiçbir zaman kendilerine vurmadığını ifade ediyor Hümeysra Hanım da. Hele kız torunlarına annelerinin dahil akimsenin şiddet amaçlı el sürmesine müsaade etmediğini söylüyor: “Gerçek manada yüzünü bile ekşitmemiştir. Hafif kaşını çattı, buruk baktı belki, o da istenilen şekle girmemiz içindi. Onun sistemi bile acı değildi. Acı bakışını hatırlamıyorum hiç. Hep terbiyeli olun, temiz düzgün olun, büyüğünüze hürmet edin, küçüğünüzü sevin, derdi.”

Küçük yaştan itibaren kabiliyetlerine göre çocuklara sorumluluk vermeyi de önemsiyordu Refia Hanım. Ramiz Hoca, kimseden kendisi için bir şey istemediği gibi çocuklardan da istemezdi. Fakat Refia Hanım, vazife şuuru kazanmaları, başladıkları işi bitirmeyi öğrenmeleri için hem çocuklarına hem torunlarına uygun işler yaptırıyordu. Sabahları herkes evdeyken bir iş bölümü planlıyor, onları yönlendiriyordu. Bu işlere ev temizliği ve düzeni de dahildi. Örneğin, birine yatakları toplamasını, öbürüne evi süpürmesini, diğerine bakkala gidip annelerinin istediği ihtiyaçları almasını söylüyordu.

Vaktini boşa geçirmeme düsturunu torunlarına da öğretme gayretindeydi. Çocuklar okuldan gelince sokağa çıksın, oynasın, akşama kadar vakit geçirsin istemezdi. Mümkün olduğu kadar onları dışarı çıkarmamaya çalışıyor, ilimle, okumayla meşgul olmalarını istiyordu. “Ana gitmeyelim de evde ne yapalım?” diye sorduklarında, “Gelin Kur’an okuyun, hatim yapın, ezbere çalışın.” diyerek, onları farkında olmasalar da geleceğe hazırlamaya gayret ediyordu. Onun bu ısrarlarının sebebini çok sonraları anladığını belirten Kemal Bey şöyle diyor:

O zamanlar çocuk kitapları da çok fazla yoktu. Evde vakit geçirecek bir şey bulamaz, kendimizi dışarı atmak isterdik. Fakat şimdi şuuraltı müktesebatını düşündüğümde onun bu ısrarlarının gelecek için çok önemli olduğunu görüyorum. Ama o zamanlar ‘ana yeter artık, oku oku... çocuğuz çocukluğun hakkını da verelim.’ diyemezdik elbette ama dışarıda oynar, koşturur, terler, kirlenir; sonra babanneme gözükmekten yıkanır üst baş değiştirir öyle yanına giderdik.

Refia Hanım, kendi evlatları gibi torunlarının da ilk öğretmeni oldu. Hepsine küçük yaşta Kur’an okumayı öğretti, sure ve dualar ezberletti, abdeste namaza alıştırdı. Onları daha bebekken kucağına alıp kulağına Kur’an okuyordu. Kızlarına ve gelinlerine de sürekli çocukları okutmalarını söylüyordu. Elindeki işi bitirip beş dakika oturan kim olursa yanına bir çocuk çağırıyor, o günkü dersini tekrar ettiriyordu. Onun yanında büyüyen torunlarının hepsi ilkokula başlamadan önce Kur’an okumayı öğrenip hatim etmiş, namaza da başlamışlardı. Evdeki bütün büyükler namaz kıldığı için çocukların dünyasına da namaz daha ilk algılama evrelerinden itibaren giriyordu. Görerek, taklit ederek öğrendikleri yaşlarda abdest, namaz, örtü, cemaat ritüellerini içselleştiriyor, namazı hayatın bir parçası olarak ruhlarında duyuyorlardı. Refia Hanım, hiç yorulmadan, yüksünmeden torunlarının eline su dökerek abdest aldırıyor, yanında namaza durduruyordu. Biraz büyüyenleri dedesiyle, amcalarıyla beraber camiye namaza gönderiyor, çocukların cemaat adabını, ciddiyetini kazanmasını arzuluyordu. Ramazanlarda mutlaka camiye teravih kılmaya gitmelerini teşvik ediyor, her akşam 25-50 kuruş gibi küçük miktarlarla da olsa torunlarını taltif ediyordu. Gün içinde fırsat buldukça gelinleri ve torunlarıyla başta namaz olmak üzere dini mevzulara dair sohbet ediyor, büyüklerin hatıralarını, menkıbeleri anlatarak onları ibadete teşvik ediyordu. Zorlama değil, öğretme, rehberlik etme ve sürekli telkin metoduyla hareket ediyordu. Namaz konusunda büyüklere biraz celalli davransa da torunlarına daha mülayemetle yaklaşıyordu. Dışardan gelen birine önce namazını hatırlatıyor, namaz vakti girip de hala oturanı görürse ikaz ediyordu. Bu onların artık birer yetişkin olduğu zamanlarda bile böyle devam etmiş, ömrünün sonuna kadar namazı hatırlatmıştı.

Torunlarına Kur’an’ı sadece öğretmekle kalmıyor, mutlaka hatim ettiriyor, kısıdan uzuna doğru sure ezberi yaptırıyor ve hafız olmasalar bile sürekli tekrar ettirerek zihinlerine yerleştirmeye çalışıyordu. Yaşı küçük olanlar diğerleri çalışırken duyduklarını öğreniyor; harfleri, kısa sureleri farkında olmadan ezberliyordu. Özellikle İzmir’e yerleşmeden önceki yıllarda doğan ilk torunlarına ‘33 tekrar’ ile hatim yaptırmıştı. Bu yönteme göre, her bir sayfa 33 defa okunduktan sonra diğer sayfaya geçiliyordu. Refia Hanım, sabah kahvaltıdan sonra anneleri ev işine girişince çocukları bir odada topluyor, sırayla derslerini okutuyordu. Onun yanında kaytarmak, hile yapmak mümkün değildi. Hele 33 tekrar yaptırırken, bir sayfayı ne kadar sürede okuyacağını biliyor, yapılan hatalardan az mı çok mu okuduğunu anlıyordu. O yüzden çocuklar itiraz etmeden verdiği dersi tamamlıyordu. Mükafat Hanım’ın üçüncü çocuğu olan Sümeyra Hanım o günleri şöyle hatırlıyor: “Babaanneme hiçbir konuda hayır demezdik. O ne dediyse öyledir. Fakat çok da merhametliydi. Sevgisini hissediyorduk. Yorulduğumuzu görünce ‘yat uyu dinlen, sonra okursun’ derdi. ‘Ana’ diye seslenirdik ‘cân’ diye

cevap verirdi. Anne şefkatiyle ilgilenirdi. Bize bakışından, ilgisinden bile sevgisini görürdük.”

Refia Hanım, torunlarına ilk derslerini verdikten sonra ‘hoca’ ciddiyeti ile okumaya devam etmeleri için onları, mahallede kendisi gibi çocuk okutan hanım hocalara yönlendirirdi. Kendi evinde sürekli gelen giden misafirle hareketli bir ortam yaşandığı için torunlarının eğitiminin arada ihmale uğramasından endişe ediyordu. Çocuklar babaannelerinin sıcak yüzünü tercih etse de bu hocalara da devam ediyorlardı. Zaten kendisi de ‘ne öğrenmişsin, dinleyeyim seni’ diyerek evde bir kere daha kontrol ediyordu. O zamanın geçerli olan usulüne göre, cüzden Kur’an’a geçince ve hatim yapınca aile çocuğun hocasına imkanına göre bir hediye gönderirdi. Refia Hanım bununla yetinmez, torunlarını daha iyi okutsun diye, arada hocalarını ziyaret eder, durumlarını sorar, küçük hediyeler takdim ederdi.

Refia Hanım, 1960’lı yıllarda mahalledeki çocuklara, genç kız ve hanımlara da Kur’an dersi vermişti. Ancak, 1970’lerden itibaren evin daha da kalabalıklaşması, misafir yoğunluğu sebepleriyle ancak torunlarına ders vermeye vakit bulabilecekti. Tayyibe Hanım’ın torunları Sedat-Vedat Koçar kardeşler de Refia Hanım’dan Kur’an dersi alanlar arasındaydı. O günleri şöyle anlatıyorlar:

Derse her gittiğimizde mutlaka bize yiyecek bir şeyler de ikram edilirdi. Şeker, pasta, börek, bazen de bozuk para verirdi. Mahalleden bazen 40-50 kız geldiği olurdu. Biz de torunları gibi ona ‘ana’ derdik. Normalde çok yumuşak davranıyordu bize fakat derste disiplinliydi. Hocamız olurdu artık. Yanında sopası vardı ama vurmazdı kimseye.

Aile büyüğüne hürmet

O zamanın geleneklerine göre bir evlat anne babasının yanında kendi çocuğu ile ilgilenmez, sevgi gösterilerinde bulunmazdı. Bu hem edebın, hem hürmetin gereğı görülüyordu. Çocuk yere düşse bile kaldırmaya anne babası gitmez, çocukla dede veya babaanneden kim varsa o ilgilenir, avuturdu. Kutbeddin Bey’e göre bu anlayış büyüklerin ailedeki yerini sağlamlaştırması açısından yeni kuşaklara verilen derslerden biriydi. Bu davranış şekli, huzurevlerine giden yolun önündeki en büyük setti. Aile büyüklerinin çocuk için vazgeçilmez bir konumda olması, yaşlandıklarında onlara sahip çıkılması adına büyük önemi haizdi.

Aile büyüğüne hürmete dair başka bir hal de şöyle yaşanıyor. Erzurum şartlarında elma, portakal gibi meyveleri bulmak kolay değildi. Hem ailenin maddi imkânı buna el vermiyor, hem de üretim ve ulaşım imkanlarının zor olduğu o zamanlarda bu meyveler gerçekten nadir bulunuyordu. Aile kalabalık olduğu için herkese birer tane düşmüyordu meyvelerden. Dışardan elinde bir torba meyve ile gelen, doğrudan gidip Refia Hanım’ın önüne bırakırdı. O da bu meyveleri soyar dilim dilim etrafındaki torunlarına ve çocuklarına paylaşırdı. Bu, babaanneyi çocuklar nezdinde büyüten bir davranıştı. En güzel, tatlı, özel ikramları onun elinden alınca, o elin sahibine de saygı ve hürmette kusur edilemezdi. Ayrıca o paylaştınca kimse itiraz etmez; senin çocuğunu kayırdı, benim çocuğuma az verdi gibi suizan kaynaklı düşüncelere girilmezdi.

“Az konuş, az uyu, az ye, az gül...”

Refia Hanım'ın, kendisinin yaşamaya çalıştığı, çevresindekileri de sürekli o tarafa yönlendirdiği bir ufuk vardı: Yaradan'ından gaflete düşmeden bir hayat geçirmek. Her an Rabbini anmak, Resulünü sevmek çizgisinde ihsan şuuruyla dopdolu, ibadet ve dua ile ziynetlenmiş, rıza eksenli yürünmüş, hizmet ile yoğrulmuş bir ömür sürmek. “Az konuş, az uyu, az ye, az gül” şeklindeki insanı dünyadan uzaklaştırıp Rabbine yaklaştıracak tasavvuf düsturlarını kendisi yaşadığı gibi sevdiklerini de bu ufka sevk ediyordu. Dünyalık hiçbir derde, arzuya, endişeye sahip değildi. Onun nazarında dünyaya ait bütün konuşmalar boş, bütün işler malayani idi. Gücü yettiğinde inandığı gibi yaşamaya çalışıyor, ailesini ve çevresini de her fırsatta bu yola çağırıyordu. Ateşe koşan pervaneler gibi gaflete dalan, yolun sonunu göremeyen olursa sert çıkmaktan, ikaz etmekten çekinmiyor, dünyanın fenalıklarına bulaşmalarına mani olmaya çalışıyordu. Onlar da nasipleri nispetinde, kabiliyetlerinin el verdiği kadar bu çağrıya icabet ediyor, onun eteğine tutunuyordu.

Boş konuşulması, boşa vakit geçirilmesi hoşuna gitmiyordu. Kızları veya gelinleri bir araya gelip gereksiz mevzuları konuşmaya başladığında müdahale ediyor “Boş boş konuşacağınıza salatü selam çekin. Çok konuşmak iyi değildir. Biriniz iyi söyler, biriniz kötü.” diyerek uyarıyor, onları her zaman daha güzel yaşamaya davet ediyordu. Çok konuşmak kadar çok gülmek de Refia Hanım'ın görmek istemediği bir haldi. “Hiç Allah'tan korkmaz mısınız, Peygamberimiz (s.a.v.) gülerken dişleri göründü mü hiç?” sözleriyle ikaz ediyordu. Fakat itaat etseler de, herkesin karakteri, alışkanlıkları farklı olduğu için içlerinden şöyle bir itiraz da yükseliyordu: “Annem de bırakmıyor ki bizi biraz konuşsak, hep mi salatü selam çekeceğiz?”

Erzurum'un uzun kış gecelerinde elektrikler de kesilince yatma vaktine kadar yapacak bir şeyler arayan gelinler ve kızlar oturur, bazen sohbet dalar, bazen eski masallardan anlatırlardı. Refia Hanım, gerçekdışı böyle şeylerle vakit geçirmektense bu zamanların bile ‘sohbet-i cânân’ havasında yaşanmasını isterdi. “Bu yalanların yerine, peygamberlerin, Peygamberimizin, sahabelerin hayatını anlatın. Olmamış şeyleri, canavarları, cadıları çocukların hayal dünyasına sokmayın.” derdi. Özellikle kadınların yüksek sesle konuşmasını istemezdi. “Sokaklardan mı duyuracaksın sesini? Sesli gülmeyin, bağırarak konuşmayın, içerde adamlar var.” diyerek ikaz ederdi. ‘İçerdeki adamlar’ dediği yine kendi eşi, çocukları idi ama onların bile duymasını saygısızlık olarak değerlendirirdi. Kendisi de sözlerinin hakkını verir, söylediklerini önce hayatında tatbik ederdi. Dudakları her an kıpırdardı. Ev işlerine dair zaruri bir mevzu konuşmuyorsa, ya Kur'an, cevşen okur ya tesbih çekerdi. Sohbet ortamlarında da eli boş durmaz, örgüsünü yanından ayırmazdı.

Refia Hanım “Siz serbest yetişiyorsunuz. Biz sizin gibi değildik. Başımızı Kur'an'dan kaldırmazdık” derdi bazen kızlarına ve yeğenlerine. Cihan Harbi ve Kurtuluş Savaşı sonrası yokluk yıllarını, maddi sıkıntıları anlatır, kanaatli olmalarını söyler, israftan kaçınmalarını öğütlerdi. Bazen de bildiği tesbihleri öğretir, ev işlerini yaparken bir taraftan da bunları okumalarını isterdi. “Hamur yaparken salavat çekin, yemek yaparken Kur'an okuyun. Çok konuşmayın.” diye sık sık hatırlatırdı.

Dışarıdaki menfi hareketlerin eve taşınmasına, özellikle aileler arasındaki sıkıntıların anlatılıp üzerinde konuşulmasına razı olmuyordu Refia Hanım. Hoş olmayan manzaraların söz ile de olsa kendi evine girmesini istemiyordu. Mesela Nurhayat Hanım düğüne gitmiş, orada bir gelin ile görümcenin kavga ettiklerine şahit olmuştu. Eve gelince annesine bu hadiseyi anlattı. Refia Hanım bundan hoşlanmamış “Başkasının yaptığı şer işleri gelip anlatma bir daha” diyerek kızını uyarmıştı. Aynı şekilde, bir keresinde Mesih Bey de Erzurum’da eve gelirken aynı sokakta başka bir evden karı kocanın birbirlerine bağırdığını duymuştu. Çok şaşırmıştı çünkü bu zamana kadar şahit olduğu bir durum değildi bu. O şaşkınlıkla içeri girince annesine “Niye bunlar bağılıyor?” diye sordu. “Sus oğlum, onların halini bizim eve taşıma.” diyecekti Refia Hanım.

Misafirsiz gün geçmez

Korucuk’tan Erzurum’a yerleşen ilk aile Ramiz hocalar olduğu için, köyden işi olup şehre gelen bütün tanıdık ve akrabalar mutlaka onlara uğrardı. İşini bir günde halledemeyenler gerektiği kadar yatılı misafir edilirdi. Zaruretin haricinde sadece ziyaret için gelip kalanlar olurdu. Okumaya gelen talebeler, tedaviye gelen hastalar önce onların evine inerdi. 1967 yılında bir tren kazasında Ramiz Hoca’nın yeğeni Kâzım’ın (Dürdane Hanım’ın oğlu) ayağı kesilmişti. Hastanedeki tedavisi bittikten sonra taburcu edildi ancak pansuman ve kontrol için gidip gelmesi gerekiyordu. Yeğenleri için odada bir yatak hazırladı Refia Hanım. Dürdane Hanım’ın kızı Sülale Hanım da kardeşine refakat ediyor, bakımıyla ilgileniyordu. Yengesinin ve dayısının o dönemdeki samimi yardımlarını hiçbir zaman unutmayan Sülale Hanım bir ramazan günü yaşadığı hadiseyi şöyle anlatıyor:

Yatan hastayı bakmak kolay değildir. Ama ne dayımın, ne yengemin, ne de çocuklarının bir gün acizlendiklerini, yüz ekşittiklerini gördüm. İftar zamanı kardeşimin olduğu küçük odaya sofrayı kurduk. Kardeşimin ihtiyacı gelmişti. Sofra konuluyor, diye gözümle işaret ettim. Ablam fark etti. Niye oğlana öyle diyorsun, diye bana kızdı. Sofrayı kenara kaldırdı. Kardeşim ihtiyacını gördü. Sonra herkes sofraya oturup iftarını yaptı. İnsanın kendi evladı olsa ‘etme bunu iftar zamanı’ der, ama ablam öyle değildi. Onun yaptığını kimse yapmaz. Yemekten sonra arkada yine kızdı bana ‘sen niye ona tazir ettin?’ diye. Köyden gidip gelen herkes kardeşimin yanına ziyarete geldi. Ev doldu taşı. Onların hepsine ‘kahve verin, çay verin, sütlü kahve yapın’ derdi. Kendi de elinden geldikçe hizmet ederdi. Kardeşim ondan sonra da onların yanında kaldı, iki kış okudu. Dayım götürdü Ankara’ya protez ayak yaptırdı. Sonra yine dayımlara yakın bir ev tuttuk, iki kış da ben kardeşimle beraber kaldım. Bizi hiç yalnız bırakmazlardı. Kardeşim önce imam hatipte, sonra üniversitede İlahiyatta okudu. Lise öğretmeni oldu. Hep onların yardımıyla. Allah babamızı aldı ama dayılarımız, yengelerimiz bize onu aratmadı.

Ramiz Hoca’nın kardeşi Dürdane Hanım, genç yaşta beş çocukla dul kalmıştı. Yetim kalan çocuklarıyla Korucuk’ta yaşıyor, sık sık ağabeyinin evini ziyaret ediyordu. Refia Hanım,

görümcesinin çocuklarını kendi evlatlarından ayırmıyor, küçük kızı Fazilet Hanım ile yaşıt olan Sülale Hanım'ı kendi kızı gibi benimsiyordu. Öyle ki, Fazilet'e ne önerse aynısını Sülale'ye de örüyor, kızına aldığı örtünün aynısını ona da alıyordu.

Evlerine Ramiz Hoca'nın kardeşleri de sık sık uğruyordu. Refia Hanım kayınbiraderlerine hürmet ediyor, hizmet etmek için kendisi kalkıyor, ikramları bizzat getirmek istiyordu. Bu işi gelinlerine, kızlarına bırakmıyordu. Büyüğe hürmet onun nezdinde çok önemliydi. Çocuklarına bu değeri hal diliyle öğretiyordu. Bir keresinde oğlu Hasbi Bey, Sefer amcası ile bir mevzuda ayrı düşmüş, aralarında kırgınlık olmuştu. Sefer Efendi'nin ziyarete geldiği bir gün Hasbi Bey de evdeydi ve amcası kapıdan geçince kızgınlığından dolayı ayağa kalkmamıştı. Refia Hanım bunu fark etti ve oğlunu “Bir dakika gelsene.” diyerek dışarı çağırdı. İlk sözü yanağına aşk ettiği bir tokat ile söyledi. Oğlunun yaptığı harekete çok kızmıştı. Hasbi Bey de öyle küçük yaşta değil, askerliğini yapıp gelmiş evlenme çağında bir genç adamdı. Fakat annesine tek söz etmemişti o anda. “Oğlum terbiyesizlik yapma, ne olursa olsun o senin babanın kardaşı.” diyerek tamamladı sözünü Refia Hanım. Annesinin o te'dibini hiç aklından çıkarmayacaktı Hasbi Bey.

Ayrıca Refia Hanım, akraba kızlarını özellikle kış aylarında davet eder, yanında kalmalarını isterdi. Bu genç kızlar hem ev işlerinde gelini Mükafat Hanım'a yardımcı olur, hem Kur'an dersi alır, yengelerinin yanında bilgilerini görgülerini geliştirirlerdi. Bir gün iş yapıp yorulmuşlarsa ertesi gün Refia Hanım, hepsini alıp ev gezmesine götürürdü. Kendi evinde de işlerini bitirip oturduklarında onlara yaşanmış hikayelerden, menkıbelerden örnekler vererek sohbet eder, güzel ahlakı yaşamaya dair nasihatlerde bulunurdu.

Çat kapı misafire alışkın olan Refia Hanım, hiçbir zaman evi tamamen boş bırakıp kapıyı çekip bir yere gitmezdi. Evde mutlaka gelene kapıyı açacak, önüne sofraya koyacak biri bulunurdu. Önceden haber etme imkanının bulunmadığı o devirlerde, uzak yakın köylerden gelen akrabalar kapıda kalırsa gidecek başka yerleri olmazdı çünkü. Misafir için kısa sürede sofraya kuracak tedbiri her zaman hazırды. Ayrıca, mutfakta ‘cıggıl’ denilen özel kaplar içinde misafirler için börek, kete, kurabiye, lokum gibi ikramlıklar olurdu. Bunları evin hanımları bir gün oturur beraber hazırlar, tükenmeye yüz tutunca yeniden doldururlardı. Misafire has olan ikramlıklara evde başka kimse el sürmez, çocuklardan bile sakınılırdı. Misafirler de eli boş gelmezdi zaten. Bilhassa köyden gelenler köy ketesi, yoğurt gibi şehirde özlenen tatları taşırlardı.

Refia Hanım, sabahın erken vaktinden itibaren her an kapı çalınıp biri gelecekmiş gibi hazırlıklı olunmasını isterdi. Onun bir halini Dürdane Hanım'ın kızı Sülale Hanım şöyle ifade ediyor: “Sabah kahvaltı sofrasını koyardık. ‘Kız oğul, tez gelin hemen yiyin, kalkın’ derdi. ‘Niye tez kaldırırıyorsun bizi’ diye sorardım. ‘Misafir gelir’ derdi. ‘Önümüze koydun lori arkadan bastın zori’ der, gülümsetirdim onu.”

Ramiz Hoca'nın kardeşi Enver Bey'in kızı Macide de bu eve sık sık gelip kalıyordu. Özellikle Mükafat Hanım'ın doğum hastası olduğu dönemlerde annesi Kadriye Hanım ev işlerinde yardımcı

olması için Macide'yi gönderiyordu. Macide Hanım, ihtiyacı olduğu her zaman Refia Hanım'ın evinde ilk aranan kişilerden biriydi. Fakat Refia Hanım, hiçbir zaman bu yardımların altında kalmıyor, gönül almayı biliyordu. Macide Hanım o günleri şöyle anlatıyor:

Ben zaten onun yanında büyüdüm sayılır. Köye gelir, dönerken bizi de alır, götürürdü. 'Büyük abla' derdik. Çok muhterem bir kadındı, huluslu, fedakâr... Dini konularda, saygı, hürmet, hizmet gibi şeylerde çok sertti. Fakat bizi çok sevdiğini de bilirdik. Biz de çok sayardık onu. Sözüünü dinlemesek hiçbir şey yapmazdı ama biz ona olan saygımızdan dinlerdik. Bizi çok sever, evlatlarından ayırt etmezdi. Yetim kaldık, bize çok hakkı geçti. Misafirlerin yanında söz söylemeden, işaretlerle anlatırdı bize diyeceklerini. Misafire ikram getirirdik mesela. Eğer özel bir şey konuşacaklarsa kaşını kaldırarak işaret eder, dışarı çıkardık. Büyüklerle konuşurken çocukların, kızların yanında oturup laf dinlemesini istemezdi. Benim annem gibiydi o, her şeyi söyler, öğretirdi. Ben şimdi bakıyorum her tarafa, öyle bir amca hanımı yok.

Birbirlerinden gizli infak ediyorlardı

Refia Hanım kendisine getirilen hediyeleri asla kenara koymaz, etrafında kim varsa dağıtırdı. Eşinin ve oğullarının verdiği harçlıkları da yine torunlarını ve akrabalarını sevindirmek için sarf ediyordu. Bir şeyi de kendisine ayırdığı görülmuş değildi. Üstelik onun şefkati, ilgisi sadece kendi evlatları ve akrabaları ile sınırlı değildi. Nasıl Korucuk'ta Kur'an öğrenmeye gelen talebelerinin giyim kuşam ihtiyaçlarına yardımcı oluyorsa, Erzurum'da da imkan buldukça yardım elini uzatıyordu. Bununla ilgili Hasbi Bey bir hatırasını şöyle anlatmıştı: "Ben bir ara İmam Hatip lisesi öğrencilerini eve davet ediyordum. Mehmet Kırkinci Hoca ile kitap okuyorduk. Zaten o zamanlar İmam Hatip'e fakirler koyardı çocuklarını. Kış Erzurum'un kışı. Anam kapının arasından talebelere bakardı. Ayağında çorabı yırtık bir çocuk görse 'Oğul o çocuğu tut getir' der, ayağına çorap verirdi."

Fethullah Gülen Hocaefendi de aile ve çevre itibarıyla hep cömertlik adına kahramanlıkların sergilendiği bir zeminde yetiştiğini anlatır. Hayatında âdeta hiç cimri tanımadığını ifade eden Hocaefendi, annesiyle babasının verme ahlakını şöyle aktarır:

Babam ve annem birer infak kahramanıydı. Babam imam olduğu için, maddi imkanlarımız çok geniş değildi. Ancak infak meselesine gelince, annem babamdan babam da annemden gizli infakta bulunurlardı. Annem babamdan gizli verirdi ambardan. Babam da ambardan gizli verirdi. Ne kadar verebilirlerse. Zannediyorum her ikisi de birbirlerine karşı 'belki bunu götüremez, o yükün altına giremez' diye düşünüyorlardı.

Hocaefendi'nin eve gelişleri

Fethullah Gülen Hocaefendi İzmir'de yaşamaya başlayınca ailenin kalbinin yarısı İzmir'de atar olmuştu. Hocaefendi de annesinin kendisini ne kadar sevdiğini, merak ettiğini bildiği için sürekli mektupla, telefonla haberleşiyor, fırsat buldukça ziyaretlerine geliyordu. Vaazlarının tesiriyle İzmir

ve civarında tanınmaya başladığı gibi, geldikçe Erzurum'da da evde durmuyor, imkan olan her yerde vaaz ediyor, konferanslar veriyordu. Onun dışarı çıkmadığı akşamlar da eve misafir geliyor, gece yarılarına kadar misafirlerle vakit geçiriyordu. Annesinin yanında ise ancak herkes gittikten sonra oturabiliyordu.

Kardeşleri ve yeğenleri dahi ona 'abi, amca, dayı' demeye çekiniyor, saygı ile 'hocam' diyorlardı. 1968'de hacı da olduktan sonra anne babası hep 'hacı efendi' der olmuştu. Ramiz Hoca ve Refia Hanım'ın, ilminden dolayı Hocaefendi'ye gösterdikleri saygı ve Hocaefendi'nin anne babasına hürmeti görülmeye değerdi. Hele onlar bir araya gelip oturduklarında bir tarafta edebin, öbür tarafta hürmetin tesiriyle kelim israfından kaçınılır, zaruret dışında farklı mevzulara girilmezdi. Diğer oğullarına karşı daha rahat hareket eden, kimi zaman oturup oradan buradan sorular sorarak sohbet eden Refia Hanım, Hocaefendi'yle aynı şekilde konuşmaz, en hassas olduğu yemek konusunda bile 'şunu da ye, bunu da ye' diye ısrar etmezdi.

Büyüklerinin ona gösterdiği hürmet ve muhabbet ailenin diğer fertlerini de etkiliyor; bir aile büyüğü olarak Hocaefendi'yi seviyor ve rahat ettirmeye çalışıyorlardı. Eğer geleceğinden haberleri olduysa evde bayram havası esmeye başlıyordu. Refia Hanım, 'hoca gelecek' diyerek herkesi teyakkuza geçiriyor, en sevdiği yemekleri hazırlıyorlardı. Fakat Hocaefendi, ailesini böyle bir zahmete sokmamak için çoğu zaman hiç beklemedikleri anlarda çalışıyordu kapıyı. O geldiği zaman gelinler ve kızlar dahil herkes aynı odada toplanır, etrafında bir hale gibi oturur, sözlerini can kulağıyla dinlerlerdi. Torunlar için onun gelişleri harçlık, hediye, şeker, çikolata demektir. En dar zamanlarında bile eli boş geldiği görülmemiştir. Evin küçük çocuklarını kucağına alır, omzunda gezdirir, çekingen duran daha büyükleriyle konuşmaya çalışırdı. Kemal Gülen, çocuk gözüyle onun gelişlerini şöyle hatırlıyor:

O geldiğinde bir büyük adam gelirdi eve. Evet amcamız ama amcalardan öte bir adam. Herkes hissedirdi bunu. Öbür amcalar gibi değil. Hem cömert bir amca hem de sulu bir tarafı yok. O gün itibarıyla hoca ağırlığını, abidevi duruşunu muhafaza ederdi. Laubalilik yaptığımız, koşup oynadığımız bir an gelmiyor aklıma. Hep dizimizi büküp otururduk. O bizimle oynamaya çalışır, önümüze doğru kibrit atar, incik boncuk atar, bizim de mukabelede bulunmamızı bekler, şakalaşırdı. Duysa üzülür kendisi ama hiç amca dediğimizi hatırlamıyorum. Gıyabında derdik belki. İlk Altın Nesil kitabı çıktığında ilkokul 3. sınıftaydım. Okulda "Benim amcamın kitabı çıktı." diye çocuklara hava atmıştım. "Hadi canım sen de." dediler. Teneffüste bir koşu eve geldim, kitabı götürüp gösterdim arkadaşlarıma.

Hocaefendi, Erzurum'a geldiği zamanlar mutlaka akrabalarını ziyaret etmeye çalışırdı. Halasını, dayısını, amcalarını, teyzesini görmek isterdi. Dar vakitte gelmişse haber gönderir, babasının evinde toplanmalarını rica ederdi. Amcaları ve dayısı da ona karşı hürmetkardı fakat ailenin kadınlarının onun yanındaki hali daha bir başkaydı. Çoğunun elinde büyümüş olmasına rağmen Hocaefendi'nin yanında bulunup konuşmaya, aynı sofrada oturmaya haya ediyorlardı. Bir keresinde teyzesi Refika

Hanım ile halası Dürdane Hanım da onu görmeye gelmişlerdi. Annesi ve Hocaefendi'yle beraber dördü bir kahvaltı sofrasına oturdu. Lakin onun yanında yemek yemeleri mümkün olmadı. O günü tebessümle hatırlayan Mükafat Hanım şöyle anlatıyor:

Biz sofrayı odaya bırakıp çocuklarla çekildik. Yediler sanıyoruz. Hocaefendi öbür odaya çekilince içeri girip sofrayı topladık, “Hala, eze (teyze) doydunuz mu?” diye sorduk. “Kızarmış ekmeği alıyoruz ktır ktır, şekeri alıyoruz ktır ktır... utandık hiçbir şey yiyemedik.” dediler. Biz de getirdik sofrayı tekrar önlerine koyduk.

Yine habersiz geldiği bir gün Refia Hanım yeni namaza durmuştu. Hocaefendi'nin geldiğini hissettiği esnada heyecanlandı. Eşinin halini fark eden Ramiz Hoca “sakın namazını bozma” diye uyarma gereği duymuştu. Gün boyu dışarda vaaz ve sohbetler yapan Hocaefendi, akşam da bir odaya çekilip okuyup yazarak vaktini değerlendirirdi. Bazen kardeşi Fazilet Hanım'a kuzine sobanın fırınında patates pişirmesini rica ederdi. Kardeşlerinin dini doğru öğrenmesi ve yaşaması adına titizleniyordu, yanlışlarını görünce düzeltiyor, ibadetlerini ciddiye almalarını istiyordu. Bir keresinde en küçük kardeşi Kutbeddin Bey'i namazla ilgili çok ciddi te'dip etmişti. 9-10 yaşlarındaki Kutbeddin Bey okuldan eve gelince “namaz kıldın mı?” diye sormuştu ağabeyi. Kılmadığı halde “kıldım” demişti o da. Çok inandırıcı gelmeyince “çıkar bakayım çoraplarını” dedi Hocaefendi. Kutbeddin Bey'in ayakları yıkanmamıştı. Oysa abdest almış olsa temiz olması gerekirdi. “Teyemmüm mü yapıyorsun?” diye sordu kardeşine. Doğru söylemediği ortaya çıkınca mahçup olan kardeşi, bundan sonraki namazlarında büyüğünün bu hassasiyetini hatırlayacaktı.

“Terzi gelinim oldu.”

Hocaefendi'nin evlenmesinden tamamen ümidini kesen Refia Hanım, Sıbgatullah Bey'den sonra diğer oğullarını da sırayla evlendirmeye niyet etmişti. Fakat hepsinde bir çekingenlik hali vardı. Mesih Bey, sorulunca evlenmek istemediğini söylüyor, Salih Bey zaten İstanbul'da bulunuyordu. Refia Hanım, karakter olarak az konuşan Mesih Bey'in haya ettiği için evlilik meselesini savuşturmaya çalıştığına kanaat getirdi ve onun için kız aramaya başladı. İlkinde olduğu gibi yine tanıdıklarına haber salmıştı. Ailesine, töresine uygun mazbut bir ev kızı soruşturuyordu. 1969 yılının bir ramazan günü, anne kız gibi samimi oldukları bir hacı hanım ile yine o hanımın akrabasının kızını görmeye gittiler. Aslında bu kızın sözü yakın zamanda başka bir aileye verilmiş, fakat hacı hanım, Refia Hanım'ın oğluna kız baktığını duyunca ‘keşke bu kız bu ailenin gelini olsaydı’ diye düşünmüştü. O günkü ziyaretlerinde Refia Hanım her şeyden habersiz kızı beğenirse, sözü bozması için kızını ikna etmeyi planlamıştı. Refia Hanım evde kendinden ayrı yapılan ikili konuşmalardan, fısıldaşmalardan meseleye vakıf olunca çok öfkelen-di. Hacı hanıma kızıp celallendi ve arkasına bakmadan tek başına evden çıktı. Onun bu tavrı kim olursa olsun prensiplerinden ödün vermediğinin bir ispatıydı. Kendi iyiliğine bile olsa verilmiş bir sözün bozulmasına asla müsaade etmezdi. Hem bu işler nasip meselesiydi ve bir tarafın bozgunuyla kurulan yeni bir birliktelikten de kimseye hayır gelmezdi. Aslında bu meselede kaderin şer görünende hayır takdir edebildiğinin bir ispatı da

mevcuttu. Çünkü, o gün o eve gitmese ve bu aldatılmaya maruz kalmasa belki gelini olacak Hatice Hanım'ı bulamayacaktı. Sonuçta bu da bir nasipti.

Refia Hanım, ehramına bürünüp hışımla çıktığı o evden hızla uzaklaşırken diğer hanımlar da pişman bir halde ardından yürüyor, fakat yetişemiyorlardı. Refia Hanım, Kırk Çeşme Yokuşu'nu çıkıp Hocaefendi'nin medresesinde okuduğu Kurşunlu Camii'ne kadar yürüdü. Biraz nefeslenmek için durunca karşıdan ehramlı yüzü kapalı bir hanımın geldiğini gördü. O caminin müezzininin hanımıydı aslında gelen. Tanımadığı halde sokaktaki tavrını, edepli duruşunu beğendiği bu kadına “Gelin hanım, buralarda iyi bir Müslüman aile kızı var mı?” diye sordu. “Allah sizi önüne getirmiş. İşte bu aile var. Hemen bu kapıya girebilirsiniz.” diyerek tam da önünde durduğu üç katlı konağı gösterdi. Yüreği ferahlayan Refia Hanım merdivenleri çıkıp kapıyı tıklattı. Evinde genç kız olan aileler tanımadıkları hanımların çat kapı misafirlige gelmesine alışkındı. O yüzden bir şey sorulmadan içeriye buyur edildi. Refia Hanım önce evin genel havasını inceledi. Duvarlarda fotoğraf asılı olmaması ailenin değerlerini işaret eden önemli bir ayrıntıydı. Kapıyı açan, hoş geldin diyen gelinlerin uzun elbiselerini, yarım yaşmaklı örtülerini de beğenmişti. Bir de evin kızını görse tamamdı. Bu arada diğer evde bıraktığı hanımlar da ardından yetişip geldiler.

Refia Hanım'ın tevafuken girdiği bu geleneksel Erzurum konağı, eşraftan bir aileye aitti. Üç gelin bir arada, kayın valide kayın peder ile beraber yaşıyordu. Hatice Hanım (1952) ailenin ilk torunuydu. Dedesinin ve babaannesinin terbiyesi altında büyümüştü. Hiç okula gitmemiş fakat evde hem Türkçe okuma yazmayı hem de Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmişti. Disiplinli bir aile hayatları vardı. Sabah namazından sonra yatılmaz, herkes namazına orucuna, okumalarına devam ederdi. Büyükamcası her akşam ev halkını toplayıp ilmi hal ve Risale-i Nur dersleri yapıyor, günlük ödevler vererek takip ediyordu. Dedesi de camilerdeki vaaz ve sohbetlere katılmaları için teşvik ediyordu ailenin hanımlarını. Ayrıca büyük bir ev olduğu için ayda birkaç kere hocaların, alimlerin sohbet ettiği kalabalık ilim meclisleri kuruluyordu. Hatta bazen Hocaefendi de İzmir'den gelişlerinde bu evde sohbet ediyordu. Bu yüzden Hatice Hanım, kalabalık aile hayatına, misafir ağırlamaya alışkındı. Terzi olan babaannesinden küçük yaşta biçki dikiş öğrenmiş, çevresine dikiş yapacak kadar ustalaşmıştı.

Hatice Hanım, Refia Hanım'ın görücüye geldiği o gün, sahur ve mukabeleden sonra dinlenmeye çekilmişti. ‘Dünürücü gelmiş’ diyerek içeri çağrıldı. Usulen ‘hoş geldiniz’ deyip çıktı yanlarından. Refia Hanım daha orada karar vermişti gelip bu kızı istemeye. Eve dönünce eşine, gelinine, kızlarına, yeni gelin adayını anlattı: “Çok iyi kız, çağrılınca hemen yanımıza geldi, zorluk çıkarmadı. Baktım evlerinde fotoğraf yok, gelinleri yaşmaklı, büyükleri yanında töreli bir aile.” Hayırlı olduğuna inandığı bu işte acele ediyordu. Ertesi gün evin kadınları olarak toplanıp kız istemeye gittiler.

Aile zaten Hocaefendi'yi tanıyor, takdir ediyordu fakat akraba olmak, dünürlük yapmak ayrı bir şeydi. Torununu vereceği aileyi de tanımak isteyen dedesi, günlerce araştırma yaptı. Birkaç gün matbaada damat adayı Mesih Bey'in yanında oturup karakterini tahlil etti. Hatice Hanım ise Mesih Bey'i hiç görmemiş, kararı büyüklerine bırakmıştı. Sonunda olur kararı verildi ve o ramazanın

sonunda bayramın üçüncü günü söz kesildi. Tam da o sırada Hatice Hanım kader noktasında bir imtihana tabi tutuldu. Şöyle ki, sözünün verildiği duyulduktan sonra iki aile gelip onu aslında kendileri istemeyi planladıklarını anlatıp sözü bozması için ikna etmeye çalıştılar. Ramiz Hoca'nın ailesinin zor şartlarını, kalabalıklığını anlatıyor, daha rahat bir hayat vaad ediyorlardı. Hatice Hanım ise kaderin hükmüne teslim olmuş, verilmiş bir sözden dönmek istemiyordu. Tazyiklere dayanamayınca o anda diline gelen kanaatini söyledi: “Büyüklerim beni ateşe atmışlarsa ben o ateşe düşüp yanmaya razıyım.” Artık herkes susmuştu. Kendisiyle yaptığımız görüşmede o günleri anlatırken bu sözünü hatırlayan Hatice Hanım şöyle diyordu:

Şimdi bile ‘ben bunu nasıl söylemişim’ diye şaşıyorum kendime. Rabbim öyle konuşturdu. Elhamdülillah hiç de ateş olmadı. Hiçbir pişmanlığım yok. Rabbimin lütfu oldu. Eskiden bazen ‘ben de keşke büyük okullar okusaydım’ diye üzülürdüm. Ama sonra düşündüm, okusaydım belki bir yerlerde vazife alırdım ama annemle beraber olmak, o güzellikleri yaşamak, Hocaefendi ile yakın olmak bizim için en güzel günlerdi.

Ailedeki herkes daha eve gelmeden gelinlerini çok sevmiştii. Nüfusta ismi Hatice’ydi ama aile içinde genç yaşta vefat eden büyük halasının ismiyle ‘Makbule’ diye hitap ediliyordu. Fakat Hatice Hanım kendi ismini daha çok seviyordu. Söz kesildiği zaman bunu dile getirmiş ‘bana kendi ismimi versinler’ demişti. Gelininin bu isteği annesini hatırlattığı için Refia Hanım’ın çok hoşuna gitti. Sonraki zamanlarda da ‘sen benim annem gibisin’ diyerek iltifat edecekti.

Aynı yılın kurban bayramında Fethullah Gülen Hocaefendi, elinde hediyelerle gelin görmeye ziyarete geldi. Ramiz Hoca hemen hemen her cuma namazından sonra gelininin evine uğruyor, bazen hediye bazen harçlık veriyordu. Hatice Hanım da bir taraftan çeyiz hazırlıkları yapıyor, kıyafetlerini kendisi dikiyordu. Hatta Sıbgatullah Bey’in hediye getirdiği beyaz bir kumaştan gelinliğini de dikmişti. Onun becerilerini gören Refia Hanım ‘terzi gelinim oldu’ diye ayrıca seviniyordu.

Düğün yapılacağı dönem aslında aile için sıkıntılı günlerdi. Hocaefendi, 1971 muhtırasının olağanüstü şartlarında İzmir’de tutuklanmış, mahkeme süreci devam ediyordu. Ramiz Hoca da İzmir’e gitmiş, Mustafa Birlik’in evinde misafir kalıyor, fırsat buldukça Hocaefendi’yi ziyaret edip ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Düğün için Erzurum’a gelip birkaç gün kaldıktan sonra hemen geri döndü. 1971’de büyük bir salon tutularak Kur’anlı, mevlidli bir düğün yapıldı. Kına gecesinde bile müzikli eğlence yapılmamış, kadınlar kendi aralarında ilahiler söyleyerek, piyesler sahneleyerek vakit geçirmişti. Erzurum’da gelinler baba evinden sadece gelinlikle çıkmazdı. Gelinliğin üzerine renkli satenden dikilmiş özel gelin çıkarma çarşafı giyilirdi. Onun da üzerine dize kadar uzanan kırmızı duvak çekilirdi. Tesettüre ve mahremiyete hassasiyet anlamında bununla da yetinilmez, gelin evden çıkıp arabaya geçene kadar yakın akraba erkekleri tarafından etrafına ehramlar gerilerek yabancı gözlerden sakınılırdı. Refia Hanım’ın da ipekten mürdüm rengi bir gelin çıkarma çarşafı vardı. Bütün gelinlerini babasının evinden alıp kendi evine getirirken bunu giydirmişti.

Refia Hanım salondaki ikramların haricinde kendi evinde de düğün yemeği yaptırıp misafirlerini

ağırlamıştı. İsteme gününden düğüne kadar geçen bir sene sekiz ay süresince Hatice Hanım bir kere bile gelip bundan sonra yaşayacağı evi ve hayat arkadaşını görmemişti. Hatta o tarafta oturan bir akrabasını ziyarete giderken bile nişanlısının evinin önünden geçmemek için yolu uzatıp başka sokaktan yürüyordu. Bu, o devrin yerleşik bir edep, haya ölçüsüydü. Kendisi görmemişti ama gideceği evi gören akrabaları pek de beğenmeyerek anlatmışlardı. Üç katlı konakta büyüyen Hatice Hanım'ın nasıl karşılayacağını merak ediyorlardı. Bu arada, çıkmaz sokakta bulunan aslında tek katlı bu evin üstü yeni odalar yapmaya müsaitti. Mesih Bey'in evlenmesi söz konusu olunca üst kattaki sekinin yanına bir oda daha yapılmış, Hatice Hanım'ın eşyaları ve çeyizi buraya yerleştirilmişti. Bir kaç yıl sonra Hasbi Bey de evleneceği zaman aynı şekilde bir oda eklenerek ev büyütülecekti.

“Sanki bir saraya geldim”

Hatice Hanım eve ve aileye dair ilk izlenimlerini şöyle anlatıyor:

O kapıdan içeri girdim, sanki bir saraya geldim. Allah o evi bana öyle ferah, huzurlu gösterdi ki, başımdan ışıklar saçtı sanki. Öyle hoş geldi. Evi gerçekten görsen iyice eski bir ev. Ama çok manevi huzur dolu bir evdi. Eşimle de aramızda dokuz yaş fark vardı, ilk defa görüyordum. Ama bana her şey güzel geldi. O günden bugüne çok şükür ciddi bir sorun geçmedi aramızda. O bana anlayışlı davrandı. Ben de onun her şeyini hoş görürüm. Hatta bazen der ki bir annemle babamı böyle huzurlu, münakaşasız gördüm, bir de bizim halimizi.

Hatice Hanım da ilk zamanlar küçük görümcesi Fazilet Hanım'ın dışında evdeki hanımlarla bile konuşmaya çekiniyordu. Erkekler neyse de aynı evin içinde sürekli beraber olduğu, işleri paylaştığı kadınlarla konuşmamak zor oluyordu. Hatice Hanım'ın suskun geçen ‘gelinlik etme’ dönemi çok uzun sürmedi. Büyük görümcesi ve eltisiyle ilk haftadan sonra konuşmaya başladı. Eve gelişinin yirminci gününde “Annem ağırbaşlıdır kendisi söylemez.” diyen Mükafat Hanım devreye girdi. “Anne artık Hatice Hanım konuşsun seninle.” dedi. Refia Hanım'ın “Tamam.” demesiyle duvarlar aşılmış oldu.

Hatice Hanım aileye kısa zamanda alışmış, benimsemişti. Mükafat Hanım'la iki elti gibi değil kız kardeş gibi samimiyet kurmuş, bağlanmışlardı. Daha kendi çocuğu olmadan onun çocukları Mazhar'ı, Kevser'i, Sümeyra'yı seviyor, anneleri rahatsızlandığı zamanlar onlara bakıyordu. O da Mükafat Hanım gibi, kayınbiraderlerinin, kayınpederinin yanında yaşmağını çekiyor, hiçbiriyle konuşmuyordu. Evin erkekleri de belli bir edep ölçüsünde sınırlarını bilerek hareket ediyor, yengelerinin hassasiyetlerine riayet ediyorlardı. O evde Refia Hanım haricinde hiçbir kadın kollarını sıvamış çamaşır bulaşık yıkarken, çocuk bakarken görülmemişti. Bütün işler yapılıyor fakat herkes azami ölçüde mahremiyetini de muhafaza ediyordu.

Eve bir gelin daha gelmişti ama Refia Hanım yemek yapma işini tamamen onlara bırakmamıştı. Yaşı ilerledikçe romatizma ağrıları da baş göstermişti. Ayakta uzun süre duramıyor, sobanın üzerinde kızdırdığı kiremitleri ağrıyan yerlerine koyarak bir nebze de olsa rahatlamaya çalışıyordu. Fakat buna rağmen, eşinin, oğullarının neyi sevdiğini en iyi o biliyor, onlara göre yemek pişirmek için

kalkıyordu. Hem böylece gelinlerine laf edilmesinin de önüne geçiyor, beğenseler de beğenmeseler de ‘annem yapmış’ diyerek yiyeceklerini biliyordu. Mükafat Hanım da ona yardımcı oluyor; temizlik, ütü gibi işlere Hatice Hanım bakıyordu. Kayınvalidesinin otoriter yapısına karşılık anne şefkatini de göstermekten çekinmediğini fark etmişti Hatice Hanım. Disiplinin, kalabalık evin idaresi için gerekli olduğunu anlıyordu. Evin içinde belli bir düzen kurulup sürdürülmezse, evli, bekar, çocuk, bebek onca insan bir arada huzur içinde nasıl yaşayacak, her gün gelip giden misafirler nasıl ağırlanacaktı? Sabah erken gelene kahvaltı, öğlene yemek yetiştirilecekti. Az gevşeklik olsa bütün işler aksamadan yürütülebilir miydi?

Kayınvalidesinin şefkatini de hissettiği için otoriter tavrından rahatsız olmadığını ifade eden Hatice Hanım bu hissini şöyle anlatıyor:

Annem celalli, disiplinliydi. Bakışlarından ne demek istediğini anlardık. Yapılması gereken işlerde çok ciddi olurdu, karşısında konuşmak mümkün değildi. Sevgiye de gelince gerçekten şefkat abidesi bir insandı. Yeni gelin geldiğimde çok sancılarım olurdu. Akşam erkenden odama gider yatardım. Sabah kalkınca merdivenin önünde gözleri dolu dolu bekliyor bulurdum. “Anne ne yapıyorsun burada?” derdim. “Sen sancılandın ya ben gece boyu uyumadım.” der, bir taraftan da ağlardı. Anne şefkatinden farklı bir şey değildir bu. Gece uyumamış, beklemiş, sabah da merdivenin önünde duruyor ki, gelin incek bakayım yine sancısı var mı, hasta mı? Ağlayarak bekliyor. Buradaki şefkati görünce disiplini, sert halleri hiç dokunmuyor insana. Ruhen hissediyorum çünkü, o beni çok seviyor, her halimden anlıyor. Disiplini de böyle gerektiği için yapıyor.

Alçakgönüllü, hürmetli bir eş

Refia Hanım ile Ramiz Hoca’nın birbirlerine derin bir muhabbetle bağlı oldukları her hallerinden belliydi. Birbirlerine hürmetleri, hizmetleri, karşılıklı konuşmaları, incitmekten korkan halleri, ses tonları verdikleri değeri gösteriyordu. Ancak onlar evlatlarının yanında yan yana oturmaya bile çekinir, ikili mevzuları açmaz, mahremiyetlerini aşık etmezlerdi. Ramiz Hoca, yeni evlendikleri dönemde bir iki sert çıkışının haricinde eşine sesini yükseltmiş bir insan değildi. Bir kere bile tartıştıkları görülmemişti. Ramiz Hoca’nın sözünün üzerine Refia Hanım asla söz söylemezdi çünkü. İlerleyen yaşlarında bile eşine karşı her zaman hürmetkar ve saygılıydı. Eşine hiçbir zaman ismiyle hitap etmemiş ‘hoca’ demeyi uygun görmüştü. Evlatlarına ve gelinlerine karşı her ne kadar disiplinli, otoriter bir tavır takınsa da eşine karşı alabildiğine alçakgönüllü idi.

Ramiz Hoca’nın da son derece kibar, mülayim, mütevazı, terbiyeli, hoşgörülü bir tabiatı vardı. Hiç kimseye sesini yükseltip bağırıp çağırmazdı. Kimseye ismiyle seslenmez; kadınlara ve genç kızlara isminden sonra mutlaka ‘hanım’, erkeklere de ‘efendi’ ekleyerek konuşurdu. Bayramlarda bile çocuklarına elini öptürmezdi. Hele annesi babası ile beraberse çocukları hiç yanına yaklaştırmazdı. Refia Hanım da eşinin ve büyüklerinin yanında çocuklarına elini öptürüp bayramlaşmazdı. Ancak

yalnızken veya kadın kadına bir arada iken el öpmeye müsaade ederdi. Bu tavır büyüklere hürmetin bir gereği olarak görülürdü.

Ailece akşam bir araya geldiklerinde Ramiz Hoca gün boyu yaptığı işleri, gördüğü insanları anlatıyor, varsa selamları iletliyordu. Refia Hanım da daha çok torunların yapıp ettiklerinden bahsediyor, ev işlerine dair çok fazla detaya girip eşini meşgul etmiyordu. Gelinlerini, kızlarını, oğullarını asla şikayet etmiyordu. Evlatlarının yanında konuşurken daha dikkatli bir dil kullanıyor, asla laubali olmuyorlardı. Zaten insanlar hakkında ileri geri konuşmaya, gıybet, malayani muhabbetlere kapalı insanlardı. Günlük istişarelerden sonra herkes kitabını, tesbihini eline alıp evradıyla, okumasıyla meşgul oluyordu. Son yıllarında en büyük zevkleri torun sevmekti. Oturur onlarla meşgul olur, peltek konuşmalarından, oyunlarından, hareketlerinden haz alırlardı.

Evlatlarına çok hoşgörülü bir baba

İmamlık vazifesini tamamen bıraktıktan sonra vaktini dostlarıyla sohbet ederek, uzak yakın demeden akrabalarını ziyaret ederek geçiriyordu Ramiz Hoca. Çok belli etmese de evlatlarının işlerini yakından takip ediyor, ancak her şeylerine müdahale etmiyor, gerektiğinde yardımlarına koşuyordu. Fethullah Gülen Hocaefendi de hatıralarını anlatırken onun bu yönüne dikkat çeker:

Onun bana tesir eden yönlerinden biri da asla bizlerle perdeyi yırtmaması; ister sevgisinde isterse öfkesinde hep bu perdeyi korumuş olmasıdır. Mesela beni çok severdi. Fakat bu sevgisini başkasının yanında izhar etmezdi. Eğer oturduğumuz odada bir başkası yoksa ben oturacağım zaman altıma minder atar, eğer bir başkası varsa bunu göstermeden yapardı. Bizimle hiç yüz-göz olmamıştı. Ciddiydi. Annemin yanında çocuklarından hiçbirini öpmezdi. Şefkatini değişik vesilelerle hissettirirdi. Beni bir defa başımdan öptüğünü hatırlıyorum. Erzurum'dan İzmir'e gidecektim. Uğurlamak için o da geliyordu. Tenha sokaklardan birinden geçerken hafifçe bana doğru eğildi ve başımdan öptü. Halbuki içindeki sevgi feveran derecesindeydi. Ben Edirne'ye gittiğimde günlerce uyuyamadığımı daha sonra validemden dinlemiştim. 16 -17 yaşlarımdayken *Sebilürreşad* gazetesine bir yazı göndermiştim. Kur'an yeni harflerle yazılsın diyenlere cevap yazmışım 5-6 sayfa. Çıktı mı çıkmadı mı bilmiyorum. Babam onu kendi defterine yazmış oğlunun o yaştaki hatırası diye. Onu sağda solda da övünerek okuyor merhum. Vefat edince annem hatıra olarak almış saklamış o defteri. Annem vefat edince ancak bana geldi.

14-15 yaşlarında idim. Bir ay kadar sigara içtim. Hatta pipo içmeye başladım. Babam bunun farkına varmış. Beni karşısına alıp da bir şey demedi. Sadece yastığımın altından aldığı paketi cebinden çıkardı. Ayak ayak üstüne attı. Ve benim çakmağımla sigarasını yaktı. Çok utandım. Yer yarılrsa da içine girsem diye temenni ettim. O kadar terlemiştim. Ve bu hadise benim derhal sigarayı bırakmama sebep oldu.

Salih Gülen'in de sigara ile ilgili benzer bir hatırası vardır. Erzurum'da çıraklık yaptığı dönemde

bir gün babasıyla caminin şadırvanına inen merdivende karşılaşır. Ağzında sigarasıyla yukarı doğru çıkan Salih Bey, tam karşısından babasının indiğini görür. Babasının kendisini gördüğünü fark edince heyecandan ne yapacağını şaşır. Salih Bey'in aklına sigarayı eline alıp yere atmak bile gelmez. O anın şaşkınlığıyla ağzından üfleyiverir. Tam o sırada babası da tam önüne gelmiştir. Sigara doğrudan Ramiz Hoca'nın üstüne gider. Başkası olsa kızar, döver belki, en azından iki çift söz söyler oğluna. Bugün bile bakıldığında bir saygısızlık hareketidir yaptığı. Fakat Ramiz Hoca ne öfkelenir, ne bir söz söyler. Evladının o telaşlı haline gülerek geçer yanından. Sonradan Salih Bey annesinden duyar babasının yorumunu: “Sigara içtiğine bir şey demiyorum, bir de üzerime üfürüyor.” demiştir hadiseyi eşine anlatırken. Babasının evlatlarını yeri gelince uyardığını ama hiç kızmadığını ifade eden Salih Bey, unutamadığı bir sözünü de şöyle anlatıyor: “Evimizin yakınında sinema vardı. Bir gün dışarıda durmuş afişlere bakıyordum. Gördü beni, yanıma geldi, ‘ya içeri gir ya buradan git. Burada durup oraya bakmak size yakışmaz’ dedi. Babam hiçbir evladına kırılgan olmadı. Hiçbir kusurunu insanın yüzüne vurduğunu görmedim.”

“Siz nasıl bir baba istiyorsunuz ki?”

Edirne’de bulunduğu dönemde Fethullah Gülen Hocaefendi’ye bir mektup yazmıştı. Orada hasretini dile getirirken “Sizler benim için Yakub’un evlatları gibi oldunuz.” diyordu. Bu hikmet dolu ifadesinde aslında Hz. Yusuf ve Bünyamin’i kast ediyor, kendi yaşadığı evlat hasretini Hz. Yakub’un onlara duyduğu hasrete benzetiyordu. Fakat Hocaefendi’nin aklına, Yakub’un evlatları deyince Hz. Yusuf’u kuyuya atan, sonra da köle diye satan Yusuf’un kardeşleri gelmişti. Babasına yazdığı cevapta “Biz sana ne yaptık ki, bizi Yakub’un evlatlarına benzetiyorsun.” mealinde ifadeler kullandı. Babasının aslında ne kast ettiğini sonradan anladığında ise ciddi burkuntu yaşamıştı. Fakat edep abidesi olan Ramiz Hoca, bu cevaba dair sonraları hiçbir yorum ve işaretle bulunmamıştı.

Hocaefendi, Edirne’den İzmir’e tayin olduğu dönemde Ramiz Hoca da Edirne’ye Hüseyin Top Hoca’yı ziyarete gitmişti. Evladına sahip çıktığı için bir vefa hissiyle onu görmek istemişti. Oradan İzmir’e gelirken Haydarpaşa tren garında büyük bir kazadan tevafuk eseri yara almadan kurtuldu. Tam trene bineceği sırada kayıp rayların üzerine düşmüş, tren olduğu gibi üzerinden geçmişti. Böyle bir kazadan sadece kıyafetleri parçalanarak kurtulan Ramiz Hoca, hadiseyi İzmir’e yanına gidince Hocaefendi’ye anlattı. O anda olabilecekleri aklına getirince çok üzülen Hocaefendi, babasına biraz da sitemkar bir ifadeyle “Baba senin orada ne işin var. Bak neredeyse bütün bir aileyi hicrana boğacaktın.” dedi. Bunun üzerine Ramiz Hoca tek bir soru sordu: “Siz nasıl bir baba istiyorsunuz ki?”

Sonraki yıllarda bu hadise hatırına geldikçe üzülen Hocaefendi “Keşke babama o kadar dahi konuşmasaydım. Veya en azından hislerimi yanlış yorumlayacağı bir üslupla ifade etmeseydim.” demiştir. Zaten bu ifadenin tokadını da aynı gün yiyecektir. Babasına çay ikram etmek için elektrik ocağına su koyar. Ramiz Hoca da o sırada eşyalarını almak için otele gitmiştir. Odada babasını göremeyince, biraz evvelki ifadede darıldı ve gitti zanneden Hocaefendi, telaşla sağa sola koşturup onu aramaya başlar. Bu arada elektrik ocağını unuttur. Dönüp geldiğinde yerde serili olan kilimin

yanmaya başladığını görür. Bunu da babasına tavrına karşılık kendisine yapılan bir ilahi ikaz kabul eder.

Akraba ve dostlarını ziyarete çok önem verirdi Ramiz Hoca. Herkesten haberi oluyor, elinde ne varsa hediye götürüyordu. Hiç üşenmeden Erzurum'dan kalkıp İstanbul'daki amcazadelerini görmeye gidiyordu. Ulaşım imkanlarının hiç de kolay olmadığı, günlerce otobüsle yolculuk yapıldığı 1960'lı 70'li yıllar düşünüldüğünde bunun herkesin göze alabileceği bir ziyaret olmadığı anlaşılabacaktır. Kardeşi Seyfettin Bey'i görmeye Sarıkamış'a kadar gitmiş, Pasinler'e taşındıktan sonra da sık sık onu ziyaret etmişti. Başta kendi köyü Korucuk olmak üzere yakın köylerdeki akrabalarını da dolaşıyor, ihtiyacı olanlara elinden gelen yardımı yapıyordu. Kardeşi Enver Bey'in vefatından sonra Korucuk'ta yetim kalan yeğenlerini her hafta ziyaret ediyor, hediyeler götürüyor, espriler yaparak yüzlerini güldürmeye çalışıyordu. 150 km. mesafedeki İspir'de bulunan teyzesinin torunlarını görmek için yaya olarak gidiyor, üstelik sırtında kışlık un, bulgur gibi erzak da taşıyordu. Bu, onun ailesine olan vefasının, bağlılığının, sadakatının bir göstergesiydi. Oğullarından Sıbgatullah Bey'e de vefatından evvel vasiyet etmişti: "Ölene kadar hısım akrabayı bırakmayacaksın, senede en az bir kere göreceksin."

Gelinlerin 'efendi baba'sı

Ramiz Hoca'nın günlük yaşantısı 'kimseye zahmet vermemek, eziyet etmemek' prensibi üzerine kuruluydu adeta. Ataerkil bir gelenekten gelmiş olmasına rağmen, kimseye iş buyurmuyor, her işini kendisi yapmaya çalışıyor, eşinden dahi bir bardak su istemiyordu. Ailece oturmuş yemek yerken birden sofradan kalkar, suyunu alıp içerdi. Çayını kendisi doldururdu. Refia Hanım darılırdı onun bu haline "Babası, niye kalkıyorsun? Kız var, gelin var, onlara de getirirler." derdi. Fakat o ne kızlarına ne gelinlerine bir gün bile iş buyurmamıştı. Akşam namazından gelince, eğer acıktıysa bir parça ekmek alır otururdu. O zaman Refia Hanım gelinlerini harekete geçirir, bir an önce sofrayı kurmalarını isterdi. Onunla aynı çatı altında sekiz sene yaşayan ilk gelini Mükafat Hanım "Kıl kadar incinmemişim efendi babamdan. Ben onunla konuşmazdım ama o bana bir şey söyleyeceği zaman ismimle seslenirdi. Öyle tatlı gelirdi ki bana, sanki kendi babam seslenmiş sanırdım." diyor. Gelinleri 'efendi baba' dedikleri Ramiz Hoca'yı çok seviyor, onun geleceği vakit yaklaşıncı evi toparlıyor, örtülerini düzeltiyor, yemekleri hazırlamaya başlıyorlardı. Çocukları da 'uslu durun dedeniz gelecek' diye ikaz edip ortamı onu rahatsız etmeyecek şekle sokuyorlardı. Onun o yumuşak huyluluğu herkes üzerinde ayrı bir saygı uyandırıyor. Bir şekilde fırsatını bulup ona hizmet etmek istiyorlardı. Fakat Ramiz Hoca buna asla müsaade etmiyordu. Evden çıkarken ayakkabısını çevirmesinler diye önden gidip hemen giyiveriyor, paltosunu tutturmuyordu. Refia Hanım'a gelip sitem ediyordu gelinleri "Efendi babam da koymuyor ki bir ayakkabısını çevirelim."

Gelini Hatice Hanım'ın onca erkeğin kıyafetlerini ütülemek için saatlerini geçirdiğini gördükçe dayanamaz, oğullarına kızardı Ramiz Hoca "Elbiselerinizi akşamdan yatağınızın altına koyun, üstüne yatın, sabah olur ütülü gibi. Ne bu kadına eziyet ediyorsunuz, temizlikçi gibi olmuş bu kadın, sanki

temizleme evi olmuş burası.” derdi. Kayınpederi görüp üzülmeyin diye ütü yapmak için onun evde olmadığı vakitleri kollar, o gelmeden işini bitirmeye çalışırdı Hatice Hanım. Ramiz Hoca’nın çamaşır konusunda da ayrı bir çekingen tavrı, hayası vardı. Çamaşırlarını gelinlerin yıkamasını istemez, eşi veya kızlarından başkasının görmesine fırsat vermezdi. Hatta bazen onlara bile bırakmaz, gizlice kendisi yıkardı.

Bazen eve geldiğinde hanımları çok işe dalmış görürse, selam verdikten sonra “Kulhuvalahü ehad, Allah birdir, unutmayın.” der, onları iş arasında daldıkları gafletten sıyırmaya çalışırdı. Herkese karşı çok şefkatliydi ama torunlarını ayrı seviyor, ağlamalarına dayanamıyordu. Hatice Hanım’ın ilk evladı Hümeýra (1972) çok ağlayan bir bebektir. Geceleri hiç uyumaz, annesini de yorardı. Tam da onların odasının altında Ramiz Hoca’nın odası vardı. Gece boyu küçük bebeğin ağlamalarını duyar, dayanamaz, kalkıp şifa için bir muska yazar, sabah torununun üzerine takardı. Konuşmaya başlayınca Hümeýra’ya dua etmeyi öğretmişti. Seccadeyi serer, küçük kızın başını örter ‘Hadi Hümeýra otur, dua et’ derdi. Hümeýra ellerini açıp “Allahım dedemin günahlarını affet, Allahım babama şifalar ver.” diyerek dua ederken gözyaşları içinde izlerdi onu. Torunu Sümeýra da onun camiden elinde tahin helvası ile geldiğini hatırlıyor. Seccadesinin ters tarafını seriyor, etrafına toplanan torunlarına eliyle helva yediriyordu.

Ramiz Hoca sabah namazından önce kalkar, ibadet ve okumayla meşgul olurdu. Ardından namaz için camiye giderdi. Sabah namazından sonra, özellikle kerahat vaktinde geri yatılmasına müsaade etmezdi. Herkesin kahvaltısını yapıp işine bakmasını isterdi. Kahvaltıdan sonra odasında oturup hafif sesle Kur’an okurdu. ‘Efendibaba’sının okuyuş tarzını çok seven Hatice Hanım, içerdeki işlerini ayarlar, öylece oturup dinlemeye vakti olmadığı için o saate avluları süpürme işini bırakırdı. Hem işini yapar hem zevkle Kur’an dinlerdi.

Erzurum’un Nasreddin Hocası

Okumaya çok tutkundu Ramiz Hoca. Fırsat bulduğu en küçük zamanlarda hemen eline bir kitap alır veya cebinden bir takvim yaprağı çıkarır okurdu. Akşamları muhakkak kitap okurdu. *Hayatüssahabe*, *Risale-i Nur*, *Marifetname* gibi Osmanlıca kitaplardı bunlar. Bazen buralarda gördüğü ilginç bilgileri, nükteleri orada bulunanlara da okurdu. Bazı akşamlar da içinde nükteli hikayeler olan hoş sohbetler yapardı ev halkıyla. Bunlardan birini torunu Bahtinnur Hanım şöyle anlatıyor:

Dedemin esprileri çok seviyeli, zeka ürünü sözlerdi. O eve gelince hiçbir çocuğu yanından ayrılmak istemezdi. Hepimiz çok mutlu olurduk onunlayken çünkü evi neşelendirir, canlılık getirirdi. Bir akşam şöyle bir hikaye anlatmıştı: Hanımın biri misafirlerine gösteriş yapacaktı. Hizmetçisine tembih etmiş, senden ne istersem ‘hangisini’ diye soracaksın. Misafirler gelmiş. Kızım bir kahve yap da getir, demiş. Hizmetçisi ‘hanım hangi fincanda?’ diye sormuş. ‘Kızım kürkümü getir üşüdüm’ ‘hanım hangisini?’ bütün gün böyle geçmiş. En sonunda misafir giderken, hanım ‘kızım beyi çağır’ deyince hizmetçi kız, ‘hanım hangisini

çağırayım?’ diye sormuş. Dedem bunu anlatıyor herkes bayılıyor gülmekten. Annem dedi ki, ‘ben de babam bu fıkraları nereden buluyor diyordum. Anladım ki takvimden buluyorsun çünkü bugün bunu ben de okumuştum’ Annemle dedemin arasında farklı bir diyalog vardı, aralarında böyle şakalaşmalar olabiliyordu.

Erzurumlu dostları da ‘Nasreddin hoca’ dedikleri Ramiz Hoca’yı çok seviyor, nükteli sohbetlerine doyamıyorlardı. Başkasından dinlediği bir hadiseyi kardeşi Seyfettin Gülen şöyle anlatıyor:

Ağabeyim Ügümü Köyü’nden Erzurum’a gelince imamlık yapmıyor artık, boşta kalıyor. Gadana camisinin imamı Hafız İdris Hoca ağabeyime ‘seni bizim köye imam vereceğim gider misin?’ diye soruyor. Abim de giderim diyor. Aradan zaman geçiyor. İdris Hoca tekrar ağabeyimi görünce aynı şeyi söylüyor. Bunun üzerine ağabeyim ona şu fıkrayı anlatıyor: Adamın birisi mezarlığın yanından geçerken, ‘selam aleyküm ey ehli kubur melul mahsun olmayın biz de sizin gibi buraya geleceğiz, Allah size de bize de rahmet etsin’ diyor. Bir sene sonra aynı yerden geçerken yine aynı şeyi söylüyor. Ölünün biri kabirden başını kaldırıp ‘yahu sen geçen sene de aynı şeyi karıştırmıştın’ diyor. Bu nükteyi dinleyen Hafız İdris ağabeyimin ne demek istediğini anlıyor ama gülmekten de kırılıyor. Konuşmaları hep öyleydi ağabeyimin.

Vefatından önceki son görüşmemizde merhum oğlu Hasbi Gülen babasıyla ilgili şöyle bir anekdot aktarmıştı:

Erzurum’da gömlek diken bir Hatem emmimiz vardır. Babamın müdavimi olduğu dostlarından biri. Edebiyat fakültesinden de bazı insanlar geliyor, babamla orada sohbet ediyorlar. Bir gün ezan okunmuş, babam namaz için çıkarken fakültenin dekanı ‘Ramiz efendi kaç çocuğun var?’ diye sormuş. Babam da ‘bir buçuk’ diye cevap vermiş, çıkmış. Sonra oradakiler bu cevabı şöyle yorumlamış: ‘8 çocuğu var ama kendi idealine göre sadece bir tane yetişmiş, diğerleri de ancak buçuk olmuş.’ Kaya Bey beni nerede görse sorardı, ‘sen buçuğun neresindesin?’ diye.

12 Mart döneminde Hocaefendi’yi ziyareti

İzmir’de hem vaizlik, hem de Kestanepazarı Kur’an Kursunda idarecilik yapan Fethullah Gülen Hocaefendi, yurdun hiçbir şeyini kullanmama kararından dolayı bahçeye kendisi için yapılan tahta kulübede beş senesini geçirmişti. Ancak çeşitli ihtilaflardan dolayı buradaki vazifesinden ve tahta kulübesinden ayrılmak zorunda kaldı. Kiralık bir eve taşınıp vaaz ve sohbetlerine devam etti. 12 Mart 1971, Türkiye’nin karanlık günlerinden biriydi. Asker, hükümete muhtıra vermiş, belirsizlik dönemi başlamıştı. Sağdan-soldan önde gelen insanların tutuklandığı puslu ortamda İzmir yöresinde tanınan bir isim olan Hocaefendi de talebelerine ve arkadaşlarına bir şey olacağı endişesi ile diken üzerinde günler geçiriyordu. Bu arada babası Ramiz Hoca ziyaretine gelmiş, bir müddet kaldıktan sonra 1 Mayıs günü eve dönmek üzere İzmir’den ayrılmıştı. Aynı gece Güzelyalı’da kaldığı evi basan polisler Hocaefendi’yi de tutuklayıp Tepecik Karakolu’na götürdüler. Hocaefendi’nin beraber hizmet

ettiği Mustafa Birlik ve bazı arkadaşları da buraya getirilmişti. Mahkeme kendisiyle birlikte 54 kişinin daha tutuklanmasına karar verdi ve ardından mahkeme süreci başladı. Hocaefendi, 9 Kasım 1971’de tahliye olana kadar toplam 193 gün (altı buçuk ay) mevkuf kaldı.

Hocaefendi’nin tutuklandığı haberi Erzurum’daki babaocağına ateş düşürmüştü. Büyük küçük herkes, endişeli ve üzgün dua edip duruyorlardı. Amcası Enver Bey, haberi duyunca koşarak ağabeyi Ramiz Hoca’ya haber vermek için evine gelmiş, ardından kendi evinde fenalaşmış, yatağa düşmüştü. Bu arada İzmir’e ağabeyini ziyarete gidip dönen Mesih Bey amcasını görmeye gelmişti. Ona Hocaefendi’nin nasıl olduğunu sordu. Mesih Bey’in cevabı olumsuzdu “Ağır ceza verecekler galiba.” diyordu. Fakat Enver Bey hiç ümitsizliğe düşmemiş çok net bir kanaatini ifade ediyordu: “Ona bir şey olmaz.” Niye? “Hani Şamil dedemin anlattığı bir rüya vardı ya, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) köyün etrafına kazık diktiriyor ya, onu yanlış tabir ediyorlar. Dört tane kerpiç duvar yıkılmasın diye değil, o kazıklar bunun için çakıldı. Ona hiçbir şey olmaz, korkmayın, kimse bir şey yapamaz. Bu rüyanın tabiri bu.” dedi. Kanser hastası olan Enver Bey, bir daha ayağa kalkamayacak, bir süre sonra vefat edecekti.

Ramiz Hoca, ziyaret için İzmir’e tekrar geldiğinde Hocaefendi’ye bu haberi de verdi. Hocaefendi ile aynı koğuştaki tutuklu bulunan arkadaşlarından İzzettin Özen Hoca bu ziyaretin şahitlerinden biridir. Baba oğul arasındaki münasebetin seviyesini görmek bakımından ibret verici bu görüşmeyi İzzettin Özen şöyle anlatır:

1971 yılında hapisteyken bir gün Ramiz Hocaefendi bizleri ziyarete geldi. Hocaefendi’ye babasının geldiği söylenince, hemen yatağından indi, yıldırım gibi üstünü değiştirdi, tıraşını oldu, güzel kokular süründü ve ziyaret mahalline gitti. Biz de merak içinde olmaları seyre koyulduk. Acaba, baba-oğul birbirlerine nasıl davranacaklardı?

Baktım babası, Hocaefendi’nin geldiğini görünce, hemen ceketini düğmeledi, kendisine çeki düzen verdi. İkisi de birbirine o kadar hürmetkâr davranıyorlardı ki, karşıdan gören onlara baba-oğul demezdi. Babası ona hep ‘Hocaefendi’ diye hitap ediyordu.

Babasının o ziyaretinde tel örgünün arkasından görüşmek, elini öpemek çok dokunmuştu Hocaefendi’ye. Hele duyduğu acı haberle yıkılmış, çok gözyaşı dökmüştü.

Bir veya iki ay kadar kaldığı bu gelişinde Mustafa Birlik’in evinde misafir olmuştu Ramiz Hoca. O sırada 14 yaşında olan evin küçük kızı Ayşe Hanım, o dönemi anlatırken, Ramiz Hoca’nın akşamları evlerinde yaptığı sohbetleri unutamadığını söylüyor. Burada kaldığı süre içinde mahkemelere giden, görüş günleri hapishanede Hocaefendi ve arkadaşlarını ziyaret eden Ramiz Hoca, diğer günler de vaktini Mustafa Birlik’in oğlu Abdullah Birlik ile dükkanda geçiriyordu. Sabah erkenden onunla beraber evden çıkıyor, akşam dönüyorlardı. ‘Haram olur’ düşüncesiyle hanımların olduğu evde bir an bile olsa yalnız kalmak istemiyordu. Mustafa Birlik’in eşi Miraç Hanım oğlundan rica ediyordu: “Yaşlı adam gün boyu nerede oturacak? Söyle az geç gitsin, biz onu rahatsız etmeyiz.” Ramiz Hoca bunu asla kabul etmiyor, akşama kadar dükkanda duruyordu. Bir gün hapishane ziyaretlerinde Mustafa

Birlik kimse görmeden tellerin arasından küçük bir pusula atıverdi. “Açız, buranın yemeğini yiyemiyoruz.” yazıyordu pusulada. Kullanılan et ve yağların şüpheli olmasından dolayı verilen yemeklere dokunmuyordu Hocaefendi ile Mustafa Bey. Bunun üzerine aile, her biri dört kilo kadar yemek alabilen özel sefer tasları yaptırdı. Miraç Hanım’ın hazırladığı yemekleri Abdullah Birlik ile Ramiz Hoca hapishaneye götürüyordu. Ayşe Birlik Çiftlikli o günleri anlatırken şöyle diyor: “Ramiz amca yola çıktı mı annem ardından bakar ağlardı. Abime ağlamıyorsun derdim anneme. ‘O genç, kızım, Ramiz amca yaşlı, evladı için uğraşıyor. İki büklüm oluyor elinde eşyalarla yolda giderken’ derdi. Gün aşırı yemek götürüyorlardı.”

Bu zaman zarfında üç-dört kere mahkemeye çıkan Hocaefendi ve arkadaşları tahliye olmayınca, Ramiz Hoca mahzun bir halde Erzurum’a geri döndü. Ondan sonra da Hocaefendi’nin kardeşleri ziyaretine geldiler. Altı buçuk ayın sonunda nihayet sürpriz sayılabilecek bir şekilde tahliye kararı çıktı. Bunca ayrılıktan sonra Mustafa Birlik Bey’i ailesiyle baş başa bırakmayı düşünen Hocaefendi, Erzurum’a dönmeye karar verdi.

Tahliye haberini Erzurum’daki ailesine Mehmet Kırkıncı Hocaefendi getirmişti. Kırkıncı, kapıyı açan evin gelini Hatice Hanım’a “Hocaefendi çıkmış, müjdesini getirdim.” dedi. Acelesi olduğu için büyüklerle görüşmeden evden ayrıldı. Ramiz Hoca ile Refia Hanım o sırada içerdeydi. Gelinlerinden haberi duyunca önce inanamadılar. Sonra, Hocaefendi’yi görmek için hemen hazırlanıp İzmir’e gitmeye karar verdiler. Evladının hasretine daha fazla dayanamayan Refia Hanım, artık onun iyi olduğunu görmek istiyordu. Nurhayat Hanım, Mesih Bey, Ramiz Hoca ve Refia Hanım önce arabayla Ankara’ya, ardından uçakla İzmir’e indiler. Hocaefendi’nin Mustafa Birlik’in evinde olduğunu düşünüyorlardı. İlk olarak buraya geldiler. Özellikle evin hanımları Hocaefendi’nin annesini gördükleri için çok mutlu olmuşlardı. Refia Hanım’a nasıl hitap edeceğini bilemeyen Miraç Hanım, ilk kez o gün ‘hocaanne’ ifadesini kullandı. ‘Hocamızın annesi’ manasında saygısını, hürmetini gösteren bir tabirdi bu. Refia Hanım, bundan sonraki gelişlerinde ve İzmir’e yerleştikten sonra hep bu isimle anılacak, İzmir’in ‘hocaanne’si olarak gönüllerdeki mutena yerini alacaktı.

Birlik ailesinin evinde hanımlarla beraber oturan Refia Hanım, Hocaefendi’nin orada olmadığını anlayınca tahliye edilmediğini düşünmeye başlamıştı. Hapisten çıkıp Erzurum’a gittiğine inanamıyordu. Çünkü evde herkesin gözü yaşlı idi. “İnanmirem ben oğul, Hacı içerdedir.” diyordu onlara. Oysa ailenin döktüğü sevinç gözyaşlarıydı. Aylar sonra babaları eve dönmüş; çok hürmet ettikleri, ailenin bir ferdi gibi gördükleri Hocaefendi özgürlüğüne kavuşmuştu. Biraz sonra erkeklerin odasından çıkan Ramiz Hoca haberi doğrulayınca yüreği ferahladı Refia Hanım’ın. “Hacı çıkmış, Erzurum’a gitmiş, biz napalım. Sabah erkenden bilet alalım o buraya gelmesin biz oraya gidelim.” dedi Ramiz Hoca. Erzurum’a inen Hocaefendi de “Anam şimdi yorulmuştur, hemen gelmesin, ben oraya döneyim.” demişti telefonda. Erzurum’daki aile fertleri ise onu hemen bırakmak istemiyordu. Nihayet Mustafa Birlik Bey’in önerisiyle, ertesi gün dinlenip akşam yola çıkmaya karar verdiler. Mübarek bir ramazan günü iftar sofrasında iyi haberi alan Refia Hanım yemek bile yiyememişti heyecandan.

Ertesi sabah, Miraç Hanım'ın "Dinlenebildiniz mi?" sorusuna "Hiç uyutmadılar ki!" diye cevap verdi Refia Hanım. Fakat, herkes çok dikkat etmiş onları rahatsız etmemek için tek bir tıkırtı bile çıkarmamaya çalışmıştı. "Hakkını helal et hoca anne, sizi rahatsız mı ettik?" dediler. Verdiği cevaptan Refia Hanım'ın kastının bu olmadığı anlaşılıyordu: "Yok, siz değil. Bu odanın altında çok büyük yatırlar var, yatamadım onlara edepsizlik olur diye." dedi. Gerçekten de bu evin yerinde önceden bir Uşşaki tekkesi, yanında da Nakşî dergahı olduğunu duymuşlardı mahalleden. Bundan sonra kendileri de daha dikkatli olacaktı.

Refia Hanım, Hocaefendi'den İzmirli bu ailenin bahsini duymuştu. "Ben zaten sizi tanır gibiydim." diyordu Miraç Hanım'a. Evladına gösterdikleri ilgi ve himayeden dolayı dualar ediyordu. O günün akşamı Erzurum'a dönmek için yola çıktılar.

Ailesiyle görüşüp hasret gideren Hocaefendi, bir süre sonra İzmir'e dönüp vaazlarına yeniden başladı ancak olağanüstü şartlarda İzmir'de kalıp görev yapma imkanı bulamayacağı anlaşılınca İzmir dışından bir yere atanması gündeme geldi. Böylece 23 Şubat 1972'de Edremit vaizliğine tayin edildi.

Bu arada, Refia Hanım nişanlı olan küçük kızı Fazilet'i evlendirdi. Ramiz Hoca kızını Hasankale'den tanıdığı bir ailenin oğluna vermişti. Refia Hanım, Erzurum'da oturan kızını fırsat buldukça ziyaret ediyor, yeni doğan torunlarının bakımında ona destek oluyordu. Bekar oğullarından Hasbi Bey için kız aramayı da sürdürüyordu. Hatice Hanım, tanıdığı iyi bir ailenin kızını tavsiye etmişti. Bahsi geçen Aliye Hanım'ın makinede örgü ördüğünü duyunca Refia Hanım da sevinmiş "Örgücü bir gelinim olsun, benim artık kollarım ağrıyor, eskisi gibi örgü yapamıyorum" demişti. Bir gün iki elti, bir süveter ördürme bahanesi ile kız evine görücüye gitti. Dönüşte Hasbi Bey'e beğendikleri kızı ve ailesini anlattılar. "Allah vekil, siz beğendiyseniz ben karışmıyorum" cevabını alınca Refia Hanım kız istemeye gitti. Ramiz Hoca'yı yakından tanıyan ve seven aile, çok fazla araştırma gereği duymadan dünürçülere 'olur' demişti. Hasbi Bey ile Aliye Hanım 1973'te evlendi. Bir süre sonra kendi evlerine çıktılar. Hasbi Bey'in ilk doğan evladının ismini Hocaefendi babaannesinin anısına 'Munise' verecekti.

Hasbi Bey'den sonra taşınma sırası aileye gelmişti. 1974 yılının Ağustos ayında aile, yine aynı mahallede iki katlı bir eve taşındı. Bu evin altında Mesih Bey'in çalıştırdığı küçük matbaa bulunuyordu.

"Bu ağrı rüzgar girmesine benzemiyor!"

Ramiz Hoca son birkaç yıldır vücudundaki ağrılardan şikayet eder olmuştu. Özellikle sırtının ağrıdığını, üşüdüğünü söylüyordu. Sobanın üzerinde tuğla ısıtır, ağrıyan yerlerine koydururdu. Kıyafetinin içine çoğu zaman yün kumaş parçaları koyar; sırtını, omuzlarını ısıtmaya çalışırdı. Oğulları onu doktora götürünce akciğerlerinde sorun olduğu anlaşıldı. Ameliyat olması gerekiyordu fakat Ramiz Hoca bunu duyunca ameliyat olmamak için hastaneden gizlice çıkıp eve gelmişti. Ameliyat olması için yalvaran çocuklarına "Allah'ın takdiri neyse o olur. Benim bir şeyim yok,

‘rüzgar girmesi’dir.” diyordu. Erzurum’da romatizma veya siyatik türü hastalıklara halk arasında ‘rüzgâr girmesi’ denilirdi. Ramiz Hoca çok ağırlaştığı son bir aya kadar hastalığını böyle zannediyordu. Hatta rüzgâr girmesi ile alakalı gençliğinde başından geçen bir hadiseyi anlatıp gülüyordu.²⁹ Fakat son zamanlarında “Bendeki bu ağrı dayanılacak gibi değil, pek rüzgar girmesine benzemiyor.” demeye başlayacaktı.

1974’te Ramiz Hoca’nın ağırlaştığı dönemde Hocaefendi Balıkesir Edremit’te vaiz olarak bulunuyordu. Aslında tayini Manisa’ya çıkmış fakat henüz resmen görevine başlamamıştı. O sıralarda bir rüyasında, semanın derinliklerine doğru iki uçağın batıp yeniden doğduğunu, bunun birkaç kere tekrarlandığını görmüştü. Bu rüyadan bir süre sonra Edremit’te çok sevdiği dostu Hakim Necmeddin Güvenli vefat etti. Ondan bir ay sonra da Ramiz Hoca.

Güvenli’nin vefatından sonraydı. Kardeşlerinin, babasının ağırlaştığını haber vermesi üzerine birkaç arkadaşıyla beraber Erzurum’a gitti Hocaefendi. Ramiz Hoca henüz ayaktaydı. Muayene ve tetkikler sonrasında akciğerlerindeki rahatsızlığın üzerine bir de mide kanseri olduğu tespit edildi. Hekimler “Ameliyat ettirseniz de ettirmeseniz de bir şey fark etmez, en fazla üç aylık ömrü var.” diyerek kanaatlerini belirtmişlerdi. Bunun üzerine babasına ameliyat eziyetini çektirmek istemeyen Hocaefendi, ağrı kesici aldırıp babasının istirahat etmesini sağlamaya çalıştı. Fazla kalmadan İzmir’e dönmek zorundaydı. Fakat o dönünce Ramiz Hoca ağırlaşmış, yataktan kalkamamıştı. Hocaefendi hemen Erzurum’a geldi. Ramiz Hoca’nın iradesi sağlamdı. İstirabını belli etmemeye çalışıyor, her zamanki gibi nükte dolu sohbetler yapıyordu.

Bir gün onu istirahat etmesi için yalnız bırakmış, bütün aile bir arada yukarı katta oturuyordu. O arada tuvalet ihtiyacına çok sıkışan Ramiz Hoca, bastonuyla kapıya vurmuş ama sesini duyuramamış. Biraz sonra yanına inen Hocaefendi’ye, o arada yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: “Sesimi duyuramayınca doğrulup yatağıma oturdum. O esnada üzerime bir ağırlık çöktü. Uyku ile uyanıklık arasında baktım ki bu odada yedi tane kabir açılmış. Yedincisinde benim cenazem duruyor. Sonra kendime geldim. Ölmediğimi görünce çok üzüldüm.”

Ramiz Hoca, hasta halinde bile kendisine hizmet edilmesinden rahatsız oluyor, kimseye yük olmak istemiyordu. Sıbgatullah Bey’e bir gün şöyle dedi: “Sıbgat Efendi herkes saklı söyler ama Kürt kızı ballandıracak yine”. İşin uzayacağı manasına gelen böyle bir deyiş vardı o yörede. “Hastalığım ağır oldu. İnşallah ballandırmam, kimseye zahmet vermem, uzatmam.” diyordu. Hasta yatağında Ramiz Hoca’nın bakımıyla kızı Nurhayat Hanım ile oğlu Mesih Bey ilgileniyordu daha çok. Refia Hanım, eşinin haya duygusunu en iyi bilen kişi olduğu için, onu çocuklarının yanında mahcup etmeme niyetiyle doğrudan bakım işini üstlenmiyor, sürekli yanı başında durmuyordu. Eşinin ve çocuklarının kendisini gözü yaşlı görmesini istemiyordu. Hemen yan odada oturuyor, misafirlerle ilgileniyor ve sürekli dua ediyordu. Elinden Kur’an’ı, cevşeni, dilinden duayı, tesbihi hiç düşürmüyordu. Yanında olmasa bile her halinden haberdardı. Kızına ve oğluna sürekli eşini soruyor, durumunu takip ediyordu.

Gelinleri de Ramiz Hoca'nın ağırlaşmasına çok üzülmüş, bir şey yapamamanın çaresizliğini yaşıyorlardı. Onlar da dua dua yalvarmadaydı. Çocuklara daha çok özen gösteriyor, gürültü çıkarıp dedelerini rahatsız etmemeleri için ellerinden geleni yapıyorlardı. Mükafat Hanım, sekiz sene bir arada yaşadığı halde saygısından konuşmadığı 'efendi babasını' arada kapıdan ziyaret ediyor, uzaktan bakıp rahatsız olmasın diye hemen kapıyı kapatıyordu. Hatice Hanım da çok seviyordu Ramiz Hoca'yı. Bazen başucuna gidip dua ediyordu. Vefatından bir hafta kadar önceydi. Nurhayat Hanım babasına banyo yaptırmış, üzerini giydirdiyordu. Hatice Hanım da üşümesin, bir an önce yatağına geçsin diye hemen çoraplarını alıp giydirdi. Bu işi onun yaptığını fark eden Ramiz Hoca öyle üzülmüştü ki "Ne günlere kaldık. Müslümana ne ezap, Müslümana ne ezap." diye söylenmişti. Bir çorap giydirmek kadar bile hizmet etmesine, üzerinde hakkının kalmasına razı olamıyordu. Ramiz Hoca'nın o günkü halini Hatice Hanım gözyaşları içinde şöyle anlatıyor:

Onu üzeceğimi düşünmemiştim. O kadar üzüleceğini bilseydim hiç yapar mıydım? 'Keşke giydirmeseydim', dedim orada, çok üzüldüm. Efendi babam aklıma geldikçe hâlâ üzülüyorum. O bizim babamızdı. Öyle güzel ismimi söylerdi ki sanki babamın sesini duyardım. Ama töre öyle işte, konuşmaya çekinir, utanırdık. Keşke en azından hastalığında konuşabilseydik.

Akrabaları ve dostları tarafından çok sevilen Ramiz Hoca'nın ziyaretçileri de çok oluyordu. Fakat ızdırabı da fazlaydı. Bir cuma günü oğulları da camiye namaza gittikten sonra torunu Bahtinnur Hanım yanına girdi. Ramiz Hoca ona "Kapıyı çekip dışarı çık, kapının kulpunu çıkarıp bana pencereden ver." dedi. Torunu söyleneni yaptı. Böylece Ramiz Hoca odasına dışardan girişi engellemişti. Cuma namazından dönen oğullarının yanında her zamanki gibi ziyaretçiler vardı. Sıbgatullah Bey, babasının yanına girmek için kapı kulpunu arıyor, fakat bir türlü bulamıyordu. Kimsenin de haberi yoktu doğal olarak. Bahtinnur Hanım dedesinin sırrını saklamış, kulpun onda olduğunu söylememişti. Çaresiz, misafirler geri döndü. Ramiz Hoca biraz dinlendikten sonra kapıyı kendisi açıp kulpu taktı. Bu sırrı uzun yıllar saklayan Bahtinnur Hanım, bundan yaklaşık 35 sene sonra, dayıları ve aile büyüklerinin bir arada olduğu bir gün itiraf edecekti.

Torunlarına hiç kıyamayan, bir kere bile birini azarladığı vaki olmayan Ramiz Hoca'nın, hastalığının ağırlaştığı dönemde kendilerine kızdığını hatırlıyor Kemal Gülen: "Dedem odasında yatıyordu. Biz çocuklar da merdiven başında oynuyor, herhalde bu sırada gürültü yapıyorduk. Dedemin odadan elinde bastonuyla çıkıp 'yahu hastayız şurada yatıyoruz' dediğini biliyorum. Dedemin kızdığına dair tek hatıram budur. 'Dedemi bile kızdırdık demek ki' dediğimizi hatırlıyorum."

Gelecek Perşembeye kadar kalsan olmaz mı?

Vefatından bir hafta önce İzmir'den yanında arkadaşlarıyla babasını ziyarete gelen Hocaefendi, hizmetlerin başına dönmeyi düşünüyordu. Bir Perşembe günüydü. Vedalaşmak için Ramiz Hoca'nın yanına girdi. Elini öpüp gitmek için izin istedi. Ramiz Hoca önce ramazanın ilk haftasına kadar beklemesini istedi. "Gelecek Perşembeye kadar kalsan olmaz mı?" diyordu. Sonra ne hissettiyse

Hocaefendi'nin yüzüne bakıp "Oğlum git, burada iki göz bekliyor orada binlerce göz bekliyor." diyerek izin verdiğini ifade etti. Babasının yanından büyük bir iç burkuntusuyla, hicranla ayrılan Hocaefendi, İzmir'e döndü. Sonraki yıllarda sohbetlerinde ve vaazlarında babasının o günkü fedakarlığından, hizmet şuurundan sıklıkla bahseden Hocaefendi, her seferinde onu hasta yatağında bırakıp ayrıldığı için üzüntüsünü de ifade etmiştir. Babasının net bir gün vererek kalmasını istemesini de "Babam çok rahatlıkla ölümünü keşfetmişti." diyerek açıklar. Birkaç gün sonra kardeşinin telefonu ile tekrar Erzurum'a babasını görmeye gelen Hocaefendi'nin, yine bir gece kalıp dönmesi gerekti. Artık bu babasını sağ olarak son görüşüydü.

Gelen Perşembe 20 Eylül 1974, ramazanın da ilk günüydü. Hasta yatağında kendinden geçmiş halde yatan Ramiz Hoca bir ara gözlerini açınca başucunda bekleyen Nurhayat Hanım'a seslendi: "Kalk dişlerimi ver, takayım, sana bir şey anlatayım." Sonra yazın tarla işinde çalışan bir işçinin unuttuğu eski bir ceket anlattı. İşçinin ceketini vermelerini istiyordu. Mesih Bey'e yeleğinin cebindeki parayı alıp o ceketin bedelini işçiye ödemesini söyledi. Böylece ölüm döşeginde hatırına gelen üzerindeki bir haktan da kurtulmuştu. Daha sonra Hocaefendi'ye babasının bu hassasiyetini anlatan Nurhayat Hanım şu yorumu almıştı: "Bir tabak şekerin üstüne düşen bir zeytin tanesi gibi, babamın dünyada kul hakkı namına sadece bu hesabı varmış. Onu da kaldırıncı öbür âleme hiçbir kara lekesi kalmamış."

"İnna lillah ve inna ileyhi raciun"

Ramiz Hoca'nın kardeşleri, akrabaları ve yakın çevresi teravih namazından sonra yine Ramiz Hoca'nın evinde toplanmıştı. Gönülleri hüznü, dilleri duadaydı. Kadınlar ayrı bir odada oturuyordu. Onun yattığı oda ile oturma odası arasında bir pencere vardı. Oradan bakmaya boyu yeten Mazhar ile Kevser de camın ardından dedelerini izliyor, bir taraftan onlar da büyükleri gibi dua edip ağlıyordu. Hatta o sırada iki yaşında olan Hümeysra bile pencereden bakmak için ağladığını, birinin kendisini kaldırıp dedesine son kez baktırdığını hatırlıyor.

Hastanın yanında ise Hocaefendi dışında bütün oğulları vardı. Mesih Bey, elinde pamukla dudaklarını zemzemle ıslatmaya çalışıyordu. İşte bu halde iken, Ramiz Hoca, kendinden geçmiş, dilinde salavatlarla ruhunu teslim etti. Sıbgatullah Bey kadınların bulunduğu odaya gelip hiçbir şey demeden sadece beyaz bir tülbent isteyince Refia Hanım meseleyi anladı. "Babamıza bir şey mi oldu?" diye sorunca alçak sesli bir dalgalanma yaşandı. Sıbgatullah Bey hemen uyardı: "Allah aşkına susun, sakın ağlayıp bağırmayın." Ev kalabalık, öbür odalarda erkekler vardı. Böyle bir anda bile mahremiyet hassasiyeti muhafaza ediliyor, cenaze ardından dövünerek yüksek sesle ağlama gibi sünnete aykırı bir davranışa girilmiyordu.

Refia Hanım da ne kendisi böyle bir şey yapmış ne de kızlarına ve gelinlerine müsaade etmişti. Haberi ilk duyduğunda alçak sesle ağlamış, sonra evlatlarının yıkılmış halini görünce kendini toparlamış, dirayetini muhafaza etmişti. Evlatları babalarına son hizmetlerini yaparken, o sessizce oturduğu yerde gözyaşları içinde Kur'an okuyordu. En acılı zamanında yine Kur'an'a sığınmış, Cenab-ı Mevla'nın kelamıyla teselli buluyordu. Böyle bir çaresizlik anında ızdırabını sinesinde

saklayıp dimdik durması gerektiğinin farkındaydı. Babalarının yanına girip çıkan oğullarının, etrafını saran kızlarının gelinlerinin, torunlarının gözü onun üzerindeydi. Eğer o metanetini kaybederse hepsi birden yıkılacak, feryadu figan ile inleyeceklerdi. Nitekim Salih Bey, yaşadığı üzüntüyle gözyaşı bile dökemiyor, “Babam olmadan ben niye yaşıyorum ki?” diyerek inliyordu. İşte evlatlarının acıya tahammül edebilmeleri için, Refia Hanım da Rabbine sığınmış, ilahi takdire sükunetle razı olduğunu gösteriyordu. Yalnız bir ara kalabalığın arasından sıyrılıp kendi odasına çekilme ihtiyacı duydu. Belki de sabrının son sınırlarına gelmiş, herkesin içinde kendini tutamayacağından korkmuştu. Odasının kapısını kapatınca gözyaşlarını salıverdi Refia Hanım. Ağladı, ağladı... Sonra yine her hareketini takip eden evlatlarını endişelendirmemek için toparlanıp çıktı yanlarına.

Vefat duyulduktan sonra misafirler odadan dışarı çıktı. Başta Refia Hanım olmak üzere evin hanımları son kez görmek için Ramiz Hoca’nın baş ucuna geldiler. Kur’anlarla, salavatlarla sabahı beklemeye başladılar. Bu arada Hocaefendi’ye de haber edilmişti. Ertesi sabah birkaç arkadaşıyla gelen Hocaefendi, cenazenin yıkanmasına yetişmişti. Önce annesinin yanına vardı Hocaefendi. Ev kalabalıktı. Baş başa kalıp teselli etmesi mümkün değildi. Fakat Ramazanın ilk günü vefat eden müminlerin şehit hükmünde olacağını hatırlatarak gönüllerini ferahlatmaya çalıştı. Sonra kardeşlerine babasının kabir yeri konusunda bir vasiyeti olup olmadığını sordu. Ramiz Hoca’nın böyle bir beyanı yoktu. Ailenin ortak tercihiyle Korucuk’taki kabristana defnedilmesine karar verildi. Cenaze, evin altındaki matbaanın uygun bir tarafında yıkanıp kefenlendi. Uzak yakın demeden duyan yüzlerce insan oraya koşmuştu. Babasını tanımasa bile Hocaefendi’yi tanıyan insanlar yakın illerden gelmişti. O güne kadar görülmemiş bir kalabalık vardı kabristanda. Erzurum’da otomobil adedinin sayılı olduğu bir dönemde evin önünde onlarca özel araba birikmişti. O yıllarda Erzurum içinde çalışan sadece beş taksidi vardı. Bir dönem taksicilik yaptığı için hepsini tanıyan Sıbgatullah Bey, köye gitmek isteyenler için lazım olur diye onları da çağırmişti.

Konvoy eşliğinde yola çıkıldı. Ramiz Hoca, öğlen namazını müteakip kılınan cenaze namazının ardından babası ile annesinin hemen yanına defnedildi. Ramiz Hoca vefat ettiğinde 67 yaşındaydı. Cenazeyi takip eden günlerde dostları yerel bir gazetede onunla ilgili bir yazı yayınladı. “Dünyada bir melek olduğunu bilseydik, o Ramiz Hoca derdik. Nasrettin Hoca’dan daha Nasrettin, herkese neşe veren ama herkesin derdine de derman olan...” şeklinde ifadelerle tarif ediyorlardı Ramiz Hoca’yı.

“Annem acısını yiğitçe göğüsledi.”

Refia Hanım, cenaze ile beraber gitmemiş, evinde kalmıştı. Definden sonra eve gelen oğullarını ayakta, gayet metin bir duruşla karşıladı. Hocaefendi’nin sürekli sessiz gözyaşı döktüğünü görünce uyarma gereği duydu: “Oğlum sen hocasın. Sen ağlarsan alem ne yapar?” dedi. Ardından “Babanıza karşı vazifelerinizi tam tekmil yaptınız mı?” diye sordu. Annesinin yaşadığı acıyı yiğitçe göğüslediğini ifade eden Hocaefendi, onun halini şöyle anlatır:

O kadar yufka yürekli kadın, o kadar... Hiç ağladığını görmedim ben. Çok ciddi vefa vardı aralarında. Hayret ettim ben, en küçük bir şeye ağlar annem, hiç ağlamadı. Fakat ihtimal içinde

o boşluğu hep hissediyordu. Evlatlarını vefasıyla doldurmaya çalışıyordu. Gelinlerine hizmetiyle doldurmaya çalışıyordu. Yani bana annem yetim gibi geliyordu. Ben ondan çok şey öğrendim.

O yıllarda cenaze ortamlarında, kalabalığın içinde kadınların bulunması hoş karşılanmıyordu. Ramiz Hoca'nın anlayışı da bu yönde olduğu için Refia Hanım'ın defin sırasında evinde kalması yadırganacak bir hal değil, normal bir durumdu. Sonraki yıllarda da kabir ziyaretine çok sık gittiği görülmemişti. Bunun bir sebebi de şehir merkezinden Korucuk'a gitmek için çocuklarını meşgul etmeme hassasiyetiydi. Fakat ramazan ve kurban bayramı arefe günlerinde mutlaka bir arabayla Korucuk'a kabir ziyaretine gidiyorlardı.

Ramiz Hoca ebedi aleme irtihal ettiğinde Refia Hanım 61 yaşındaydı. Eşinin vefatından sonra aylarca evden hiç çıkmadı. Kendini Kur'an okumaya, dua ve ibadete vermişti; misafirlerden kalan vakitlerini daha çok yalnız geçiriyordu. Zaten normalde de çok gezmeyi seven bir insan değildi. Herkes kendi evine gelsin, misafir olsun isterdi. Ramiz Hoca'nın vefatından sonra eskiden yaptığı ziyaretlere de gelinlerini gönderir olmuştu. Eskisi gibi mutfağa geçip yemek de yapmıyordu. Mutfacı tamamen gelinlerine bırakmıştı. Hareketli, iş yapmayı seven bir insanın aniden oturup kalması eklemlerine olumsuz tesir etti. Özellikle dizlerinde kireçlenme başladı. Zaten romatizma ağrıları da uzun zamandır kendini hissettiriyordu.

Yalnız, torunlarıyla meşgul olma vazifesini terk etmemişi Refia Hanım. Yine onların manevi, sosyal terbiyeleriyle ilgileniyor, beşikte olanların bakımıyla uğraşıyordu. Ramiz Hoca'nın vefatından sonra doğan torunu Muaz, onun için ayrı bir teselli kaynağı olmuştu. Küçük bebeği çok seviyor, sürekli kucağında tutuyor, annesine sadece bakımı yapılacağı zaman veriyordu. Onun tamamen içine kapanmaması, torunlarıyla meşgul olarak moral bulması gelinlerini de memnun ediyordu.

Refia Hanım'ın evden mecbur kalmadıkça çıkmamasının bir sebebi de eşi yeni vefat eden kadınların 'iddet' bekleme döneminde evden çıkmasının toplumsal olarak hoş karşılanmamasıydı. Ayrıca zaten romatizma ağrıları yüzünden uzun süre yürüyemiyor, araçta oturup uzun yolculuklar yapamıyordu. Evlatlarının gözü onun üzerindeydi yine de. Babalarının yokluğunda annelerine daha düşkün olmuşlardı. Onu rahat ettirmek, ona moral vermek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Refia Hanım, hüznünü kendi içinde yaşıyor, evlatlarını üzme korkusuyla üzüntüsünü kimseyle paylaşmıyordu. Ev idaresi anlamında kurulu bir düzen olduğu için herhangi bir dağılma, kırılma, başıboş kalma hâli de yaşanmıyordu. Büyüğünden küçüğüne herkes, aynı saygılı, seviyeli, hürmetli huzur ortamını hassasiyetle koruyordu. Ayrıca Hocaefendi babasının vefatından sonra ailesiyle daha da ilgilenir olmuştu. Zaten o, Kemal Gülen'in ifadesiyle "Aile büyüğü idi ve bunu herkes vicdanında hissediyordu." Onun söylediği bir söz küçüğünden büyüğüne herkesin nezdinde kıymetliydi ve hiçbir zaman yere düşürülmezdi.

‘Evin neşesi’ kayboldu

Ramiz Hoca'nın yokluğunu en fazla hissedenlerden biri de çok sevdiği torunu Kevser (Kemal) Gülen'di. Dedesi onun için oyun arkadaşı gibiydi. Hastalık döneminde uzak kalmaya başlamış olsa da evden tamamen gitmiş olması kabul edilmesi zor bir durumdu. Onun ardından cenaze günü ve sonrasında çok gözyaşı döktüğünü belirten Kemal Bey, dedesinin yokluğunun çocuk dünyasındaki tesirini şöyle anlatıyor:

Evdeki duygusal boşluğu hatırlıyorum. Benim de dedemi çok aradığım zamanlar oldu. Onun neşeli, benimle ilgilenen hallerini... Bazen babaannemin öfkesinden kaçıp dedeme sığınardım. Kırar, döker, evin düzenini bozardık mesela. Kızardı babaannem. Biz de dedeme kaçardık. Anneme sığınamazdık çünkü annem babaannemin bir üflemesiyle yıkılacak bir kaleydi. Sağlam değildi bizim için. Dedemle beraber sığınağımı kaybetmiştim.

“Evin neşesi” olan Ramiz Hoca'nın aralarından ayrılması, herkesi derinden üzmüş, hayat normal akışında gibi görünse de eve daimi bir hüznün havası yerleşmişti. Gözyaşları her an dökülmeye hazır, dilleri rahmet duasındaydı. Ramiz Hoca vefat ettiği sırada hamile olan gelini Hatice Hanım, onun bebeğin doğduğunu göremeden baki aleme göçmesine çok üzülüyordu. Vefattan birkaç ay sonra üzüntüsünü gideren bir hadise yaşadı. Kendi ifadelerinden okuyalım:

Muaz iki aylık olmuştu. Gece ağlama sesine uyandım. Oturup kucağıma aldım. Bir tıkırtı oldu kapı aralandı. Aradan baktım babam. O anda vefatını da unutmuşum. Ah efendi babam geldi, dedim kendimi toparladım. “Ben onu hiç görmedim getir bir göreyim.” dedi. Kalktım, kapıyı yarım araladım. Ellerini uzattı. Muazı uzattım kucağına. Baktı uzun uzun sevdi. Sonra bana uzattı. “Dursun.” dedim. Ama o “Yok al ben gideyim.” dedi. Bebeği ellerimin üzerine bıraktı. Sonra baktım yok babam. Öyle feryat ettim ki... Eşimi kaldırıp gördüklerimi anlattım. Rüya görmüşsün, dedi. Ama hayır rüya değildi. Çünkü uyumuyordum. Onun gittiğini fark ettiğimde bebek kucağımda ayaktaydım. Sabah anneme de anlattım. Ama duyan herkes rüya dedi. Oysa efendi babam torununu görmeye geldi. Bence tek açıklaması buydu.

Torunu Sümeysa da vefatından sonraki dönemde rüyasında dedesinin bir gün eve geldiğini görmüştü. Neden geldin, diye soranlara “İşim bitti geldim, sonra yine gideceğim.” diyordu. Küçük kız o rüyadan sonra uzun zaman dedesinin bir yerlerden çıkıp gelmesini beklemişti.

Ramiz Hoca sağlığında, babası Şamil Ağa'dan kalan arazilerin üzerinde bir hak iddia etmemişti. Hepsini kardeşlerine ve onların çocuklarına bırakmıştı. Onun vefatından sonra oğulları da aynı şekilde, köyden bir beklenti içinde olmadılar. Herkes yaptığı işe devam etti. Ramiz Hoca, kul hakkı konusunda o kadar hassas bir insandı ki, eşi Refia Hanım'ın bile babasından kalan miras üzerinde hak talep etmesine karşı çıkmıştı. Seyyid Ahmed Ağa'nın bütün arazilerini tek oğlu işletmiş, o da yine oğullarına bırakmıştı. Hatta, Refia Hanım, Hocaefendi İzmirli esnafları bir öğrenci yurdu yapmaları için yönlendirdiği vakit, eşinden rica etmiş “Baba hakkımı alayım, yurda vereyim.” demişti. Ramiz Hoca buna bile razı olmamış “Benim evimde ondan bir şey kalır da huzurumuz bozulur.” diye endişesini ifade etmişti.

²⁷ Kevser Gülen, üniversite yıllarında ismine Kemal'i ilave ettirmiş ve bunu kullanmaya başlamıştır.

²⁸ Sıbgatullah Bey ile Mükafat Hanım'ın 9 evlatları olmuştur.

²⁹ Hadise şöyle: “Bir gün tarlada az dinleneyim diye yatmış. Kalkmış ki sırtında bir ağırlık var. Durumu annesine söylemiş. Onlar da ‘rüzgar girmesi’dir deyip babamı sıcak tandırın yanına sırtüstü yatırmışlar. Yatınca sırtında bir hareket başlamış. Babam bunu söyleyince de etrafındakiler ‘rüzgâr çıkıyor’ demişler. Hareket durmuş, babam da kalkmış, Üzerindeki çamaşırı çıkarınca önüne kocaman bir kertenkele ölüsü düşüvermiş. Meğer onların ‘rüzgar girmesi’ dedikleri tarlada babamın sırtına giren bu kertenkele imiş.”

6. BÖLÜM
RAMİZ HOCA'DAN
SONRA

Ramiz Hoca'dan Sonra

“Keşke bu muhterem hanım benim kayınvalidem olsa”

Ayrılıklar, acılar, kederler, sıkıntılar olsa da hayat devam ediyordu nihayetinde. Refia Hanım kederini gönlüne saklamış, ailesinin başında dimdik duruyordu. Kederli de olsa vazifeleri, sorumlulukları vardı. Her şeyden elini eteğini çekip hüznün girdabına salamazdı kendini. Daha evlenecek oğulları, büyütülecek torunları vardı. İlk işi uzun zamandır İstanbul'da yaşayan oğlu Salih Bey'i evlendirmek olacaktı. Evladının ayrılığına çok üzüldüğü, bir türlü İstanbul'u bırakıp gelemeyişine bir anlam veremiyordu. Matbaacılık yapmak istiyorsa, işte ağabeyi Mesih de Erzurum'da matbaa işindeydi. Artık evladına büyü yapıldığına inanmaya başlamıştı. İzne geldiği zamanlar kendi yalvarmaları yetmeyince hocalara götürüp okutmayı bile denemişti. Salih Bey ise “Ana İstanbul'un kendisi büyü zaten. Oraya giden bir daha niye Erzurum gibi bir yere dönmek istesin?” diyerek kararlılığını ifade ediyordu.

Babasının cenazesi için Erzurum'a gelip bir süre kalan Salih Bey'i evlendirmek için ailesine uygun bir gelin aramaya koyuldu. Yine tavsiye ile gidip gördüğü Naime Hanım'ın ve ailesinin kendilerine uygun olduğunu düşünmüştü. Naime Hanım'ın babası da Ramiz Hoca'nın arkadaşıydı. Naime Hanım için Refia Hanım'a gelin olmak yıllar önce ettiği bir duanın kabul edilişiydi aslında. Daha ortada hiçbir söz yokken eltisi Hatice Hanım'ın düğününde gördüğü Refia Hanım'ın duruşuna, tavırlarına hayran olmuş “Keşke bu muhterem hanım benim kayınvalidem olsa.” diye içinden dua etmişti. 6 sene sonra duası kabul oldu ve 1976'da Salih Bey ile evlendiler. Böylece Refia Hanım muradına ermiş, oğlunun Erzurum'da kalmasını sağlamıştı.

Üç gelin bir arada ev idaresi

Evlatlarına, torunlarına çok düşkün olan Refia Hanım, hepsinin yakınında, mümkün olsa aynı evde dizinin dibinde olmasını arzu ediyordu. Matbaanın üzerindeki o iki katlı evde dört oğul, üç gelin, 10'a yakın torun ile bir aradaydı. Hasbi Bey ayrı evde yaşasa bile her gün annesini görmeye, elini öpüp duasını almaya geliyordu. Yeni eve taşındıktan sonra Nurhayat Hanım ile biraz uzak düşmüş olsalar da yine sık sık görüyordu kızını. Fazilet Hanım'ı da aynı şekilde ziyaret ediyordu. Bir tek hicranı İzmir'de ikamet eden Hocaefendi idi.

Ev işlerinde gelinler arasında doğal bir görev paylaşımı oluşmuştu. En büyük gelin Mükafat Hanım yemek işlerine bakıyor, Hatice Hanım ona yardım ediyor, Naime Hanım da temizlik, toparlama kısımlarını hallediyordu. Fakat bu sınırları net olarak ayrılmış bir iş bölümü değildi. Herkes gördüğü işin başına geçiyor, bir başkasının yapmasını beklemiyordu. Onca insanın bir arada yaşadığı o evde bazen sadece ev halkı için aynı anda üç sofrta kuruluyordu. Gün içinde gelip giden misafirlerin ikramları da düşünülürse sürekli yemek yapan, bulaşık yıkayan birilerinin olması gerekiyordu.

Çamaşırlar da ayrılmıyor, belli bir gün iki elti beraber oturup elde yıkıyorlardı. İş yapan hanımların çocuklarıyla da diğer eltileri ilgileniyordu. Zaten hepsinin küçük çocukları vardı ve bir taraftan onların bakımıyla uğraşıyorlardı. O evde bazen aynı anda iki üç beşiğin sallandığı oluyordu. Fakat Refia Hanım, hiçbirinden yüksünmüyor, torunlarının kimini kucağında, kimini ayağında, kimini yanında tutarak ilgileniyordu. Kur'an okuyorsa onların da dinlemesi için hafif sesli okuyor, uykusu geleni uyutuyordu. "Aman gelinler, siz çocuklarınıza bakın, ben işi görürüm. Bunlara bakmak daha zor." dediği de oluyordu ama bu hali uzun sürmüyor, yine onları bağına basıyordu.

Bazen amca, hala çocukları arasında itişme, çekişme, anlaşmazlık, şikayetler de oluyordu elbette. İki çocuk yan yana gelince ne kadar uyumlu da olsalar, az sonra 'senin – benim' kavgasına girecekleri bir şeyi mutlaka bulurlar çünkü. Kendi bulunduğu ortamlarda kavgaya, inatlaşmaya fırsat vermeyen Refia Hanım, mesele alevlenip büyümeden çocukların ilgisini dağıtıyor; kimini hatır kullanarak, kimine hediye vererek veya iş buyurup oradan uzaklaştırarak meseleyi çözüyordu. Çocukları annelerinden daha fazla kayırıyor, bir şekilde annesini kızdıran çocuğu sahiplenip şefkat kucağında korumaya alıyordu. "Kendi evladınıza niye canınız sıkılıyor? Ben babaanneyim sıkılmıyorum onlardan." diyordu. Birlikte büyümelerinin ilerleyen yaşlarda çok güzel yansımalarını gördüğünü ifade eden Hatice Hanım'ın ilk çocuğu Hümeysra Hanım şöyle konuşuyor:

Amcamın, halamın çocuklarıyla öz kardeş gibi aynı evde büyüdük, aynı sofrada yemek yedik, aynı 'ana'nın terbiyesinden geçtik. Hiçbir zaman ayrı gayrı bilmedik. Bize öyle muamele edilmedi çünkü. Ailenin bir arada olması çocukların birçok sorununu hallediyor aslında. Geniş aileler bir arada yaşasa, evde çocukların canı sıkılmaz, anne babalarına da baskı yapmazlar. Ben hiç canımın sıkıldığını hatırlamıyorum mesela. Mutlaka beraber yapacak bir şey bulurduk. Onlarla bir arada çok mutlu bir çocukluğum oldu.

Refia Hanım'ın dengeli idaresi, farklı karakterde bunca insanın bir arada huzur içinde, kavgasız gürültüsüz yaşamasını mümkün kılıyordu. Gelinlerine sürekli nasihat ediyor, aralarında haksızlık, kırgınlık oluşmaması için her hareketlerini takip ediyordu. Özellikle çocuklara ayırım yapılmadan bakılmasını çok önemsiyordu. İşte gelinlerinin ortak ifadelerine göre Refia Hanım'ın bir arada huzurlu yaşamak için tavsiyeleri:

Birbirinize huluslu olun, tutkun olun, saygılı olun. Büyüğünüzü küçüğünüzü bilin. Eltiler birbirinizi sevin. Kötülükten bir şey çıkmaz. İşlerinizde kolaylık gösterin, birbirinizi kollayın koruyun. Biriniz hasta olur, kolu ağrır, onu kollayın, işini yapın. Çocukları 'senin çocuğun benim çocuğum' diye ayırmayın. Hepsi bu evin çocuğu, beraber bakacağız.

Evde herkesin birbiriyle iyi geçinmesini aldıkları terbiyeye bağlayan Salih Bey şu ifadeleri kullanıyor:

Annem bir şey olsa önce kendi çocuğunda kusur bulurdu. Başka çocuk gelip kafama taş atıp yarsa bize evde 'sen kafanı o taşa niye uzattın' denirdi. Başkasının çocuğuna laf söylenmezdi. Aynı kural evimizin içinde de olduğu için kimse kimsenin çocuğuna bir şey demez, herkes

önce kendi çocuğunda kusur bulurdu.

Bütün olumlu tavırlara ve iyi niyetlere rağmen farklı karakterde bir arada yaşayan insanlar arasında elbette kimi zaman yanlış anlaşılımlar olması mukadderdir. İnsanın öz evladı ile bile ters düştüğü, geçinemediği zamanlar olabilir. Sıbgatullah Bey’in ifadesiyle bu evde de “gelinlerin bazen birbirine eğri baktıkları” olmuştur. Fakat bunlar Refia Hanım’ın dikkati sayesinde uzun sürmüyor, tatlıya bağlanıyordu.

Ev işlerinin düzenli yapılması ve misafir ağırlama konusunda da sürekli yol gösteriyordu gelinlerine. “Hizmet etmekten bir şey olmaz. Şimdi gençsiniz hizmet edecek zamanınız, gün gelecek size de hizmet edilecek.” diyordu. Gelinlerini gerçekten çok seven Refia Hanım, oğullarına karşı her zaman onların yanında yer alıyordu. Tıpkı kayınvalidesi Munise Hanım’ın kendisine sahip çıktığı gibi o da oğullarına “Gelinime bir şey dersen hakkımı helal etmem.” diye net tavır koyuyordu. Bazen de oğullarıyla ilgili gelinlerine tavsiyelerde bulunduğu oluyordu. Mesela Salih Bey biraz sert bir insandı. Gelini Naime Hanım’ı oğluna karşı teselli ediyor “Salih öyle durduğu zaman sen üzülme.” diyordu. Eve ilk geldiği zamanlar kalabalık sofraya oturup yemek yemeye bile çekinen gelinlerinin halini, duygularını anlıyor, yemek yedirmek için ısrar ediyordu.

Etilerin birbiriyle uyumundan daha fazla gıpta edilecek husus, bu evde gelin-görümce ilişkilerinde yaşanan samimiyetti. Nurhayat Hanım bütün gelinlere görümce değil bir ‘abla’ olmuştu. Onun kızı Bahtinnur yengelerinin arasında büyümüş, her türlü işlerinde yardımcıları olmuştu. Oğulları Zümrüt ve Said beyler de Refia Hanım’ın diğer torunlarının ‘ağabeyi’ konumundaydılar. Özellikle 1960 ve 70’li yılların başında doğan ilk nesil torunlar bir arada kardeş gibi büyümüştü. Nurhayat Hanım, bazen annesine karşı gelinlerin sığınağı oluyordu. Onun yanına gelip dertleşiyor, sıkıntılarını çözmeye çalışıyorlardı. Bir gün büyük oğlu Mazhar Bey’e kızıp vuran Mükafat Hanım’a sert konuşmuştu Refia Hanım. Mazhar’ı çok seviyor, özellikle ona dokunulmasına dayanamıyordu. ‘Elin kırılsın’ demişti gelinine. Kayınvalidesini anne gibi seven Mükafat Hanım bu söze çok üzülmüş, derdini Nurhayat Hanım’la paylaşmıştı. Nurhayat Hanım, gelinlerin çekinip söyleyemediği şeyleri annesine iletebiliyordu. Bu hadise üzerine de “Ana niye öyle dedin, Mükafat’ın eli kırılrsa bu çocuklara kim bakacak?” diye sormuştu. “Sen de mi onlardan yanasın?” demişti şaşırılmış bir sesle annesi. Evi çok yakın olmadığı için pek sık görüşemedikleri Fazilet Hanım’la da karşılıklı ziyaretlerde bulunuyor, bağlarını koparmıyorlardı.

Kalabalıktan dolayı zahmetli bir yaşam tarzı olsa da sonraki yıllarda hep o günleri aradı ailenin büyükleri. Özellikle, ailesini her zaman yanında görmek isteyen Refia Hanım için, İzmir’e gitmeden önceki yıllarda yaşadığı iki aylık dönem çok özel, mutluluk verici bir zaman dilimiydi. Hocaefendi dışında bütün çocukları, gelinleri torunları bir arada 40’a yakın kişi aynı evde iki ay bir arada kalmışlardı. Kalabalığa rağmen yine mahremiyete dikkat ediyor, her çifte bir oda bulunmadığı için kadınlar üst katta, erkekler alt katta daha çok vakit geçiriyordu. Hanımlar bazen şikayet ediyordu bu durumdan. Çünkü kalabalık demek, sürekli ev işi yapılması, yemek pişmesi, bulaşık ve çamaşır yıkanması demektir. Fakat Refia Hanım çok mutluydu. O dönemde bir sabah kalkınca Refia Hanım’ı,

mutluluğu yüzüne vurmuş, tebessüm ederken gören Naime Hanım sormuştu: “Nedir bu halinin sebebi?” “Bak,” dedi gelinine. “Her odadan sesler geliyor. Mutluluğum bu yüzden...”

Aile ve akrabalarına vefası

Refia Hanım’ın ailesindeki bütün fertlere yönelik aşırı bir muhabbetinin, ilgisinin olduğu herkes tarafından görülüyordu. Kendi kardeşleri ve yeğenleriyle beraber eşinin ailesine de çok yakınlık gösteriyordu. Kayınbiraderleri, eltileri, görümcesi ve onların çocukları onun evinin birer parçası gibiydi. Enver Bey, her pazartesi köyden çıkıp gelir, önce ağabeyinin evini ziyaret ederdi. Onun gelişine alışkın olan Refia Hanım o sabah gelinlerini erkenden kaldırır “Kapıyı bacayı süpürün Enver ağabeyiniz gelecek. Biraz sinirlidir, hırsı çıkar.” derdi. En küçük kayınbiraderi Seyfettin Gülen, ağabeyinin evine her zaman çok rahatlıkla geldiklerini şöyle ifade ediyor: “Ablamın bize yüzünü ekşittiğini hiç bilmem. ‘Niye geldiniz’, tavrı hiç görmedim. Ağabeyim de, çocuklar da öyleydiler. Sonsuz ikram, hürmet ederdiler.”

Ramiz Hoca’nın vefatından sonra da çok rahatlıkla yengelerini ziyaret etmiş, yalnız bırakmamış, bir çekince içine girmemişlerdi. Çünkü onun kendilerine olan sevgisinden, düşkünlüğünden emindiler. Ramiz Hoca’dan sonra Refia Hanım’a bir nevi ‘aile büyüğü’ nazarıyla bakılıyordu. Kendisi de bu büyüklüğün hakkını veriyor, herkesin her türlü derdiyle yakından ilgileniyordu. Özellikle eşler arasında huzursuzluğa sebep verecek kırgınlıkların, can sıkıcı söz ve davranışların vuku bulmasına tahammülü yoktu. Böyle durumlarda kadınların daha alttan alıcı, mülayim, hoşgörülü davranmalarını tavsiye ediyordu. Bazen kendisi ile Ramiz Hoca’nın ilişkisini örnek veriyor “Hiç duydunuz mu benim hocaya böyle şeyler söylediğimi?” diyerek hanımların kalbini kırmadan uyumlu davranışlara yönlendiriyordu.

Uzak yakın demeden bütün akrabaları ile münasebetlerini sürdürmeye çalışıyor, her birinden haberdar olmak istiyordu. Vefa duygusu çok ileriye Refia Hanım’ın. Eski komşularını bile unutmuyor, fırsat buldukça ziyaret etmek istiyordu. Onun evine bazen çok uzak akraba yaşlı hanımlar gelirdi. Onlara gösterdiği sıcak ilgiye bakılınca çok yakın akraba imiş gibi hissedilirdi. Mesela, Ramiz Hoca’nın dayısı Halil Bey’in hanımı Hanife nine vardı. Rusların Erzurum’u işgalini görmüş bir kadındı. Civar köylerden birinde yaşıyordu. Özellikle Refia Hanım’ı ziyaret için Erzurum’a gelir, evinde birkaç gün de yatılı misafir olurdu. Hem Refia Hanım’la eskileri yâd ederler, hem de ev ahalisine hatıralarını anlatırdı.

Erzurum’da yaşadığı yıllarda her Muharrem ayında mutlaka aşure pişirirdi Refia Hanım. Sabah namazından sonra kazanı kurar, gün yükselmeden göndereceği kapları hazır ederdi. Torunlarının eline sıcak aşureleri verir, şehrin öbür ucundaki eski komşularına kadar uzak yakın demeden bütün tanıdıklarına gönderirdi. Çocuklar hiç tanımadıkları evlere ‘anamın selamı var’ diyerek aşure taşırdı.

Akraba veya komşu ziyaretlerine hiçbir zaman yalnız gitmez, ailelerin tanışması, ilişkilerin kendisinden sonra da devam ettirilmesi için gelin, kız torun kim olursa yanına alırdı. Şehir içinde ziyarete gittiği hiçbir evde gece yatıya kalmıyordu Refia Hanım. Ne kadar ısrar edilse bile kabul

etmiyor “Ben kocam hayatta iken gece hiç dışarıda kalmadım. Şimdi o yok diye sözünü dinlemeyecek miyim? Kalamam.” diyordu.

Abdürrezzak Efendi: “Ben gidiciyim, hakkınızı helal edin”

Refia Hanım’ın ağabeyi Abdürrezzak Bey Sığırlı’da babasından kalan arazileri işleterek hayatını sürdürüyordu. Refia Hanım ile ilişkileri hiçbir zaman kopmamış, hürmet ve muhabbetle devam etmişti. Refia Hanım’ın torunları onu ‘dede’ diyecek kadar yakın hissediyorlardı. Abdürrezzak Efendi, uzun boylu, yapılı, gür sakallı bir zat idi. Baba tarafından ziyade annesinin sülalesine benzediğini ifade eden Hocaefendi, daha çok da dayısına benzediğini söylemiştir. Dinleyeni hayran bırakacak kadar güzel Kur’an okuyan Abdürrezzak Efendi, Kur’an eğitimi önce babasından almış, sonra Hasankale’de askeri taburda imamlık yapan bir subayın verdiği derslerle kıraat bilgisini geliştirmişti. Kutbettin Bey dayısının Kur’an okuyuşunu ‘yanık bir ney sesine’ benzetiyor. Dayısının çok zeki bir insan olduğunu ifade eden Fethullah Gülen Hocaefendi de onu şöyle anlatıyor:

Bana hacca gitmemden sonra hep “Hacı Efendi” derdi. Öyle saygı duyardı. Çok güzel Kur’an okurdu. Ben önüne geçmeye utanırdım. Kanseri olduğu zaman dayım bana “Hacı Efendi, bir şeye çok üzgünüm. Cenab-ı Hak bana bu Kur’an’ı verdi. Ben, dünya işleriyle uğraştım, onu kimseye öğretmedim.” dedi. Öğretebilecek kadar ağız düzgün idi. Kur’an’a çok vakıftı. Şakır şakır okurdu Kur’an’ı. Veli hassasiyeti yoktu ama; namazında, niyazında dini hassasiyeti olan biriydi.

Abdürrezzak Efendi’de yutma sorunları baş gösterince gittiği hekimler gırtlak kanseri olduğunu tespit etmişti. Yemek borusu bir tümörle kapanmıştı. Ramiz Hoca’nın vefatından sonraki dönemde durumu daha da ağırlaşmıştı. Dayısını evinde ziyaret eden Hocaefendi o günü şöyle anlatıyor:

Yüzüne baktım. Bakınca da çok zeki olduğu için endişelerimden yakaladı beni. (Hatta o sırada yanımda bulunan Zafer Bey, “Hocam, bunun da bakışları tıpkı rahmetli pederiniz gibi” demişti.) “Ne var Hacı Efendi?” dedi. Ben de: “Dayı, yemek borunda bir ur var.” dedim. Bir kakhaha bastı. “Allah Allah! Desene sonunda ben acımdan öleceğim, bir şey yiyemeyeceğim.” dedi. Ben birinden duymuştum. Çekirdekli zeytin yutturulursa zeytinin ifraz ettiği asit bu türlü tümörleri evvela parçalıyor, sonra da tedavi ediyor, diye. Dayıma 5-6 tane zeytin yutturdum. Fakat yemek borusundan aşağıya gitmemiş, yığılmış kalmış orada. O süre zarfında bir iki kaşık çorba içirmişler.

Tümör her gün biraz daha büyüyordu. Abdürrezzak Efendi kanser olduğunu sezmişti. Hasta haliyle kalkıp tanıdığı herkesin kapısına giderek helallik istedi. “Ben gidiciyim, hakkınızı bana helal edin.” diyordu. Bu vaziyette bütün komşuları gezdikten sonra yatağa düştü ve bir daha kalkamadı. Ramiz Hoca’dan bir sene sonra 1975’te 67 yaşında vefat etti. Son nefesini verdikten sonra, Hocaefendi’nin üzerine okuyup yutturduğu zeytinler 40 gün sonra ilk günkü haliyle diri diri geri geldi boğazından. ‘Ne ezilmiş ne büzülmüşlerdi.’

7. BÖLÜM

İZMİR YILLARI

İzmir Yılları

Annem İzmir'e gelse...

Ailesinin bütün fertleri Erzurum'da olan Hocaefendi, İzmir'de hem vaizlik yapıyor, hem de kendisine destek olan gönüllülerle beraber eğitim hizmetlerinin temellerini atmaya çalışıyordu. İlk öğrenci yurdunun temeli 1972'de Bozyaka'da atılmıştı. 1976'da faaliyete geçen 200 öğrenci kapasiteli bu yurt, on yıl sonra 1982'de Yamanlar Koleji'ne dönüşecekti. Hocaefendi, yurt inşaatlarında bir işçi gibi çalışıyor, en ağır işlere herkesten önce o koşuyordu. Bu arada camiye gelmeyen insanlara, gündemi meşgul eden çeşitli konularda İslami bakış açısını anlatmak için konferanslar düzenlemeye başlamıştı. Hem konferans hem vaaz için İstanbul'a uğramayı ihmal etmiyordu. 1976'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilerek Almanya'ya da gitmişti.

Hocaefendi, annesinin kendisini ne kadar merak ettiğini, özlediğini biliyordu. Eşinin ağabeyinin kaybindan dolayı annesinin duyduğu hüznü bir nebze olsun gidermek istiyor, fakat çok sık yanına gitmeye imkan bulamıyordu. Refia Hanım'ın gelip İzmir'de bir müddet kalmasını bir çözüm yolu olarak düşünmüştü. Annesine ve kardeşlerine bu isteğini ilettiler. Refia Hanım, Hocaefendi'ye yakın olacağı için bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Ancak, torunlarından ayrılmak da istemiyordu. 1976'da okullar yaz tatiline girince o sırada on üç yaşında olan Bahtinnur Hanım ile birlikte dokuz yaşındaki Mazhar ve yedi yaşındaki Kevser'i de alarak Sıbgatullah Bey'in arabası ile İzmir'e geldi. Hocaefendi Bozyaka'daki öğrenci yurdunda kalıyordu. Annesi ve yeğenlerinin kalmaları için bir ev ayarlamıştı. Fakat, onlar verdiği adresi bulamayınca Mustafa Birlik beylere indiler. Mustafa Birlik Bey'in oturduğu apartmanın giriş dairesi boş duruyordu. Hocaefendi'ye ve ailesine çok kıymet veren bu aile, başka yerde kalmalarına razı olmadı ve boş olan daireyi onlara tahsis etti. Bahtinnur Hanım, Birlik beylere yük olmak istemeyen Hocaefendi'nin bu durumdan çok da hoşlanmadığını ifade ediyor.

O yaz tatili boyunca 3 ay İzmir'de kaldı Refia Hanım. Orada yaşayan hemşerisi Muteber Hanım da birkaç hafta onlarla beraber durup işlerine yardımcı oldu. İzmirli hanımlarla diyaloglarında bir nevi rehberlik yapan Muteber Hanım'ı kızı gibi benimsemişti. Misafir olmadığı zamanlar baş başa sohbet ediyor, ona köydeki hayatını anlatıyordu. Gece onu da teheccüd kılmaya kaldırırken "Muteber kalk, her şey gençlikte oluyor kızım, yaşlılıkta olmuyor. Ben gençken 15 kişinin yemeğini yapıyordum." diyordu. Muteber Hanım'dan sonra Hayati Kalaycı'nın annesi de bir müddet onlarla beraber kalacaktı.

Refia Hanım, geldikten bir süre sonra Erzurum'da kalan 4-5 yaşlarındaki küçük torunları Hümeysra ve Sümeysra'yı da çok özlediği için yanına getirilmelerini istedi. Oğulları Salih Bey ile Hasbi Bey çocuklarla beraber üç gün süren tren yolculuğundan sonra İzmir'e indiler. Torunu Sümeysra Hanım o günleri şöyle anlatıyor: "Çok güzel geçmişti o günler. Annemizi özlemiştik ama orada mutluyduk. Babaannemiz ana gibi zaten. Banyomuzu yaptırır, saçımızı tarar, yedirir, içirir, Kur'anlarımızı okutur.

Kucağına doğmuşuz, evladı gibi benimsiyordu bizi.” İki yaşlı kadın ve dört çocuğun bütün hizmetlerini ve ev işlerini Bahtinnur Hanım yapıyordu. Bu arada Hocaefendi’nin annesinin geldiğini duyan İzmirli hanımlar da onunla tanışmak, sohbetinden istifade etmek, nasihat almak maksadıyla ziyaretine geliyorlardı. Refia Hanım’ın misafirsiz bir günü geçmiyordu. Mustafa Birlik Bey’in eşi Miraç Hanım ile kızları onlara yardımcı olmak, ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Erzurum ile İzmir’in gelenek ve görenekleri birbirinden epeyce farklıydı elbette. En basitinden misafire ikram mevzusunda, Erzurumlular açık çayı iri kıtlama şekerle içiyor; İzmirliiler daha demli çayı küçük kesme şekerle ikram ediyordu. Refia Hanım Erzurum’da olsa hiçbir misafirini sadece çay ile göndermez, mutlaka sofrayı kurdurur, evde ne varsa ikram ederdi. İzmir’de ise yanında gelinleri olmadığı için sadece şeker tutuluyor, çay servisi yapılıyordu. Bahtinnur Hanım’dan beş yaş büyük olan Mustafa Birlik’in küçük kızı Ayşe Hanım, günün farklı saatlerinde yanlarına inerek onlara yol gösteriyordu.

Refia Hanım ile Bahtinnur Hanım İzmir’de de dışarı çıkarken çarşaf giyiyor, peçeyle yüzlerini örtüyorlardı. Zaten sokakta dolaşmıyorlar, ev ziyaretine gidecekleri vakit kapının önünden arabaya biniyorlardı. Buna rağmen, çevrede onların kıyafetine alışkın olmayan bazı insanlar sözlü tacizde bulunuyor, en hafifinden ‘öcü’ diye bağırıyorlardı yanlarından geçerken.

Refia Hanım’a her gün İzmir’den, çevre illerden onlarca misafir geliyordu. Bu misafir akışı bundan sonra hiç kesilmeyecek, vefatına kadar devam edecekti. Misafiri çok seven Refia Hanım’ın bundan hiç şikayeti yoktu. Hatta üç kişi geldiyse ona göre az sayılırdı. Kendisi çok konuşmayı sevmeyen bir insandı. Az ve öz söyler, malayani muhabbetlere girmezdi. İslam’ı yaşama adına yeri geldiğinde yakın çevresine nasihatlerde bulunuyordu ancak bunu umumî bir sohbet havasına büründürmeden kendi dünyasına dönüyordu. İzmirli hanımlar ise, onun kendilerine bir şeyler anlatmasını, sohbet etmesini bekliyorlardı. Çoğu zaman Erzurum’daki hayatına dair sorularla onu konuşturmaya çalışıyorlardı. En çok yöneltilen soru ise, “Hocaefendi’yi nasıl yetiştirdiniz?” şeklindeydi. Bu Refia Hanım için yeni bir soruydu çünkü Erzurum’da böyle şeyler hem sorulmaz, hem de konuşulmazdı. O doğal haliyle, olması gerektiği gibi yaşayıp geçmişti. Sonraki yıllarda da çok sorulan bu soruya cevap verirken, abdestsiz emzirmediğini, helal süt verdiğini, zerre miktar haram lokma yedirmediğini, namahreme dikkat ettiğini, küçük yaşta Kur’an öğrettiğini anlatıyordu. Fakat o, sadece Hocaefendi’de değil bütün çocuklarını büyütürken aynı hassasiyetleri göstermişti. Ona göre olağanüstü bir durum yoktu fakat işte Erzurum’a göre bambaşka kültür ortamında yetişen hanımlar bunları merak ediyor ve dinledikleri hayat hikayeleri onlara çok çarpıcı geliyordu. Zaten Hocaefendi’nin ilimde, ibadette, takvada böylesine ileride yaşamasının tek sebebi annesinin yetiştirme tarzı olamazdı. Bunun aynı zamanda onun fitratından gelen, Rabbin nasib etmesine, lütuf ve ihsanlarına bakan bir yanı da vardı.

Köyün çocuklarına Kur’an öğretmesi, kalabalık evde yaptığı işler, aile büyüklerine hürmet, gelin kayınvalide ilişkileri, çocuklara küçük yaşta verilen terbiye ve ibadete alıştırma hassasiyeti, haya, edep anlayışı, tesettür hassasiyeti gibi yaşam tarzındaki farklı anlayışlar hanımları çok etkilemişti.

“Ben sizin gibi kadın olmadım ki. Siz sökük bile dikmiyor her şeyi çarşıdan alıyorsunuz. Ben her işimi kendim yapıyordum.” diyen Refia Hanım, yaşadığı sıkıntıları kahırla değil, tebessümle hikaye ediyordu. Alvarlı Efe Hazretleri’nden, babasından ve evlerine gelen alimlerden dinlediği dini hayata dair mevzuları, kendi yaşadıklarını veya müşahedelerini de yeri geldiğinde aktarıyordu. Kemal Gülen, kendi ailelerine ve Hocaefendi’ye dair bilmedikleri birçok detayı ziyaretçilerin soruları sayesinde öğrendiklerini ifade ediyor.

Aslında Refia Hanım, sözlerinden ziyade hali, tavrı, duruşu, hadiselerle verdiği tepkiler, duaları ve ilgisi, ikramıyla ders veriyordu misafirlerine. Hanımlar, onun dini yaşamada tavizsiz duruşuna hayran olmuş, kendilerine gösterdiği ilgi ve şefkatten dolayı da onu çok sevmişlerdi. Her zaman çok nazik ve güler yüzlü, dili dualı olmasına rağmen İslam’ın temel rükünleri, yaşama tarzı, edep, haya, büyüğe saygı gibi mevzularda gördüğü bir yanlışlığı sözünü sakınmadan dile getiriyordu. Kimsenin arkasından konuşmuyor, hatasını insanın yüzüne karşı söylüyordu.

Bazen evine davet eden hanımlar da oluyordu. “Hocanne seni bize götürelim.” diyene “Hocaya sordunuz mu?” diyor, Hocaefendi’den habersiz evinden bir adım atmıyordu. Bunu öğrenen hanımlar önce eşleriyle Hocaefendi’ye haber gönderiyor, oradan gelen müsaade ile onu evlerine çağırıyorlardı. Bazen İzmir’in veya yakın illerin ilçelerine de sohbetlere götürüldüğü oluyordu. Bir keresinde Manisa’nın Ahmetli ilçesinde bir köyde hanımların sohbetine gitmişlerdi. Kur’an okunup iman hakikatlerine dair dersler yapıldıktan sonra komşu köyün hanımları bir ricada bulundular. “Hocanne, köyümüzden biz gelebildik ama gelemeyen arkadaşlarımız sizi görmeyi, duanızı tavsiyelerinizi almayı çok istiyor. Buradan oraya gelebilir misiniz?” Refia Hanım, İzmir’den beraber geldiği hanımlara “Hocaefendi’nin bundan haberi var mı?” diye sordu. Hayır, yoktu. İzin sadece bu köy için alınmıştı. “Öyleyse ben gelemiyorum, gönül koymayın ama siz isterseniz gidebilirsiniz.” dedi. Refia Hanım’ın böyle bir ortamda bile kendi başına hareket etmemesi, evladı olmasına rağmen Hocaefendi’den habersiz iş yapmaması orada bulunan hanımlara önemli bir hayat dersi oldu. Belki o gün orada anlatılan mevzuları unuttular ama Refia Hanım’ın o itaatkar ve kararlı tutumunu bir ömür boyu unutmadılar.

Sabah erkenden gelen misafirlerin gece boyu kaldığı da oluyordu bazen. Şehir dışından ailece geliyor, erkekler dışarıda işlerini görüşürken hanımlar Refia Hanım’a misafir oluyordu. Öyle ki bazen eşleri, ancak gecenin yarısı veya sabah namazında gelip alıyorlardı hanımları. Böylesi zamanlarda Refia Hanım dayanabildiği kadar onlarla oturuyor, ancak gece namazına kalkacağı için ilerleyen saatlerde dinlenmeye çekiliyordu. Bahtinnur Hanım ise kimisine yatak yapıp dinlendiriyor, kimisiyle de oturup bekliyordu.

Hocaefendi her gün olamasa da iki günde bir mutlaka annesine uğruyor, halini soruyor, duasını alıyordu. Hocaefendi 14 yaşından beri ilim tahsili ve dine hizmet yolunda hicret halindeydi. Annesinden uzun yıllar ayrı kalmıştı. İzmir onlar için bir kavuşma mekanı olmuştu artık. Dünyada en çok kıymet verdiği insana bu kadar yakın olabilmek elbette eşsiz bir lutuftu. Onun bakışlarındaki

şefkati görmek, sorularıyla kendisini düşündüğünü hissetmek bir evlad için eşsiz bir mutluluk vesilesiydi. ‘Bir evlat pir olsa da anaya muhtaç imiş’ sözünde olduğu gibi, Hocaefendi dışarıda hizmetlerin telaşıyla geçirdiği zamanların ardından annesinin yanında, dizinin dibinde, şefkatli ellerinin yumuşaklığında sükun buluyordu.

Fakat bütün bu muhabbete rağmen ana-evlat arasında hiçbir zaman laubali, ciddiyetten uzak söz ve davranışlara yer yoktu. Başkaları için gayet normal sayılabilecek kucaklama, yanağından öpme vs. gibi şeyler asla olmazdı. Özellikle yalnız değillerse, yanında çocuk bile olsa biri varsa Refia Hanım sevgisini izhar edecek davranışlara girmekten haya ederdi.

Hocaefendi geldiği zaman annesinin elini öper, bazen yakınına, bazen karşısına otururdu. Öyle uzun uzun sohbet etmezlerdi. Onları gözleme imkanı bulan Bahtinnur Hanım anlatıyor: “Anneannem onun yanında evladı gibi davranmıyordu. Kendinden büyükmüş gibi, resmi biri gelmiş gibi saygılı idi. Hocaefendi de en saygılı bir evlat gibiydi. Bizler için de Hocaefendi’nin yanında oturmak konuşmak çok zor bir şeydir. Onun neye ne cevap vereceğini anlamak güçtür. Aynı zorluğu anneannem de yaşırdı.”

Hocaefendi, küçük de olsalar Mazhar ve Kevser’i sürekli evde tutmuyor, ya kendi yanına alıyor ya da talebelerin yaz kamplarına gönderiyordu. Çocuklar orada Kur’an Arapça ve iman dersleri alıyorlardı.

Refia Hanım 1980’de oğlu Mesih Bey ev tutup ailesini getirene kadar yaz aylarını torunlarıyla İzmir’de geçirdi. Ancak her gelişinde farklı evlerde kaldılar. Elbette bu süre zarfında tamamen yalnız değillerdi. Hem Hocaefendi sık sık ziyaretlerine geliyor hem de Refia Hanım’ın diğer oğulları fırsat buldukça İzmir’e gelip annelerinin yanında bulunuyorlardı.

1978’de yine İzmir’de bulundukları sırada Hocaefendi bel fıtığı yüzünden rahatsızlanmış, evinde istirahat ediyordu. Bir ay kadar annesine hiç gidemedi. O arada bir gün evin kapısını polisler çaldı. Refia Hanım polis deyince epeyce korkmuş, Hocaefendi’ye bir şey olduğunu sanmıştı. Torununun kapıyı açmasını istemiyordu. Fakat dışarıdakiler de ısrarcıydı. Bahtinnur Hanım çaresiz kapıyı aralayıp ne istediklerini sordu. Korktukları gibi Hocaefendi’nin başına bir şey gelmiş değildi. Polisler “Hocaefendi nerede, siz niye buradasınız?” gibi sorular yönelttiler. Belli ki korkutmak, tedirgin etmek istiyorlardı. Çünkü Hocaefendi’nin aranması gibi bir durum söz konusu değildi. Onlar gittikten sonra Refia Hanım üzüntüsünden hastalanıp yatağa düştü. Hocaefendi’nin ailesine yapılan bu tazyik duyulunca Hacı Muammer Türkyılmaz, Refia Hanım ile torununu alıp kendi evine götürdü. Hocaefendi iyileşip gelene kadar yaklaşık bir ay bu evde misafir oldular. Bu günlerden birinde Hacı Muammer Bey’in eşi Zinet Hanım altı küçük çocuğunun bakımında yaşadığı sıkıntıları anlatmış ‘geceleri uyuyamıyorum’ demişti Refia Hanım’a. “A kızım benim evladım 40 yaşında ama ben yine de uyuyamıyorum.” cevabını verecekti Refia Hanım.

“İzmir’de babaannemize bakışımız değişti.”

Bahtinnur Hanım, İzmir’e gidip geldikleri bu dönemde Hocaefendi’yi ve yaptığı hizmetleri daha iyi

tanıdıklarını ifade ediyor: “Biz sadece aile ziyaretine, Hocaefendi’yi görmeye gidiyorduk ama zamanla işin renginin değiştiğini fark ettik. Aileden çıkmıştı bu iş.” İzmir’deki hizmet insanlarını, manevi ortamları ve yapılan, yapılması planlanan işleri gördükçe Kemal ve Mazhar Gülen’in de amcalarına bakış açıları değişmişti. Erzurum’da bir amca ve hoca olarak, ailenin büyüğü sıfatıyla hürmet ettikleri zatın, İzmir’de ‘Hocaefendi’ olarak bambaşka bir yerde durduğunu görünce hal ve tavırlarına daha çok dikkat etme lüzumunu hissetmeye başladılar. Her adımlarının, davranış ve sözlerinin Hocaefendi ve artık sadece ‘ana’ veya ‘babaanne’ değil ‘hocaanne’ olan Refia Hanım ile bağdaştırılacağını fark ediyorlardı. Küçük yaşta olmalarına rağmen, Hocaefendi’yi üzmemek, kendilerinden dolayı mahcubiyet yaşamasına fırsat vermemek için daha titiz olmaya çalışıyorlardı. Refia Hanım da onlara nasihat ederken Hocaefendi’yi nazara veriyor “Sizin önünüzde Hocaefendi var, dikkat edin, onu üzecek şeyler yapmayın.” diyordu. Misafir hanımların Refia Hanım’a karşı teveccühü de, çocukların gözünde babaannelerini ayrı bir noktaya taşımıştı. Misafir hanımlarla sohbet ederken, onlara hatıralarını anlatırken, nasihat ederken ‘ana’larının hiç bilmedikleri bir yüzüyle tanışıyorlardı. Çünkü Erzurum’da hiç sorulmayan, sıradan kabul edilen yaşanmışlıklar İzmir’de farklı bir değer buluyordu. “Men talebe vecedde vecede.³⁰ Kim ne talep ediyorsa o da onlara göre anlatıyordu.”

Refia Hanım, İzmir’den Erzurum’a dönünce de en çok burada yeni tanıdığı hizmet ehli hanımları anlatıyordu. Onların hizmete bağlılıklarına, bu anlamda eşlerine sadakatlerine ve Hocaefendi’ye sahip çıkmalarına hayran olmuştu. Bir de çok ilgisini çeken denizi, gemileri, portakal, şeftali bahçelerini anlatıyordu. Havası sıcak olduğu için İzmir’i sevmişti. Romatizma ağrılarına iyi geliyordu çünkü.

1979’da Erzurum’da matbaacılık yapan Mesih Bey, matbaa kurulurken tecrübesinden istifade edilmek üzere İzmir’e çağrıldı. Bir sene kadar süren çalışmalar sonrasında iki makine ile küçük bir matbaa kuran Mesih Bey, matbaanın üstündeki evi de kiralayıp ailesini İzmir’e getirmeye karar verdi. Aslında Hocaefendi’nin gönlü, bu işin başına bir yakınının getirilmesinden yana değildiyse de, bu konuda Hacı Kemal Erimez ihtiyaçtan dolayı ısrarcı olmuştu.

İzmir’e ilk gelen aile

Bu haber Erzurum’daki aile evine ateş gibi düşmüştü. Üç gelin çocuklarıyla beraber bir arada huzur içinde yaşıyor, birinin ayrılıp başka eve çıkması akıllarına dahi gelmiyordu. Ayrılırken gidenler de kalanlar da gözyaşlarına boğulmuştu. Taşınma telaşı, Hatice Hanım’ın hamileliğinin son ayına denk gelmişti. Refia Hanım gelinini yalnız bırakmak istememiş, onunla beraber yola koyulmuştu. Ancak kendisi ev işlerine kalkamadığından yardımcı olacak biri daha gerekiyordu. Hatice Hanım kendi kız kardeşini düşünmüştü bunun için. Babası Dursun Bey izin verince kardeşi hazırlanmaya başladı. Fakat Hocaefendi’nin bu konuda tereddütü vardı. Gelinin kardeşi bile olsa kan bağı olmayan birinin annesine hakkı geçmesine gönlü razı gelmiyordu. “Misafir olarak gelsin ama yardımcı olarak geliyorsa, annem de var, olur ya gönüllü yapar gönülsüz yapar, bilemeyiz. Onun hizmeti anneme helal

olmaz.” şeklinde kanaatini bildirdi. “Babası izin verirse siz yine Bahtinnur’u getirin.” diyerek ablasının kızını işaret etti.

Aile, Ankara’ya kadar uçakla, oradan İzmir’e trenle geldi. Garda onları Hocaefendi ve arkadaşları karşıladı. Hocaefendi’nin annesinin ve ailesinin gelişinden dolayı duyduğu mutluluk yüzüne yansımış, neşeli hali herkesin dikkatini çekmişti. Hocaefendi annesinin yalnızca bir gelininin yanında kalarak zahmet vermesini, yük gibi algılanmasını önlemek için daha en başta “Annem gelini doğum yapana kadar dursun, sonra döner.” demişti. Sık sık annesini ziyaret ediyor, kendisini merak edip üzülmesine fırsat vermek istemiyordu. Hocaefendi’nin gelip gitmesinden çok memnun olan Refia Hanım’ın bu halini bozmak, Hatice Hanım ile Mesih Bey’in içinden gelmiyordu. Annelerinin kendi evlerinde kalmasından onlar da, torunları da çok memnundu. Refia Hanım’a da, Hocaefendi’ye de Erzurum’a dönmesini istemediklerini ifade ettiler. Her ikisi de bu talebi memnuniyetle kabul etti. Bundan sonra artık Refia Hanım’ın evi burasıydı. Zaten, torunu Selman’ın doğumundan bir ay sonra 12 Eylül ihtilali olunca Refia Hanım’ın başka yere gitme imkanı da kalmayacaktı. Çünkü ihtilal cuntasının tutuklama emri verdiği isimler arasında Hocaefendi de vardı ve aranmaya başlamıştı.

12 Eylül ihtilal gecesi

11 Eylül 1980 Perşembe günü Refia Hanım ve ailesini Tuzcu Cahit Erdoğan Bey’in eşi Ayşe Hanım evine davet etmişti. Henüz 35 günlük bebeği Selman ile Hatice Hanım da bu davete katıldı. Nurhayat Hanım da o sıralarda Erzurum’dan gelmiş yanlarında bulunuyordu. Hocaefendi o dönem Bornova Merkez Camii’nde vaizlik yapıyordu. Her cuma namazından sonra yakın arkadaşlarıyla beraber cami civarında oturan hizmet kardeşlerinin birinin evinde öğlen yemeğine giderdi. O hafta Turgutlu eşrafından Mustafa Türk Beylerin evine misafir olacaktı. Mustafa Türk’ün eşi Selver Hanım, ilk geldiği yıldan beri Refia Hanım ile tanışıyor, onu sık sık ziyaretine gidiyordu. Hocaefendi’ye ve ailesine olan sevgisinden dolayı Bahtinnur Hanım’ın gelini olmasını istemiş, sözünü almıştı. Selver Hanım Hocaefendi’ye çok sevdiği Erzurum yemeklerini ikram etmek istiyordu. Bunun için Nurhayat Hanım ile Hatice Hanım’ı perşembe gününden evine davet etti. Beraber ertesi gün için yemek hazırlayacaklardı. Hem de, Hocaefendi’nin perşembe akşamları aynı camide hanımlara hitap ettiği özel vaazını dinleyeceklerdi. Refia Hanım ise o gün torunları Bahtinnur, Afra, Hümeysra ile beraber kendi evine döndü. Oğlu Mesih Bey ve erkek torunları da evdeydi.

Hocaefendi o gece talebesi Barbaros Kocakurt ile beraber Çeşme durağındaki evde bulunuyordu. Gece yarısı İstanbul’da oturan Hacı Kemal Erimez ile telefonda konuştuktan sonra Barbaros Bey’i uyandırdı. O gecenin hikayesini Barbaros Bey şöyle anlatıyor:

Sabaha karşı 3-4 gibi beni kaldırdı. Hacı Kemal ağabeyin aradığını söyledi. ‘Hocam burada bir hareketlilik var. Tanklar, cemseler sevk ediliyor.’ dediğini anlattı. ‘Bu pek hayra alamet değil, eşyaları topla gidiyoruz.’ dedi. Toparlandık, Bozyaka’ya geldik. Okuldaki odasından da eşyaları alacaktık. Hocaefendi odasının kapısına anahtarı soktu fakat kapı açılmadı. Zorladı,

yine olmadı. Bu durumu ‘Herhalde burada kalmamız istenmiyor.’ diye yorumladı. Başka bir görevli arkadaş başka anahtarlar deneyerek, kilidi zorlayarak uğraştı. Zorla açıldı kapı. Eşyaları toplayınca ‘Valideye de uğrayalım.’ dedi. Vedalaşmak için hocaannenin evine geldik. Oradayken aldığımız habere göre, biz ayrıldıktan sonra cemselerle asker, polis gelmiş Çeşme’deki evi basmış, aramışlar. Ardından okula da baskın yapılmış. Hocaefendi ise okula çok yakın olan annesinin evindeydi.

Refia Hanım Hocaefendi’den ihtilal olduğu haberini öğrenince çok korkmuş, tedirgin olmuştu. Hemen torunlarını uyandırdı, yatakları toplattırdı. Kızlara mutfığa geçip yemek yapmalarını söyledi. Torunlarına bu olağanüstü halin sebebini anlatırken, ihtilalin manasını bilmediği için “seferberlik olmuş, asker kapıda.” diyordu.

Hocaefendi kardeşi ve arkadaşlarıyla radyodan haberleri dinliyor, bir taraftan annesini rahatlatmaya yönelik sözler söylüyordu. O gece kendisi için en riskli zamanlardan biriydi. Fakat o bir an önce uzaklaşmak yerine aranması durumunda ilk bakılacak adrese, annesinin yanına gelmiş, öncelikle onu rahatlatmak istemişti. Eğer o gece başka yere gitmiş olsa annesinin kendisi için çok meraklanacağını biliyordu. Aynı zamanda muhterem validesini bir kere daha görmeyi, elini öpüp duasını almayı arzu etmişti.

Ertesi gün de akşama kadar evdeydi Hocaefendi. Refia Hanım bir an oturmaya sabredemiyor, sürekli ayakta gezinerek dualar okuyordu. İş yapmaya mecali kalmamış, kız torunlarına yemek yapmalarını söylemişti. Gece baskın yapılan adreslerde bulunamayınca İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı Hocaefendi hakkında arama emri çıkarmıştı. Fakat o hemen teslim olmak istemiyordu. Kendisine yönelik somut bir suçlama olmadığı için başına ne geleceği belirsizdi. Mahkemelerin sağlıklı işleyeceğinin garantisi yoktu. Suçu olmadığı halde cezaevinden ne zaman çıkacağı meçhuldü.

Akşama doğru Hocaefendi’ye evden hemen çıkması için bir arkadaşından haber geldi. Polisler eve yaklaşmıştı. Fakat onun gidecek hiçbir yeri yoktu. Annesinin elini öpüp “Ana dua et, hakkını helal et.” diyerek vedalaştı. O kapıdan çıkışıyla beraber altı sene süreceğ çile dönemi de başlamış oluyordu.

“Hoca’dan haber var mı?”

Hocaefendi’nin gidişinden sonra eve bir hüznün havası çökmüştü. Herkes alçak sesle konuşuyor, vakitlerini dua ve ibadetle geçiriyorlardı. Refia Hanım çok üzülüyor, her anı evladının hayatından endişe içinde yaşıyordu. Hocaefendi evden ayrılırken arandığını söylememiş, sadece helallik alıp dua isteyerek çıkmıştı. Fakat Refia Hanım, onun nereye gittiğini, halinin ne olacağını merak ediyor, soracak birilerini bulmaya çalışıyordu. Ertesi gün, biraz dertleşmek, sohbet etmek için komşularından sık görüştüğü Sefade Hanım’dan yanına gelmesini rica etti. Eşi Şengün Bey, Hocaefendi’nin durumunu anlatmaması için Sefade Hanım’ı uyarmış, “Senden duyup üzülmesin, kendi çocukları uygun şekilde haber verir.” demişti.

Refia Hanım misafirine ilk olarak o gece gördüğü rüyayı anlattı: “Çakır gelin, ben akşam rüyamda

kocamı gördüm. Hoş bir halde idik ama bu bana hiç yaramıyor. Ben rüyamda bile ne zaman kendi nefsim için güzel bir şey görsem sonra acı şeyler oluyor. Bilmiyorum şimdi ne olacak Allah hayra çıkarsın.” Rüyadan sonra asıl çağırma sebebi olan sorusunu sordu: “Dün Hocaefendi geldi, benden dua istedi, gitti. Ne olup bitiyor, siz biliyor musunuz?” Refia Hanım, Şengün Bey’in, Hocaefendi’nin yakınında bulunan, eğitim hizmetleri için koşturan fedakar bir insan olduğunu biliyordu. Fakat Sefade Hanım ihtilal ortamının sıkıntılarını açıklamak istemedi. “Durum pek vahimmiş, bizlerin de yolda gezmemizi pek istemiyorlar.” dedi eşini kast ederek. Refia Hanım daha çok endişelenmişti. Hocaefendi’nin helallik istemesinin iyiye işaret olmadığını biliyordu. “Bir şey öğrenirseniz bana da haber gönderin.” diye tembih etti. Hocaefendi’nin yakın arkadaşlarından Yusuf Pekmezci de arananlar arasındaydı. Altı ay kadar kaçak yaşadıktan sonra teslim oldu ve ardından serbest bırakıldı. Pekmezci, seyrek de olsa Hocaefendi’yle irtibat kurabilen nadir isimlerdendi. Bu yüzden Refia Hanım, ‘behmezcinin Hanım’ı’ dediği Hanife Hanım’ın yolunu gözlüyor, belki Hocaefendi’den yeni bir haber getirir diye ümit ediyordu.

Hocaefendi, ilk gidişinden sonra sekiz ay kadar annesini görmeye hiç gelememişti. Tayinini önce Çanakkale’ye aldırması, çözüm olmadığını görünce 20 Mart 1981 günü devlet memurluğundan istifa etmişti. İhtilal şartlarında aranmak sıkıntı veriyordu. 1982’ye kadar geçen iki yıl tamamen tecritteydi. Bazı geceler yatacak yer bile bulamıyordu. Bazen bir yerde bir saat bile kalma imkanı olmuyordu. Bu süreçte hiç yurtdışına çıkmadı ancak sürekli yer değiştiriyordu. Birkaç defa kendisini tanıyan emniyet görevlilerinin yanından teğet geçti.

Mesih Bey’in evi ihtilalden sonraki özellikle ilk altı ay sürekli gözetim altındaydı. Bazen köpekli polisler evi sarıyor, sabahlara kadar bekliyorlardı. Bu üzüntü döneminde şeker hastalığı da baş gösterince Refia Hanım’ın sağlığı epeyce bozulmuştu. Şeker düzensizliği iştah veriyor ama şekerin yükselmemesi için az yemek yemesi gerekiyordu. Üstelik kilo almasına sebep oluyor, hareketleri kısıtlanıyordu. Kalıtsal olarak muhtemelen annesinden kendisine geçen bu rahatsızlık, üzüntü döneminde ortaya çıkmıştı.

O en sıkıntılı dönemin ardından Hocaefendi, halen adım adım aranıyor olmasına rağmen annesini ihmal etmemeye çalışacaktı. Bazen gece yarılarında bir yolunu bulup ziyaretine geliyordu. Hümeysra Hanım o günleri anlatırken “Dünyada hiçbir şey Hocaefendi’nin evimize geldiği kadar bizi sevindirmemiştir.” diyor. Yaşadıkları ev tam köşe başında olduğu için iki tarafından gelen yola cephesi vardı. Hocaefendi gündüz vakti geldiğinde yeğenlerini balkona oturtuyor, çevrede olağanüstü bir hareketlilik görürlerse haber vermelerini tembihliyordu. Erkek çocuklar bu vazifeyi biraz da macera duygusu içinde yerine getiriyordu. Bazen öyle tevafuklar yaşanıyor ki, polisler evin bir tarafından gelirken Hocaefendi öbür yoldan çıkmış bulunuyordu. Hatta bazen Hocaefendi polislerin geldiği yoldan çıkmış oluyor fakat fark edilmeden yoluna devam ediyordu.

“Bize beddua mı ediyorsun?”

1983’te bir gün Mehmet Ali Şengül Hoca’nın tutuklandığı haberi geldi. “Sıra bize geliyor.” dedi

Mesih Bey. Küçük oğlu Kutbeddin Bey'in düğünü için Erzurum'da bulunan Refia Hanım da o günlerde İzmir'e yeni dönmüştü. Annesini getiren Salih Bey birkaç gün kalıp dönmeyi planlamıştı. Gideceği günün öncesinde küçük bir kaza yaşadı. Evdeki çocuklardan biri sıcak çay bardağını ayağına döküvermişti. Ayağının iyileşmesi için birkaç gün beklemesi gerekti. Nasibinde işkence imtihanlarından geçmek varmış demek ki, 12 Şubat 1983 günü polisler eve aramaya geldi. Önce evin altındaki matbaada arama yapmışlar, sonrasında Salih Bey ile beraber iki tanesi yukarı çıkmıştı. O sırada karşı dükkanda olan Mesih Bey, polislerin geldiğini görünce eve gelmemiş, gitmelerini bekliyordu. Refia Hanım, Hatice Hanım ve merhum Enver Bey'in kızı Macide, Salih Bey'in yanında polisleri görünce hemen ehramlarına bürünüp bir odaya çekildiler. Polislerden biri daha sağduyulu davranıyordu. "Bu evde namaz kılınıyor ayakkabı ile girmeyelim." diyerek arkadaşına ayakkabılarını çıkarması için uyardı. Yine, bir polisin agresif tavırlarıyla hanımların bulunduğu odaya girip yüzlerini açtırmaya çalıştığı zaman ona engel oldu. Bu sırada Refia Hanım eline cevşenini almış dua dua yalvarıyordu. Polisin biri onun bu halinden rahatsız olmuş "Ne o bize beddua mı ediyorsun hacı anne?" diye sormuştu mütehakkim bir tavırla. Refia Hanım hiç istifini bozmadan aynı rahat haliyle ona şu cevabı verdi: "Allah'ın emri yoktur beddua etmeye. Ben hiç kimseye beddua etmem." Onun o günkü metin hali, tevekkül etmesi evdeki herkesi etkilemiş, yıkılmadan zorluğa göğüs germeleri, ayakta sağlam durmaları için güç vermişti. Refia Hanım ne kadar üzülse de aile büyüğü olarak herkesin sorumluluğunu üzerinde hissediyor, zor zamanlarda duygularına kapılmadan aklıyla hareket etmeyi biliyordu.

"Allah aşkına söyle, oğlun nerede?"

Baskın gününden bir gün önce Hocaefendi gelmiş, ailesini ziyaret etmişti. Hatta üzerindeki atleti çıkarıp kardeşi Salih Bey'e verip giymesini istemişti. Baskın günü Salih Bey'in üzerinde o atlet duruyordu. Hiçbir zaman üst üste iki gün evine geldiği yoktu Hocaefendi'nin ama o gün nedense gelmek istedi. Tam kaldığı evden çıkacakken ayağındaki (annesinin ördüğü) yün çorabın delik olduğunu fark etti. Yanındaki Barbaros Bey'e "Dur şunları bir öreyim de ondan sonra gidelim." dedi. Bu iş yarım saat kadar sürünce evden geç çıkmış oldular. Evin önüne varınca içine bir şüphe düştü. Kendisi yukarı çıkmayıp o günlerde şoförlüğünü yapan Gürbüz Dönmez'i gönderdi. Kapıyı açan Salih Bey onu görünce Hocaefendi'nin de yakında olduğunu anlamıştı. Gürbüz Bey'in konuşmasına fırsat vermeden bir an önce kapıdan göndermek için "İki masa getirdin, parasının peşine düşüyorsun, vereceğiz borcumuzu işte vs." diyerek bağırıp kızdı ona. Gürbüz Bey meseleyi anlamış hemen oradan ayrılmıştı. Polisler kimin geldiğini sorunca Salih Bey "Marangoz, borcunu istemeye gelmiş." dedi. Gerçekten de Gürbüz Bey'in asıl işi marangozluktu.

Hocaefendi ayrılınca Mesih Bey de duramamış eve gelmişti. Polisler evi didik didik aradılar fakat suç unsuru olabilecek hiçbir şey bulamadılar. Polislerden birinin Refia Hanım'a "Allah aşkına söyle oğlun nerede?" diye sorması trajikomik bir durumdu. Refia Hanım gerçekten evladının nerede olduğunu bilmiyordu fakat bilse bile zaten söylemezdi. Yıllar sonra bir sohbetinde o günü anlatan

Hocaefendi annesi için şu ifadeyi kullanacaktı: “Annem Allah aşkını bilir ama Allah aşkının nerde geçerli olduğunu da bilir.”

Evden eli boş çıkan polisler iki kardeşi de alıp emniyete götürdüler. Hanımlar, onların bir saatte gidip döneceklerini sanıyordu fakat günler geçiyor gidenlerden haber alamıyorlardı. Bu arada durumu öğrenen Sıbgatullah Bey Erzurum’dan gelmişti. Kardeşlerinin rahat olduğunu söyleyip annesine ve ailesine moral vermeye çalışıyordu, fakat kendisi bile kardeşleriyle görüşemiyordu. Refia Hanım, Hocaefendi’den sonra iki oğlunun daha evden uzak kalmasına çok üzülmüştü. Sürekli dua ve ibadetle meşgul oluyor, bir an önce sağ salim dönmelerini diliyordu. Polislerin karşısında metin dursa da oğulları gittikten sonra yaşadığı üzüntü her haline yansımıştı. Üstelik, kardeşlerinin içerde tutulduğu dönemde Hocaefendi de gelememişti ailesini ziyarete.

“Zaten Salih Efendi beni tanımıyor.”

Bu dönemde aileyi ayakta tutan kişi Mesih Bey’in eşi Hatice Hanım oldu. O da eşi ve kayınbiraderi için çok endişeleniyor, gün geçtikçe akıbetlerine dair korkusu artıyordu fakat üzüntüsünü çocuklarına asla belli etmiyordu. Her zamanki gibi evin düzenini sürdürüyor, çocuklarının kayınvalidesinin bakımını ihmal etmiyordu. Refia Hanım sürekli dua halindeydi. Hiç kimsenin elinden bir şey gelmiyordu. Böyle durumlarda Rabbine sığınmak, derdini O’na açmak, ihtiyacını O’ndan istemek gerekiyordu. Sıkıntılar duanın vaktinin geldiğinin işaretiydi. Refia Hanım da bu düşünceyle bir gün yakın görüştüğü hanımları evinde toplayıp ‘Mübinli Yasin’ okumayı önerdi. Buna göre ‘mübin’ ile biten her bir ayetten sonra sureye en baştan başlanarak bir sonraki ‘mübin’e kadar devam ediliyordu. O gün okudukları Kur’an ve salavatları vesile edip evlatları, eşleri ve bütün memleketin hayrı için dua dua yalvardılar. Zaten hizmet ehli hanımlar, her türlü sıkıntı ve baskın korkusuna rağmen iman derslerinden feragat etmemiş, tedbirlerini alarak bir araya gelip okumalarını sürdürmüşlerdi. Mevlid okumak yasak olmadığı için ellerinde mevlid kitabı bulunduruyorlardı.

Mesih ve Salih Bey tam 27 gün sonra işkenceden bitap düşmüş, kilo kaybetmiş, saç sakal birbirine karışmış halde eve döndüler. Onları bu halde görmek, başta Refia Hanım olmak üzere ev halkını epey sarsmıştı. Mesih Bey hiç konuşmuyor, Salih Bey kısa cümlelerle detaya girmeden annesinin karşısında ağlamamak için kendini tutarak başlarından geçenleri anlatıyordu. Salih Bey kendisiyle yaptığımız görüşmede tutukluluk süresince yaşadıklarını şöyle anlattı:

23 gün 80 cm hücrede her türlü işkenceden geçirdiler bizi. Günde bir dakika tuvalet izni vardı. Demir kapılı penceresiz ışıksız hücreler. Tek tek sorguya alıyor, işkence ediyor, “Fethullan Gülen’i tanıyor musun, nerede, ne iş yapıyor, nurcu musun?” diye soruyorlar. Bütün sorulara “bilmiyorum, tanımıyorum”, diyoruz. Hücrenin kapısında başka birinin tırnağıyla kazıdığı bir yazı vardı “Susmak kurtuluştur.” diye. Biz de sustuk. Sonra askerî hapishaneye aldılar bizi. Orası rahattı. Yemeklerimiz iyi, namazlarımızı cemaatle kılıyoruz, temiz bir yer. dört gün kaldık orada. Mahkemeye çıkacağımız gün, mahkeme binasına 3 km kala arabamız

bozuldu. 21 kişiyi çok dar bir yere sıkıştırmışlardı, üst üste istif edilmiştik. Araba tamir olana kadar öğlen oldu. Şoför “Şimdi öğlen arası gitmeye gerek yok. Dönelim, sonra geliriz.” dedi. Döndük, namazlarımızı kıldık, tekrar mahkemeye hareket ettik. Merdivenlerde bir arkadaşla karşılaştık. “Savcı öğlene kadar merdiven başında sizi bekledi.” dedi. Sonra bir mucize oldu, öğlenden sonraki görevli savcı adil bir insandı. Tek tek ifadelerimizi aldı usulüne göre. Mahkemede hâkim “Bunların suçu ne, niye getirdiniz?” diye sorunca “Efendim nurcu bunlar kitap okuyorlar.” diye cevap verdi. “Bize ne” dedi hakim “işiniz mi yok sizin?” O gün berat ettik. İfade verirken “Fethullah Gülen’i tanıyor musun?” diye sordular. “Tanımıyorum.” dedim. “Nasıl tanımazsın kardeşisin.” deyince, “ben onu hayatımda dört kere gördüm.” dedim. “Askere giderken garda, askerden dönerken garda. Ben askere giderken garda, askerden dönünce garda.” Hocaefendi bir gün sohbet ortamında benim için “Zaten Salih Efendi beni tanımıyor.” demişti.

Mesih Bey’in ayaklarının altındaki yaraları görünce işkencenin boyutunu anlamıştı Hatice Hanım. Mesih Bey o günlerde yaşadıklarını eşine bile hiçbir zaman tam olarak anlatmamış yalnız birkaç cümleyle geçiştirmişti:

Nezarette çok işkence ettiler. Ne sordularsa “duymadım, bilmiyorum, görmedim.” dedim. Kum torbalarıyla böbreklerimize vuruyor, öldüresiye dövüyorlardı. “İsterseniz öldürün, bıçağınız da varsa getirin beni lime lime doğrayın ben bu üç kelimeden başka bir şey söylemeyeceğim.” deyince pes ettiler artık.

Hocaefendi, arandığı dönemde asgari 10 günde bir annesine ziyarette bulunuyordu. O kadar tedbirli davranmasına rağmen ev ahalisine, çocuklara meyve, tatlı, çikolata gibi hediyeler almayı ihmal etmiyordu. Gene bir ziyaretinde Hocaefendi, evin iki sokak gerisinde arabanın durmasını istedi. Talebesi Barbaros Kocakurt’u evin etrafını kolaçan etmesi için gönderdi. Barbaros Bey sokakları karıştırmış, biraz dolaştıktan sonra eve varmıştı. Refia hanımın oturduğu daire birinci kattaydı. Barbaros Bey apartman kapısından girer girmez merdivenlerden inen ev sahibi Yusuf Demirok ile karşılaştı. Yaşlı adam Barbaros Bey’e eliyle dışarı çıkması için işaret ediyordu. O esnada, arabada beklemeye tahammül edemeyen Hocaefendi de kapıda belirdi. Demirok’un el işaretlerinden evde polislerin olduğunu anlamış hemen oradan ayrılmışlardı. Barbaros Kocakurt o günü anlattıktan sonra “Kader-i ilahi. Her zamanki gibi direk kapıya gitsek belki adamlar açacaktı kapıyı.” diyor.

Hocaefendi’nin, adım adım takip edilip ‘bir kanun kaçağı gibi’ arandığı altı yıllık bu dönem 12 Ocak 1986 günü Burdur’da sonlandı. Asker ziyaretine gittiği bu şehirde yol üzerinde yapılan kimlik kontrolünde yakalanıp göz altına alındı. Fakat resmi kayıtlara göre hakkında ne bir tutuklama ne de bir yakalama emri vardı. Gözaltına alınma sebebi İzmir’deki eski sıkıyönetim kaydıydı. Ancak sıkıyönetim komutanlığınca ya da sivil savcılar tarafından Hocaefendi hakkında açılmış herhangi bir soruşturma ve suç evrakı yoktu. Sadece eski bir arama kaydı vardı ve bunun tamamen geçersiz olduğu 13 Ocak 1986 gecesi İzmir’de ortaya çıktı. O dönemde sıkıyönetim komutanları bir kişi hakkında bu

şekilde arama kararı çıkartmak ve üç ay sorgusuz içeride tutmak gibi geniş yetkilere sahipti. İzmir’deki komutan bu yetkiye dayanarak Hocaefendi hakkında arama kaydı çıkarmıştı ve bu kayıt düşürülmesi gerekirken; gerekçesiz olarak yenilene yenilene 1986’ya kadar gelmişti. Bir günlük gözaltının sonunda Hocaefendi İzmir’de serbest bırakıldı.

İzmirli hanımlar yalnız bırakmadı

İhtilal ortamının gerilimi ve Hocaefendi’nin arandığı yıllar Refia Hanım’ın sağlığını çok etkilemişti. Şeker hastalığı ağırlaşmış, ağrıları artmıştı. Her an Hocaefendi’yle ilgili kötü bir haber alma endişesi içinde yaşıyordu. Evin içinde az hareketlilik olsa hemen telaşlanıyor “Ne oldu, Hoca’dan haber mi var, ona bir şey mi oldu?” diye soruyor, meraklanıyordu. Bu zor zamanlarda İzmirli hanımlar Refia Hanım’ı ve ailesini yalnız bırakmamıştı. Özellikle komşusu sayılan Bozyakalı hanımlardan her gün biri uğruyordu yanına. Bazen de kendisi çağırıyordu nazının geçtiklerini. Hocaefendi’nin yaşadığı sıkıntılara mukabil Refia Hanım’ın aralarında bulunması hizmet insanları için de teselli vesilesi oluyordu. Bir araya geldiklerinde aynı dualara amin diyor, onu gördükçe moralleri düzeliyordu. Bu arada Kur’an dersleri ve iman sohbetleri devam ediyor, yeni yeni temelleri atılan eğitim hizmetlerinin gelişmesi için herkes elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Refia Hanım, yeni insanlarla tanıştıkça memnun oluyor, gençlerin davaya, hizmete sahip çıkmalarını önemsiyordu. Kadınları, Allah rızası için hizmete koşturan eşlerine destek olmaları için yönlendiriyor, aynı sevaba ortak olacaklarını anlatıyordu. Hocaefendi’nin annesi nasıl biri, diye merak eden, duasını almak isteyen, sorunlarını çözmek için nasihat isteyen, yapacakları işleri danışan hanımlar onun kapısını çalıyordu. Bu ev İzmir’de bir cazibe merkezi gibiydi. Kimseye neden geldin, denmiyor, herkese aynı ikram, hürmet, alaka gösteriliyordu. Herkes hissesine düşeni almış, çoğu zaman daha hiç dile getirmeden zihnindeki şüphe ve tereddütleri halletmiş olarak ayrılıyordu yanından.

Refia Hanım’ın misafir yoğunluğu hizmet ortamları genişledikçe vefatına kadar artarak devam etti. Evin bütün yükü Hatice Hanım’ın omuzlarındaydı. Kendisi de sonradan düşününce “Nasıl üstesinden gelmişim onca işin?” demekten kendini alamayacaktı. Fakat o günlerde bir zorluk hissetmiyordu. Ona göre bu, “Allah’ın verdiği lütuf ve güçle” yapılıyordu. Normalde bir insanın kendi başına kaldırılabileceği bir durum değildi. O yılları düşününce kayınvalidesinin Korucuk’ta kalabalık aile içinde ne kadar zorluk çektiğini daha iyi anladığını söylüyor Hatice Hanım:

Gece 2-3’te bulaşıkları kaldırırdık. Çocuklar yatınca bezleri yıkardım. Evi sabah erkenden süpürür, açık olan yerleri gece silerdim. Sabah namazdan sonra bir buçuk saat ya uyur ya uyumazdım. Gündüz her şeyi çift görürdüm uykusuzluktan. Annem de kendini zorluyormuş mecburiyetten ama oluyor demek ki. Rabbim izin veriyor. Gençlik de var tabi. Çok şükür, iyi ki yaşamışız o zamanları.

Mesih Gülen’in gece vardiyası ve evdeki bereket

İzmir’deki matbaa kurulduğu ilk yıllarda ihtilal ortamının da tesiriyle kâr etmiyor, ancak kendini

döndürüyordu. İşin başındaki Mesih Bey'e, işçilerin ücretini ödedikten sonra hiçbir şey kalmıyordu. O da ailesini geçindirmek için başka bir matbaada gece vardiyasında işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Fakat kimsenin bundan haberi yoktu. Matbaa hemen evin altında olduğu için işe ne zaman son verdiği biliniyordu. Mesih Bey, oradaki işi bittikten sonra çocukları evde gelmesini beklerken ortadan kayboluyor, gece 02'den sonra ancak geliyordu. Hatice Hanım, aldığı terbiye gereği eşine “neredesin, ne yapıyorsun?” diye sorular sorup sıkıntı vermiyor, fakat onun için çok da endişeleniyor, gözyaşı döküyordu. Çocukları çok ısrar ederse “Kemeraltı'nda matbaacı arkadaşımın yanındaydım” gibi cümlelerle geçiştiriyordu Mesih Bey. Bu durum tam 3 sene sürdü. Mesih Bey bütün sorumluluğunu üstlendiği bu matbaada ailesinin bile haberi olmadan 3 sene maaş almadan çalıştı. Mesele ortaya çıktığı zaman o yine her zamanki suskunluğuna bürünmüş, zor zamanlarda geceleri başka hangi işlerde çalıştığını ailesine anlatmamıştı.

Hatice Hanım iyi dikiş bildiği için ailesine bu anlamda katkıda bulunuyor, giyim masrafını en aza indirmeye çalışıyordu. 1971'de ilk geldiği zamandan beri Refia Hanım'ın bütün elbiselerini o dikmişti. Ayrıca kendisinin, eltilerinin, yeğenlerin dikilecek her işi de onun elinden geçiyordu. Refia Hanım bazen Hatice Hanım'a zahmet vermemek için sürekli görüştüğü sevdiği hanımlara da elbise diktiriyordu. Gri, krem gibi düz renk kumaşları seviyor, robadan büzgülü bol elbiseler giyiyordu Refia Hanım. Ona elbise dikenlerden biri olan Ayla Hanım “Ne hikmetse onun elbiselerini çok kolay dikerdim. Hiç zorluk çekmez, hemen bitirirdim.” diyor.

Kalabalık bir aile ve her gün onlarca misafirin ağırlandığı bir ev olmasına rağmen yapılan her şey bereketleniyordu sanki. O yıllarda başka yerlerde genel olarak misafire kahve ikram edilir, eğer uzun oturacaksa çay, yanında bisküvi konulurdu. Refia Hanım'ın evinde ise Erzurum geleneği sürdürülüyor, uzaktan gelen misafirlere mutlaka sofra kuruluyor, İzmir içinden sık sık ziyarete gelen tanıdıklara bile çayın yanında kete, pasta, kurabiye, poğaça, lokum gibi 2-3 çeşit tatlı tuzlu ikramlar sunuluyordu. Bu tarz şeyleri geceleri oturup yapan Hatice Hanım, bol bol hazırlıyor, özel kaplarda misafirler için muhafaza ediyordu. Hiçbir zaman şikayet sitem etmiyor, kendi kızlarına bile minnet edip yardım istemiyor, bütün işleri tek başına kotarmaya çabalıyordu. Fakat Afra ve Hümeysra yine de Hatice Hanım'ı kolluyor, yardımcı olmak için ısrar ediyorlardı. İlkokula giderken okul dersinin başından kalkıp misafire hizmet ediyor, bulaşıktaki çamaşırdaki yanında oluyorlardı.

Ev ahalisine ve misafirlere karşı her zaman güler yüzlüydü Hatice Hanım. Sabahları çoğunlukla çok erken vakitte kapı zili ile uyanıyorlardı. Şehir dışından gelen misafirler şehre erken iniyordu çünkü. Farklı şehirlerden Hocaefendi ile görüşmeye gelen hizmet gönüllüleri, eşlerini getirip onların evine bırakıyordu. Artık gün boyu bir arada oluyor, beraber pişirip beraber yiyorlardı. Bu evin ahalisine ayrı sofralar kurulduğu nadiren görülen bir şeydi. Her sofrada mutlaka misafir oluyor, Hatice Hanım ve kızları çoğunlukla yemeklerini ayakta geçiştiriyordu. Hümeysra Hanım o günleri şöyle anlatıyor:

Bizim ailece hiç özelimiz olmadı. Sürekli giren çıkan birileri olurdu. Annem, babam gelmeden uyumaz, gece ikiye kadar bekler, o gelince mutlaka sofralar kurardı. Ancak o zaman uyanık olan

çocuklar da beraber oturur, babamızla hasret gidermeye çalışırdık. Bu yoğunluktan hiç şikayet etmez bilakis mutlu olurduk. Misafir bizim aile geleneğimizdi. Munise nineden, babaannemden, annemden bize geçen bir gelenek.

Ziyaretçilere nasihatleri

Refia Hanım, ailesinin özelini hiç kimseyle paylaşmaz, oğulları, gelinleri, torunları hakkında dışarıda kimseyle konuşmazdı. Başkalarının aile sırrını uluorta anlatmasını da hoş karşılamazdı. Ancak sorulursa kendi hayatından kesitler anlatırdı. Genç hanımlardan ziyade, onların anneleri veya kayınvalideleri gibi kendi yaşıtı olan hanımlarla daha uzun uzun sohbet ederdi. Zaten gençler de onun yanında utandıkları için çok konuşmaya çekinir, soru sormayı edepsizlik gibi görürlerdi.

Aile ilişkilerinin uyumlu yürütülmesine çok kıymet veren Refia Hanım, kendisini ilk kez ziyarete gelen hanımları tanımak için de öncelikle aileleriyle ilgili sorular yöneltiyordu. Allah rızası için hizmet etmek niyetiyle yola revan olan bir kadının başta eşi olmak üzere kayınvalidesiyle, varsa eltisi ve görümcesiyle münasebetlerinin iyi olması gerektiğini anlatıyordu. Bir keresinde ziyaretine gelen hanımlardan birine eltisiyle nasıl geçindiğini sordu. “37 senelik evliyim hiç kırgınlığımız olmadı. Eltimi abla gibi, anne gibi severim.” cevabını alınca epeyce şaşırmıştı. “Hiç mi?” diye tekrar etti. “Hiç. O ne derse ben yerine getiririm, o da benim istediğimi yapar. Bir kötü sözümüz olmamıştır birbirimize.” Misafirine “Aferin kızım hep böyle olun.” dedikten sonra gelini Hatice Hanım’ı yanına çağırdı. “Bak görüyor musun, ilk defa eltisiyle çok iyi geçinen birisiyle tanıştık.” dedi. Çünkü o zamana kadar ailesiyle yaşadığı sorunları anlatıp dert yananlar çok olmuştu.

Ziyaretine gelen hanımlar ilmî meselelerde soru yöneltirse “Hocanın kasetlerini dinlemiyor musunuz, o zaten anlatıyor.” diyordu. Çocuk terbiyesi ve aile içi ilişkilere dair mevzularda bir şey sorulursa tecrübelerine, Alvarlı Efe Hazretleri’nin, eşi Ramiz Hoca’nın ve başka büyüklerin sohbetlerinde dinlediklerine dayanarak tavsiyelerde bulunuyordu. Aslında Hocaefendi de onun bir nevi öğretmeni olmuştu. O da diğer hizmet insanları gibi fırsat buldukça Hocaefendi’nin vaaz kasetlerini dinliyor, hem de bu vesileyle hasretini bir nebze gidermiş oluyordu. Onun tavsiyeleri, Kur’an ve sünnette karşılık bulan, tecrübelerle harmanlanmış, fitrata uygun ve insanları her zaman daha takvalı bir hayat tarzına yönlendiren düsturlardı. Ruhsatı değil, azimetini ölçü alıyor, kendisi de ona göre yaşamaya çalışıyordu. Şüpheli olan her şeyden kaçınıyor, takva dairesini asla terk etmiyordu. Yaşanması zor gibi görünen bu hayat çizgisini o bizzat tecrübe etmiş ve gayret gösterilirse bu devirde de dünyanın cazibesine kapılmadan yürünebileceğini göstermişti.

Refia Hanım’ın, özellikle İzmir’de yaşadığı son 13 yılında farklı hanımlara hitaben söylediği düsturları, tavsiyeleri ve bazı durumlardaki davranışlarından örnekleri bir arada arz etmeyi uygun gördük.

Çocuk yetiştirmede ölçüleri

* Hanımların Refia Hanım’a en sık yönelttiği sorulardan biri şöyleydi: “İmanlı, salih, itaatkar

evlatlar yetiştirmek için neler yapmalıyız?” Refia Hanım genellikle şu cevabı veriyordu: “Hamileliğinizde her gün bir tane Yasin suresi okuyun, her ay bir hatim indirin. Hamile iken sokaklarda kendinizi göstererek gezmeyin. Hamilelik kadının mahremidir. ocuklarınızı abdestli emzirmeye çalışın, ağlasa bile beklesin, hemen abdest alıverin. Guslsz sakın emzirmeyin. Namahreme sesinizi duyurmayın. Kıyafetlerinize dikkat edin. Dış kıyafetinizden bacağınızın kalınlığı bile belli olmasın.”

* “Ne biliyorsanız çocuklarınıza öğretin.” derdi hanımlara. “Eliniz bulaşık, çamaşır yıkasın, hamur yoğursun, diliniz bir taraftan çocuklarınızı okutsun. En büyük enstitü ailedir. Aile enstitüsünü görmeyen ocuk öbür mekteplerde eğitilemez. İlle aileden görecek. Bir insan ne kadar büyük okullarda okusa da aile enstitüsünde okumadıysa bir şey olmaz ondan.”

* Refia Hanım, oğullarına hürmet ediyor, hiçbir zaman onların işlerini soruşturup tecessste bulunmuyordu. Evladın anne babaya asi olmasının ne kadar büyük bir günah olduğunu bildiği için, kendi evlatlarına bunu yaşatmama adına, yapmayacakları bir şeyi asla istemiyordu. Hanımlara da sık sık bu tavsiyede bulunuyordu. Selver Hanım onun evladının kararına saygısına dair şöyle bir hatıra anlatıyor: “Kurşunlu kaplıcalarından yer ayarladık, ailece iki hafta gideceğiz. Gelini Hatice Hanım’ın da gelmesini istiyoruz fakat eşi Mesih Bey izin vermiyor. Hocaanne’den rica ettim ‘İki kere söylenmiş ama Mesih Efendi izin vermemiş, bir de sen söylesen.’ dedim. ‘Hayır, söylemem hayır.’ dedi. Sonra neden hayır dediğini şöyle izah etti: ‘Evlatlarınız bir şeye hayır diyorsa ısrar etmeyin. Yanlış yolu varsa ısrar edin doğruya yönlendirin ama böyle gerekli gereksiz şeylerde ısrar etmeyin, isyan ettirmeyin. Size hayır derse ona günah yok ama ben anasıyım. Bana da hayır derse günah olur. Neden ben evladımın eline cehennem meşalesi vereyim. Evlatlarınız hayır diyorsa orada kalın. Vardır onun bir hikmeti. şimdi hayır der, bakarsın yarın evet der.’ Hakikaten ertesı gün Mesih Efendi izin verdi.”

* Hep ocuklarınızdan beklemeyin. nce siz onlara verin, örnek olun. “Annem bize böyle veriyor, bizim de ona vermemiz lazım.” dedirtin. Başka türlü ğretemezsiniz. Evladınız sizi uğurlarken kapıya kadar ıkılmazsa çok görmeyin, ama sizin evinize gelince onu uğurlarsanız o da öğrenir, bir dahakine bunu yapar. Biz yle gördük ailemizden. Ben de evlatlarıma yaptım. Ben onlardan razıyım, Rabbim de razı olsun.

* Bir gün hanımlardan biri erkek çocuğunun çok hareketli, yaramaz olduğunu anlatıp, sebebinin ne olabileceğini sordu. Refia Hanım “ocuklar annenin her halini örnek alır, film makinesi gibi eker. ocukta iyi veya kötü ne varsa anneden yansı mıştır. Bir kadın ne kadar hayalı olursa ocuk da o kadar hayalı olur. Bir masumun suçu nedir ki doğduğunda böyle olsun, varsa bir şey o sendendir. Uyumayacaksınız geceleri, çocuklarınız için dua edeceksiniz.” diye cevap verdi.

* Küçük de olsa çocuklarınızı açık, kısa giydirmeyin. Haya perdeleri yırtılmasın. Hayanın büyüğü küçüğü olmaz.

* Erkek ocuklara hürmet edin, kapıda karşılayın. İsmi ni söylerken yanına ‘bey’, ‘efendi’ ekleyin ki

çocuk ileride iyi bir aile reisi olsun.

* Anneleriyle beraber yanına gelen çocuklara çok değer verir, yanına oturtur, bazen kucağına alır, iltifat eder, onunla konuşmaya çalışırdı. Dolabında mutlaka çocuklara verecek şekeri olurdu. Bazen de zihinleri açık olsun diye üzerine okuduğu kuru üzüm ve hurmalardan verirdi.

* Çocuklarınızdan yapmayacağı şeyi istemeyin. Size asi gelmeye alışmasınlar.

* Çocuklarla coluklara (civcivlere) çok nazar değer. Çocukları dışarı çıkarırken çok süslemeyin, bezemeyin. Sarıyla kırmızıyı çok giydirmeyin. Dikkat çekmesin.

* Çocukların abartılı sevilip öpülmesinden, mıncıklanmasından hoşlanmazdı. “Çocuğunuzun sevgisi Rabbinizin sevgisini unutturmasın. Çocuğunuz sevin ama mesafeli olun.” derdi.

* Çocuklarınıza saygılı olmayı öğretin.

Aile ve şahsi hayata dair tavır ve tavsiyeleri

Refia Hanım, sevdiği misafirleri alnından, bazen de yanaklarından öperek karşılar, sarılır, yanına oturtur, iltifat eder, ilgisini gösterirdi. Kendi elini öptürmüyordu. Çabuk kalkmak isteyenlere biraz daha oturması için ısrar eder, bir şeyler ikram etmeden bırakmak istemezdi. Kimseyi bir çay bile olsa içirmeden göndermez ve o çayın yanında mutlaka ikram olurdu. İzmirli hanımlar artık öğrenmişlerdi; onun yanına kesinlikle tok gitmiyorlardı. “Ev sahibi sizin için hazırlıyor onları.” diyor, tabağın yarım bırakılmasının ev sahibine saygısızlık olduğunu söylüyordu. Oysa o zamanlar çoğu hanım, kibarlık olsun diye tabaklarında mutlaka bir miktar bırakmak gerektiğine inanıyordu. Bu ise tabakta kalanlar çöpe gideceği için israf, dolayısıyla sünnete aykırı bir görgü kuralıydı.

Kendisine düstur edindiği her şeyi mutlaka yerine getirirdi. Buna ne yorgunluk, ne uykusuzluk, ne çocuk, ne misafir, ne yolculuk mani olabilirdi. Özellikle okuma, namaz, gece ibadeti asla terk edilemezdi. Eğer bu kadar ilkeli, kararlı olmasaydı her gün bir cevşen, en az bir cüz Kur’an ve Alvar İmamı’ndan aldığı virdleri nasıl okuyabilirdi? Örneğin, her sabah namazdan sonra büyük cevşeni Yasin suresinden okumaya başlar, bitirmeden elinden bırakmazdı. Eğer okurken misafir gelmişse yarım bırakmaz, dersimi bitireyim, der devam ederdi. Fakat o arada misafirini de tamamen ilgisiz bırakmaz, yanında oturtup elini tutardı. Eğer birkaç kişi var ve okuması uzunsa sırayla yanına çağırırdı hanımları. Son yıllarında bir gün yanına gelen Hocaefendi’ye “Ben bunu her gün bitiriyorum, daha başka okuyacak şey varsa söylesen de okusam...” demişti.

* Hanımlar arasında sohbet güncel, dünyevi mevzulara kayınca Refia Hanım, hemen yanında duran cevşenini veya Kur’an’ını alıp okumaya başlardı. Bu tavrıyla aslında bu tür mevzularla ilgilenmediğini hâl diliyle gösteriyordu.

* Ayşe Birlik: “Hocaanneme bazen, mahsustan tahrik edip de anlattırmak için, ‘sen de gençliğinde bu kadar değilmişsindir’ derdim. Birden celallenir ‘Biz sizin gibi böyle rahat döşekler görmedik, kayınbiraderler, amcazadeler, bibiler (halalar), kayınvalide, kayınpeder ve misafire her an açık ev. Her şey evde yapılır, yayık yapılır, hayvanlar bakılır, ekmek evde yapılır, yün eğrilir onlardan çorap

örölür.’ diye yaşadıklarını anlatırdı. Sonra anneme döner ‘Hacı hanım bunlar hanım olacak da biz görecektir miyiz?’ derdi.”

* Nikah sırasında 11 kere Duha suresi okuyun. Cenabı Hak o aileye muhabbet verir, güzel bir geçim sağlar.

* Sürekli görüştükleri bir genç kız yeni evlenmiş, düğünün ertesi günü bir iş için evlerine gelmişti. Refia Hanım, genç kızı utandırmamak için düğüne dair hiçbir şey söylemiyordu. Fakat yanındaki başka bir hanım “senin gözlerin bugün bir başka parlıyor.” dedi. Bu sözü duyar duymaz çok sert bir ses tonuyla “El haya u minel imaaan” diyen Refia Hanım, öyle bir tepki verdi ki, sözleri tam bir edep dersiydi. “Haya imandandır. Bak o cahil ve genç haliyle, hiçbir hareketinde bir değişiklik yapmadan her zamanki gibi indi ve işini yapıyor. Sen niye onu kurcalıyorsun, hayâ perdelerini yırtıyorsun. O perde kalkarsa gençlik mahvolur, neuzübillah.”

* Kadınların sokakta giydiği kıyafette tesettür ölçülerine ve mahremiyet duygusuna çok dikkat eden Refia Hanım “Kadının mahremiyeti evinin eşiğinden başlamıştır.” diyordu. Etrafta hiç kimse olmasa bile oturduğu dairenin bir alt katına dahi başı açık inilmesine razı olmazdı.

* Evlilikte kadının fedakarlık yapması gerektiğini söyler; çocuğuna, kocasına verici olmasını öğütlerdi. Eşinden şikayet eden hanımlara “Ufacık şeylerden bile sıkıntı çıkarıyorsunuz.” der, kadınlara daha idareci davranmalarını tavsiye ederdi. İnat insanları sevmez, eşine itaati çok önemserdi. “Siz eşinize itaatli olursanız çocuklarınız da size itaatli olur. Eşinize karşılık verirsiniz çocuklarınız da size karşılık verir.” derdi. Genç hanımlara “Damadı sabah kahvaltısız işe yollama, akşam gelince yemeğin hazır olsun. Ceketini tut, gelince ceketini al...” vb. tavsiyelerde bulunurdu. Bir gün çok sevdiği nişanlı bir kıza böyle şeyler söyleyince şakayla karışık “İyi de uşak mıyım ben Hocaanne?” cevabını almıştı. O da aynı şekilde kızmış gibi yaparak şunları söylüyordu: “O adam uşak mı akşama kadar ter döküyor dışarıda? Sen de, ne var evinde biraz ikramda izzette bulunasın?”

* Bir gün ziyaretine kot pantolon üzerine kolsuz bluz giymiş bir hanım geldi. Refia Hanım, ona da diğer misafirler gibi ilgi gösterdi. Biraz sohbet ettikten sonra “Hocateyze senden dua istiyorum” dedi misafir hanım. Sohbet sırasında muhatabını tanıyan, söylediği sözün gönlünde makes bulacağını hisseden Refia Hanım “İnşallah sana dua edeceğim. Allah seni ne güzel yaratmış ama bak sana bu kıyafet hiç yakışmamış” dedi. Misafiri ne kızmış, ne de darılmıştı. Bundan sonraki konuşmalarından, aslında inancına göre nasıl giyinmesi gerektiğinin farkında olduğu, adeta böyle bir ikazı beklediği ve cesaret edemediği kararlar için bunu fırsat bildiği anlaşılıyordu. Birkaç gün sonra aynı hanım yine geldi ve içinde bulunduğu durumu anlattı Refia Hanım’a: “Anlattıklarınızdan o kadar etkilendim ki, uykularım kayboldu. Aileme söylemedim bile buraya geldiğimi. Onlardan gizli namaz kılıyorum. Kapalı giyinmek, başımı örtmek istiyorum ama ailem beni reddediyor.” Refia Hanım, onu kararlarında cesaretlendirecek sözler ile rahatlattı. Yanına gidip gelmeye devam eden bu hanım zaman içinde hem kendi kararlarını hayata geçirdi hem de ailesinin kendisini yeni haliyle kabul etmesinde muvaffak oldu.

* Ziyaretçiler arasında bir hanım modern zamana göre kadınların kıyafetlerinin de değişmesi gerektiğini anlatıyordu. Refia Hanım onun önerdiği tarzı beğenmemiş olacak ki, itiraz ederek “hayır, o mesele öyle değil!” dedi. “20. asırdayız Hocaanne” diye ısrar eden genç hanıma bu sefer celallenmiş, sesini yükselterek şöyle diyordu: “20. asırda da Allah bir, bininci asırda da Allah bir.” Bu tek cümle meseleye bakış zaviyesinin nasıl olması gerektiğini herkese anlatmaya yetmişti.

* İzmirli hizmet ehli hanımlar, yeni doğan bebeklerini önce Refia Hanım’a getirirdi dua etmesi için.

* Refia Hanım, henüz sağlığının iyi olduğu dönemlerde bazen misafirlerle otururken kimseye bir şey demeden aniden kalkar, salondan dışarı çıkardı. Bu gidiş, evdeki misafirin kapı önündeki ayakkabısını düzelterip çevirmek içindi. Evde aileden kız, gelin, torun olduğu halde herkesin içinde onlara söylemezdi. Dış kapıyı açıp bakar, ayyakabılar dağınıksa düzeltirdi. Yerinden zor kalktığı ileri yaşlarında ise, misafirler anlamasın diye “Ayakları birleştirin.” derdi torununa.

* Refia Hanım bazen rüya tabiri de yapardı. Fethullah Gülen Hocaefendi onun bu özelliği hakkında şunları söyler: “Babasından, babamdan veya Alvarlı Efe Hazretleri’nden duyduğu şeylerden mi yoksa saf mülhem birisi olması itibariyle mi, mülhemattan birisi olması itibariyle mi öyle denk şeyler yapardı? Kalbinin rikkati kadar saf bir inancı vardı. Hayvanata da ilhamda bulunan Cenabı Hakk’ın, o kadar dine yakınlık hisseden bir insana o kadar ilhamatta bulunması yadırganmasa gerek.”

* Yakından tanıdığı hanımlar yeni bir kıyafet ile yanına gittiğinde onlara şöyle derdi: “Bu sana çok yakışmış ama senin güzelliğine değil Allah’ın sanatına, O’nun verdiği güzelliğe yakışmış.” Böylece onların nefsinin bu güzellikten pay almasının önüne geçmeye çalışır, her durumda Yaratan’ı nazara verirdi. Bir keresinde de güzellik mevzusunda şöyle konuşmuştu: “Birisi çok güzel değilse o normal ibadet etse de olur, ama güzelse Rabbinin verdiği güzelliğin, O’nun sanatının hatırına herkesten daha çok ibadet etmesi gerekir.”

Aynı şekilde, bolluk bereket içinde yaşayan insanların da daha çok ibadet etmesi gerektiğini söylüyordu. Üzüm bağlarını, meyve bahçelerini gördüğü bir gün “Biz Erzurum’da tane tane iktisat ederken siz burada bolluk içindesiniz. Erzurum’da yenen bir çiçek (karnabahar) gelmiş diye duyduk. Merakımızdan görmeye gittik. Sizin çok şükretmeniz lazım. Teheccüde kalkıp sabaha kadar namaz kılmanız gerekir.” diye konuşmuştu.

* Genç kızların meşru dairede ve mahrem ortamlarda güzel giyinmesini, varsa ziynetlerini takmasını, sokak gezmesi anlamında değil ama ev ziyaretlerine gitmesini severdi. Annelerine de bu yönde izin vermelerini tavsiye ederdi.

* Kadınların kot kumaştan kıyafet giymelerine hoş bakmaz “Bu erkek kispeti, bunu giyme, bu bir hanıma yakışmaz.” derdi.

* Refia Hanım, yanlış gördüğü bir şeyi karşısındaki insana doğrudan söyler, gıyabında kesinlikle konuşmazdı. Onun uyarısını duyan muhatabı da samimiyetine, şefkatine güvendiği için darılıp gücenmezdi. Mesela tanıdığı bir hanımın kızı gelmişti bir gün. Ayağında ten rengi ince çoraplar vardı. Refia Hanım ona daha içeri girer girmez “Sen falan hanımın kızısın bilmen lazım, bu kadar

ince çorapla olmaz.” dedi. Genç kız ise “tamam Hocaanne” deyip elini öperek sarıldı ona. Ne küsme, ne surat asma vardı. Çünkü Refia Hanım kim bilir bu kıza daha önce ne iltifatlarda bulunmuş, sevgisini hissettirmişti. Bu yüzden de sözü dinleniyordu.

* Bir gün, eşi hizmet gönüllüsü olan bir hanım küçük çocukları olmasına rağmen sık sık eşinin eve buyur ettiği misafirlere yemek hazırladığını, fakat bir kere bile ondan teşekkür duymadığını anlattı. Belli ki, eşinden takdir bekliyor, zahmetinin farkına varıldığını görmek istiyordu. Çok sevdiği bu hanımı sonuna kadar dinleyen Refia Hanım, sonunda kızgın bir üslup ile şunları söyledi: “Siz ne istiyorsunuz ben anlamıyorum. Sen eşine teşekkür edeceğine, ondan teşekkür bekliyorsun. Eşin olmasa sen eve talebeleri getirebilir miydin, davet edebilir miydin? O getirmese hizmet edebilir miydin? O dışarıdan yiyecek içecek getirmese sen bir şey hazırlayıp ikram edebilir miydin? Daha ne istiyorsun, eşin sayesinde Allah rızası için hizmet ediyorsun. Git ona teşekkür et.” Meseleye bu zaviyeden bakmayan muhatabı mahcup olmuştu fakat hakikat buydu ve o da bunu kabul ediyordu.

* Refia Hanım, annelerin ve kızların çeyiz hazırlamak için sürekli el işiyle meşgul olmalarını da tasvip etmezdi. Bunun yerine vakitlerini okuma ile hizmet ile değerlendirmelerini tavsiye ederdi. Kendi kızlarını ve torunlarını bu mevzuda uyarıyordu. Hatta bir keresinde torunlarını Hocaefendi’ye şikayet etmiş “Biliyor musun bunlar hep elişine düşmüşler.” demişti. Hocaefendi’nin cevabı şöyleydi: “Sadece parmaklarınız kireçlenmez. Başka işe yaramaz yaptıklarınız.”

Bununla birlikte, tamamen boş oturulmasına da karşı çıkardı. Onun razı olmadığı aşırıya gitmek, çeyizi gaye edinip tüm mesaisini buna harcamaktı. Kendisi de zaten ailesiyle bir arada sohbet ederken veya misafirleriyle otururken mutlaka eline bir örgü işi alırdı. Hatta gelen hanımlardan elinde örgü, dantel gibi bir iş olmayana sorardı “Senin el işin nerde?” diye. Bir gün sık ziyaretine gelen sevdiği hanımlara kızları için fazla çeyiz yapmamalarını söylemiş, “Bunu yapacağınıza şu kadar tesbih çekseydiniz.” demişti. “Peki Hocaanne, kızlarımıza hiç mi çeyiz yapmayacağız?” diye sorduklarında şunları tavsiye edecekti: “Masa örtüsü, yatak örtüsü gibi büyük dantel işleri yapma. Küçük parçalardan birer tane yapsanız yeter. Açgözlü insanlara giderse yok demesinler o kadar. Kızların çeyizine bunların yerine bol kaşık, bol tabak, tencere koyun, yastık yorgan yapın. Onlar da sizin gibi evlerini misafire açsın, hizmet etsinler.”

* 1970-80’li yıllarda İzmir’de çok fazla çay içme alışkanlığı yoktu. Genelde kahve ikram edilir, evde varsa arzu edene 1-2 bardaklık demlenirdi. Refia Hanım İzmirliilerin ilk bardaktan sonra ‘bir tane daha alır mıydınız?’ diye sormalarına pek şaşırmıştı. “Erzurum’da böyle bir şey sorulmaz, sürekli doldurulur.” diyordu samimi dostlarına. Bir gün Hanife Hanım’a “Niye Erzurumlular çok çay içiyor da İzmirliiler içmiyor?” diye sordu. Aldığı cevap şöyleydi: “Hocaanne, İzmir sıcak memleket, çay sıcakta tercih edilmiyor ama buralarda bol meyve var. Bu sıcakta daha iyi geliyor. Erzurum ise soğuk, çay içini ısıtıyor insanın.” Bu sözler onu tatmin etmiş, Hanife Hanım’a hak vermişti.

*Refia Hanım aynı zamanda bir Risale-i Nur talebesi idi. Latin alfabesi ile okumayı bilmesine de ders yapanları dinlemekten büyük lezzet alıyordu. Ziyaret için bir yere gittiğinde bile sohbet faslından

sonra dünyevi konuşmalara dalmaktansa arada kitap açılıp okunmasından memnun olurdu. ‘Risale-i Nur’u çok okuyun’ derdi. Torunları Hümeysra, Sümeyra, Afra hanımları özel olarak Risale-i Nur dersine gönderiyor, hocaları Fatma Hanım’a da daha disiplinli davranması adına “bunlara herslen (kız)” diyordu. Torunlarını devam ettiği ders grubu sırayla her birinin evinde bir araya geliyordu. Sıranın onların evine gelmesi Refia Hanım’ı da görmek demektir. O gün ders halkası her zamankinden daha kalabalık olurdu. Refia Hanım onların dersini dinlemeyi sever, fazla konuşmak istemezdi. Kızların ikram tabaklarını takip eder, mutlaka bitirmeleri için ısrar ederdi.

Mütevazı insanları seviyordu

Hocaefendi’nin yakınındaki hizmete gönül vermiş, gece gündüz koşturan ağabeyleri çok seviyordu Refia Hanım. Onlara ve ailelerine dua ediyor, hanımlarına özel ilgi gösteriyordu. Çok sevdiği torunu Mazhar Bey’in Pekmezci ailesinin kızıyla evlenmesine çok memnun olmuştu. Aynı şekilde kız torunlarının yaşları geldikçe hizmet şuuruna sahip delikanlılarla evlenmesini önemsiyordu. Torunlarına nasihat ederken eşlerinin vazifelerine vurgu yapıyor, daha çok hürmet ve hizmet etmeleri gerektiğini anlatıyordu. Çevresindeki insanlara Allah rızası için yaptıkları hizmete göre kıymet veriyordu. İnsanların zenginliğine fakirliğine bakmıyor, namazını, evlatlarının terbiyesini, büyüklerinin durumunu soruyordu. Hizmet için her şeyini veren, evindeki halıları kaldırıp kilim seren insanların hikayelerini hayranlıkla dinliyor ve yeri geldiğinde anlatıyordu. Mütevazı yaşamayı önemsiyor, dünyalık heveslerden, maddiyatın genişlemesinden uzak duruyordu. Kendine ait bir odası bir yatağı bile olmamıştı Refia Hanım’ın. Böyle bir şey istemek aklına bile gelmemişti. Bir çekyatın üzerinde yatıyor, torunlarıyla aynı odayı paylaşıyor, üstelik bundan büyük keyif alıyordu.

Aile büyükleri ile bir arada yaşayan kadınlara iltifatlar ediyor, herkesi bu anlamda teşvik ediyordu. Evlatların hayatta olan anne babalarından ayrı evde yaşamalarına bir türlü anlam veremiyordu. Hele gelinlerin yalnız dışarı çıkmasını, kayınvalide yerine kendi annesiyle daha çok vakit geçirmesini anlamıyordu. Bunlar onun İzmir’de ilk defa karşılaştığı manzaralardı. Bu yüzden samimi olduğu hanımlara büyüklerine hürmet etmeleri yönünde öğütler veriyordu. Sefade Hanım’ın kızı Nezihe’ye evlenirken “Sen annenin kızısın öyle sokakta gezmek dolaşmak yok. Kayınvalideni de yalnız bırakma.” diye nasihat etmişti. Bir süre sonra kendi annesiyle beraber ziyaretine gelen genç hanımı önce alnından öpüp iltifat ettikten sonra epeyce sitemde bulundu: “Verdiğim nasihatı hiç dinlememişsin. Hani dalı budağı yoktur bazı erkekler vardır ya, sen onlardan biriyle mi evlendin? Hani senin kayınvaliden? Oğlunu büyüttmüş, artık dinlenecek o, senin yanında oturacak. Senin bu halini hiç beğenmedim.” Allah rızası yolunda hizmet için çok koşturan birinin annesiyle, kayınvalidesiyle iyi geçinmediğini, küs durduğunu duyduğunda “Onun gönlünü almadan hizmet olmaz.” diyordu. Bu yüzden kayınvalidesi ve kayınpederi ile birlikte yaşayan Ayla Hanım’a özel bir sevgisi vardı. Ayla Hanım’ın kendi çocuğu olmamış, uzun yıllar hasta büyüklerine bakmıştı. Refia Hanım onun evine geliyor, kayınvalidesiyle sohbet ediyorlardı.

Çok sevdiği hanımlardan biri de Miraç Birlik’ti. Onu daha İzmir’e gelmeden önce, Hocaefendi’nin

anlatımlarıyla görmeden sevmiş, tanıştıktan sonra da muhabbeti katmerlenmişti. Çünkü Miraç Hanım, çok samimi, açık sözlü, edepli bir hanımdı. Miraç Hanım da Refia Hanım’a hürmet ediyor, sık sık ziyaretine geliyordu. Bir gün özel bir dua için salat-ı tefriciye duasını tamamlamaları gerekti. Fatma Hanım’ın Bozyaka’daki evinde toplanıp okudular. Fatma Hanım duasını Refia Hanım’ın yapmasını rica etti. Fakat o kenara çekilmiş, “Siz daha iyi yaparsınız.” diyordu. Miraç Hanım gayet doğal haliyle ve Ege şivesiyle “Hadi gı olur mu şimdi sen dururken?” dedi. O zaman cevşenin son kısmındaki duayı okudu Refia Hanım.

İzmir Bayraklı’da oturan Sıdika Hanım’ı da çok severdi Refia Hanım. Onun çalışkanlığı, her işin üstesinden gelmesi, ‘erkek işi’ diye kadınların uzak durduğu tamir, baca temizleme, soba kurma, badana boya gibi işlere koşturması hoşuna gidiyordu. Sıdika Hanım’ın bahçeli tek katlı evine gitmekten memnun oluyor; orada tavukları, ağaçları, çiçekleri görünce “Buraya gelince köye gelmiş gibi oluyorum.” diyordu. Yaptığımız görüşmelerde Refia Hanım’ın ‘muzip’ olduğunu ifade eden tek kişi Sıdika Hanım’dı. Demek ki o herkesle anlayacağı dilden ve ortamın gerektirdiği gibi iletişim kuruyordu. “Hocanne çok mukallitti, muzipti, köyde yaşadıklarını anlatırken güldürürdü bizi.” diyor Sıdika Hanım. Albayın hanımı Şaziye Hanım bazen Sıdika Hanım’a latife yapıyor “Dünyada hiçbir şeyi kıskanmıyorum Hocanne’nin kalbini nasıl çaldın, onu kıskanıyorum.” diyordu. Sıdika Hanım doğal haliyle çok samimi, sevecen, hizmet etmekten gocunmayan, teklifsiz bir insandı. Refia Hanım da onun bu halini seviyor olmalıydı.

“Bu gelin beni tebessüm ettiriyor.”

Sıbgatullah Bey’in Erzurum’da Dadaşkent’e taşınması Refia Hanım’ın beşinci gelini Melahat Hanım’ı bulmasına vesile oldu. Sıbgatullah Bey ile Melahat Hanım’ın babası iş yerinde tanışmış çok samimi arkadaşlık kurmuşlardı. Bu vesileyle aileleri de birbiriyle tanışmış, karşılıklı ev oturmalarına gitmeye başlamışlardı. Melahat Hanım daha ilkokuldayken annesine itaati, hürmeti, söz dinlemesiyle dikkatini çekmişti Refia Hanım’ın. Yıllar sonra Sıbgatullah Bey ile komşu da olunca artık evlenme çağına gelen Melahat Hanım’ı en küçük oğlu Kutbeddin Bey’e istemekte tereddüt etmedi. Fakat iki ailenin yaşam tarzları birbirine çok uymuyordu. Refia Hanım’ın dini yaşamadaki hassasiyetlerine nazaran daha rahat bir ortamda büyümüşü gelini. Namazlarını kılmasına rağmen başını yarım örtüyor, evlenince çarşaf giymeyi de kabul etmiyordu. Hatta, dindar bir aile olduklarını bildiği için onlara uyum sağlayamamaktan korkuyordu. Anne babası ise Ramiz Hoca’nın ailesiyle dünür olmayı canı gönülden istiyordu. Refia Hanım o dönem kaçak durumunda olan Hocaefendi’ye, bu çarşaf giyme meselesini sordurdu. Gelen cevap şöyleydi: “Bir hanımın dış kıyafeti vücut hatlarını kapatsın da, bunun illa ki çarşaf olması gerekmez. Yeter ki kendini namahremden korusun.” Bunun üzerine Melahat Hanım dışarı çıkarken o dönemde yaygın olan bol pardesü ve eşarp kullanmaya başladı.

1983’te ihtilal ortamında Erzurum’da evlenen Melahat Hanım, Refia Hanım’ın ayrı eve aldığı tek geliniydi. Kayınvalidesini, eltilerini tanıdıkça çok sevmiş, sıcakkanlılığı, güler yüzüyle kendini de aileye sevdirmişti. Eltileri arasında en küçük olduğu için onları birer ‘abla’ kabul etmişti. Refia

Hanım'ın kendisine anne gibi olduğunu ifade eden Melahat Hanım, onunla ilişkilerini şöyle anlatıyor:

Evlendiğim zaman çok zayıftım. Benim o halime üzülür, yemek yemem için ısrar ederdi. Eskiler 'toplu' isterdi gelinlerini, rahat yaşadığı belli olsun diye. Yer sofrasında beni yanına oturtur, yiyip yemediğimi kontrol ederdi. Eltilerim olmadığı zaman kaşığını doldurup çocuk gibi ağzıma verdiği çok olmuştur. Eltilerimin yanında vermezdi ama. Çok tatlı bir sertti. Şefkatinin yanında disiplini vardı. Bize her şeyi hoş geliyordu. Çok gülmeyi, boş konuşmayı, kahkahayı sevmezdi. Yüksek sesle gülen olursa "Cennetten müjde mi aldınız niye bu kadar keyif, ne oldu ki?" derdi. Espriyi çok severdim. Açar kitaplardan dini içerikli ama esprili hikayeler okurdum ona. Sonunda dayanamaz, gülümser "Bu gelin beni böyle tebessüm ettiriyor." derdi. Hepimize çok değer verirdi. Eltilerimle kayınvalidemle hiç kırgınlığımız olmadı. Bende bir yanlışlık görmüşse bunu başkasının yanında asla söylemezdi. Herkesle özel görüşürdü. Eltiler olarak birbirimize ne söylediğini bilmez, kendi aramızda da konuşmazdık. Annemlere gidecek olsam eşimden izin almazdım. Kayınvalidem varken o karışamazdı. Namazlarımıza çok dikkat eder, iş arasında her vakit hatırlatırdı.

Umre için kutsal topraklara yolculuk

Refia Hanım 1980'li yılların başlarında yeri geldikçe oğullarına hacca gitmek istediğini söylüyordu. Hatta "Ya beni hacca götürün ya da hac paramı talebelere dağıtın, sevabım olsun." diyordu. 1984'te bir gün oğlu Salih Bey şöyle bir rüya gördü:

Bir gün rüyamda annem, benim göremediğim ama varlığını hissettiğim iki müekkel meleğin arasında geldi. Öyle bitkin görünüyordu ki, çok zor bir sorgudan geçmiş gibiydi. "Ne oldu sana?" dedim. "Aylardır küçücük bir şeyin hesabını veremedim." dedi. O küçücük şey de, ya sofrada birinin önünden bir tabak çekmişti ya da tabaktaki yemeğin içinden bir parça et almış, böylelikle kendi nefisini tercih etmişti. Bu haram değildi ama ona haram olmayan bir şeyin hesabını soruyorlardı. Ben rüyamda onun o halini görünce dehşete düştüm. Ölmeyeceğim ölmeyeceğim, diye bağırarak uyanmışım.

O sıralar Hocaefendi hâlâ aranıyordu ve ona ulaşmak kolay değildi. Salih Bey, onu buldu ve rüyasını anlattı. Rüyayı tabir etmeyen Hocaefendi sadece "Annemi umreye gönderelim, sağlığı hacca müsait değil." dedi. Bunun üzerine bütün kardeşler arasında para toplayıp yol masraflarını karşılamaya karar verdiler. Sıbgatullah Bey'in annesiyle beraber gitmesi uygun görülmüştü. O da ilk defa gidiyordu. Refia Hanım'ın bir endişesi vardı, orada tavaf yaparken yüzünü açması gerekiyor muydu? Yıllarca aynı evde yaşadığı kayınpederinin bile yanında yüzünü açmamış bir kadındı. İlerlemiş yaşına rağmen (o sırada 71 yaşındaydı) Beytullah'ı tavaf ederken bile yüzünü açmaya haya ediyordu. Hocaefendi'nin "sen açmayabilirsin" cevabı gönlünü ferahlatmıştı.

Hizmet kardeşlerinden Fatma Hanım, İzmir'den ayrılacağı sabah Refia Hanım'ı uğurlamaya gelmek istemişti. Fakat tam o vakitte uyuya kaldı. Rüyasında Refia Hanım'ın evden çıktığını, etrafında da bir

sürü beyaz koyun olduğunu gördü. Uyanıp telaşla saate baktığında geç kaldığını fark etti. Mana aleminde görülen koyun melekleri temsil ediyordu. “Bizim gitmemize ne gerek var, Hocaanne’yi melekler uğurladı bu sabah.” diyordu arkadaşlarına.

Sıbgatullah Bey pasaport işlemlerini, hazırlıkları yaptıktan sonra ailesiyle helalleşip Ankara’dan 1984 yılı Ocak ayının sonunda, bir ay kalmak üzere kutsal topraklara doğru hareket ettiler. Duygularını çok belli etmeyen, kendisi hakkında konuşmayı sevmeyen Refia Hanım’ın çok heyecanlı olduğu her halinden belliydi. Sürekli gözleri yaşlı, dili kıpır kıpır dua ve salavattaydı. Daha uçakta telbiye getirirken salıvermişti gözyaşlarını. O coşkulu, heyecanlı, ağlamaklı hali dönene kadar hiç dinmedi. Uçağın içinde ne yemek yedi, ne su içti. Oysa şekeri vardı; açlığa, susuzluğa dayanması zordu. Fakat o abdestli gitmek istiyordu yolculuk boyunca. Önce Mekke’ye inip Hz. Ali caddesinde Harem-i Şerif’in hemen yakınında bir otele yerleştiler. Ana oğul aynı odada kalıyordu. Beytullah etrafında henüz çok fazla genişletme yapılmadığı için, 16 basamaklı bir merdivenle otelden harem avlusuna iniliyordu. İlk gün ikindi namazını Kabe’ye karşı eda etmek nasip oldu. Refia Hanım Kabe’yi ilk görüş anında gözyaşları içinde uzun uzun dua etti.

Gider gitmez ilk umresini yaptıktan sonra otele gelip dinlendiler. Fakat Kabe’nin bu kadar yanında iken otelde kalmaktan çok rahatsız olmuştu. “Ben Kabe’de kalacağım” diye ısrar ediyordu. Fakat bu yaşta hiç dinlenmeden, uyumadan sürekli ibadet halini bünyesi kaldırmazdı. Sıbgatullah Bey, annesini az da olsa otele gelip dinlenmeye ikna etmeye çalıştı. Tavafın daha rahat yapıldığı تنها zamanları tespit edip ona göre götürecekti annesini. Önce metafor alanında kadınlara ait bölümde Kabe kapısının tam karşısında Refia Hanım için sürekli bulunacağı bir yer tespit etti. Yanına gidip gelip rahatlıkla ilgilenebilmek için yol kenarını tercih etmişti. Refia Hanım’a orada iki battaniye almıştı. Birini altına seriyor. Birini dizlerine örtüp oturuyordu. Namazlarını oturarak kılıyordu zaten. Her gün sabah namazı için geldiğinde yerine oturuyor, öğlene kadar hiç dışarı çıkmıyordu. Bu arada Sıbgatullah Bey ona dışardan gizlice kahvaltılık ekmek arası bir şeyler getiriyordu. Öğlen namazından sonra beraber çıkıp otele gidiyorlardı. O zamanlar otellerde yemek verilmediği için yiyeceklerini dışardan alma zarureti vardı. Yemek yiyip biraz dinlendikten sonra ikindi için tekrar Beytullah’a geliyorlardı. Akşam ve yatsıdan sonra Refia Hanım oturduğu yerde 5-10 dakika kadar uyuyup dinleniyor, ardından teheccüd namazını eda ediyordu. Sabah namazına kadar yine dinlenme vaktiydi.

Sıbgatullah Bey annesi için tekerlekli sandalye temin etmişti. Namaz aralarında fırsat buldukça tavaf yapıyorlardı. Onca kalabalığa rağmen öyle fırsatlar oluştu ki, birçok kez ‘Hacerül Esved’e elini yüzünü sürme, öpme imkanı buldu Refia Hanım. İlk gidişte yaptığı umreden başka bir umre daha yapabildi.³¹

Refia Hanım’a kalsa otele gitmeden tüm vaktini Beytullah’ın gölgesinde geçirecekti ama Sıbgatullah Bey, annesinin rahatsızlanmasından endişe ettiği için arada gidip dinlenmeye ikna ediyordu. Fakat bir keresinde kesin kararını vermiş, oğluna “Sen git ben gelmiyorum” demişti. Hiç başını yere koymadan oturduğu yerde az bir şey uyuyup dinlenmekle yetiniyordu. Sıbgatullah Bey arada gidip kontrol ediyor, yiyeceğini suyunu veriyordu. Üç gün böylece Beytullah’tan hiç ayrılmadan

ibadet etti Refia Hanım.

Sıbgatullah Bey, Mekke’de kaldıkları 14 gün içinde fırsat buldukça özel arabayla Beytullah’ın dışındaki ziyaret yerlerini de gezdirdi Refia Hanım’a. Kayalıkların üzerinden Arafat Dağı’nın tepesine kadar çıktılar. Hira, Sevr dağlarının eteklerine kadar gittiler. Mina’yı, kurban kesilen yerleri gördüler. Hac olmasa bile gelmişken taş toplayıp şeytanları da taşladılar.

Mescid-i Nebevi’de kadın ve erkek girişleri ayrı olduğu için zorlanma ihtimali vardı ama kaldıkları otel kadınların giriş kapısının hemen yakınında olduğu için hiç sıkıntı yaşamadılar. Sıbgatullah Bey, annesini kadınların giriş kapısına bırakıyor “Ne zaman istersen ben şu taşın yanıdayım.” diyerek bekleyeceği yeri gösteriyordu. Annesi çıkana kadar orada oturup bekliyordu. Kendisi giremeyeceği için yiyeceği yemeği içeri girerken yanına veriyordu. Çoğu zaman da sabah namazından sonra dışarıda yemeğe götürüyordu. Hocaefendi’nin annesinin Medine’de olduğunu duyan iki aile onları yemeğe davet etmişti. Sair zamanlarda da tencere ile otele yemek getiriyorlardı. Fakat Refia Hanım dışardan gelen bu yemekleri kafiyeledeki diğer arkadaşlarına ikram ediyor, bir sofrada beraber yiyorlardı. Orada tanıştıkları Erzurumlu bir hanım Refia Hanım’ı çok sevmiş, yanından ayrılmıyor, her ihtiyacında yardımına koşuyordu. Bu sayede Sıbgatullah Bey’in işi de biraz kolaylaşmıştı. Burada da Cennetül Baki, Uhud, Hendek gibi mekanları gezdirdi annesine.

Medine’de ibadet ve ziyaretlerle beraber hediye alma işi de vardı. O zamanlar Türkiye’de şimdiki gibi hac, umre hatırası olabilecek eşyalar satılmıyordu. Refia Hanım’ın çevresi geniş, kızı, gelini, torunu, yeğeni çoktu. Elbette hiçbirini ihmal etmeyecek, karınca kararınca herkese hediye getirecekti. İpek elbiseler, kumaşlar, esanslar, oyuncaklar, tesbih, takke, başörtüsü, zemzem takımı gibi birçok şey aldılar. Sıbgatullah Bey bazı şeyleri alırken az tereddüt gösterince elini cebine atıp “Paran yoksa ben vereyim oğul.” diyordu. Fakat o fiyatı ne olursa olsun annesinin gönlünü kırmıyor, ne beğenirse kabul ediyordu. Bir keresinde kumaş almasını istemişti. Sıbgatullah Bey “Ben iyisini bilemem, buradaki hanımlara söyleyelim onlar alsın.” deyince kabul etmemişti. “Yok yok, kimse sırrımızı bilmesin, sen ne alırsan kabul.” demişti. Böylesine basit gibi görünen bir mevzuda bile aile mahremiyetinin dışarı çıkmasını istemiyordu.

Refia Hanım bir ay sonra Türkiye’ye dönünce, önce Erzurum’a geldi, ardından İzmir’e geçti. Getirdiği her şeyi ziyaretine gelenlere dağıttı. Fakat orada görüp yaşadıklarına dair çok fazla konuşmayı tercih etmiyordu. Umrede neler yaşadığını soranlara “Ben kim, orası kim? Ne anlatayım ki?” diyordu. İnsanların Kur’an’ı yere koyup okumalarına şaşırılmıştı en çok. Arada böyle şeylerden bahsediyordu. İzmirli Fatma Hanım Türkiye’den Medine’ye mücavir olarak yerleşen Peygamber aşığı hanımları görüp görmediğini sormuştu. “Aman oğul, onlar ne ki daha kimleri gördüm ben.” diye cevapladı soruyu fakat kimleri gördüğünü de hiçbir zaman anlatmadı.

Kendisinden sonra umreye gitmeye niyetlenen Sefade Hanım’a oralara dair şu tavsiyelerde bulunmuştu: “Orada kitaptan hiçbir şey okumana gerek yok. Her şeyi Allah’tan iste. Rabbim, benim gönlüm seninle, diye tevekkül et. Kabe’yi ilk gördüğünde hiçbir şey söyleme. Ellerini aç, zaten kalbin

okur. Kendini öyle hazırla ki, dilin okuyup kalbin susmasın.” Sefade Hanım, umreden dönünce ziyaretine gelen Refia Hanım’a “Hocanne, hiçbir şey okuyamadım, sadece ağladım.” deyince “İyi olmuş, daha ne istiyorsun?” cevabını verecekti.

Kışın İzmir’de, yazın Erzurum’da

Refia Hanım, her ne kadar İzmir’de yaşasa da yaz aylarını Erzurum’da geçiriyordu. Aslında, sıcağa dayanabilse Hocaefendi’nin olduğu bu şehirden hiç ayrılmayacaktı ama klima gibi teknolojik imkanların da bulunmadığı o yıllarda İzmir’in sıcağı katlanılır gibi değildi. Kışın Erzurum’un soğuk havasından kurtulup rahat ediyor, fakat yaz sıcağında da vücudunda pişikler, döküntüler oluyordu. Sonbaharda Erzurum’dan İzmir’e döneceği vakit de geride bıraktıklarına “Sanmayın ki rahat edemediğimden, duramadığımdan gidiyorum. Aklınıza öyle bir şey gelmesin. Burada kalsam hep yatakta olurum, havası iyi gelmiyor.” diyerek az da olsa yanlış anlamaların, kalplerde burkuntu oluşmasının önüne geçiyordu.

Mesih Bey, ailesini ve annesini de alıp İzmir’e taşınınca, Sıbgatullah Bey ile Salih Bey bir süre daha matbaanın üzerindeki evde beraber oturmaya devam ettiler. Ancak çocuklar büyümüş, herkesin kendi ailesi kalabalıklaşmıştı. Mesih beylerin ayrılmasından iki sene sonra Sıbgatullah Bey de Dadaşkent tarafında bir ev tutup taşındı. Fakat yine de eskiden olduğu gibi kurban, ramazan bayramlarını bir arada geçiriyor, sair vakitlerde de sık sık gidip geliyorlardı.

Erzurum’a gelince önce Sıbgatullah Bey’in evine iner, kendi evi gibi rahat ederdi. Kendisini misafir gibi hissettirmez, gelinine ve torunlarına da sanki hiç gitmemiş, her zaman bir aradaymışlar gibi rahat davranırdı. Sonra diğer oğullarını sırayla dolaşır bir müddet kalıp gönüllerini alırdı. Fakat o kimin evindeyse diğer oğulları ve gelinleri de yine fırsat buldukça oraya toplanırdı.

Refia Hanım İzmir’e gittiğinde, Mükafat Hanım’ın kızları Sümeyra, Emine ve Hansa hanımlar bunun uzun sürecek bir ayrılık olduğunu fark edecek yaşıydılar. ‘Ana’larının evden ayrılmasına çok üzülmüş ‘sanki kendilerini terk edip gitmiş gibi’ hissetmişlerdi. Hatta, her sene sonbahar gelip Erzurum’da havalar soğumaya başlayınca aynı duyguyu tekrar yaşıyorlardı. Hatice Hanım’ın kızlarıyla ‘anam bizim’ ‘hayır asıl bizim’ diye tatlı bir yarışa girer ‘babaannelerini’ paylaşamazlardı. Refia Hanım’ın bazen söz arasında İzmir’deki torunlarından ‘bizim kız’ diye bahsetmesi hemen dikkatlerini çeker, ‘babaannem bizden ayrıldı mı ki onlara böyle diyor’ diye düşünürlerdi. Fakat, Refia Hanım nereye giderse gitsin herkesin ‘ana’sı olmaya devam edecekti.

İzmir’de olduğu gibi burada da çok misafiri oluyor, şehre geldiğini duyan akraba ve dostları ziyaretine koşuyordu. Mutlaka Korucuk’taki akrabalarını da ziyaret ediyor, onlara “Siz yanıma gelmeyin, köyde işiniz vardır. Ben geleyim hem sılai rahim yapmış olurum.” diyordu. Bazen köyde bir iki hafta kalır, hem eşinin büyüklerinin kabirlerini ziyaret eder hem de akraba ve komşularıyla görüşürdü. Köyün hanımlarının çoğunun üzerinde ‘hoca’ olarak emeği vardı. Onlar da vefa gösterir, ziyaret ederlerdi. Refia Hanım, İzmirililerin Fethullah Gülen Hocaefendi’ye sahip çıkışından ve oradaki hanımların samimiyetle hizmete koşturmalarından çok etkilenmiş, Erzurum’da yeri geldikçe

bunlardan bahsetmişti. İzmir'in sadece güzelliklerini anlatıyordu. Görümcesi Dürdane Hanım'a "K   khanım oralar öyle güzel ki gel beraber kalalım. Sen olduğun zaman daha güzel gelir." diyordu. Fakat Dürdane Hanım'ı ikna edememişti.

İzmir gibi büyük bir Şehri, farklı kültürden insanları tanımak Refia Hanım'ın ufkunu geniŐletmişti. Bir keresinde Erzurum'da Şehre hakim bir noktada bulunan Abdurrahman Gazi türbesine ziyarete gitmişlerdi. Oradan Şehre doğru bakarken "Ben de Erzurum'u vilayet sanırdım. İzmir'in Kadifekale'si kadar yokmuş." diye hayretini ifade edecekti.

Kız torunlarına ilgisi

Hatice Hanım'ın iki kızı    oğlu olmuştu. Kızları H me ra (1972) ve Afra (1978) doğdukları günden beri sürekli babaannelerinin yanında büyüdüler. Mükafat Hanım ile Naime Hanım'ın kızları ise ilk yıllar beraber olsalar da, İzmir'e taşındıktan sonra sadece yaz aylarında onu görebiliyorlardı. Refia Hanım nerede olursa olsun torunlarının eğitimiyle, terbiyesiyle yakından ilgileniyordu. Çok  zledi i zamanlar Erzurum'daki torunlarını yanına  a ırıyordu. Yaşı ilerlemiş olsa bile ilk Kur'an hocaları olmuş, namazı hayatlarına doğal bir hal olarak yerleŐtirmelerini istemişti. Torunlarının terbiyesinde, Kur'an   renmelerinde, namaz hassasiyetli kazanmalarında çok disiplinliydi. Fakat aynı zamanda onlara karşı bir Şefkat abidesi gibiydi.

Dini yaşamada en hassas olduğu konulardan biri tesett rd . Kendisi yaşının ilerlemesine rağmen dışarı çıkarken peçesini eldivenini bırakmamıştı. Kız torunlarının kıyafetlerine de dikkat ediyor, onları uzun kollu giymeye alıŐtırıyordu. Kızlar okula giderken başını örtüyor, okulda mecburen açıyorlardı. Bir kız çocuğunun tek başına kesinlikle sokağa gönderilmesine razı olmuyordu. Hatta, torunlarının ailesiyle beraber ziyarete gelen akran kızlarla bile uzun süre ayrı odada kalmalarına izin vermiyor, "gelsin büyüklerin sözünü dinlesin, iki kelime   rensizler" diyordu. İlk başta aşırı korumacı gibi görünen bu tavrın aslında çok faydalı olduğunu ifade ediyor Hatice Hanım:

Şimdiki gençler bir yere gidince ayrı odaya çekiliyor, büyüklerinden habersizler. Saygıdan, terbiyeden mahrum kalıyorlar. Büyüklerin yanında bulunmanın çok faydası olduğunu görüyoruz. Çocuklar babaannelerini çok sevdikleri için hem de kendilerinin sevildi ini bildikleri için bu tarz kısıtlamalarına da itiraz etmiyorlardı. Çocuklar, 'Anam ne derse o olacak' diye kabullenmiŐlerdi.

Sabahları kız erkek ayırmadan bütün çocuklarının ve torunlarının üzerine okuma  detini İzmir'de de sürdürüyordu. Geç kalmış olsalar bile torunlarını baştan aşağı sıvazlayarak okuyordu. Hatice Hanım'ın ikinci kızı Afra Hanım, onun duaları sayesinde okul hayatını ciddi bir sıkıntı yaŐamadan geçirdiğini söylüyor. Afra Hanım'a göre babaannesinin se gileri de çok kuvvetliydi. Karşısındaki insanın sıkıntısını daha o söylemeden hissediyor, en uygun Şekilde yönlendiriyordu. Afra Hanım bu tespitini güçlendiren iki hatırasını Şöyle anlatıyor:

İlkokuldan sonra hem Kur'an kursuna gidiyor hem de öğrencilerin kaldığı evlere gidip ilmimi

artırmaya çalışıyordum. Öğrenci evinde kalan kızlardan biri “Herkes birbirinin kardeşi olduğuna göre kıyafetlerimiz de ortak sayılır herkes birbirinin kıyafetlerini giyebilir.” diye bir şey çıkardı. Herkesi de bu konuda ikna etti. 4-5 kız aralarında anlaştılar. Benim de aynı şeye katılmamı istediler. Ben de hemen cevap vermedim. Araya hafta sonu girdi, eve geldim ama sürekli aklımda bu mesele vardı. Kızlara ne cevap vereceğimi düşünüyordum. Aslında onlara katılmak içimden gelmiyor ama dışlanmak da istemiyordum. Ne anneme ne babaanneme sorabildim. Arkadaşların yanına gelmek için evden ayrılırken babaannem her zamanki gibi okudu, elini öptüm, vedalaştık. En son olarak bana “Sen sen ol kimsenin kıyafetini giyme kimseye de kendi kıyafetini verme.” diye tembih etti. Sorunum çözülmüştü. Arkadaşlara kıyafet ortaklığını kabul etmediğimi söyledim. Gerçekten de birkaç gün sonra aralarında anlaşmazlık çıktı ve bu meseleyi iptal ettiler. Yine arkadaşlarla kalırken, evden birisi hakkında bir durum ortaya atıldı. Kim ne biliyorsa anlatıyordu. Benim de bildiklerimi anlatmam için ısrar ettiler. Yine araya hafta sonu girdi ve eve gittim. Döneceğim sırada babaannem beni kapıdan çevirip hiç mevzusu yokken “Kızım kimseye sırrını verme.” dedi. Bu tembih üzerine bildiklerimi anlatmadım. Birkaç gün sonra mesele anlaşıldı fakat eğer ben söyleseydim zarar görecektim. Babaannem bilerek ya da bilmeyerek bana rehberlik etmişti.

İzmir’de annesinin okumasıyla ilgili bir hatırasını da Mesih Gülen şöyle anlatıyor:

Her gün evden çıkışımda muhakkak arkamdan duasını ederdi. Bir gün içerde okudu sonra illa merdivenin başına kadar geldi, okumaya devam ediyor. Ben de işçilere servis yapacağım diye acele ediyorum. “Mesih dur duamı yapacağım.” dedi. O duasını etti, ben arabaya bindim. Evin önünden iki yol ayrılıyor. Biri Karabağlar’a, biri de Yeşildere’ye. Benim Yeşildere’ye gitmem lazım ama o acele ile daldım Karabağlar yoluna. Daha o yola dönmeden önce de yanımdan bir ekmek arabası öyle bir geçti ki, yıldırım gibi hızlı. İçinde de yüksek sesle şarkı çalıyordu. Biraz gittim Karabağlar’a doğru. Sonra fark ettim, yahu ben buraya niye girdim, dedim. Hemen döndüm Yeşildere’ye. Baktım ki, az önceki ekmek arabası kıyameti koparmış orada. Büyük bir kaza olmuş, arabalar birbirlerine girmişler. “Allah’ım, anamın feryadı buna mıydı?” dedim.

“Bizim eğitimimiz ailemizin haliydi”

Refia Hanım, sözlü nasihatlerinden ziyade hal diliyle verdiği dersler ile daha çok etkiliyordu çevresindeki insanları. Hümeysra Hanım “Bir babaanneyi her gece namaz kılarken görürseniz onun diliyle kızım namaz kıl demesine gerek olmaz ki” cümlesiyle özetliyor onun hal tebliğini. Gerçekten de Hümeysra Hanım evlenmeden önceki dokuz sene geceleri babaannesiyile aynı odada uyumuş, hiçbir gece uyandığında onu yatağında uzanır halde görmemişti. Ya oturduğu yerde ayağını uzatarak namaz kılar, ya Kur’an veya cevşen okur, tesbih çekerdi. Bu yüzden Refia Hanım ne evlatlarına, ne torunlarına hiçbir zaman “namaz kıl” deme gereği duymamış, fakat vakit girdikten sonra “namazınızı

geciktirmeyin, namaz kaçır” diyerek hatırlatmıştı. Kendisi de ezanı dinler, oyalanmadan hemen vaktinde namazını ikame ederdi. “Çocukluktan beri namaz kıldığın halde neden hala kaza namazı kılıyorsun?” diye soran bir torununa şu cevabı vermişti: Gençliğimde çocukların, ev işinin telaşıyla hızlı hızlı kıldığım namazları, ‘kara namazlarımı’ kılıyorum.” Hümeysra Hanım “Bizim eğitimimiz ailemizin haliydi, yaşantısıydı.” diyor.

Erkek-kız ayırmadan bütün torunlarına ilgi gösteren Refia Hanım, herkese farklı bir güzelliğini öne çıkararak iltifat ediyordu. Bu yüzden kimse bir diğerini kıskanmıyordu. Kız torunlarının düğünlerinde çok ağlıyor, üzülüyor; oğlanları evlendirirken de çok mutlu oluyordu. Eğitimlerine İzmir’de devam eden Mazhar ve Kevser beyler, öğrenci yurdunda kalıyor, 2-3 haftada bir babaannelerini ziyaret için yanına geliyorlardı. Amcalarının evine kendi evleri gibi girip çıkıyor, Hatice Hanım’ın ilgisi sayesinde bu rahatlığı hissediyorlardı. Refia Hanım, artık büyümüş olsalar bile torunlarından sevgisini eksik etmez, sofrada yanına oturtup yemek yedirirdi. Bazen kaldıkları yurttan onlara nezaret eden belletmen ağabeylerinin, müdürlerinin kimler olduğunu soruyor, küçük hediyeler göndererek “Hocana selamımı söyle, sana iyi baksın.” diye tembihliyordu. Kemal Gülen İstanbul’da hukuk fakültesinde eğitime başladığı zaman kaldığı yurdun müdürü Merhum Mehmet Ayvacı idi. Refia Hanım ona da kendi ördüğü çorap, mendil gibi hediyeler göndermişti. Refia Hanım’a çok hürmeti, muhabbeti olan Ayvacı, hediyeleri gözyaşları arasında kabul etmiş, ondan bir hatıra olarak saklamıştı. Torunlarının okul sınavlarını bile takip eden Refia Hanım, dua niyetiyle her biri için hatime başlıyor, 1-2 günde bitirip dua ederek torunlarının muvaffak olmasını diliyordu. Hatta arkadaşları için dua istediklerinde bile, “Allah yardımcıları olsun.” deyip kısa bir dua ile geçiştirmiyor, hemen orada ellerini açıp uzun uzun dua ediyordu onlara da.

Torunlarına düşkünlüğünü her fırsatta gösteren Refia Hanım’ı bazen ikaz ediyordu Hocaefendi. ‘Bir kalpte iki sevgi olmaz, olmamalı’ sırrınca annesinin bu sevgisiyle imtihan olacağından endişeleniyor, “bu çocukları bu kadar sevme” diye ona anlatmaya çalışıyordu. Kemal Gülen de böyle bir hadisenin şahidi olmuştu. Hikayeyi kendisi şöyle anlatıyor:

İstanbul’da üniversitede okurken İzmir’e Hocaefendi’yi ziyarete gitmiştim. Sonra beraber amcamın evine babaannemi ziyarete gittik. Eve beraber girdik fakat önce Hocaefendi’yle ikisi baş başa hasret gidersen diye düşünüp yanlarına girmedim. Hemen mutfığa geçtim. Babaannem tam kapının karşısında oturuyordu. Sanırım Hocaefendi girerken aradan beni gördü. Hocaefendi yanına oturup halini hatırını sorduktan sonra ona sorduğu ilk soru ‘Kevser’i gördün mü, Kevser nasıl? Sanki ben Kevser’imi gördüm arkada, Hoca sen de gördün mü? Birkaç kere sorunca Hocaefendi ‘Kevseeer’ diye öyle bir seslendi ki yüreğim ağzıma geldi. Koştu geldim ‘buyurun efendim’ dedim. Fakat Hocaefendi bana bakmıyor. Babaanneme döndü. ‘İşte Kevser, ne yapacaksın çok mu özledin?’ dedi. Gerçekten özlemiş beni babaannem, ben de onu özlemişim. Ama bu sözlerin arkasından bir hakikat gelecekti. “Kaç kere dedim anne, bu çocukları bu kadar çok sevme, Allah alacak elimizden.” dedi. Öyle

anlaşıyor ki, daha önceden konuşmuşlar bu mevzuları. Babaannem Allah kadını. Gönlünde Allah sevgisinden başka bir şey olsun istemiyor. Hocaefendi “Sen çok sevme Allah senin kalbine bakar şerik görür ve alır elimizden.” diyor. Böyle de bir hakikati var bu sevme mevzusunun.

İstanbul ziyareti

Refia Hanım 1990’da, 77 yaşında iken İstanbul’a da geldi. O dönemlerde Hocaefendi daha çok İstanbul’da bulunuyor, vaaz ve konferanslar veriyordu. Ayrıca torunlarından burada okuyanlar vardı. Çok sevdiği torunu Hümeysra da bir sene önce evlenip İstanbul’da yaşamaya başlamıştı. Böyle bir seyahati kendisi mi talep etti, yoksa Hocaefendi mi teklif etti bilinmiyor ancak her ne kadar uzun yol yorucu olsa da, torununun evine geldiği zaman çok memnun oldu. Muhterem validesi gelince Hocaefendi de İstanbul’da bulunan uzak yakın bütün akrabalarını yemeğe davet etti. Bu vesileyle uzun yıllardır birbirini görmeyen aile ferdleri buluşmuş, yeni nesiller de tanışma imkanı bulmuştu.

O gün Hümeysra’nın evine, Şamil Ağa’nın amcası Süleyman Efendi’nin torunlarından Sabire (Sariye Hala) Hanım da gelmişti. Korucuk’ta yaşadığı dönemde Sabire Hanım’ın annesi ile çok samimi görüşüyordu Refia Hanım. Birbirlerini kız kardeş gibi seviyor, yapacakları işlerde yardımcı oluyorlardı. Özellikle doğum sonrası çocukların bakımı ve ev işlerinde birbirlerini kolluyorlardı. Korucuk’ta okuttuğu çocuklar arasında Sabire Hanım da vardı. Yıllar sonra aynı evde buluşunca anne kız gibi sarılıp ağlaştılar. Yan yana, el ele oturup, eskileri yad ettiler, hatıralarını paylaştılar ailenin diğer hanımlarıyla. Sofrada dertleşip ağlamaktan yemek yiyemiyorlardı. Refia Hanım “Bacımın yavrusu” diyor, bir daha bir daha sarılıyordu Sabire Hanım’a.

Torununun evindeki o buluşma gününde uzak akrabalarından ilk defa gördüğü gelinlere “Sizler kusura bakmayın. Biz sizi çok fazla göremedik, size hizmet edemedik, emek veremedik.” diye konuştu Refia Hanım. O yaşında bile ortada gördüğü bir eksiklikten üzerine düşen payı üstleniyor, gelinlerle yeterince ilgilenemediği için mahcubiyetini ifade ediyordu. Onun bu tavrı, genç hanımların da kendilerine ‘acaba bizim de yapmamız gereken ama ihmal ettiğimiz bir şeyler var mı?’ sorusunu yöneltmelerine zemin hazırlıyordu.

İstanbul’da kaldığı üç gün boyunca hiçbir yere çıkıp gezmeyi, şehri dolaşmayı istemedi Refia Hanım. Zaten sürekli ziyaretçileri gelmiş, ev dolup boşalmıştı. Sonrasında yine İzmir’e döndüler.

Eğitim hizmetlerinin ilk tohumları

Fethullah Gülen Hocaefendi, usulsüz takibatın bittiği ve artık serbest kaldığı 1986’dan itibaren İstanbul’a sık sık gidip gelmeye başlamıştı. 6 Nisan 1986’da Büyük Çamlıca Camii’nde verdiği vaaz ile altı sene aradan sonra kürsülere yeniden dönmüş oldu. Hocaefendi aynı yıl 6 Haziran’da üçüncü haccını yapmak niyetiyle kutsal topraklara doğru yola çıktı. O hacda iken, Hocaefendi’nin İzmir’de vaaz verdiği Bornova Camii’nin imamı olan Mehmet Özyurt Diyarbakır’da tutuklandı. Doğu illerinde sıkıyönetim devam ediyordu. Savcılık, Mehmet Hoca’nın defterindeki bazı bilgilerden hareketle

soruşturmasına Hocaefendi'yi de dahil etti. Hocaefendi durumdan haberdar olduğunda hacda idi ve tam olarak ne ile suçlandığını bilmiyordu. Döner dönmez havaalanında tutaklanma ihtimaline karşılık karayoluyla dönmeyi tercih etti. Ürdün-Şam-Halep üzerinden sınıra geldi. Arkadaşı Hayati Yavuz ile beraber, iz bırakmamak için ayakkabılarını çıkarıp dikenli kumlu bir yolda yürüdüler. Belki yarım saat süreceği söylenen yolda altı saat süren bir gece yürüyüşünün ardından Türkiye'ye giriş yaptılar. Hocaefendi'nin dizlerine kadar yüzlerce diken batmış, ayakları iltihaplanmıştı. İzmir'e gelen Hocaefendi, vakit kaybetmeden Devlet Güvenlik Mahkemesine gidip ifade vermeye geldiğini söyledi. İfadesi alındıktan sonra takipsizlik kararı verildi.

Hocaefendi, 12 Eylül darbesi sebebiyle 10 yıl ara verdiği seri vaazlarına 13 Ocak 1989 günü İstanbul Üsküdar Valide Sultan Camii'nde yeniden başladı. 16 Mart 1990'a kadar 62 hafta süren bu cuma vaazlarında Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hayatını anlattı. Aynı dönemde pazar günleri Süleymaniye, Fatih, Sultanahmet gibi büyük camilerde, İzmir'deki Hisar, Şadırvan camilerinde, Ankara Kocatepe'de ve Erzurum'da 43 ayrı vaaz verdi. Hocaefendi, 16 Haziran 1991 günü vaazlarını noktaladı. Bu kararı almasının sebebi, kendisine yapılan suikast planları yüzünden cemaatin de zarar görmesinin önüne geçmektir. Hocaefendi, bu dönemde yaptığı vaaz ve sohbetlerde, ayrıca görüştüğü işadamlarını ve hayırseverleri Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmaya başlayacak olan Orta Asya ülkelerine eğitim kurumları açmaları için teşvik ediyordu. Bu arada, 1990'da Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ziyaretlerde bulunarak oralarda yaşayan gurbetçilerin durumlarına vakıf olmaya çalıştı, çeşitli konferanslara katıldı. 1993'te de Amerika, Kanada ve Avustralya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türklerle görüşmek üzere 50 gün süren bir seyahat gerçekleştirdi. Sovyet rejiminin yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ülkelerinde okullar açılması için yaptığı tavsiyeler de esnaf ve eğitimcilerden karşılık bulmuş, ilk girişimler başlamıştı.

“Bir çocuk gibi başımı dizlerine koyayım”

Bütün bu yoğunluk içinde annesini ihmal etmiyordu Hocaefendi. En az haftada bir ziyaret ediyor, sık sık telefon edip halini soruyordu. Annesinin sağlığını çok önemsiyor, kardeşlerini ve gelinleri Refia Hanım'ın şekerden dolayı yaptığı diyeti uygulamaları için uyarıyordu. Hocaefendi'nin geleceği zamanlar büyüğünden küçüğüne herkesi bir mutluluk, heyecan dalgası sarardı. Refia Hanım bile heyecanlanır, eğer kıyafetinin müsait olmadığını düşünürse değiştirir, kendine çeki düzen verirdi. Hocaefendi annesini ziyarete geldiğinde, eğer odada başka biri varsa, kardeşi bile olsa onun yanında annesine mesafeli duruyor, elini öpüp halini hatırlarını sorduktan sonra diğerleriyle görüşüyordu. Yakın-uzak akrabalarla münasebetlerin sürdürülmesini çok önemsiyor, kimin nerede olduğunu, neler yaptıklarını takip ediyor, varsa ihtiyaçlarını gidermek için çabalıyordu. Özellikle yeni gelişen nesillerin elinden tutulması, okutulması için her türlü imkânı araştırıyordu.

Fakat yalnız kaldıklarında küçük bir çocuk gibi annesinin şefkatini hissetmek ihtiyacını duyuyor, başını dizlerine koyarak onun da evlat hasretini dindirmesine fırsat veriyordu. Anne ile evladın bu haline hiç kimse şahit olmuş değildi. Hocaefendi bu sırrını ve annesinin kendisine olan düşkünlüğünü

vefatından üç sene sonra 1996'da yaptığı bir sohbette şöyle anlatmıştır:

55 yaşında anamın yanına giderim, hala bir çocuk gibi başımı dizlerine koyayım, saçlarımla oynasın, koklasın, bana bir de nasihat çeksın. “Bak bir yere giderken sakın meslerini giymeziik etme, kaloriferlerini yakmazlık etme, yatarken battaniyeni al üzerine, üşürsün ne olur ne olmaz, giderken, arabayı iyi şoför kullanmıyorsa binme o arabaya.” der, dünya kadar der... Hani içinizden gelir ki, “A be ana ben bunları bilirim.” Ama dememiştir ben. Çünkü anama karşı ukalalık yapmaktan da sakınırım. Çünkü anne bu...

Refia Hanım'ın öğrettiği dua

Mesih Bey'in evinin karşısında Turgutlu eşrafından Rıfat Sayar'ın inşaat malzemeleri sattığı bir dükkanı vardı. Rıfat Bey'in eşi Perihan Hanım, Refia Hanım'ın sık gelen ziyaretçilerindendi. Bir gün ona “pencereden bakarken görüyorum, oğlumun bir sıkıntısı mı var?” diye sordu. Perihan Hanım, biraz maddi sıkıntıları olduğunu anlattı. Bunun üzerine Refia Hanım, Büyük Cevşen dua kitabında Evradı Kudsiye bölümü içinde bulunan Ali İmran suresi 26-27. ayetlerini sabah-akşam yedişer kere okumalarını tavsiye etti.³²

Tesettüre riayeti, nahamremden uzak durması

Bugün birçok ailenin ihmal ettiği yakın akraba arasındaki mahremiyete riayet konusu bu ailede kılı kırk yararcasına yaşıanıyordu. Refia Hanım, kendisi buna özen gösterdiği gibi, geldiği aileyi de böyle bulmuş, evlatlarını aynı hassasiyette yetiştirmiş, gelinlerini buna göre seçmişti. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin “olması gerekenin de üstünde oldukça mazbut” diyerek tarif ettiği Refia Hanım, sadece dinen namahrem değil, birbirine mahrem olan aile fertlerinin bile münasebetlerinde, hal ve tavırlarında, giyim kuşamlarında dikkatli olmalarını istiyordu. Ona göre bu, hayanın, edep ve terbiyenin gereği idi. Mesela kendisi evlatlarının, hatta torunlarının yanında bile abdest hazırlığı için çoraplarını çıkarmaz; başını hiç kimsenin yanında açmazdı.

Bu hassasiyetlerini kızlarının yetişmesinde de bir ölçü olarak hayata geçirmişti. Nurhayat ve Fazilet hanımlar küçük yaşta başlarını örtmeye başlamış, baba ve kardeşlerinin yanında abdest dahi almamaya dikkat etmişlerdi. Öyle ki, Fazilet Hanım “Babamız geldiğinde abdest alıyor olursak hemen kollarımızı indirir, eğilir çoraplarımızı giyerdik. Biz dikkat etmesek bile annem kaş göz işaretiyle hatırlatırdı.” diyor.

Refia Hanım, sadece gençliğinde değil, ilerlemiş yaşında da mahremiyetini muhafaza için azami dikkat gösteriyordu. Bir bayram günü odasında misafirleriyle otururken Hocaefendi'nin yakın arkadaşlarından bir grup bayramlaşmak, duasını almak için ziyaretine geldi. Önceden haber verilse herhalde müsaade etmezdi ama bir emrivaki söz konusuydu. Hocaefendi'nin bilgisinin oluşu da elini kolunu bağlamış, mecburen yanlarına çıkmayı kabul etmişti. Ehramını üzerine alırken bir taraftan da soğuk terler döküyor, ‘Hacı bana bunu niye yaptı ki, ben şimdi nasıl çıkacağım onların karşısına’ diye söyleniyordu. Yüzünü de tamamen örtüp salona girdi, kapının yakınına oturdu. Bayram tebriklerine

başıyla ve çok alçak sesle mukabelede bulundu ve hemen çıktı. Yağmurun altında durup ıslanmış gibi terlemişti. Refia Hanım'ın o telaşlı hali, o yaşındaki utangaçlığı, orada bulunan misafirlerini tesettür, edep, haya ve namahrem gibi kadınların dikkat etmesi gereken mevzularda binlerce kelimelik nasihatten daha tesirli olmuştu.

Seksen senelik ömründe inandığı gibi yaşama konusunda, tesettür, ibadet gibi mevzularda asla taviz vermeyen Refia Hanım, sağlığı söz konusu olsa bile kararlılığından vazgeçmiyordu. Bir gün Mustafa Birlik'in eşi Miraç Hanım ile kızı Ayşe Hanım ziyaretine gittiklerinde onu çok öfkeli buldular. “Hoca bana doktor yolluyormuş.” dedi onlara. Görünüşe bakılırsa bunda bir şey yoktu, çünkü ayaklarında uzun zamandır hareketini kısıtlayan ağrıları vardı. Ayşe Hanım da onu rahatlatmak için bu minvalde ifadeler kullandı: “Ne güzel işte. Doktor seni muayene edecek, ağrılarına iyi gelecek ilaçlar verecek. Hocamız seni sevdiği için yolluyor onu.” Öfkesi geçmemişti. “Hoca bilmiyor mu ki, benim vücudumu namahrem bir kişi görmedi.” Ayak bileğini göstererek “Şuradan üstünü bir kişi bile görmemiştir.” dedi. Durum vahimdi. Ayşe Hanım bir orta yol buldu “Gel seninle bir pazarlık yapalım. Sen güzelce çarşafını giy, söz veriyorum ben yanında duracağım. Hatice de olacak. Biz doktora senin ağrıyan bölgelerini tarif edeceğiz.” Eve gelen doktor da zaten onun hassasiyetlerini bilen bir uzmandı. Sadece ağrılarını kendisinden dinlemek istemişti. Bugünkü gibi ileri tetkik cihazlarının bulunmadığı 80’li yıllarda hastaneye de gitse doktorlar şikayetlerini dinleyip ağrı kesici belli ilaçları yazıyorlardı. O gün eve gelen doktor da tarif edilen ağrılara göre gerekli reçeteyi yazmıştı.

³⁰ Kim aradığını ciddiyetle ararsa, ancak o bulabilir.

³¹ Sıbgatullah Bey mikat yeri olan Ten'im mescidine gidebilmek için bir arkadaşının arabasını emanet almış, şoförlüğünü yaparak annesini götürmüştü. Sıbgatullah Bey annesinden ayrı fazladan iki umre daha yaptı. Birini babası Ramiz Hoca adına niyetlendi, diğerlerini isim vermeden geçmişleri namına ifa etti. İkinci umresini ve tavaflarını kimler için niyetlenerek yaptığını sormamıştı annesine.

³² “Kulillahümme malikel mülk...” diye başlayan bu ayetlerin meali şöyledir: “De ki ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Dilediğine mülk verirsın, dilediğinden de mülkü çeker alırsın; dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır yalnız senin elindedir. Gerçekten sen, herşeye gücü yetensin. Geceyi gündüzün içine sokarsın, gündüzü de gecenin içine sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.”

8. BÖLÜM

VEDA VAKTİ

Veda Vakti

“Hatice bana annem gibi bakıyor.”

Şeker hastalığı Refia Hanım'ı son yıllarında iyice zorlamaya başlamıştı. Tuvalet ihtiyacına sık sık kalkması gerekiyor, her an ibadet halinde olduğu için abdest tazeliyordu. Bu onu yoran bir hal almıştı. Dışarı çıkmak istemiyor ama misafiri de sevdiği için herkesin yanına gelmesini bekliyordu. Artık ailesiyle beraber yer sofrasına oturamaz olmuştu. Hatice Hanım sofrayı onun odasına hazırlıyor, yemeğini oturduğu yerde yine kendileriyle bir arada yemesine imkan veriyordu. Evde misafir olmasa bile torunları ve çocukları onu odasında yalnız bırakmıyor, işlerini sohbetlerini hep onun yanında sürdürüyorlardı.

Kutbeddin Bey 1987'de, Hasbi Bey 1989'da Hocaefendi'nin tavsiyesiyle ailelerini alıp İzmir'e taşındılar. Refia Hanım'ın iki gelini daha olmuştu İzmir'de fakat o çok alıştığı için Mesih Bey'in eşi Hatice Hanım'ın yanında olmayı tercih ediyordu. Hatice Hanım da hayatını tamamen Refia Hanım'a adanmış gibiydi. Çocuklarından daha özenerek bakımıyla ilgileniyor, hizmetine koşuyordu. Nişanlılık dönemiyle beraber vefatına kadar 24 sene, kısa dönemli ayrılıkların haricinde hep bir arada yaşamışlardı. Refia Hanım'ın olmadığı bir hayat tasavvuru yoktu. Özellikle yatağından kendi başına kalkamadığı son aylarında her an yanı başındaydı. Fakat bu sadece sorumluluk duygusuyla yapılan bir hizmet değil, tamamen gönlünden gele gele, severek, özenerek, mutlulukla sürdürdüğü bir hayat tarzıydı. Hatice Hanım kayınvalidesine nasıl hizmet ettiğini şöyle anlatıyor:

Allah heves verdi bana. Yapıyordum. Kendi başına yıkanamazdı, hali yoktu, çok zor gelirdi. 5 çocuğum var. Onların banyolarını yaptırdığım gün belim ağrır, halsiz olurum, ama annemi sabah banyo yaptırayım diye akşamdan niyetlenince sabah dinç kalkardım. Bazen Mesih Beyle akşamdan konuşur ikna ederdik. Keyifle yaptırırdım banyosunu. Bembeyaz saçlarını tarardım. Nasıl güzel günlerdi o günler! En güzel günlerdi.

Hatice Hanım, çok zaruri bir durum olmadıktan sonra kayınvalidesini yalnız bırakıp evden bir yere ayrılmıyordu. Kendi kızlarına bile güvenip emanet edemiyor, her anında yanında olmaya çalışıyordu. Fakat bir gün Refia Hanım yeni doğum yapan torunlarından birinin yanına bebek görmeye gitmelerini istedi. Kendi yanına da oğlu Hasbi Bey'i çağırdı. İkisi evde otururken Hocaefendi çıkageldi. Annesine sağlığının nasıl olduğunu, bakımından memnun olup olmadığını sordu. Aldığı cevap üzerine çok duygulanmıştı: “Hoca, gelin bana öyle bakıyor ki, annem gibi bakıyor, annem gibi.” Bunun üzerine “Madem annen gibi bakıyor, hadi onun için dua edelim” dedi Hocaefendi. Üçü beraber ellerini açıp gelinleri Hatice Hanım'a hayır duada bulundular. Ziyaretten dönen Hatice Hanım'a bu güzel haberi Hasbi Bey verdi. Bu müjde Hatice Hanım için yaşadığı bütün sıkıntıları unutturacak kadar güzeldi. Çünkü o da kayınvalidesini gönlünden seviyor, hizmetini gönlünden gelerek yapıyor ve ondan ayrı duramıyordu. Yaşadığı yorucu hayattan hiçbir şikayeti yoktu.

Sürekli misafirin girip çıktığı evin bütün sorumluluğu Hatice Hanım'ın üzerindeydi. Onun da küçük çocukları vardı ve her işe koşturmakta zorlanıyordu. Gelininin halini gören, bilen Refia Hanım, bazen samimi görüştüğü hanımların da kendisiyle ilgili işleri yapmalarına izin veriyordu. Onlardan biri de Muteber Hanım'dı. Bazen gelip bir hafta kadar kalan Muteber Hanım'ın kendisine böylesine hürmet ettiğini bir gün Hocaefendi'ye de anlattı Refia Hanım. “Öyleyse ben ona bacım diyeyim bundan sonra.” dedi ve onun için dua etti Hocaefendi.

“Sen de mi?”

Refia Hanım'ın şekerinin yükselmemesi için yediğine içtiğine çok dikkat etmesi gerekiyordu. Hatice Hanım, kayınvalidesinin yemeklerini doktorların verdiği diyet listesine göre yapıyordu. Fakat Refia Hanım ailedeki herkes gibi tatlıları, hamur işlerini çok seviyordu. Evde herkes diyet yapmadığı ve yemekler bir arada yendiği için de çok sevdiği yemeklerden uzak durması zor oluyordu. Bayramlarda kendisi tatlı yiyemiyor fakat misafirlerine yemeleri için ısrar ediyordu. Gün boyu gelen misafirlerine çayla beraber en az iki üç çeşit ikram çıkaran Hatice Hanım, ona da diyetine uygun şeyler hazırlıyordu. Yasaklı yiyecekler arasında ekmek de vardı ve bu Refia Hanım'ın çok zoruna gidiyordu. Annesini ziyaret ettiği bir günü Salih Bey şöyle anlatıyor:

Anamın yanına girmeden önce yengeme “Hakkını helal et şimdi senin aleyhinde konuşacağım.” dedim. Yanına girdim, baktım yemek yiyor, sofrasında kuş sütü eksik, etinden böreğine kadar azar azar her şeyi koymuş gelini ama ekmek yok. “Bana ekmek vermiyorlar.” diye şikayet etti. “Ekmek pahalı da ondan vermiyorlar.” dedim. Durdu o zaman, bir şey demedi ama gelini şikayet edip biraz rahatladı. Ertesi gün “Yahu bu ekmek etten de mi pahalı, et veriyorlar ekmek vermiyorlar.” demişti.

Bazen Hocaefendi'ye de naz makamında şikayet ediyordu “Kendileri yiyor bana vermiyorlar.” diye. Hocaefendi annesinin sağlığı ile ona olan sevgisi arasında kalıyor; onu üzmeden gönlünü hoş tutmaya çalışıyordu. Bir keresinde yine gelinini şikayet eden annesine “Gelin haklı ana.” deyince Refia Hanım “Sen de mi?” der gibi yüzüne bakmış, artık bir şey dememişti. Annesinin o bakışını hiç unutmayacaktı Hocaefendi, ve ‘haksız olduğu durumda bile onun tarafında mı olmalıydım acaba’ diye kendini sorgulayacaktı.

Şeker hastalarına iyi geleceğini öğrendiği her şeyi, diyete uygun yiyecekleri annesine gönderiyor, onu biraz olsun rahatlatmayı arzu ediyordu. Tedavinin tesirli olması için Refia Hanım'ın kilo da vermesi zaruri idi. Ancak yaşlı, hareketi iyice kısıtlanmış bir insanın sadece az yiyerek bunu başarması çok zordu. Hocaefendi, İstanbul'da o zamanlar çok yeni olan vücudu terletip kasları hareket ettirerek zayıflamaya yardımcı bir cihaz alıp annesine göndermişti. Kendisi de şeker hastalığına maruz kaldığı için annesine neyin iyi geleceğini çok iyi biliyor, ona göre annesine bakanları yönlendiriyordu. Sürekli yanında olamasa bile kardeşlerinden düzenli haber alıyordu.

Refia Hanım, rahatsızlığının iyice ilerlediği, gözlerinin artık görmediği son zamanlara kadar elinden

örgüsünü bırakmamıştı. Ancak, artık ağır örgüler yapamıyor, daha çok el bezi çorap gibi küçük parçalar dokuyor ve bunların hepsini dağıtıyordu. Özellikle yetimleri, dul hanımları gözetiyordu. Bir keresinde Hocaefendi bir çift yün çorap istemişti. Refia Hanım sadece kendi evladına çorap örmekle yetinmemiş, onlarca çift örüp Hocaefendi'ye göndermişti, talebelere dağıtsın diye.

Yine torunu Sümeyra'nın yeni doğan bebeğine yeleğiyle patiğiyle on parçalık bir takım örmüştü. Ördüğü kıyafetleri kurdelelerle süslemiş, zeytin çekirdeğinden düğmeler yapmıştı. Fakat hasta olduğu için ölçüleri tam denk getirememiş, kiminin kolu uzun kiminin paçası kısa kalmıştı. Fakat o halinde bile, kendini bırakmaması, sevdikleri için bir şeyler yapma çabası çok önemliydi. O hiçbir zaman kendisi için yaşamamıştı. Mesih Bey'e ördüğü fanılayı Hatice Hanım'a verirken "Önce Mesihe giyindir sonra yıka. Her ilmeğine bir ihlas okumuşam salavat çekmişem." diyordu. Onun dediği gibi yapan Hatice Hanım daha sonraları giydirmeye kıyamadı, eskimesin hatıra kalsın diye muhafaza etti. En son hastalanmadan önce Kutbeddin Bey için bir içlik örüyordu. Ziyaretine gelen Melahat Hanım'a nasıl yıkayacağını anlatırken şunları söyledi: "Bu kazakları üç tane ördüm ikisini o giysin, biri de senin. Sen de hasta olma oğluma iyi bakasın. Eskidiği zaman yenisini öersen 60 çift ön 60 çift arka yapacaksın, kimseye de sorma, bir yere yaz unutma. İlk yıkarken sakın ola makineye koyma. İlk suyunu leğende al, çiçeklerin dibine dök. Ben onları dokurken her ilmeğine salatü selam okudum, hiçbir ilmeğini boş örmedim." Melahat Hanım da vefatından sonra eşine giydirmeye kıyamadığı bu içlikleri hatıra olarak saklayacaktı.

"Bugün cevşenimi okuyamadım."

1993'te bir bahar sabahı, Mart ayının sonları olmalıydı, gecesini yine ibadet, tesbih, dua ile geçiren Refia Hanım sabah namazından sonra bir müddet dinlenmeye çekilmişti. Uyandığı zaman her zamanki gibi cevşenini eline alıp okumak istedi fakat harfleri seçip okuyamıyordu. Yüksek şeker gözlerine tesir etmiş, görme kabiliyeti giderek azalmıştı. Hemen gelini Hatice Hanım'a seslendi "Bugün cevşenimi okuyamadım." dedi. Çok üzgündü. Her zamanki gibi yanında bir örgü işi vardı. Hatice Hanım "Bu beyaz iş gözlerini yordu. Dinlenerek yapsan daha iyi olurdu." deyince "Aman yok, bu bitsin, yarım kalmasın." diyordu. Fakat Hatice Hanım "Söz veriyorum, ben bitireceğim." diyerek örgüsünü kaldırdı. Yazı okuyamıyor fakat etrafındaki insanları seçebiliyordu. Kalkıp ihtiyacına gidebiliyor, abdest alıp oturduğu yerden namazını kılıyor, yemeğini yiyebiliyordu. Mesih Bey o gün bütün kardeşlerini arayıp annesinin rahatsızlandığını haber verdi.

Ertesi gün yine okuyamadı cevşenini. Böylelikle günden güne görme kabiliyeti azaldı. Gün içinde farkında olmadan uyumaya başladı. Hareketleri de iyice yavaşlamıştı, artık yemeğini de yiyemiyordu. Ne tabağı bulabiliyor, ne kaşığı ağzına götürebiliyordu. Hatice Hanım yediriyordu yemeğini. Bir keresinde Hatice Hanım lavaboya götürmüştü. Geri getirirken yürüyemedi Refia Hanım, düşmemek için gelinine dayandı. Hatice Hanım, zor da olsa onu tutmuş, düşmesini önlemişti. O zaman "Sen benim elimden tuttun Resulullah da senin elinden tutsun." diye dua etti. Bu son kalkışıydı. 20 gün içinde hastalığı iyice ilerleyecek ve sonunda bilincini kaybedecekti.

Refia Hanım, gözleri az görmeye başladığı zaman Hocaefendi’yi sormuş, “Haber verin gelsin, gözlerim kapanırsa belki bir daha göremem.” demişti. Hocaefendi ise o sıralarda İstanbul’daydı. Annesinin rahatsızlandığını haber alınca kendisi hemen gelememiş, uzman doktorları eve yönlendirip muayene etmelerini istemişti. Muayene sonrası hemen hastaneye kaldıran doktorlar, İzmir Şifa Hastanesi’nde yapılan tetkiklerde beyin kanaması geçirdiğini tespit ettiler; artık yapılacak bir şeyin olmadığını söylüyorlardı. Bilinci kapalı yatan Refia Hanım, hastanede ziyaretine gelen Hocaefendi’nin sesini duyunca kendine geldi ve gözlerini bir an açıp baktı etrafına. “Hoca mı geldi?” diye sordu. Evet dediler, fakat hemen yanında olmasına rağmen onu tanımıyordu. “Hoca iftar etti mi?” diye tekrar sordu. Sonra “bana dua etsin” dedi. O halinde bile evlattan öte sevdiği, hürmet ettiği Hocaefendi’nin duasında teselli bulacağına işaret ediyordu. “Dadaşım nerde?” diye sordu bir de. 18 sene önce vefat eden Ağabeyi Abdürrezzak Efendi’yi soruyordu. Sonra yine yattı, gözlerini kapatıp kendi alemine daldı.

Hocaefendi, her zaman ayakta gördüğü muhterem annesinin o halini görünce çok üzölmüşüü. Bunu kendisi de “Annemin bu kadar ağırlaştığını tahmin etmiyordum.” diyerek anlatmışıı. Hastanede yapılan tetkiklerde rahatsızlığının iyice ilerlediğı, artık yapacak bir şey kalmadığı görölmüşüü. Dönüşü yoktu. “Hastanede kalmasın madem, evimizde bakalım anamızı.” diye düşünen evlatları evin salonunu bir hastane odasına çevirdiler. Hastane yatağı ve gerekli bütün cihazlar getirildi. Sabah akşam gelip bakımını yapan, ilaçlarını veren bir de hemşire tutuldu. Çünkü bu artık Hatice Hanım’ın yapabileceğı bir tedavi değildi. Fakat yine de hemşireden serum değıştirmeyi öğrenen Hatice Hanım, gece boyu Refia Hanım’ın başında duruyor, gerektiğinde öğrendiğı gibi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Annelerinin rahatsızlandığını duyan Nurhayat ve Fazilet hanımlar da gelmiş, yanında duruyorlardı fakat Hatice Hanım yine de ‘ya bir şey olursa, serumu çıkarsa vb.’ endişeler yüzünden odasına gidip uyumaya cesaret edemiyordu. Gündüz de evin telaşıyla meşgul olan Hatice Hanım, günde yarım saati bulmayan hafif dalgınlık uykularıyla ayakta duruyordu.

Hocaefendi annesini kardeşlerine emanet edip İstanbul’a dönmek zorunda kalmıştı. Çünkü Refia Hanım’ın bu halinin ne kadar süreceğı bilinmiyordu. Hocaefendi, yine ‘hizmet’ demiş, vazifeye koşmuştu. Fakat akli ve kalbi ile her an kıymetli validesinin yanındaydı. O sıralarda verdiği vaazlarda ve yaptığı sohbetlerde mutlaka annesini anıyor, hitap ettiğı cemaatten onun sağığına kavuşması için dua istiyordu. 13 Haziran 1993’te bir konuşmasının ardından cemaate hürmetlerini ve saygılarını ifade ettikten sonra şöyle diyordu: “Çok dua edin. Ümmeti Muhammed’e dua edin. Bir de benim üzerimde çok hakkı olan, şu günlerde çocuklaşmış bir hasta validem var. Onun için de dua beklentilerimi size arz eder, Allah’a ısmarladık derim...” 22 Haziran 1993 tarihindeki konuşmasında ise “Ben 55 yaşındayım. Hala annem beni dizlerinin dibinde bir çocuk gibi görür. Şu hastalığında bile üç kelime konuşuyorsa şayet ‘gelsin burada otursun, hala niye gelmedi, hala niye gidiyor’ der. Bütün anneler böyledir.” diyerek annesinin kendisine düşkünlüğünü anlatıyordu.

Kur’an, namaz, misafir

İzmir’de ise hüzünlü bekleyiş sürüyordu. Evdeki herkes sırayla Refia Hanım’ın başucunda oturup hafif sesle Kur’an okuyordu. Bazı geceler uykusunda kalkıp oturuyor, bildiği bütün sahabelerin isimlerini sayıyor, her bir ismin ardından ‘huzuruna geldim’ diyordu. Ardından sağ elinin şehadet parmağını kaldırıyor, şehadet getirip yatıyor, uyumaya devam ediyordu. Bazen de kendi kendine sayıklar gibi konuşuyordu: “Misafirlere bakın, Kur’an okuyun, namazlarınızı kıldınız mı?” Bu üç cümle onun hayatının özeti gibiydi. Ömrü boyunca namazını hiç ihmal etmemiş, Kur’an’dan ayrılmamış ve misafirsiz durmamıştı. Bilinci kapalı yattığı şu halinde söyleyebildiği şeyler de bunlardan ibaretti. Bazen de yine yatağına oturup gözlerini açıyor fakat etrafındaki kimseyi görmeden Rahman, Yasin ve başka surelerden ayetler okuyor, sonra yine gözünü yumup bir şey olmamış gibi yatıyordu.

Bu arada sağlığında sık görüştüğü, sevdiği hanımlar ziyaretine gelmeye devam ediyordu. Konuşmalar bile başında durup Kur’an, cevşen okuyarak, dua ederek onunla hemhal olmaya çalışıyorlardı. Bir cuma günü ziyaretçilerden bir hanım tam cuma namazı saatinde ziyaretine gelmişti. Kimseyi tanımadığını, konuşmadığını gördüğü halde çok sevdiği için kendisini tanıyacağını düşünmüş, gözü kapalı yatan Refia Hanım’ı ısrarla sarsıyor “Beni tanıdın mı, bak ben geldim.” diyordu. Orada bulunanlar bile bu manzaradan rahatsız olmuştu. Nihayet Refia Hanım gözlerini hafifçe aralayıp muhatabının yüzüne baktıktan sonra besmele çekip Cuma suresini okumaya başladı. Bitirince tekrar gözlerini yumup sessiz sakin haline döndü. Demek ki dünya kelamı tamamen bitmiş, dilinde ömrünü verdiği Kur’an’dan başka bir şey kalmamıştı.

Onun günden güne bu alemde uzaklaştığını en iyi Hatice Hanım fark ediyor, ulaşabildiği herkesi gelip sağken görmeleri için çağırıyordu. İstanbul’da evli olan kızı Hümeysra Hanım, babaannesini son ziyaretini şöyle anlatıyor:

Annem bizi çağırıyordu ama ben onun bu kadar ciddi hasta olduğunu algılayamamıştım. O her zaman ayakta, dimdik duran bir insandı. En fazla biraz hastalanmış olacağını sanıyordum. Onsuz yaşamayı düşünemiyordum. Yanına gittiğimizde yatakta oturuyordu. Sırtına yastıklar dayamışlardı. Zayıflamıştı. Konuşamıyordu. Değişik biriydi sanki. Geleni çok fark edemiyordu ama annem karşısına oturduğu zaman onu fark ediyor “Hatice sen oturma, git misafirleri yedir.” diyordu; çünkü onun için misafir çok önemliydi. Dili başka bir şeye dönmüyor ama misafire dönüyordu. Yasin okuyordum o da dinliyordu. ‘selamun kavlen min rabbın rahim’e geldiğim zaman oradan itibaren benimle birlikte yedi ayet okudu. Dili Kur’an’a dönüyordu. Arada bir karşısına oturduğum zaman “oturmayın, namaz kılın” diyordu.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 17 Nisan 1993’te vefat ettiğinde Refia Hanım, kısa süre sonra kendisi de hastalanınca hatimini bitiremedi. Vefatından iki gün önce kendine geldiği bir an vasiyet etti evlatlarına “Özal’a hatim başlamışım, onu bitirin.”

“Gelin yanımda oturun, zaten gideceğim.”

Refia Hanım'ın durumunun iyice ağırlaştığı günlerde ailesinden ve sevenlerinden bazı kişilerin gördüğü rüyalar aslında yolculuğun yaklaştığının da habercisiydi. Erzurum'da yaşayan Sülale Hanım (görümcesi Dürdane Hanım'ın kızı) şöyle bir rüya görmüştü:

Evinde odasında çeyizini seriyordu. Yeşilli sarılı işlenmiş örtüleri vardı. “Büyükabla ne yapıyorsun” diye sordum. “Çeyizimi seriyorum, gel yardım et.” dedi. Sabah uyanınca hemen annemi aradım. Rüyamı anlattım. Ağladı annem. Ablam hasta, dedi. Bundan iki gün sonra büyük ablamın vefat ettiğini duydum.

Yine o günlerde Turgutlu'nun Akçapınar Köyü'nden Fatma Hanım şu rüyayı gördü:

Rüyamda çok büyük bir kalabalık cevşen okuyordu. Hizmetten tanıdığım herkes oradaydı. Hatta yıllar önce vefat etmiş olan Mehmet Özyurt hocamız bile oradaydı. Hacı Kemal (Erimez) Bey ile kızı da aramızdaydı. O kalabalığa niçin toplandıklarını sordum. “Hocaanne gelin gelecek, onu bekliyoruz.” dediler. Hocaanne'nin çok hasta olduğunu biliyordum. Bundan birkaç gün sonra da vefat haberini aldık.

İskilip'te oturan torunu Emine Hanım o sıralarda yeni doğum yapmış, bu yüzden babaannesini ziyarete gelememişti. Bir gün rüyasında babaannesinin kendisine şöyle dediğini gördü: “Gelin yanımda oturun, zaten gideceğim.” Refia Hanım, sağlığında yalnız oturmayı sevmez, herkesi etrafında görmek isterdi. Küçük oğlu Kutbeddin Bey ise rüyasında babası Ramiz Hoca'yı görmüştü. “Ceketim kaldı, almaya geldim.” demişti Ramiz Hoca. Cenazeden sonra bu rüyayı öğrenen Hocaefendi şöyle tabir etmiştir: “Erkek kadının kadın erkeğin sütresidir. Babam annemi almaya gelmişti.”

Veda vakti

Refia Hanım, 28 Haziran 1993 pazartesi günü sabahı, yatağa düştükten yaklaşık üç ay sonra bir sabah namazı vakti ruhunu teslim etti. Onun ruhunun ufkuna yürüdüğünü ilk fark eden başucunda bekleyen gelini Hatice Hanım'dı. Uykusunda, kimseye duyurmadan bu fani alemden baki aleme geçivermişti. Zaten herkesin namaz için ayakta olduğu bir vakitti. Evde bulunan oğulları, gelinleri, torunları, kızları, hemen başına toplandı. Gözyaşları inlemelere karışıyor, salavatlar dualarla birleşiyordu. Artık onun için dua etmekten başka yapılacak bir şey yoktu. İlk sarsıntı halinin sonrasında herkes eline bir Kur'an-ı Kerim almış, ‘ana’ları için hatim okumaya başlamıştı.

Sonra uzak yakın herkese haber edildi. İstanbul'da olan Hocaefendi salı günü gelmişti İzmir'e. Erzurum'dan, İstanbul'dan ne kadar evlat, torun, akraba varsa İzmir'e akın ediyordu. Erzurum'dan gelecek olan akrabaları için bir otobüs tutulmuştu.

“Beni gelin gibi gönderdin.”

Cenaze hazırlıkları yapılırken ilk sorulan nereye defnedileceği konusuydu. Ailenin bir kısmı Korucuk'ta eşinin yanına aile mezarlığına defnedilmesini istiyordu fakat aile fertleri İzmir ve İstanbul başta olmak üzere farklı şehirlere dağılmıştı ve İzmir Erzurum'a göre ziyaret için daha kolay

ulaşılabilir bir yerdı. Hocaefendi de İzmir’de defnedilmesi yönünde kanaat bildirince herkes buna uydu. Cenaze Çarşamba günü kaldırılacak ve bu süre zarfında evde muhafaza edilecekti.

Cenazeyi kimin yıkayacağını düşünürken İzmirliilerin Fatma bacı olarak tanıyıp sevdiği, hizmet ehli hanımlardan Fatma Örs’e sorulmasına karar verildi. “Yıkayacak birini arıyoruz, siz kimi önerirsiniz?” diye telefonda sorulunca Fatma Hanım hiç düşünmeden “Ben yıkarım” dedi. Daha önce tek başına hiç cenaze yıkamamıştı ama bir cenazenin yıkanmasında başında durmuş, nasıl yapılacağını öğrenmişti. Refia Hanım’ın hastalığının ağırlaştığını duyduktan sonra da içinden ‘Hocaanneye emri Hak vaki olduğu zaman sağ olur duyarsam ben yıkayacağım’ diye niyetlenmişti fakat bundan kimseye bahsetmiş değildi. O gün ailenin Fatma bacıyı araması samimi niyetinin Hak katında karşılık bulunduğunun ispatıydı.

Fakat Fatma Hanım, bu işi tek başına yapamayacağını düşünerek cenaze yıkamada titizliğiyle tanınan Neslihan Hanım’ı da yanına almaya karar verdi. Beraber Bozyaka’daki eve gittiler. Evin banyosu tamamen boşaltılarak cenaze yıkanabilecek hale getirilmişti. Cenaze yıkarken üç kişinin bulunması sünnet olduğu için Sülbiye Hanım da çağırılmıştı. Cenazeyi yavaş yavaş bütün rükünlerini hakkıyla yerine getirmeye gayret ederek yıkamaya özen gösterdiler. Bir taraftan da dualar okuyorlardı. Elleriine ayaklarına kına sürüp, çörek otu, kafur serperek kefenlediler. Cenaze yıkanırken çok hassas hareket etmişlerdi ama Fatma Hanım’ın zihninde yine de bir tereddüt vardı. “Acaba iyi yıkadık mı, Hocaanne memnun kaldı mı?” diye düşünüyordu. Sonraki günlerde rüyasında Refia Hanım’ı gördü. Şöyle diyordu kendisine “Fatma, hani bir kız nasıl gelin edilirse, sen beni öyle gelin gibi gönderdin.” dedi. Bu rüya Fatma Hanım’ın kalbini ferahlatmış, hizmetinin kabulünden dolayı şükürler etmişti.

Cenaze ile ilgili işler tamam olunca yıkayan hanımlar dışarı çıktı ve Hocaefendi annesinin yanına girdi. Orada tek başına dualar ederek vedalaştı muhterem validesiyle. Bu ne kadar süreceği bilinmeyen ancak biteceği kesin olan geçici bir ayrılıktı. Fakat hicranı pek yamandı. Hocaefendi dışarı çıktığında çok sarsılmış, ayakta duramayacak kadar üzgün görünüyordu. O gün yanında bulunanlara “İşte şimdi dünyam başıma yıkıldı, ben yetim kaldım.” diyordu.

Daha sonra cenazenin odaya getirilmesini isteyen Hocaefendi yüzünü çok az açarak isteyenlerin vedalaşmak için gelebileceğini söyledi. Kendisi de yakın bir yerde oturuyordu. Evde bulunan herkes sırayla gelip helalleşti ‘ana’ ile ‘hocaanne’ ile. Onun çok sevdiği, ‘seni kızım yerine koyuyorum’ deyip torunu Bahtinnuru da gelin verdiği Selver Hanım yanaklarından son kez öpüp vedalaşırken “Hocaanne bizi kimlere bırakıp gidiyorsun.” diyerek ağlıyordu. Onun bu sözlerini duyan Hocaefendi de hıçkırıklara boğulmuştu.

İçin için ağlayan, sessiz gözyaşları döken onlarca insan arasında sesini yükselten, ağıtlar yakan hiç kimse yoktu. Dudaklarını kanatıyor, acısını sinesine basıp sabrediyor ama saygısızlık yapmıyorlardı. Çünkü onlar böyle bir terbiye almıştı. Dillerde dualar, salavatlar, Yasin’ler, ellerde Kur’anlar cevşenler vardı. Bir ömür boyu elinden düşürmediği Kur’an’la yolcu ediliyordu Refia Hanım, ebedi

aleme. Daha defnedilmeden onlarca hatim yol arkadaşı olmuştı.

Refia Hanım'ın cenazesi hanımların vedalaşmasının ardından gözyaşları arasında evden çıkarılıp cenaze namazı kılınmak üzere İzmir İlahiyat Fakültesi Camii'ne götürüldü. O zamana kadar İzmir'de görülmemiş bir kalabalık vardı. Cemaat caminin avlusundan sokaklara taşıyordu. Öğlen namazının ardından cenaze namazını Fethullah Gülen Hocaefendi yağmur gibi döktüğü gözyaşları eşliğinde kıldırdı. Cenaze namazından sonra bir konuşma yapan Bekir Yılmaz Hoca, Refia Hanım ile ilgili şunları söyledi:

Allah'ın takdiri böyle, ne yapalım. Bir kutup yıldızı daha bu âlemden kaydı gitti. Fakat geride dünyayı kucaklayacak ve sinesinde şefkatli bir ana titizliği ve hassasiyeti ile yön verebilecek saygıdeğer ve layık-ı hürmet bir evlat bıraktı. Allah (c.c) ona ve diğer kardeşlerine hayırlı ve hizmet dolu uzun ömürler versin. Öyle bir anne ki evladına karşı çok merhametli ve şefkatli fakat Rabbinin emirlerine karşı en edna bir fütur yok. Yani yatsı namazını kılmadan yatmak isteyen evladına karşı da “Eğer yatsı namazını kılmadan yatarsan sabahleyin cenazeni kaldırayım” diyecek kadar takvalı, hassas ve emanette emin bir ana. Daha binlerce fedakarlık ve hatıralar. Muhterem Müslümanlar büyük bir cem-i gafirle burada toplanmış bulunuyorsunuz. Buraya teşirf etmeniz validemiz hakkında hüsnü şehadet ettiğinizi bariz bir şekilde göstermektedir. Bu hüsnü şehadetinizi Allah huzurunda da ikrar eder misiniz? Rabbimiz valide-i muhterememizi engin rahmetine nail eylesin. Yakini tam, imanı kamil, ihlası etemm lütfeylesin. Dünya ve ahrete müteallik olan haklarınızı lütfen helal ediniz.

Aynı kalabalık kabristana kadar cenazeyi takip etti. Refia Hanım binlerce kişinin duaları, tekbirleri eşliğinde Karşıyaka Örnekköy mezarlığında toprağa verildi. Kabristandan sonra aile üyeleri evde bir araya geldiğinde, Hocaefendi yarım saat kadar süren bir konuşma yaptı.

Ev boşaldı birden bire

Refia Hanım'ın aralarından ayrılmasından sonra evin bomboş kaldığını ifade eden Hatice Hanım, o dönemdeki hislerini şöyle anlatıyor: “Cenazeden sonra herkes yavaş yavaş evlerine çekildi. İstanbul'dan Erzurum'dan gelenler döndü. İlk haftadan sonra gelen giden de azaldı. Evin içinde Afra ile ben kaldık. Altı ay ağladık o evde biz. Annemin odasına ikimiz de gidemiyorduk. Onun vefatından sonra hep mutfakta, salonda oturduk. Hiç gözümün önünden gitmedi.” Uzaklardan gelenler çekilse de İzmir'de yaşayan akraba ve dostlar Hatice Hanım'ı ve Mesih Bey'i yalnız bırakmama gayretindeydiler. Evlenip İzmir'e yerleşen Mazhar Bey ‘annemiz gibiydi’ dediği Hatice Hanım'ı yine her hafta ziyaret ediyordu. Aynı şekilde Fethullah Gülen Hocaefendi de, annesinin sağlığındaki kadar olmasa bile İzmir'e geldikçe mutlaka kardeşinin evine ziyarete gidiyordu. Onun geldiği zamanlar diğer kardeşlere de haber veriliyor, ailece bir araya geliyorlardı.

Vefatından sonra Refia Hanım'ın eşyalarını dağıtmaya kimsenin eli varmıyordu. Sanki bir gün çıkıp gelecekmiş gibi odasında her şeyi olduğu gibi dursun isteniyordu ama bu mümkün değildi. Gelinleri,

kızları ve torunları küçük birer eşyasını hatıra olarak sakladı. Kimisi yün eğirdiği iğ'i, kimisi yelpazesini, ördüğü el bezlerini, şalını, hırkasını, tığını, atkısını aldı. Yıllarca okunmaktan iyice yıpranmış Kur'an'ı ve cevşeniyle beraber bazı kıyafetleri ise aile müzesine kaldırıldı. Kullanılabilecek diğer eşyaları ise hayrına sadaka niyetine onun sevdiği gibi ehli iman, ehli namaz yoksul hanımlara infak edildi.

Eşyalarının arasından, oğullarının verdiği harçlıklardan biriktirdiği bir miktar para da çıktı. Bir kişinin hac parası kadar vardı. İhtimal, kendisi gidemese bile masrafını verip kendi yerine bir vekil göndermeyi planlıyordu. Hocaefendi'nin önerisiyle bu para öncelikle akrabalarından olmak üzere fakirlere dağıtıldı.

Hatice Hanım'ın rüyası 'Di beni yerime koy'

Refia Hanım'ın vefatından sonra çok üzülen Hatice Hanım, gündüz hatıralarında gece rüyalarında onunla yaşamaya devam ediyordu. Fakat rüyasında hep hasta haliyle görüyordu onu. Alem-i bekaya göçüşünün üzerinden altı ay kadar geçmiş yine aynı hali devam ediyordu. Bir gece yatsı namazından sonra hem ağladı hem dua etti Hatice Hanım: "Allah'ım gerçek hali neyse bana onu göster. İçim rahatlasın." Sabah namazı vakti gördüğü rüyayı kendisinden dinleyelim:

Rüyamda annem bizim evde Afra'nın çeyiz sandığının içindeymiş. Afra diyor ki "Anne ne olur gel anamı çıkar bi ziyaret edelim." "Yok abdest almam lazım." diyorum. Güzelce abdestimi alıyorum. Afra "Hadi çıkar." deyince bu sefer "Namaz kılmam lazım." diyorum. Namaz da kılıyorum. Yine Afra yalvarıyor, "Tesbihatımı yapmam lazım." diyorum. Tesbihatı da yaptıktan sonra gidiyoruz sandığı açıyoruz. Sakalı şerif nasıl ipekler içindedir, kat kat açılır. Aynen öyle sandıktan büyük bir bohça getirdim, odanın ortasına koydum. Bohçayı kat kat açıyorum bir taraftan da Haşir suresinin son ayetlerini 'la yestevi'den başlayarak okuyorum. Öyle güzel bir seda ile okuyorum ki, bir taraftan da "Bende böyle bir ses yoktu nasıl böyle bir sesim oldu." diyorum. Son kat örtüyü korkarak açıyorum, annemi ne halde göreceğimi bilmiyorum. Açıp bakıyorum, yüzü ay gibi parlıyor. Ondan yansıyan ışık yüzüme vuruyor. Anneme sarıldım sımsıkı "Ben sana kurban olayım ben sana kurban olayım." diyerek. Sonra onu kaldırdım, anne seni bir lavaboya götüreyim dedim, getirdim. Sonra, annem vefat etmişti onun bu ihtiyacı yoktur artık, diye aklıma geldi. "Di beni yerime koy." dedi aynen böyle. Bohçalayıp sarıp yerine koyacaktım uyandım. Ondan sonra daha hasta görmedim kafam da rahatladı. Ama hala çok sık görürüm rüyamda. Ne zaman bir sıkıntım, hastalığım olsa görürüm. Annem hayatta iken sıkıntım olduğunda, böbrek ağrılarım tuttuğunda kayınpederimi görürdüm rüyamda. Bana nasihat eder, teselli ederdi. Uyanınca kalbimin ferahladığını, ağrılarımın geçtiğini fark ederdim. Şimdi annemi görüyorum. Hep iyi, güzel kıyafetler içinde, bazen yanında Hocaefendi de oluyor, bazen bana hediye veriyorlar. Bütün bunlar Rabbimin bizi desteklemek için lütufları.

Vefatından sonra sevdikleri onu sık sık rüyalarında görüyorlardı. Kimisine hediyeler veriyor, kimisine gülümsüyordu. Fakat hep güzel rüyalar dı bunlar. Bazen dua okurken görüyor, bunu o duayı çok okumak için bir işaret sayıyorlardı.

Hamile gelininin rüyası ‘Neden doktora gitmiyorsun?’

Hocaanne’nin vefatından sonra dördüncü bebeğine hamile olan gelini Melahat Hanım, onun rüyada yönlendirmesi ile büyük bir tehlikeden kurtuldu. Rühayı ve ibretlik hikayesini kendisi şöyle anlatıyor:

Bebek karnımda yedi aylıktı. Hastaneye hiç gitmemiştim çünkü daha önceki hamileliklerimde de bunda da bir sıkıntı yaşamamıştım. Fakat bir gece rüyamda kayınvalidemi gördüm. Öyle bir kızdı ki bana. “Sen neden dikkat etmiyorsun, doktora neden gitmiyorsun. Bu çocuk ters, kordonu boynuna dolanmış.” diyordu. Gece hemen eşimi uyandırdım, rüyamı anlattım. Sabah doktora gittik. Muayenede doktor hanım boynuna kordon dolandığını tespit etti. Eşim onu duyunca tutuldu kaldı. Ben de doktora rüyamı anlattım. “Ben dün gece muayene oldum, sizden önce biri beni muayene etti, sizin söylediklerinizin aynısını söyledi. Onun üzerine size geldim.” dedim. İnanmadı bana. Özel istirahatlar verdi. Düzelmese çocuğu alacağını söyledi. O gece bir rüya daha gördüm. Kayınvalidem rüyamda beni banyo yaptırdı. Karnımda da bir şeyler yaptı. Ertesi gün tekrar gittim doktora. Bebeğin düzeldiğini, her şeyin normale döndüğünü söyledi. Artık ikinci rüyamı anlatmadım ona.

Kalabalıklar içinde yalnız yaşadı

Babaannesinin kalabalıklar içinde yalnız bir hali de olduğunu ifade eden Hümeysra Hanım onu şöyle anlatıyor:

Evlatları, gelinleri, torunları, ailesi hep onun etrafındaydı. Hem herkesi çok seviyor hem de çok seviliyordu. Aileden olmayanlar bile ‘Hocaefendi’nin annesi diye çok seviyordu. Gelin gittiği yerde de, kayınvalidesi, kayınları, eltileri çok sevmişti onu. Hatta yaptığı işlerle, hizmetlerle bütün köy sevmişti. Ama o hem insanlarla beraber, hem yalnızdı. Aslında ömrü boyunca hep tek başınaydı. Çok sevseler de insanların, kendi evlatları dahil, onu anlayamadığını düşünüyorum. Bu dünyada değildi sanki. Bu alemden kopuk farklı biriydi. Mezarının başında yazıyor ya ‘bir garip gibi yaşadın...’ Aynen öyleydi. Bence o her yönüyle bir garip gibi yaşadı. Yaşanması zor bir hayatı yaşadı. Onu en çok anlayan kişi Hocaefendi’ydi belki, ama vefat ederken o bile yoktu yanında.

“Dualarının tasarrufu hala üzerimizde”

Babaannesinin vefatından sonra günlerce gözyaşı döken ve hâlâ her anışında gözleri dolan en sevdiği torunu Mazhar Gülen, onun dualarının siyanetini yıllar geçmesine rağmen üzerinde hissettiğini söylüyor. Mazhar Bey babaannesine olan duygularını şöyle anlatıyor:

Beni neden bu kadar sevdiğini bilmiyorum. o sevgiye layık olduğumu düşünmüyorum. Belki erkek çocuklarından ilk torunu olduğum içindir çünkü benden önce Nurhayat halamın oğulları olmuştu. Onun ve Hocaefendi'nin sevdiği bir ailenin kızıyla evlenmeme çok sevinmişti. Vefatından 11 ay önce evlenmiştik. Hep içimden geçiriyordum “Anam gelsin biraz da bizim evde kalsın. Ona biz bakalım, hizmet edelim.” diye. Ona da söyledik ama çok ısrarıma rağmen kalmayı kabul etmedi. Gündüz geliyor, akşama kadar durup dönüyordu. Yengeme bir vefa olarak mı düşündü, bırakıp gitti denmesin diye, biz genciz diye mi düşündü, bilemiyorum. Söylemezdi bunu. Vefat ettiği gün arabayla kaza yaptım. Sürekli ağlıyordum çünkü. Mesih amcama söyledim başka kimse bilmez. Bir şey almaya gidiyordum. Çok ağır bir kaza değildi ki, işimi yapabilmişim. Babaannem imameydi bizim önümüzde. Evin büyüğü, söz keseni, fikri alınanı... Bir kontrol mekanizması idi. Çok fazla dua ederdi evlatlarına, torunlarına. “Tuttuğunuz altın olsun, anan baban nur içinde yatsın.” derdi. Vefatında aklıma ilk gelen şeylerden biri ‘dua direğimiz yıkıldı’ şeklindeydi. Ama yıkılmamış ben bunu sonra fark ettim. Tasarrufunun devam ettiğini düşünüyorum. Manevi kalkan devam ediyor. Bazen ufak bir iki sıkıntı olduğunda ‘kalkanın dışına mı çıktık, iyi değil miyiz artık?’ derim. Şimdi bakıyorum da 80 yaş aslında çok da ileri bir yaş değilmiş. Keşke biraz daha yaşasaydı, çocuklarımızı görseydi, diyorum bazen.

“Gözünün yaşarmadığını hatırlamam.”

Uzun yıllar Hocaefendi'nin en yakınında bulunan talebesi Barbaros Kocakurt, onun annesine hürmetine, ailesine bağlılığına ve yaşadığı hasrete de şahit olmuştur. “Hocaefendi'nin, annesini babasını anlatırken, hatıralarını paylaşıırken gözünün yaşarmadığını hatırlamam.” diyen Barbaros Bey, şunları anlatıyor:

Benim annem Fatma Şehber hanımla Hocaanne iyi arkadaşlıklar. Muhabbetleri güzeldi. Hocaanneden sonra benim annem de vefat etti. Bir gün hocaefendi okuldaki odasında otururken “Keşke son dönemlerinde annenle beraber benim validemi buraya getirip biz baksaydık, yanımızda olsalardı. Hem birbirlerine arkadaşlık eder, hem burada kalırlardı.” dedi. Sohbetlerinde sık sık “Anne babaya öyle hizmet edilmeli ki, onlar bu dünyadan göçtüklerinde ‘keşke şunu da yapsaydım’ demeyecek şekilde elden gelen her şey yapılmalı.” diyordu. En çok sıkıntı yaşadığı ihtilal dönemi dahil tanıdığım süre içinde annesini hiç ihmal etmediğine ben şahidim. Mesela yazları annesi Erzurum’a gidince biz de ziyarete oraya giderdik. Bir keresinde yaz sıcağında gitmiştik, ramazandı, oruçluyduk. Hocaefendi şeker hastasıymış meğer, bilmiyordu. Yol üstünde bir nehir kıyısından geçerken “Ağzımı şu suya dayayıp içesim var.” demişti. Şekeri olduğu için daha çok zorlanıyordu fakat buna rağmen o kadar yolu gidip annesini ziyaret ediyor, hakkını gözetiyordu.

“Şimdi annem olsaydı...”

Fethullah Gülen Hocaefendi, annesinin vefatıyla çok sarsılmış, üzölmüş, gözyaşı dökmüşdür. Hem ondan ayrılığın, hasretin acısını yaşamış, hem de son zamanlarında yanında olamamanın pişmanlığını duyarak üzölmüşdür. İzmir’e her gelişinde kabrini mutlaka ziyaret ediyor, orada bulunduğı zamanlar da her cuma elini öpmeye gider gibi kabrinin başına gidiyordu. Hocaefendi 6 Aralık 1995’te yaptığı bir sohbette annesinin, Ramiz Hoca’nın ardından yaşadığı acıyı yiğitçe göğüslediğini anlattıktan sonra şunları söylemiştir: “Ben öyle göğüsleyememişimdir. Ne babamı ne de onu. Ona hala çok takılıyorum, gelip gelip takılıyorum burada namaz kılariken ederken. Sıkıştığım zaman böyle yetimliğimi hissediyorum. Artım benim annem yok diyorum. Eksik bir adamım, böyle sıkışınca gidiyordum ona dua ediyordum.” 20 Aralık 1994’teki konuşmasında ise “Her hafta gittiğimde mezarının başında kendimden geçmediğim hâlâ yoktur.” diyor.

Annesi vefat ettiğinde yanında olamadığı için vicdan azabı çektiğini ifade eden Hocaefendi, bu duygusunu ve annesine duyduğu özlemi dost sohbetlerinde ve vaazlarında şu ifadelerle paylaşmıştır:

Keşke hep başında dursaydım. Başına bir yastık koysaydım, yanında yatsaydım, yanında olsaydım. Çok rahatsızım vicdan azabı çekiyorum. İnsanın en mukaddes bir şeyi...(14 Eylül 1998)

Bundan sonra yatıp kalkıp yalvaracaksın. Çünkü iyilik adına başka bir şey yapılmıyor artık. Ben onu validemin mezarının başında hissediyorum. Geliyorum, diyorum. Elini öpemiyorum, başımı okşamıyorsun. Hep böyle ısrarla ille de yüzünü öpeceğim derdi, bunu da yapamıyorsun. Şimdi Allah’ım hiç ulaşamıyorum ben buna. Ne olur diyorum tek isteğim var. Makamını Firdevs eyle. Öyle ısrarla öyle zorlanarak. Böyle yani, tek arzum gibi, diyorum. Biraz o hissi insanın içinde mayalıyor. Maddeten başka bir şey yapamayınca bütünü ile oraya yöneliyorum. (24 Temmuz 1994)

...Erzurum’un içinde günde iki defa hem öğle vaazına giderken annemin elini öptüm, yüzüme gözüme sürdüm ayrıldım hem de ikinci vaazına giderken. Bugün de olsaydı o zambak gibi mübarek ellerini yüzüme gözüme sürerdim. Bir yere sohbeta, konuşmaya giderken benim için bir güç kaynağı idi. Şimdi gelirken de mezarının başına gittim. Ana dedim, yine gidiyorum ama çok garibim. Evet, hissi bir şey ama öyle davrandım. (26 Nisan 1995)

Fakat ta ki onlar gittikten sonra insan mantığı daha değişik şekilleniyor. Mesela şöyle içime geliyor ki, şimdi annem olsa idi onu alsaydım, merdivenlerden aşağı indirseydim, bir daha çıkarsaydım, bir daha indirseydim onu. Daha ne kadar istiyorsun dese idim. (Şubat 1996)

Annemin benim arkadaşlarıma ayrı bir teveccühü vardı. “Seni ve arkadaşlarını günde birkaç defa duadan dûr etmeden yad ediyorum.” derdi. Her zaman arkadaşımız, diyeceğimiz bu daire içindeki herkesi, kardeş, dost, muhib herkesi dualarında yad ederdi. Gözü yaşlı çok rakikatül kalb biri idi. (17 Aralık 1996)

4 sene oldu annem vefat edeli. Hala aklıma gelince bazen özlüyorum, gece ne olur bir kez görsem diyorum. (16 Şubat 1997)

Hayatımda bir iki şeyden dolayı kendimi affetmiyorum. Ailemden sadece hizmet için ayrıldım. Ne maaş, ne izdivaç, ne çoluk çocuğum için, ne malım için... hizmet dedim. Annem babam buna belli ölçüde inanmışlardı. Beni öyle gönderdiği zaman vefat ederken yanında olamadım. İçimde bir ukdedir, kendimi hiç affetmiyorum... Geldim, bir hafta kaldım konferanslar bitti hemen gidecektim. Telefon ettiler, valide vefat etti. Yanında değildim. Bugün beş sene olmuş ama ben kendimi affetmiyorum. Yuh diyorum, sen hizmet dedin burada durdun, annen orada sahipsiz öldü. Kendimi hiç affetmiyorum. O affeder mi, affetmez mi? Ablam bir iki defa dedi, anneler büyük olur, şefkatli olurlar ama ben kendimi affedemiyorum. Kaldı ki nefsim adına değildi.

...Ben annemden hiç acı bir şey görmedim. Hep dua ederdi bana. Hatta bana bu kadar şey yapıyorsun derdim kendi içimden, Allah sevmeyebilir bunu... Alsaydım anne babamı ömür boyu omzumda gezdirseydim, kalbim taşır mı, soluklarım biter mi, zannediyorum yine haklarını verdim diyemezdim. (5 Kasım 1998)

Burada (Amerika’da) öyle çend defa aklıma geliyor, annem yaşısaydı şimdi, 80 yaşında vefat etti. 91 yaşında olacaktı. Elden ayaktan düşmüştü zaten. Fakat öyle de olsa, kaç defa şu binadan çıkarken hep diyorum, keşke hayatta olsaydı. Ben sırtıma alsaydım onu, çıkarsaydım böyle getirseydim, yatakta yatırsaydım, elini öpseydim, böyle o da bana deseydi ki, “Oğlum Allah seni cennette firdevste sevindirsin.” deseydi. Babamı da öyle yapsaydım diyorum. Bunlar içimdeki ukdeler.

...Ama bir de çileliydi. Ben orada rahat edeceğini düşünürüm. Çileli bir hayat yaşamıştı. İster bizim verdiğimiz sıkıntılar ister ayrılıklar hasretler hicranlar. Benim ayrılığım ne kadar kendini sıktığını bilirim, delirirdi bazen, bütün bunlar çileli bir hayattı. Elimden gelseydi, vaktim de olsaydı, umum anneler için Firdevsi gibi bir destan yazmak isterdim. (10 Şubat 2004)

Benim çok dua kaynaklarım vardır. Annem vefat ettiği zaman Kırkıncı Hoca bana dedi ki “Bir dua kaynağını daha kaybettin.” Hiç unutmam bu sözü... Ben zannediyorum annem benim için dünyevi uhrevi saadet dilekleri istikametinde ellerini açıp Allah’a yalvardığında ortaya döktüğü samimiyet hiçbir zaman kendi yapıtğı dualarda ortaya dökmemiştir. Bilerek konuşuyorum bunu çünkü ölesiye bir dua yapar. (1 Eylül 2005)

Hocaefendi’den taziyelere teşekkür mesajı

Annesinin vefatı dolayısıyla yüzlerce insan gerek gazetelerde, gerekse telefonla taziye dileklerini Hocaefendi’ye iletmişlerdi. O, bunca mesaja karşılık gerek cenazeye katılan ve gerekse taziye mesajı gönderen herkese bir teşekkür mesajı yayınladı. Hocaefendi, 7 Temmuz 1993’te *Zaman* gazetesinde

yayınlanan mesajında şöyle diyordu:

Varlık vesilem ve rahle-i tedrisinde oturduğum ilk muallime ve mürşidem, Validemin dar-ı beka'ya irtihalleri münasebeti ile, mukteza-i beşeriyet, mağmum, mahzun ve mükedder olduğum bir buğulu zaman diliminde,

Cenazeye iştirak ederek, faks, telefon ve telgraflarla taziyetlerini bildirerek, basın aracılığı ile tesellilerini ileterek ve bizzat gelip mevcudiyetleriyle gam, hüzn ve kederimi paylaşan bütün ahbap, dost, kardeş ve yakınlarıma ayrı ayrı teşekkür ve memnuniyetlerimi arzitmeyi şahsım ve ailem adına bir vecibe ve borç bilmekteyim.

Gönül isterdi ki, herkesin bu sıcak alâkasına ben de uzunca bir mektup yazayım ve teker teker mukabelede bulunayım. Ne yazık ki, binlerce taziye bu şekilde ve olması gereken keyfiyette mukabelede bulunmak sizler de takdir buyurursunuz ki mümkün değildir. Bu vesile ile buradan topluca şükranlarının arzını bağışlayacağınızı umar, dualarınızın devam ve temâdisini istirham ederim.

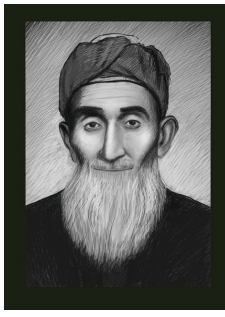

Refia hanım, hastalanmadan önceki son döneminde

Vefatından sonra Zaman gazetesinde yayınlanan yazı

Ramiz Efendi

Refia Hanım'ın İzmir Karşıyaka Örnekköy mezarlığındaki kabrinin kitabesi

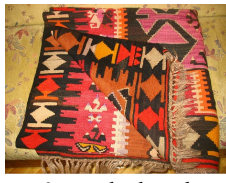
Korucuk'taki evin holü

Korucuk'taki evin bir odası

Günümüzde Korucuk Köyü

Refia Hanım'ın dokuduğu bir kilim

Ramiz Hoca'nın dedelerinden Seyyid Hamza'nın Ahlat'ta bulunan kabri